

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В.Н. Каразіна
№ 1023

Серія “Романо-германська філологія.

Методика викладання іноземних мов”

Випуск 72

Видається з 1966 року

Харків
2012

Вісник містить статті з актуальних проблем дискурсології, семантики і прагматики, когнітивної лінгвістики, лінгво-стилістики і лексикології, граматики германських і романських мов у синхронії та діахронії, у тому числі в зіставному аспекті. Розглядаються проблеми перекладознавства та навчання перекладу. У статтях цього вісника висвітлено новітні розробки харківських та українських лінгвістів з романо-германської філології та методики викладання іноземних мов.

Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 10 від 26 жовтня 2012 р.)

Головний редактор:

І.С. Шевченко, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

Редакційна колегія:

Секція: Романо-германська філологія

Д. Александрова, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
В.І. Говердовський, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
В.В. Дементьєв, докт. філол. наук (Саратовський державний університет імені М.Г. Чернишевського, Росія)
Ф. Домінгос Матіто, докт. наук (університет Ріоха, Іспанія)
П. Карагьозов, докт. наук (Софійський університет імені Святого Климента Охридського, Болгарія)
Г. Коллер, докт. наук (університет імені Фрідріха-Олександра, Ерланген-Нюрнберг, ФРН)
Т.А. Комова, докт. філол. наук (Московський державний університет імені М.В. Ломоносова, Росія)
А.П. Мартинюк, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.М. Мінкін, докт. філол. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна)
О.І. Морозова, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.С. Піхтовнікова, докт. філол. наук (Приазовський технічний університет, Маріуполь, Україна)
В.О. Самохіна, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
Л.В. Солощук, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.О. Швачко, докт. філол. наук (Сумський державний університет, Україна)

Секція: Методика викладання іноземних мов

Н.Ф. Бориско, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Л.С. Нечепоренко, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
С.Ю. Ніколаєва, докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
В.Г. Пасинок, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)
О.Б. Тарнопольський, докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Л.М. Черноватий, докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Відповідальний секретар:

Л.Р. Безугла, докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61077, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна,
факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-51-44
dilovamova@mail.ru

Текст подано в авторській редакції

Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування

Свідоцтво про держреєстрацію КВ № 11825–696 ПР від 04.10.2006.

© Харківський національний університет
імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2012

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

П.Н. Донец МЕТОД ЭЛЕКТРОННО-ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ПОИСКА И КОНЦЕПТОЛОГИЯ	6
Н.В. Петлюченко ПУБЛІЧНА ХАРИЗМАТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ	10
А.Н. Приходько, Л.В. Павленко ДИСКУРСИВНИЙ АКТ “ПОДХВАТ” В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ	18
V.F. Velivchenko CONCEPTUAL MODIFICATIONS OF EMOTIVE UTTERANCES IN DISCOURSE	25
В.О. Велівченко КОНВЕРСАЦІЙНІ ІМПЛІКАТУРИ ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ МОВЦЯ (на матеріалі сучасної англійської мови)	30
С.А. Віротченко ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ РОЗРАДИ	37
Л.П. Калитюк ТРАНСПОНОВАНІ ПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЕКСПРЕСИВИ В СЕРЕДНЬО- ТА РАНЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	42
И.Н. Лавриненко МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ КАК ОПЕРАЦИОНАЛЬНАЯ МЕТАДИСКУРСИВНАЯ КАТЕГОРИЯ	47
А.В. Легейда АМЕРИКАНСЬКИЙ ТА РАДЯНСЬКИЙ АНІМАЦІЙНИЙ ДИСКУРС: КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ	52
Olesya Malaya DISCOURSE-IMPOSED AND DISCOURSE-UNIMPOSED POSITIVE POLITENESS SPEECH STRATEGIES IN GERMAN INTERNET-FORA DISCOURSE	60
Д.Л. Песоцька ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА У ФРАНЦІЇ	65
N.A. Onishchenko DEUTSCHSPRACHIGE EPTONYME IM SPRECHGENRE TRINKSPRUCH	70
В.А. Ущина ПОЗИЦІОНУВАННЯ СУБ’ЄКТА У ДИСКУРСИВНИХ СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ	77
Ю.С. Кривенок КОМУНІКАТИВНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ АВТОРА В ТЕКСТІ ПЕРЕДМОВ ДО АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ XIX – XXI СТ.	85

T.V. Krupkina SPRECHAKTTHEORETISCHE ASPEKTE VON WARNUNGEN	90
--	----

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Л.М. Минкин КОНЦЕПТ И МОНОСЕМИЯ / ПОЛИСЕМИЯ ЗНАКА	95
I.V. Davydenko THE HOUSE / HOME CONCEPTUAL DUPLEX IN THE ENGLISH WORLDVIEW	99
О.Я. Дойчик АЛЮЗІЇ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ	104
И.В. Змиєва ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ОРИЕНТАЦИОННЫХ МЕТАФОР <i>ДОБРА И ЗЛА</i>	109
О.В. Косович ПРОЦЕСИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У КОГНІТИВНО- ДИСКУРСИВНОМУ АСПЕКТІ	114
Л. Брославська КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ЛЕКСИЧНОЇ БАГАТОЗНАЧНОСТІ ЛЕКСЕМИ <i>WAR</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	120
Н.О. Гач КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР <i>LET</i> -КОНСТРУКЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	125
В.О. Резнік СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР НОМІНАЦІЙ <i>СКРОМНОСТІ</i> В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	131

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

W.I. Gowerdowskij KONNOTATIVE ÜBERSETZBARKEIT VON LEXIK IM DEUSCHEN UND IM RUSSISCHEN	136
В.О. Самохіна, А.С. Светочева КОМІЧНА ДОМІНАНТА РЕГУЛЯТИВНОСТІ В ІДІОДИСКУРСАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ГУМОРИСТІВ ХІХ–ХХІ СТОЛІТЬ	148
О.В. Ребрій, К.О. Українська ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ	154
Н.В. Романова ОБРАЗ, ЗМІСТ І СМИСЛ ЕМОЦІЙ: РЕНЕ ДЕКАРТ ТА ЇХ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В РАНЬОНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД	160

І.В. Рубцов
АНТРОПОНІМИ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЛЕНЗІ США 169

Л.М. Рябих
ВИЯВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ
В АМЕРИКАНСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ 174

Т.В. Шиляева
ДИАЛОГИЧНОСТЬ ТЕКСТОВ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ПРОПОВЕДИ 179

ГРАМАТИКА

В.П. Кривенко
К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ СПОСОБОВ ДЕЙСТВИЯ И ВИДОВ
В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ (исторический анализ) 186

Г.М. Семененко
ПЕРИФРАСТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ДОПОМІЖНИМ ДІСЛОВОМ *DO*
У РАНЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ 191

М.П. Оксанич
РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ЧАСУ
У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ 199

А.Ю. Понікарьова
СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ АРАНЖУВАННЯ ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ
ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСІБ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ
(на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама) 205

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

А.А. Ивахненко
ПЕРЕВОД РОМАНА-СТИЛИЗАЦИИ: НЕКОТОРЫЕ СЛОЖНОСТИ 212

В.М. Кикоть
ПЕРЕКЛАД ІРОНІЇ ЯК ОСНОВИ ПОЕТИЧНОГО ПІДТЕКСТУ 218

Н.М. Рудницька
ПЕРЕКЛАДИ РОМАНУ О. ВАЙЛДА “ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ”:
ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ 225

Ю.В. Купрієнко
ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ
ПЕРЕКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ 231

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

УДК 811.161.1'27

МЕТОД ЭЛЕКТРОННО-ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКОГО ПОИСКА И КОНЦЕПТОЛОГИЯ

П.Н. Донец, докт. филол. наук (Харьков)

Донец П.Н. Метод электронно-лексикографического поиска и концептология. В статье вводится и обосновывается новый метод концептологических исследований – метод электронно-лексикографического поиска. Его механизм и открываемые им возможности иллюстрируются на материале электронных словарей “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache”, “Duden. Das Synonymwörterbuch” и немецкого концепта GRENZE.

Ключевые слова: методы лингвистических исследований, концептология, концепт, GRENZE / ГРАНИЦА.

Донец П.М. Метод электронно-лексикографічного пошуку і концептологія. У статті вводиться і обґрунтовується новий метод концептологічних досліджень – метод електронно-лексикографічного пошуку. Його механізм і можливості, що ним відкриваються, ілюструються на матеріалі електронних словників “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache”, “Duden. Das Synonymwörterbuch” і німецького концепту GRENZE / кордон.

Ключові слова: методи лінгвістичних досліджень, концептологія, концепт, GRENZE / КОРДОН.

Donec P.N. Method of electronic-lexicographic search and conceptology. The article introduces and grounds a new method of conceptological research – the method of electronic-lexicographic search. Its mechanism and possibilities opened are illustrated by the material of electronic dictionaries “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache”, “Duden. Das Synonymwörterbuch” and German concept of GRENZE.

Keywords: methods of linguistic research, conceptology, concept, GRENZE / BORDER.

В настоящее время все большее распространение получают электронные словари – как сетевые (к примеру, “Мультигран”), так и электронные версии обычных, “бумажных”, словарей, нередко объединенных под одной оболочкой в целые пакеты, как это имеет место, например, в случае с популярной серией “Abby Lingvo”.

Такие словари не только во многом облегчают работу переводчика и изучение иностранных языков, но и открывают принципиально новые возможности с точки зрения лингвистического анализа. Представляется, что в этой связи оправдано говорить о появлении нового лингвистического метода исследования – метода *электронно-лексикографического поиска*. Обоснование этого метода представляет собой предмет настоящего иссле-

дования и обуславливает его теоретическую значимость.

В настоящей статье указанные возможности будут проиллюстрированы на примере немецкого концепта GRENZE и на материале электронных вариантов словаря “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache” (2000), а также синонимического словаря “Duden. Das Synonymwörterbuch” (2004).

Обратимся вначале к толковому словарю Duden. Устройство данного электронного словаря, как и многих других, предусматривает вариант т. н. “полнотекстового поиска” (Volltextsuche), позволяющего найти не только заглавное слово (лемму), но и все остальные случаи его употребления. В нем имеется три рубрики, в которых может

встретиться искомая лексема: 1) словарь, как таковой (список толкуемых слов), 2) дефиниции (толкование) соответствующего слова, и 3) иллюстрации его употребления в тех или иных, как правило, литературных произведениях или текстах публицистического жанра. В последних, правда, искомое слово может оказаться случайно, не имея прямого отношения к собственно лемме.

На стимул *Grenze* электронный словарь “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache” выдает в режиме полнотекстового поиска 335 “попаданий”. 70 из них может быть отнесено к числу упомянутых выше случайных словоупотреблений в иллюстрациях к другим леммам (ср. например, толкование прилагательного *sow/je/tisch* <Adj.>: *zu Sowjetunion: -es Hoheitsgebiet; die -e Hauptstadt, Grenze, Regierung...*). Подобный, относительно высокий процент использования слова *Grenze* в качестве иллюстративного материала свидетельствует о его достаточно высокой актуальности для немецкого языкового сознания.

Ранее (см.: [1; 2]), с помощью процедур семасиологического и ономасиологического анализа, нами были в основном определены сигнификат и семемная структура концепта GRENZE, которые были описаны, в частности, как реальная или воображаемая линия: (а) разделяющая две отдельные сущности; (б) разделяющая одну и ту же сущность на две или более части; (в) представляющая собой внешний край (окончание или начало) какой-либо сущности; (г) препятствующая проникновению тех или иных агентов из одной сущности в другую (“барьер”); а также как: (д) зона пересечения двух сущностей (“промежуточное состояние”) и (е) высшая или критическая ступень в развитии некоторой сущности, заканчивающаяся качественным скачком в ее эволюции (“порог вверх”); либо же ее разрушением (“порог вниз”). Был выявлен также прототип концепта (“государственная граница”) и намечены его фреймовые связи.

Электронно-лексикографический поиск способен облегчить практически все процедуры поиска и анализа словарного материала. По-настоящему уникальные возможности, однако, он открыва-

ет с точки зрения установления гипер-, гипо- и латерально-идеографических связей концепта в лексиконе. До сих пор их удавалось изучать, главным образом, лишь на основе тезаурусных словарей (ср., например, [3]), но, в силу ограниченности материала, результаты его анализа не могут считаться вполне репрезентативными.

Основным источником для изучения идеографических связей концепта *Grenze* в электронном варианте словаря Duden являются словоупотребления из рубрики “толкование” – по сути, речь здесь идет о лексических единицах, включающих в свое значение более или менее явно выраженную сему “Grenze”.

Говоря выше о трех рубриках толкового словаря Duden, в которых встречается слово *Grenze*, мы не упомянули, что есть еще четвертая возможность его появления – а именно, в описании этимологии тех или иных лексем. С точки зрения концептосферы немецкого языка они не представляют особого интереса, однако, на их основе можно сделать любопытные наблюдения культурологического характера – бросается в глаза, в частности, что этимологией слов как греческого, так и латинского происхождения достаточно часто выступает признак “Ziel” (“цель”): *Finis, Horizont, Term*. В этом факте можно увидеть подтверждение тезиса О. Шпенглера о “фаустическом человеке” западной культуры, стремящемся к достижению и преодолению всех и всяческих границ.

Среди других иноязычных слов – синонимов *Grenze* можно выделить также *Limit* (коррелирующее с семемой [в]) и историзм *Cordon sanitaire*, представляющее семему (г), а также *Extrem, Supremum* (семема [е]). Достаточно неожиданной является “пограничная” этимология греческого по происхождению слова *Pause* (= “конец”): *Mesopause, Thermopause*.

Лексема *Linie*, выводящая впрямую на ядерную сему сигнификата, встречается в исследуемом материале лишь дважды: *Kreditlinie* и *Absprunglinie*. Сюда же можно причислить и английское заимствование *Deadline*. Во всех этих случаях актуализируется семема (в) – “конец, окон-

чание” какой-либо сущности.

Достаточно бедно представлены в выборке “классические” синонимы *Grenze* (может быть, за исключением лексемы *Schwelle*, которая представлена тремя композитами: *Bewusstseinsschwelle*, *Schmerzschwelle*, *Reizschwelle*), а именно: *Mark*, *Markscheide*, *Markung*, *Wetterscheide*, *Schranke*.

Вызывает некоторое сомнение толкование авторами словаря еще одного ключевого синонима *Rand* (“Teil, der bei einer Vertiefung die äußerste Grenze der höher gelegenen festen Fläche bildet”).

В нем, однако, можно найти латеральные корреляты, которые обычными методами обнаружить оказалось бы вряд ли возможным. В виду имеются такие лексемы, как *Bauflucht* (“Grenze, über die hinaus eine Bebauung nach dem Bebauungsplan der Gemeinde verboten ist”), *Feldrain* (“Grasstreifen an der Grenze eines Feldes”), *Gewende* (“Grenze eines Ackers”) и др.

Довольно отчетливо в исследуемом материале представлена семема (д) “промежуточное состояние”: *Doppelhaus* (“zwei Häuser, die an der gemeinsamen Grenze aneinander gebaut sind”), *Naht* ([Milit.] “gemeinsame Grenze des Verantwortungsbereichs benachbarter Verbände”), а также *grau* (“sich an der Grenze der Legalität bewegend”). Эту же сему можно встретить в глаголе *übergelien* (“sich ohne sichtbare Grenze vermischen”).

В рубрике толкований также прослеживается тенденция, обнаруженная нами в группе композитов с компонентом *grenze – присутствие относительно большого количества пространственно-геометрических концептов, часто выраженных наречиями: *bis*, *darüber*, *darunter*, *hierher*, *hinaus*, *hinüber*, *tief*, *Ost*, *West*, *Süd*.

Граница видится в немецком языковом сознании как *двухсторонняя* (*drüben*, *Seite*, *beiderseits*), а также выдвинутая *вперед* (*Frontstaat*, *Polarfront*, *Vorhang*, *Vorneverteidigung*, *vorwärts*, *vorschieben*, *vorstehen*) и *протяженная* сущность, ср. глагол *ziehen* (“die Grenze zieht sich quer durchs Land”).

Полнотекстовый поиск в электронном словаре может помочь и при решении одной из самых сложных задач концептологического анализа – установ-

ления синтагматических связей исследуемого концепта. В случае концепта *GRENZE* выделяется несколько вариантов таких связей. Во-первых, это ряд адъективных атрибутов, соотносящихся с семой *Linie*: *scharfe*, *fließende*, *oberste*, *kritische*, *magische*, *absolute Grenze*. Интересно, что практически все из них соответствуют вышеописанным “семемам” *Grenze*.

Во-вторых, в выборке встречается целый ряд генитивных атрибутов: *Grenze des Erlaubten* (5), *des Erträglichen* (2), *des Tragbaren*, *des Vernünftigen*, *der Aufnahmefähigkeit*, *Belastbarkeit* (2), *Frechheit*, *Menschlichkeit*, *Witzes*. Схожи с ними и препозиционные атрибуты типа *die Grenze zur Debität*, *zur Peinlichkeit*. Эти сочетания коррелируют главным образом с семемами “окончание” и “порог”.

Достаточно широко среди концептуально-синтагматических связей представлена группа глаголов. Они касаются семы “линия” (*verlaufen*, *verwischen*, *ziehen*, *revidieren*), идеи пересечения барьера – причем как активного (*durchlassen*, *durchwinken*, *bringen*, *durchbringen*), так и пассивного характера (*passieren* [дважды], *überschreiten*, *einreisen*, *weiter können*). Часто та же идея связывается с семой “бегство, спасение” (*abhauen*, *absetzen*, *türmen*, *fliehen*, *flüchten*, *retten*, *hinüberretten*, *rübermachen*, *durchschlagen*), мерами противодействия таковому (*bewachen*, *schließen*, *schnappen*, *stoppen*), или, наоборот, – высылкой за границу, иногда насильственной (*abschieben*). Выделяется также ряд глаголов, связанных с незаконным перемещением товаров и лиц через границу (*schmuggeln*, *paschen*, *schwärzen*).

Подавляющая часть приведенных глаголов относится к семеме (г) “барьер”. Среди немногих исключений из этого ряда можно выделить глагол *zusammenstoßen*, принадлежащий, скорее, к смысловому блоку (д) “промежуточное состояние” (“eine gemeinsame Grenze haben”), а также *sättigen*, входящее в подгруппу (е) “качественный скачок, порог” (“so viel hinzufügen, dass die Grenze der Aufnahmefähigkeit erreicht ist, so weit steigern, dass ein Grenzwert erreicht ist”) и *auslasten* (“bis zur Grenze der Tragfähigkeit belasten”).

Присутствие еще нескольких глаголов в выборке может быть объяснено только через фрейм-овые связи — к примеру, *plombieren* или *umspuren* (смена колесных пар железнодорожного вагона при пересечении границы с Испанией или СССР).

Фреймовый характер носят также адвербиальные по своей сути (и непосредственно связанные с семемой “барьер”) обозначения *bei Nacht und Nebel* и *nächtlicherweile*.

Фреймовая сеть вообще довольно репрезентативно представлена в отобранном лексикографическом материале, в котором можно встретить имена собственные *Rätikon, Ural, Oder-Neiße-Linie*, историзм *Kastell*, такие ее очевидные элементы, как *Staat* и *Zoll*. До сих пор в словаре присутствуют реалии времен ГДР *Selbstschußanlage* и *Todesautomat*.

Весьма яркими представителями времен идеологического противостояния являются также метафора *der Eiserne Vorhang* и ее вариант *Bambusvorhang* (“[weltanschauliche] Grenze zum kommunistischen Machtbereich in Südostasien”). Не менее примечательным может считаться шутивное обозначение баварской границы *Weißwurstäquator*.

Полнотекстовый поиск в словаре синонимов “Duden. Das Synonymwörterbuch” гораздо проще, поскольку последний содержит (наряду с леммами) лишь рубрику соответствующих синонимов. Тем не менее, его результаты представляют определенный интерес с точки зрения концептологии. Так, поиск по маске *grenz* дает 179 “попаданий”.

Отвлекаясь от сочетаний с глаголами, собственно *Grenze* фигурирует в синонимических рядах слов *Abschluss, Rand, Scheide, Schranke, Beschränkung (Einschränkung)*. Вероятно, именно их и следует считать “настоящими” синонимами *Grenze*.

Что же касается различных дериватов корня *grenz*, то наибольшее число “попаданий” (41) относится к сфере “барьер, сдерживающий движение как вовне, так и вовнутрь” (*abbremsen, begrenzen, beschränken, beschneiden, ... drosseln, eindämmen, einengen ... zügeln*). Второй по числу установленных единиц (38) является противополож-

ная только что рассмотренной группа синонимов, объединяемых семой [grenzenlos (“безграничный”)]: *absolut, äußerst, endlos, ewig, extrem* и т.д. Третье место (27) занимает синонимический ряд с общим компонентом [abgrenzen], выражающий идею отграничения, дифференциации, разделения: *abheben, abkapseln, auseinanderhalten... sich fernhalten, unterscheiden* и т.д. И, наконец, четвертую относительно крупную группу синонимов (12), образуют единицы, относящиеся к тематической области “переходное, промежуточное состояние”: *ähneln, Anrainer, anschließen, anstoßen ... Grauzone, übergreifend* и т.д.

Семема “порог” представлена лишь 4 лексемами: *Mindestmaß, Minimum, Untergrenze, Wendepunkt*.

Подводя краткие итоги исследования, мы вправе утверждать, что компьютерные технологии способны оптимизировать не только процессы производства, проектирования, планирования, обработки информации и т.д., но и оказать немалую помощь в решении таких, казалось бы далеких от техники проблем, как концептологический анализ лексики.

Перспективы исследования состоят в том, что полученные в ходе анализа словарей “Duden. Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache” и “Duden. Das Synonymwörterbuch” результаты относительно концепта *Grenze* могут быть дополнены и уточнены за счет данных других электронных словарей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Донец П.Н. Концепт “GRENZE” в немецком языке: семасиологический угол зрения / П.Н. Донец // Известия Волгоград. гос. пед. ун-та. – Серия Филол. науки. – № 3 (12). – 2005. – С. 18–22.
2. Донец П.Н. Концепт “GRENZE” в немецком языке: ономасиологический угол зрения / П.Н. Донец // Вестник Харьк. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 2006. – №. 726. – С. 3–5.
3. Шейгал Е.И. Тезаурусные связи и структура концепта / Е.И. Шейгал, Е.С. Арчакова // Язык, коммуникация и социальная среда. – Вып. 2. – Воронеж : ВГТУ, 2002. – С. 19–24.

УДК 811.111'42

ПУБЛІЧНА ХАРИЗМАТИЧНА КОМУНІКАЦІЯ*Н.В. Петлюченко, докт. філол. наук (Одеса)*

У статті розглядаються когнітивні, вербальні та екстралінгвальні компоненти публічної харизматичної комунікації. Когнітивна складова харизматичної комунікації у публічному дискурсі пов'язана із настановами, інтересами та ідеалами публічної особистості, вербальним засобом притаманний високий ступінь закличності промов публічного мовця, екстралінгвальна специфіка визначається піднесенням станом, схильністю до епатажу, театральності, специфічними просодичними та кінетичними рисами.

Ключові слова: публічний дискурс, публічна харизматична комунікація, публічна особистість, публічна промова, закличність, піднесення, епатаж, театральність, просодика, кінетика.

Петлюченко Н.В. Публичная харизматическая коммуникация. В статье рассматриваются когнитивные, лингвальные и экстралингвальные компоненты публичной харизматической коммуникации. Когнитивная составляющая харизматической коммуникации в публичном дискурсе связана с мотивацией, высокими идеалами и интересами публичной личности, вербальные способы характеризуются высокой степенью призывности выступлений публичного оратора, экстралингвальная специфика определяется воодушевленным состоянием, склонностью к эпатажу, театральностью, особыми просодическими и кинетическими чертами.

Ключевые слова: публичный дискурс, публичная харизматическая коммуникация, публичная личность, публичное выступление, призывность, воодушевление, эпатаж, театральность, просодия, кинетика.

Petyuchenko N. V. Public charismatic communication. The article deals with cognitive, verbal and extralingual components of public charismatic communication. The cognitive component of charismatic communication in public oral discourse is associated with motivation, the high ideals and interests of a public personality. The verbal means are characterized by a high degree of the public speaker's appeal to the audience. The extralingual specifics are determined by high inspiration, a tendency towards flamboyancy, staginess, specific prosodic and kinetic features of the public speaker.

Key words: public discourse, public charismatic communication, public personality, oral presentation, appeal, inspiration, flamboyancy, staginess, prosody, kinetics.

Стаття присвячена дослідженню специфіки комунікації харизматичної особистості у публічному дискурсі і розв'язанню таких актуальних питань, як 1) когнітивні складові мовленнєвої діяльності харизматичної особистості у публічній комунікації; 2) умови харизматизації особистості у межах публічного дискурсу; 3) вербальні засоби, що характеризуються високим ступенем закличності промов публічного мовця і формують його активний риторичний арсенал, а також 4) екстралінгвальні умови, які пов'язані з піднесенням станом харизматика, його/її схилом до епатажу, театральністю під час звернень до аудиторії, а також специфічними просодичними та кінетичними феноменами. До публічної харизматич-

ної особистості відносяться політичні діячі, вчені-лектори, священнослужителі, проповідники, місіонери, артисти та інші особи, які мають вихід в усний публічний дискурс, здібні надихатися великими ідеями і надихати ними інших [2, с. 10]. Комунікація у відповідному різновиді публічного дискурсу, під час якої відбувається харизматизація публічної особистості її прихильниками – електоратом, студентами, парафіянами, глядачами та ін., визначається яка *харизматична комунікація*. Набір харизматичних ознак, що приписуються, буде цілком залежить від типу публічного дискурсу і пов'язуватися із його інтенційною базою, функціями та домінантним типом впливу (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Структура публічного дискурсу

Компоненти дискурсу	Суб'єкт	Об'єкт	Форма виступу	Інтенційна база	Функції	Тип впливу (домінантний)
Публічний дискурс						
Політичний дискурс	Політичний діяч	Електорат, народ	Промови, статті, дебати, висловлювання, прес-конференції, інтерв'ю	Боротьба за владу та її утримання	Переконання	Активно-агресивний, маніпулятивний, агітаційний
Академічний дискурс	Вчений-лектор вишу	Студент, колега	Лекція, конференція, семінар	Передавання накопичених знань, доведення істинності постулатів	Інформативна	Логіко-дидактичний
Релігійний дискурс	Священно-служитель, проповідник, місіонер	Парафіяни, відвідувачі храмів, іновірці	Проповідь, послання, душеспасительна література	Приведення до віри й об'єднання у вірі	Ритуальна, проповідницька, душеспасительна	Сугестивний
Акторський дискурс	Актор	Глядач	Спектакль, читання	Виклик глядацького кагарису	Розважальна	Образний

Підкреслюємо, що термін “харизма” використовується у нашій статті в контексті соціально детермінованого харизматичного (іраціонального) типу лідерства і усвідомлюється як *політична* або *публічна харизма*. Така харизма на відміну від *особистісної харизми*, що пов’язується із привабливістю або чарівливістю (рус. *обаяние*, нім. *Ausstrahlung*, англ. *charm*) людини, базується на виняткових лідерських та ораторських ознаках особистості і має активний публічний прояв. Завдяки застосуванню піар-технологій та використанню медійних ресурсів виникає можливість створення штучного харизматичного іміджу особистості [3], тобто імітації харизми, або її інсценування у публічному дискурсі [12].

Для дослідження *когнітивних складових* мовленнєвої діяльності харизматичної особистості у публічній комунікації релевантним є прагматичний рівень, оскільки на цьому рівні виявляється потреба зв’язку мовної особистості з навколишнім світом. Ця об’єктивна необхідність, відбиваючись у психіці, випробовується нею як *потреба*. Над потребами перебувають *інтереси*, а над інтересами домінують *ідеали*. Як особливий момент виокремлюється настанова особистості. *Настанова*, або *цілеустановка* – це обрана особистістю позиція, що полягає в певному відношенні до поставленої мети та завдань і виражається у виборчій мобілізованості й готовності до діяльності [4, с. 520]. Будь-яка настанова особистості виникає при входженні суб’єкта в ситуацію та прийнятті ним поставлених у цій ситуації завдань. Відповідно, настанова, як один з компонентів спрямованості особистості, а в нашому випадку – публічної особистості, залежить від того, що суб’єктивно важливо для індивіда. *Спрямованість особистості* тлумачиться як сукупність стійких, незалежних від сформованої ситуації мотивів, що орієнтують поведінку та діяльність особистості [8]. Спрямованість особистості характеризується її інтересами, схильностями, переконаннями, ідеалами, у яких виражається світогляд людини. Настанова ускладнюється та піддається постійному переформатуванню у процесі особистісної діяльності. Отже,

настанова особистості, що включає в себе цілий спектр компонентів, починаючи від елементарних потреб і потягів, закінчуючи світоглядними поглядами, є явищем динамічним [4].

Кваліфікація мовної особистості харизматика відповідно до виконуваної нею в певній ситуації ролі (функції) може служити підставою для характеристики її мовної поведінки, але така кваліфікація не може бути вирішальною для виявлення власне *комунікативних потреб* [6]. При уточненні кількості комунікативних потреб починає примножуватися (наприклад, потреба в аргументації, потреба в оперуванні текстами духовної культури, потреба у використанні підмов тощо) або, навпаки, йдучи лінією їх типізації й укрупнення, дослідники співвідносять комунікативні потреби з функціями мови. За таких обставин убачаються фатична, номінативна, пізнавальна, емотивна, апелятивна, волонтеративна й інші потреби. Цей ряд незакінчений і логічно непослідовний, оскільки, наприклад, номінативна функція (потреба) не існує сама по собі, а входить як складова частина в усі інші; емотивна та волонтеративна потреби є різновидами апелятивної функції, що впливає на аудиторію. Підґрунтям комунікативних потреб харизматика може бути “взаємна потреба”, причиною якої є умова недостатності особистості в будь-якому відношенні; а це, у свою чергу, виступає певним імпульсом, що спонукає шукати доповнення в іншій особистості. За умов публічної комунікації треба говорити, скоріше, не про суто комунікативні потреби, а про потреби *комунікативно-діяльнісні*, оскільки публічна комунікація пов’язана з досягненням певної мети (одержання влади) і ґрунтується, насамперед, на певному типі соціальних взаємин.

Перетворення публічної особистості на харизматичного публічного діяча залежить від двох умов, що необхідні для формування та реалізації його публічної харизми: від здатності індивіда, по-перше, досить чітко рефлексувати зміст домінуючих архетипів; по-друге – артикулювати їх у доступній масовій свідомості та зарядженій натхненням формі [8]. Так, у 1980-і р.р. в американських дослідженнях моделей комунікаторів Джеральд

Голдхабер запропонував *харизматичну модель комунікатора* стосовно дослідження ведучих передач на телебаченні. Це пояснюється тим, що успіх телевізійних передач, на думку дослідника, меншою мірою пов'язаний з інформаційним змістом передачі, а більшою мірою визначається “харизмою” тієї особистості, яка веде ці передачі, тобто телевізійного ведучого. Під “харизмою” в цьому дослідженні мислився “особистісний магнетизм”, який виходив від особистості ведучого. У цьому контексті було виділено три основних типи харизматичної особистості: 1) *герой* – ідеалізована особистість: сміливий, агресивний, говорить, що “ми хочемо”, виглядає, як “ми хочемо”; приклад – Джон Кеннеді; 2) *антигерой* – “проста людина”, “один з нас”, виглядає, як “ми всі”, говорить те, “що і ми”, з ним ми відчуваємо себе безпечно, приклад – Джордж Буш-Молодший; 3) *містична особистість* – чужа нам людина, незвичайна, непередбачувана, наприклад, А. Шикльгрубер (Гітлер). Відповідно виділяються характеристики цих типів за 5 шкалами, так звані “елементи харизми”: 1) зовнішність, 2) чоловіча чи жіноча привабливість, 3) “очікуваність” висловлювань, 4) дії, 5) професійна майстерність: самоподання, комунікативний стиль. Кожна з цих шкал містила по 10 балів, гарним показником вважалися 35 балів за всіма шкалами [11].

В основі харизматизації публічного лідера, за Максом Вебером [13], лежить ефект приписування (нім. *Zuschreibung*) лідеру народом харизматичних ознак. Механіка приписування представлена моделлю *публічної харизматичної комунікації*, яка складається з восьми етапів: (1) відправлення публічним лідером послання народу, (2) здійснення впливу через аргументи та заклики, (3) усвідомлення народом аргументів і закликів послання, (4) збіг відправленого змісту з очікуваним, (5) піднесення народу, (6) здійснення спільних дій на основі довіри, (7) виникнення харизматичного екстазу, (8) приписування лідеру харизматичних ознак [2, с. 93-94].

Послання становить собою триєдність особистості публічної особи, її дій і пропаганди та повин-

но максимально відповідати очікуваним уявленням народу про цього політика, коли народ, у свою чергу, готовий сприйняти це послання лідера та здійснити ряд сумісних з його/її закликами дій. Вербальна реалізація послання здійснюється через *аргументи* і *заклики*, якими аудиторія опановує та наповнює їх своїм змістом. Якщо зміст послання, спрямованого “згори”, збігається зі сприйнятим значенням “знизу” й обидва вони сплавляються в єдине ціле, тоді можна говорити про успішну харизматичну комунікацію, результатом якої є виникнення *стану довіри*. Стосунки на основі довіри дають змогу кожному індивідові з натопту уявити собі, що він/вона перебуває в особистому контакті з оратором, яким захоплюється, якому довіряє, а отже, *вірить* у нього. Під вірою в цьому контексті розуміємо прийняття будь-яких суджень за істинні, що завжди пов'язано з певною формою довіри [10, с. 71]. Джерелами високої мотивації публічного діяча слугують його/її жагуча переконаність у правильності вчинених дій, віра у високі ідеї, усвідомлення себе здатним на здійснення змін у масштабах країни або світу, а також (наприклад, для політика) історичність, епохальність публічної ситуації, у якій бере участь сам лідер. Зазначений мотиваційний блок налаштовує його й аудиторію на спільну емоційну хвилю, унаслідок чого виникає різкий сплеск емоцій у всіх учасників комунікації, тобто *харизматичний екстаз*, своєрідний *unio mystica*. У цей момент між оратором і аудиторією зникають суб'єктно-об'єктні відносини, він/вона не відокремлює себе від неї, а вона асоціює себе з образом піднесеного мовця та приписує йому всі властивості, якими той, за його уявленнями, наділений або які він/вона повинен мати. Наслідком успішної харизматичної комунікації є харизматизація публічної особистості, яка після акту первинного приписування їй набору очікуваних якостей сприймається прихильниками як харизматична і справляє на них харизматичний вплив.

У моделі харизматичної комунікації виокремлюємо два чинники харизматичного лідера, що зумовлюють його когнітивні, емоційні та поведінкові риси. Перший фактор “КОМПЕТЕНТНІСТЬ –

ПЕРЕКОНАНІСТЬ” (ХЛ vs. Botschaft) відображає когнітивний аспект “ЗНАННЯ ПОВІДОМЛЮВАНОЇ ДІЙСНОСТІ”, емоційний аспект “НАСНАЖЛИВІСТЬ, ВИСОКА ПЕРЕКОНАНІСТЬ В ПОВІДОМЛЮВАНОМУ”, поведінковий аспект “ВМІННЯ СПОНУКАТИ ДО СПІЛЬНИХ ДІЙ”. Другий фактор “ПОВАГА – ПРИВАБЛИВІСТЬ” (ХЛ vs. народ) і (народ vs. ХЛ). Відносини ХЛ vs. народ відбивають когнітивний аспект ЗНАННЯ СВОЄЇ АУДИТОРІЇ, емоційний аспект НАСНАГА НАРОДУ, поведінковий аспект: ВМІННЯ СПІЛКУВАТИСЯ З АУДИТОРІЄЮ НА РІВНИХ; відносини Народ vs. ХЛ висвітлюють когнітивний аспект ВІДОМИЙ АУДИТОРІЇ АВТОРИТЕТ ХАРИЗМАТИЧНОГО ЛІДЕРА, емоційний аспект ВНУТРІШНЯ СИЛА І ЗОВНІШНЯ ПРИВАБЛИВІСТЬ КОМУНІКАТОРА, СИМПАТІЯ ДО НЬОГО, поведінковий аспект: ВМІННЯ АДЕКВАТНО РЕАГУВАТИ НА ЗВОРОТНИЙ ЗВ’ЯЗОК ВІД АУДИТОРІЇ.

За Стівеном Келманом [9], виокремлюємо три ключові характеристики харизматичного лідера, які пов’язані з такими *когнітивними механізмами*: 1) КРЕДИТНІСТЬ харизматичного лідера, тобто довіра до нього, яка визначається механізмом внутрішнього прийняття (“інтерналізацією”) його послання, 2) ПРИВАБЛИВІСТЬ, пов’язана з механізмом його самоідентифікації з народом, і 3) ВЛАДА, пов’язана з механізмом зовнішнього оволодіння народом його послання і з виконанням спільних дій. Найбільшу інформативну вагу в посланні харизматика має фактор “ВЛАДА”, що містить ознаки: НАСТУПАЛЬНИЙ, СМІЛИВИЙ, НАПОЛЕГЛИВИЙ, ЕНЕРГІЙНИЙ, а також фактор “ПРИВАБЛИВІСТЬ”, що містить ознаки: ДОБРИЙ, ЧУЙНИЙ, ДРУЖНЬО НАЛАШТОВАНИЙ, ПРИВІТНИЙ. Останній фактор є меншою мірою важливим для харизматичного лідера, а більшою мірою є включеним у ментальну оцінку дій особистостей, що здатні зачарувати (акторів, телевізійних ведучих, шоуменів, спортсменів тощо), які в повсякденному мовленні також часто називаються харизматичними.

У наведеній нижче схемі (рис. 1) подано основні

механізми *харизматичного мовного впливу* у межах *політичного дискурсу*, за допомогою яких здійснюється трансляція харизматичного послання від адресанта – харизматичного лідера – до адресата – політичних прихильників і/або супротивників, що є його референтною групою. Під час передачі послання включаються два види внутрішніх механізмів або каналів впливу: *сугестивний* (точніше, гетеросугестивний) і *емоційний*, – кожний з яких має свої форми експлікації на вербальному та паравербальному рівнях. Сугестивний вплив здійснюється у формі непрямого навіювання, результати якого простежуються не відразу або в досить віддалений проміжок часу від моменту трансляції послання. Ефективність непрямої сугестії вища, ніж прямої, оскільки навіювання здійснюється опосередковано з використанням проміжних факторів, на яких і робиться основний акцент. Ефективність харизматичної сугестії підвищується в екстремальних умовах, у натовпі (напр., мітинг, партійний з’їзд), при використанні ЗМІ.

Найбільш активним *вербальним засобом* у риторичному арсеналі публічного харизмата є його звернення до аудиторії у формі *закликів*, які поділяються на засоби *загальної* і власне *харизматичної* апелятивності. До першої групи належать перформативи, імперативи, імперативні конструкції, конструкції з модальними дієсловами, інфінітиви, короткі речення, слогани, питальні речення, форми майбутнього часу, меліоративно забарвлені слова із ціннісною семантикою та ін., що є *універсальними* лінгвальними засобами персуазії та не залежать від будь-якого виду дискурсу. Друга група закликів належить до власне харизматичної апелятивності, яка транслюється слухачеві/глядачеві у вигляді непрямих імпліцитних смислів і експлікується у мовленні відповідними лексичними маркерами за певною тематикою. Такі смисли визначаємо як *апелятивні харизматичні смисли*, що мають виразний індивідуальний характер і визначаються насамперед специфікою національно-культурного коду мовної особистості харизматичного лідера, а також його належністю до певного різновиду публічного дискурсу – політичного, академічного,

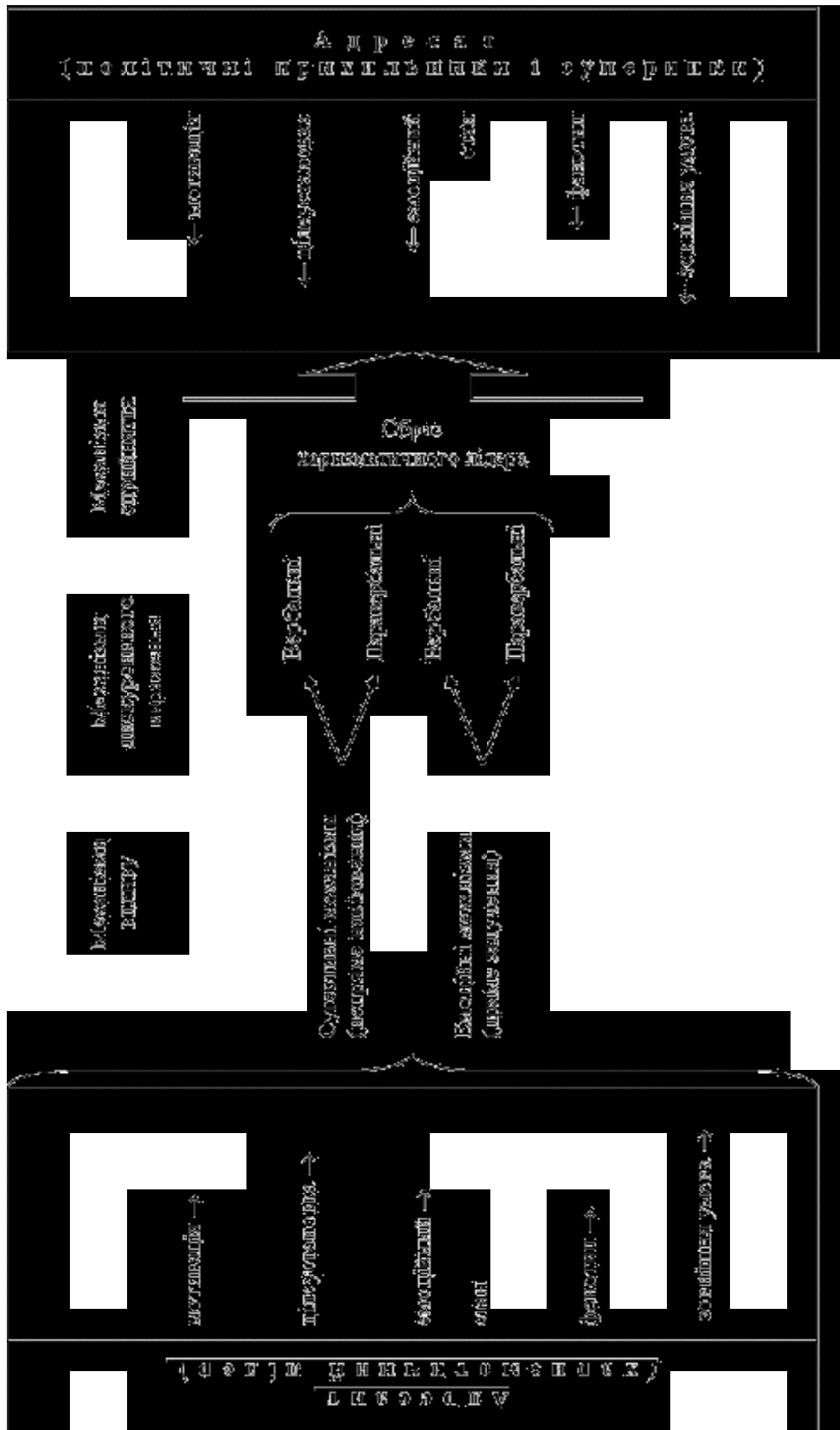

Рис. 1. Механізми харизматичного мовного впливу

релігійного, акторського тощо. Так, наприклад, харизматичний політик, перш за все, апелює до Бога, народу, нації, історичних авторитетів, єдності, вирішення актуальних питань часу. Він відчуває себе нібито пророком, який здатний прогнозувати майбутній розвиток країни, а також “винятковою” людиною, яка непохитно переконана в тому, що він/вона – єдино вірна фігура в потрібному місці й у потрібний час [2, с. 223-226].

Необхідно підкреслити, що харизматична апелятивність визначається певною *паравербальною* специфікою, яка пов’язана з тим, що “апелятивні” ділянки у піднесеному мовленні харизматика вирізняються відповідними тональними та жестовими феноменами [5, с. 116]. Голосовими маркерами піднесення є дзвінкість, звучність, модулювання, можливий перехід на фальцет і крик, рідше приглушеність. Ознаки піднесення в жестах пов’язуються з руховим екстатичним збудженням, неприродними, надмірними рухами, жестами, мімікою, позами, що виражають стан екстазу, захвату. Значній кількості харизматичних лідерів ХХ ст. (Л. Троцький, А. Гітлер, Б. Муссоліні, Ф. Франко та ін.) притаманна *рапсодична просодія* промов, яка відрізняється такою структурою: повільний вступ, у якому подається короткий зміст промови, потім за рахунок зростання емоційного напруження різка зміна темпу й звучності, експресивність яких на кульмінаційній фазі промови досягає значної сили й формує у публіки ефект своєрідного “вибуху”. Кінетична акцентуація харизматичної апеляції пов’язується з рухами правої руки, які супроводжують заклик і виконують функцію “жестового наголосу”, синхронізуючись із головнаголошеним складом у синтагмі або у фразі. Особливе значення має саме змах правої руки, викидання правої руки вперед, що у давніх римлян означав *saluto romano* (римський салют), характерний для кінетики багатьох харизматичних лідерів [2, с. 372].

Екстралінгвальний компонент у харизматичній комунікації публічної особистості є пов’язаний, насамперед, із такими чинниками, як емоційний стан піднесенням, схильність до епатажу, героїзм, еротична привабливість а також зовнішнім

виглядом, виразною бійцівською позицією харизматика-мовця під час його публічного виступу та ін. Публічна особистість, яка бажає сприйматися в очах своїх прихильників як харизматична, повинна мати певні ознаки, або *стигмати (мітки)*, що виділяють її/його з навколишньої маси. Дозрілий для своєї місії харизмат отримує з неба заклик до суспільної діяльності або якийсь знак, що вказує на його призначення. Так, наприклад, покликання в релігійній сфері, здійснюється посланцем вищих сил або знаменням, що від них йде (напр., Мойсей перед неопалимою купиною, Будда під деревом Бодхі). До героїчної діяльності у світській сфері людина може бути покликана іншими неабиякими подіями, які викликають несподіване осяяння. Харизматична поведінка у публічному дискурсі найчастіше припускає певну театральність, ритуал, з чим і пов’язане широке використання гербів, емблем, гімнів, прапорів і різних обрядів з метою створення епатажного іміджу [7, с. 105].

Екстралінгвальний харизматичний вплив деякою мірою асоціюється у свідомості слухача/глядача з *антропометричними* характеристиками публічної людини, наприклад, з її фізичними розмірами. Вони повинні бути певною мірою полярними – від значних (Г. Коль, В. Брандт, В. Янукович) до малих (Наполеон, А. Гітлер, Й. Сталін, В. Путін). Носій харизми має у зовнішності характерні тільки для нього/неї риси: жести, рухи, пози, манера мовлення, незвичайні слова, що допомагають відрізнитися від інших людей [5, с. 119]. Так, Й. Сталін носив густі вуса й не розлучався з люлькою, до того ж у нього був яскраво виражений грузинський акцент. У М. Кутузова була чорна пов’язка на оці, у М. Горбачова – помітна родимка. Всі ці ознаки доповнюють індивідуальну картину *образу харизматичного лідера*: при першому ж контакті вони впадають в око й запам’ятовуються, а потім, коли люди вже піддалися дії харизми, із цих характерних рис формується неповторний образ лідера. Так, наприклад, перебираючи на себе роль “батька” (К. Аденауер, Й. Сталін), харизматичний лідер відповідно ставиться й до свого зовнішнього вигляду: консервативний стиль в одязі, неспішна

манера розмови та поведінки, керування [2, с. 57–58].

Таким чином, робимо висновок про те, що основними компонентами публічної харизматичної комунікації є (1) ментальні механізми та ресурси (настанови, інтереси, ідеали), що реалізуються харизматиком з метою впливу на аудиторію, (2) риторичний арсенал різноманітних вербальних засобів харизматичної апелятивності, яка визначається специфікою національно-культурного коду публічної особистості і її приналежністю до певного різновиду публічного дискурсу, а також (3) такі екстралінгвальні чинники, як підвищена наснага, піднесеність публічного харизмата, певна театральність, нестандартна зовнішність, його схильність до епатажності та ін. Всі означені компоненти харизматичної публічної комунікації знаходяться у органічному поєднанні один з одним і слугують одній меті – сприяють прагматиці дій публічного харизмата, яка направлена на адресата для впливу на нього. Успішне сприйняття адресатом всіх складових харизматичного меседжу відбувається на основі максимального збігу характеристик адресанта й адресата і сприймається останнім як *образ харизматика*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с.
2. Петлюченко Н.В. Харизматика : мовна особистість

- і дискурс : монографія / Н.В. Петлюченко. – Одеса : Астропринт, 2009. – 464 с.
3. Почепцов Г.Г. Имиджология / Г.Г. Почепцов. – М.-К. : Рефл-бук-Ваклер, 2004. – 574 с.
  4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2001. – 702 с.
  5. Серякова І.І. Політичний дискурс та семіотична особистість / І.І.Серякова // Вісник Київ. лінгв. ун-ту. Серія Філологія. – 2009 р. – Т. 12, № 2. – С. 115–120.
  6. Янко Т.Е. О понятиях коммуникативной структуры и коммуникативной стратегии (на материале русского языка) / Т.Е. Янко // Вопр. языкознания. – 1999. – № 4. – С. 28–55.
  7. Burkhardt A. Sprachliche Techniken der Schuldverschleierung im Rahmen des CDU-Parteispendeskandals / Armin Burkhardt. In: Politik. Sprache und Glaublichkeit. Linguistik des politischen Skandals. Armin Burkhardt, Kornelia Pape (Hrsg) – Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003. – 219 S. – S. 104 – 120.
  8. Goleman D. Emotionale Intelligenz / Daniel Goleman. – München : Hanser, 1996. – 423 S.
  9. Kelman Steven: Economic Incentives and Environmental Policy: Politics, Philosophy, Ideology // Thomas Schelling (editor), Incentives for Environmental Protection. – MIT Press, 1983.
  10. Klaus G. Sprache der Politik / Georg Klaus. – Berlin : Dt. Verl. der Wissenschaft, 1971. – 294 S.
  11. Lawrence B Rosenfeld; Val R Smith; Gerald M Goldhaber, Experiments in human communication a laboratory manual and workbook. – Holt, Rinehart and Winston, 1975. – 295 p.
  12. Lenze M. Postmodernes Charisma : Marken und Stars statt Religion und Vernunft / Malte Lenze. – 1. Aufl. – Wiesbaden : Dt. Univ.-Verl., 2002. – X, 217 S.
  13. Weber M. Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie. – Paderborn: Voltmedia, 2006. – 1311 S.

УДК 811.111'19:81'42

ДИСКУРСИВНИЙ АКТ “ПОДХВАТ” В СОВРЕМЕННОЙ АНГЛИЙСКОЙ ДИАЛОГИЧЕСКОЙ РЕЧИ

*А.Н. Приходько, докт. филол. наук,
Л.В. Павленко, канд. филол. наук (Днепропетровск)*

Статья посвящена комплексному изучению дискурсивного акта “подхват” в современной английской диалогической речи в контексте когнитивно-коммуникативной парадигмы знания.

Ключевые слова: дискурсивный акт, подхват, диалогическая речь, иллокутивная модификация, реплика-стимул, реплика-реакция, вербальные средства, предикативность, синтаксическая организация.

Приходько А.М., Павленко Л.В. Дискурсивний акт “підхоплення” в сучасному англійському діалогічному мовленні. Статтю присвячено комплексному вивченню дискурсивного акту “підхоплення” в сучасному англійському діалогічному мовленні в когнітивно-комунікативному аспекті.

Ключові слова: дискурсивний акт, підхоплення, діалогічне мовлення, іллокутивна модифікація, репліка-стимул, репліка-реакція, вербальні засоби, предикативність, синтаксична організація.

Pryhodko A.M., Pavlenko L.V. Discourse act “catching” in contemporary English dialogical speech. The article deals with the integrated investigation of the discourse act “catching” in modern English dialogical speech from the point of view of cognitive-communicative paradigm of knowledge.

Key words: discourse act, catching, dialogic speech, illocutive modification, incentive remark, response remark, verbal means, predicativity, syntactic design.

Когнитивно-коммуникативная лингвистика как современная парадигма изучения языка в его функционировании позволяет выявлять и объяснять механизмы речевого взаимодействия, в т. ч. и в тех случаях, где актуализируются высказывания-подхваты. Такие высказывания суть акты вербальной реакции на реплику собеседника. Они имеют место исключительно в режиме социодискурсивного взаимодействия коммуникантов, что дает право для их толкования в терминах дискурсивного акта (ДА).

Общая направленность современной лингвистики на изучение функционирования языка в его социальной динамике, что определяет понимание его единиц в широком контексте речевой деятельности, где значительное место отводится и категории “подхват” объясняет актуальность данной работы. Ее изучение важно, поскольку, будучи интегральной и немаркированной, она оказывается типологически неоднородной, содержит

значительное количество прагмасемантических коннотаций и обладает мощным потенциалом вербальной реализации; является феноменом диалогической речи, что дает основания отнести ее к базовым конверсационным единицам; относится к группе социально ориентированных речевых действий с признаками как консенсусной, так и конфликтной коммуникации.

Изложенное способствует изучению ДА “подхват” в широком контексте когнитивно-коммуникативной парадигмы лингвистики и позволяет рассматривать его основным объектом анализа, который представляет собой второй компонент интерактивной секвенции в диалоге, – реплику-реакцию одного коммуникативного партнера на реплику-стимул другого. Предметом исследования являются функционально-коммуникативные особенности ДА “подхват” и средства его выражения в английской диалогической речи. Цель статьи состоит в выяснение механизма продуци-

рования и использования ДА “подхват” в английской диалогической речи в ономасиологической проекции. Для реализации поставленной цели исследовались фрагменты англоязычных диалогических единств, которые содержат в своем составе подхват и которые получены путем сплошной выборки из произведений английской и американской художественной прозы XX в.

Дискурсивный акт является такой единицей речевой деятельности, которая представляет собой любой коммуникативный акт любой иллокутивной силы и любой структуры, актуализированный в интеракции с целью выразить свое отношение к пропозициональному содержанию реплики коммуникативного партнера для оказания на него эпистемического, персуазивного или суггестивного влияния вплоть до неприкрытого вербального вмешательства в его речевые ходы [10, с. 103; 11, с. 85].

Среди ученых нет единого мнения ни относительно понятийного, ни относительно терминологического статуса ДА. Отсюда – многообразие его наименований: “гибридный акт” [1, с. 3; 14], “макроречевой акт” [5], “полииллокутивный акт” [8, с. 19], “метакоммуникативный блок” [4], “речевая стратегия” [6, с. 7; 13], “речевой жанр” [2; 12, с. 312], “коммуникативная ситуация” [3], “дискурсема” [7] и пр. Дискурсивный акт является всегда частью интеракции, вместе с которой он образует целостный речевой блок, где сходятся и взаимодействуют разные иллокутивные силы с первичными и вторичными прагматическими смыслами. ДА может иметь вид не/согласия, отказа, извинения, обвинения, намек, уклончивости, (само)оправдания, понимания, утешения и т.д.

При всем своем разнообразии отмеченные явления имеют один общий знаменатель: средой их бытования является диалогическая речь, вне которой они не существуют. В этом смысле ДА является фрагментом диалогического текста, который состоит, по меньшей мере, из двух речевых шагов – инициальной реплики-стимула, продуцируемой собеседником-адресантом (говорящим), и респонсивной реплики-реакции, продуцируемой собеседником-адресатом.

Дискурсивный акт “подхват” – второй компонент диалогической секвенции с фиксированным местом в интерактивной цепочке, которая представляет собой реактивную реплику собеседника-адресата, “перехватившего” на себя роль говорящего, на предварительно переданную собеседником-адресантом информацию с целью ее одобрения / неодобрения, принятия / непринятия / отклонения или дополнения / расширения [9, с. 6]. Подхват – это всегда последовательно присоединенный, зависимый и реактивный речевой шаг, тематически связанный с инициальным шагом и нередко структурно им же и обусловленный.

Для английской диалогической речи характерны три *функционально-коммуникативных типа* подхвата (символ А): 1) подхват завершенной реплики (ПЗР) – плавная смена ролей; 2) подхват незавершенной реплики (ПНР) – смена ролей после паузы; 3) подхват-перебив (ПП) – грубая смена ролей. Так, в ситуации (1) говорящий подхватывает уже завершенную реплику, дополняя ее своей собственной версией положения вещей; в (2) он подхватывает незавершенную реплику, уточняя, о чем именно идет речь; в (3) он, не дождавшись окончания, перебивает собеседника и завершает мысль вместо него.

(1) – *For what it’s worth, I’ve never met anyone quite like you, either, she said.*

А *And you hope you never do again /J. Osborn/;*

(2) – *I can’t find any information...*

А *News about this accident? said he carefully /M. Binchy/;*

(3) – *I hope the papers have been already prepared –
А and they have been delivered to the stockholders /A. Rose/.*

В рамках трех типов ДА “подхват” и в зависимости от отношения к сообщаемому инициальной репликой целесообразно различать три типа *коммуникативных тактик* – принятие (пример 4), непринятие (5) и неопределенность (6).

(4) – *For five years I have been working very hard to earn money and give your education ...*

А *I’ll be hardworking and diligent. I’ll become the best student and you’ll be proud of your son.*

I promise /T. Brain/;

(5) – *I hope you will be able to use this situation to see her and talk over*

A Never remember me about her! Never! /W. Storm/;

(6) – *It was funny the way he looked at us, like ...*

A Like what? /A. Christie/.

Между тремя типами подхватов и тремя тактиками их реализации существуют четкая корре-

лятивная связь, отражающая алгоритм конституирования ДА “подхват”. Он образуется семью, а не ожидаемыми девятью моделями (табл. 1). Механизм реализации каждого из трех типов подхвата при поддержке каждой из трех тактик оказывается лакунарным, что обусловлено несовместимостью одной из тактик (неопределенность) с подхватом завершенной реплики и подхватом-перебивом.

Таблица 1

Алгоритм взаимодействия ДА “подхват” и речевых тактик

Типы ДА \ Тактики	принятие	непринятие	неопределенность
ПЗР	+	+	-
ПНР	+	+	+
ПП	+	+	-

Реализация того или иного типа подхвата при поддержке той или иной тактики регламентируется гендерными факторами и социальным статусом интерактантов, конфигурация которых дает 12 моделей взаимодействия (табл. 2, где Г – говорящий,

А – адресат). Распределение ролей оказывается симметричным по гендерному принципу (по шесть для каждого из двух паттернов) и асимметричным по социальному (четыре для равноправности и восемь для неравноправности).

Таблица 2

Гендерно-ролевой потенциал ДА “подхват”

Статус говорящих \ Гендерная ситуация	Статусная равноправность	Статусная <i>неравноправность</i>	
		Г <i>выше</i> чем А	Г <i>ниже</i> чем А
<i>Гомогендерная ситуация</i>	$\Gamma_{\text{♀}} > < A_{\text{♀}}$	$\Gamma_{\text{♀}} > A_{\text{♀}}$	$\Gamma_{\text{♀}} < A_{\text{♀}}$
	$\Gamma_{\text{♂}} > < A_{\text{♂}}$	$\Gamma_{\text{♂}} > A_{\text{♂}}$	$\Gamma_{\text{♂}} < A_{\text{♂}}$
<i>Гетерогендерная ситуация</i>	$\Gamma_{\text{♂}} > < A_{\text{♀}}$	$\Gamma_{\text{♂}} > A_{\text{♀}}$	$\Gamma_{\text{♂}} > A_{\text{♀}}$
	$\Gamma_{\text{♀}} > < A_{\text{♂}}$	$\Gamma_{\text{♀}} > A_{\text{♂}}$	$\Gamma_{\text{♀}} < A_{\text{♂}}$

Реализуясь в процессе диалогического общения, ДА “подхват” является одним из способов когнитивно-коммуникативного взаимодействия, в основе которого лежит обмен интерактантами своими мнениями, чувствами, волеизъявлениями. Все это реализуется с помощью лексических, морфологических и синтаксических средств, которые совместными усилиями способствуют конституированию ДА “подхват”, но выполняют при этом

свою собственную “упаковочную” функцию (интродуктивную, инициальную, комплементарную).

Цель *лексических и лексико-грамматических средств* состоит в актуализации интродуктивной функции подхвата. Она реализуется с помощью вербальных (лексико-семантических, -грамматических) и невербальных средств, которые детерминируются формой, содержанием и функцией реплики-стимула, а также типом связи между ней

и репликой-реакцией. Эта связь может иметь инициальный (вербальные средства) или комплементарный (невербальные средства) характер.

(7) – *Many people are striking in London ...*

A About million as I know/W. Storm/;

(8) – *I'll be hardworking and diligent. I'll become the best student and you'll be proud of your son. You*

A You must be the brightest, mustn't you?" /T. Brain/;

(9) – *I'll never forgive you for that.*

A And I, she said biting, will never forgive you for your part in this /L. Gordon/;

(10) – *If the natives are hostile, supplied Jake, then speak to confuse them.*

A And if they are really horrible and throw stones at you, then never, ever let them see that you mind, finished Nicole /O. Henry/.

Основной функцией лексико-семантических средств является инициация реплики-реакции. Система этих средств опирается на рекуррентность, синонимию, антонимию, интенсификацию и аппроксимацию, обладая определенного рода автономностью относительно типа подхвата, иллокуции и речевой тактики. Повторы типа *like – like* (6) и *you – you* (8) являются самым распространенным способом инициации ДА “подхват”, поскольку максимально открыты для всех его функциональных, акторечевых и тактико-стратегических проявлений. Относительно независимыми являются интенсификаторы типа *never* (5) и аппроксиматоры типа *about* (7), отличаясь тем, что значительно реже служат для введения реплики-подхвата. В отличие от них несколько в стороне стоит синонимия типа “*information – news*” (2), которая, несмотря на свою распространенность, не используется для инициации подхватов-перебивов и избегает неопределенности.

Инициация реплики-подхвата является и целью лексико-грамматических средств, специализированных на ее акцентуации с помощью морфологического компонента. По характеру своей продуктивности они (средства) подразделяются на универсальные и неуниверсальные. Универсальные

“инициаторы” – союзы (сочинительные *and, or, as, like, but, or*; подчинительные *while, until, except, after, because, that, before, (al) though*) и ментальные глаголы типа *to think, to hope, to know, to mean* – не обнаруживают никакой избирательности по отношению к определенным типам подхватов, иллокуций и тактик. Неуниверсальные такой избирательностью обладают: модальные слова (*certainly, of course, surely, perhaps, maybe, probably, fortunately, /un/luckily*) преферентно используются в ПП, модальные глаголы (*can, could, may, might, must, will, would, should*) – в ПЗР, а прилагательные и наречия в сравнительной степени – только в ПП.

Основной целью использования невербальных средств является комплементарная поддержка реплики-подхвата. Чаще всего это происходит за счет невербалики (жесты, мимика, взгляд, телодвижения, поза: *to make a sign, to wave, to wink, to smile, to look, to stare at, to gaze on, to nod* и др.) и паравербалики (сила голоса (2, 9), смех, улыбка, кашель, плач, вздох: *to speak in a low voice / in a loud voice, to whisper, to laugh, to breathe a word*). Невербальные средства играют особую роль в диалогической речи, поскольку способствуют акцентированию пропозициональной и коммуникативной информации, которую содержит вербально выраженный ДА “подхват”.

Прагмасемантический алгоритм ДА „подхват“ находится в сфере функциональной компетенции категории предикативности. Именно она является той инстанцией, где решается вопрос, какого типа и какой силы иллокуция будет воплощена в том или ином подхвате. Это реализуется с помощью предикативных (суб)категорий темпоральности, модальности и персональности.

Темпоральность ДА „подхват“ двупланова: в одних случаях имеет место четкая привязка временных форм реплики-реакции к моменту речи как первичной точке отсчета, в других – к временной перспективе реплики-стимула, являющейся вторичной точкой отсчета. Темпоральная карта реплики-подхвата задается рядом лексических темпоральных маркеров и временных форм глагола. При этом

она не накладывает никаких ограничений и/или запретов на использование определенных форм, хотя и отдает предпочтение презентному (1, 3, 8, 10) и футуральному (4) рядам как таковым, что связано с локализацией настоящего и будущего.

На фоне когнитивно-семантического взаимодействия двух реплик актуализируется и *модальность* ДА „подхват“. Объективная модальность, базируясь на наклонении глагола, „отвечает“ за реальность / ирреальность пропозициональной информации. Ее специфической чертой в актах подхвата является приблизительно одинаковая частотность форм индикатива (1, 3, 4), императива (5) и субъонктива (10), функциональная значимость которых усиливается за счет средств субъективной модальности (модальные частицы, модальные слова, модальные глаголы). Она является важнейшей составляющей модальной сетки ДА „похват“.

Специфика *персональной организации* ДА „подхват“ заключается в ее корреляции с залогом. При этом абсолютное преимущество отдается активной диатезе (1, 2, 4, 5, 7, 8, 10), что связано с личностно ориентированным, разговорным регистром диалогической коммуникации и ее несклонностью к использованию деперсонифицированных конструкций, в т. ч. и пассивных, несмотря на то, что такие ДА (3) составляют почти треть материала.

Находя свое реальное воплощение в диалогической речи, предикативные категории оказываются значимыми и для синтаксической „упаковки“ реплики-подхвата, которая использует ресурс простых и сложных предложений и их варьирование в рамках процессов модификации.

Одна из широко используемых конструкций – простое предложение (1, 2, 3, 4, 6), являющееся универсальной формой синтаксической аранжировки подхвата. Такие предложения суть оптимальная форма „упаковки“ простых пропозиций и прозрачных прагматических установок в разных типах подхватов. Для более сложных логико-смысловых рефлексий в дискурсивном акте „подхват“ используется сложное предложение (11, 12). Гипотаксис употребляется там, где есть необходимость

в выражении изъяснительных (1) и каузальных (10) отношений, паратаксис – при выражении соединительных (1, 3) и противительных (9, 12) отношений между пропозициями, разведенными по разным репликам – реплике-стимулу и реплике-подхватом. (11) – *Building houses is not his business* .

A His adventurism is more useful in tourism business, but it is unhelpful for building /A. Rose/;

(12) – *I don't know that you're wise, he said with a sigh, but so be it. Of course, if we are found out.*

A Then it is death. For me certainly. Not for you, Sidi, since you are valuable /A. Christie/.

Для синтаксической аранжировки подхватов релевантными являются и процессы модификации структуры, семантики и прагматики, среди которых наиболее активны эллипсация (7) и парцелляция (11). Первая связана с упрощением структуры, вторая – с ее усложнением.

Продуктивными моделями *эллипсаций* в репликах-подхватах являются те, что имеют прямое отношение к предикативному ядру, – в первую очередь, к тому подлежащему или сказуемому, которое можно изъять из предложения без всякого ущерба его структуре. Такая структура связана со спецификой диалогической речи, где условия непосредственного контакта коммуникантов сопряжены с экономией вербальных средств, а смысл опущенных компонентов легко восстанавливается из конситуации. По этой причине эллипсация не обнаруживает какой-либо избирательности по отношению к типу подхвата.

Парцелляция тяготеет к своему использованию в сложном предложении, где она может в полной мере эксплицировать мотивы, установки и интенции ДА „подхват“. При интерпретации высказывания полный смысл парцеллированного предложения раскрывается только в контексте реплики-стимула. Парцелляция используется и в связи с потребностью говорящего в дискретном выражении сложной мысли, ведь отчужденная часть синтаксического целого является когнитивно более акцентированной.

Дискурсивний акт “подхват” – одна из важных речевых категорий, связанная с мощным репертуаром языковых и внеязыковых средств своей аранжировки, где особо значимыми станут не только равноуровневые средства (лексические, морфологические, синтаксические), но и их взаимодействие. Тем самым в “функциональной готовности” поддерживается весь коммуникативный спектр подхвата, обусловленный синкретизмом его прагмасемантической типологии иллокутивного разнообразия и тактических ходов.

Гибкие и выразительные возможности воплощения дискурсивного акта “подхват” в английской диалогической речи связаны не только с богатым репертуаром лексических, морфологических и синтаксических средств, но и с их взаимодействием. С другой стороны, их использование в реплике-подхвате детерминировано формой, содержанием и функцией реплики-стимула, а также характером и силой логико-смысловой связи между ними.

Дальнейшее изучение когнитивно-коммуникативного потенциала ДА “подхват” в английской диалогической речи перспективно продолжить в плане комплексного изучения конверсационной коммуникации, актуального членения, коммуникативного динамизма в аналогичных и/или родственных явлениях не только английского, но и других естественных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англомовному дискурсі XVI – XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 “Германські мови” / Т.М. Буренко. – Харків, 2008. – 20 с.
 2. Дубровская Т.В. Речевые жанры “осуждение” и “обвинение” в русском и английском речевом общении : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Т.В. Дубровская. – Саратов, 2003. – 233 с.
 3. Корольов И.Р. Комунікативна ситуація “виправдання” : прагматичний і лінгвокультурний виміри : монографія / И.Р. Корольов. – К. : Київ. ун-т, 2009. – 223 с.
 4. Косенко Ю.В. Структурно-семантичні і функціональні особливості метаконікативного блоку прощання (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) :

автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Ю.В. Косенко. – Донецьк, 2008. – 20 с.
 5. Маєвська Л.І. Макромовленнєвий акт взаєморозуміння : засоби об’єктивації та прагматичний контекст (на матеріалі сучасної німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.І. Маєвська. – К., 2004. – 20 с.
 6. Місягіна І.М. Стратегія ухильності у відповідях на запитання в сучасному англомовному художньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.М. Місягіна – Львів, 2010. – 20 с.
 7. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект : монография / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
 8. Наумук О.В. Когнітивні та прагматичні характеристики порад у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Наумук. – Донецьк, 2010. – 20 с.
 9. Павленко Л.В. Дискурсивний акт “підхоплення” в англійському діалогічному мовленні (на матеріалі сучасної художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.В. Павленко – Одеса, 2011. – 20 с.
 10. Приходько А.Н. Дискурсивные акты : прагмасемантика и прагматипология / А.М. Приходько // Когниция, коммуникация, дискурс : [междунар. сб. науч. трудов / ред. И.С. Шевченко, В.И. Карасик]. – Харьков : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2010а. – № 1. – С. 101–122.
 11. Приходько А.Н. Дискурсивные акты vs речевые акты как единицы коммуникативной деятельности / А.М. Приходько // Язык. Текст. Дискурс : [науч. альм. Ставропол. отд. РАЛК / под ред. проф. Г.Н. Манаенко]. – Ставрополь : СГПИ, 2010б. – Вып. 8. – С. 83–93.
 12. Соловьева А.А. Виды советов по тональности выражения в обиходном дискурсе (на материале английского языка) / А. А. Соловьева // Язык. Текст. Дискурс : науч. альм. Ставропол. отд. РАЛК. – Ставрополь : СГПИ, 2009. – Вып. 7. – С. 312–316.
 13. Хвощевський Р.В. Натяк як мовленнєва стратегія (на матеріалі сучасної французької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 “Романські мови” / Р.В. Хвощевський. – К., 2002. – 20 с.
 14. Шевченко И.С. Гибридные речевые акты : когнитивно-прагматический анализ / И.С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2008. – № 811. – С. 18–24.

**СПИСОК ИСТОЧНИКОВ
ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛА**

1. Binchy M. Circle of Friends / M. Binchy. – L. : Coronet Books, 1994. – 551 p.
2. Brain T. Winter in mountains / T. Brain. – Richard : Mills & Boon, 2000. – 293 p.
3. Christie A. Destination Unknown / A. Christie. – М. : Progress, 1975. – 192 p.
4. Christie A. Why didn't they ask Evans? / A. Christie. – М. : Прорпесс, 1991. – 175 p.
5. Gordon L. The Stand – In Bride. – Richard : Mills & Boon, 2000. – 186 p.
6. Henry O. Selected Stories / O. Henry. – М. : Progress, 1979. – 376 p.
7. Osborn J. West of Suez / J. Osborn // Modern English Drama. – М. : Радуга, 1984. – P. 383 – 455.
8. Rose A. Life and Business / A. Rose. – Richard : Mills & Boon, 2000. – 395 p.
9. Storm W. My life and my love / W. Storm. – Richard : Mills & Boon, 1999. – 285 p.

УДК 811.111'42

CONCEPTUAL MODIFICATIONS OF EMOTIVE UTTERANCES IN DISCOURSE

V.F. Velivchenko, PhD. (Cherkasy)

This paper discusses the impact of current discourse upon the pragmatic content of emotive utterances. It is argued that conceptual modifications of this content are determined by the cognitive operations of elaboration, combining, extension, and questioning which contribute to providing the relational coherence of discourse.

Key words: emotive utterance, conceptual modifications, cognitive operations, relational coherence of discourse.

Велівченко В.Ф. Змістові модифікації емотивних висловлень у дискурсі. У статті аналізується вплив дискурсивного оточення на прагматичний зміст емотивних висловлень. Модифікації цього змісту зумовлені когнітивними операціями нарощування, комбінування, поширення та зштовхування, які сприяють створенню реляційної цілісності дискурсу.

Ключові слова: емотивне висловлення, модифікації прагматичного змісту, когнітивні операції, реляційна цілісність дискурсу.

Веливченко В.Ф. Смысловые модификации эмотивных высказываний в дискурсе. В статье анализируется влияние дискурсивного окружения на прагматическое содержание эмотивных высказываний. Модификации этого содержания обусловлены когнитивными операциями наращивания, комбинирования, расширения и сталкивания, которые способствуют созданию реляционной целостности дискурса.

Ключевые слова: эмотивное высказывание, модификация прагматического содержания, когнитивные операции, реляционная целостность дискурса.

Emotions, as a neuro-psychological phenomenon, are externalized via systemic linguistic means and via speech units, in the meanings of which emotions link to evaluation of objects. In communication, emotions are represented by emotive utterances that have the three facets of a sign – its meaning, form and function, or, in terms of Ch. Morris, its semantic, syntactic, and pragmatic properties [see 13, p. 4]. Contemporary linguistics, which focuses on the human factor in language, emphasizes the role of pragmatic (functional) aspect that prescribes the semantic and syntactic properties of utterances.

The studies of pragmatic characteristics of utterances traditionally incorporate into the domain of pragmalinguistics [9], i.e. the study of language “in use” [7, p. 162], in communication, where pragmalinguistics forefronts language users: the speaker – a person who furnishes information through speech, and the hearer – a person who obtains and interprets this

information. Information is furnished by speech acts, classified with regard to their communicative intention, or illocutionary force. The utterances whose communicative intention is expression of the speaker’s emotions are known as expressives, in which emotions are represented either directly (with the lexemes that have emotive meaning) or indirectly (through different paralinguistic and non-linguistic means).

Nowadays, pragmalinguistics interweaves with cognitive linguistics [4; 12] that views human language as “a part of a cognitive system which comprises perception, emotions, categorization, abstraction processes, and reasoning” [7, p. xi]. Talking is recognized as cognitive activity that has various facets – motor, perceptual, and mental [13, p. 216]. It is a complex dynamic procedure that involves a number of transformations – first, perception and conception become meaning and sense, which further externalize in linguistic expressions [6; 8]. The latter, applied in

communication, demonstrate functional variability [10; 14]. In particular, emotive utterances used in different communicative settings interact with other utterances of the current discourse, thus acquiring additional features, or conceptual modifications. Understanding of their nature requires a cognitive approach to discourse analysis – the one attempted in this paper which aims to expose conceptual modifications of emotive utterances in discourse, and to propose their cognitive account. The data comes from the English literary texts where emotive utterances are used in the descriptions of various communicative situations.

Topicality of this study is provided by its integration into the contemporary cognitive-pragmatic linguistic paradigm (see the works of the Kharkiv linguistic school of cognitive pragmatics [1; 2; 3; 15]) that employs methodologies developed in both pragmatics and cognitive linguistics. Pragmalinguistics provides techniques for the analysis of speech acts that function in different communicative settings, and cognitive linguistics supplies this analysis with the techniques that help to expose mental foundations for various discourse phenomena. While pragmalinguistics highlights the role of humans who use language in speech, cognitive linguistics focuses on the regularities of language and speech as they are represented in the human mind.

Pragmatic analysis of language as a complex, dynamic system employed by the speaker and the hearer during their speech interaction poses a number of questions that are open for discussion. An incomplete list of such questions includes the following issues: (a) How does the speaker produce an utterance, retrieving from the memory adequate words and syntactic structures to correctly assemble them? (b) What makes the linguistic expression used by the speaker acquire a meaning different from the systemic one? For instance, in discourse, the utterance *What a beauty!* may develop a negative meaning opposite to the explicit positive content. (c) How does the speaker convey and the hearer infer the intended information from that which is “said” and “unsaid”? (d) How does the hearer understand the contextual

meaning of an utterance? (e) How does the hearer understand the message conveyed indirectly? To answer these and the like questions, contemporary pragmalinguistics applies integral cognitive-pragmatic approach to the analysis of various discourse phenomena. Cognitive pragmatics, reinforced by the cognitive theory of language, equips linguists with a new methodology and research procedures that help to expose the relations between language and speech, mental and communicative activities, overt and covert information, that which is said and that which is unsaid but intended, etc. The problem discussed in this paper concerns the relation between the contextual pragmatic meaning of emotive utterances used in discourse, and their cognitive background. In linguistic studies, discourse is identified as unity of the process and the result. The process is represented by the speaker’s and the hearer’s consecutive mental and communicative acts that evolve in a particular situation of speech, and the result is represented by a text that externalizes such acts [5; 17]. This paper discusses discourse as a text.

The major characteristics of a discourse are its formal cohesion and semantic (conceptual) coherence. Coherence may be referential and relational. Referential coherence is provided by the continuing reference to the same entities figuring in a discourse. Relational coherence is represented by the coherence between various events [7, p. 212]. The list of 17 coherence relations given by R. Dirven and M. Verspoor [7, p. 212] and based on the work by W. Mann and S. Thompson, classifies them with regard to the ontological contents of utterances. For instance, motivation means that comprehending the main information in the satellite clause motivates the hearer / reader to perform the action described in the nucleus (e.g. *Come and join us on our trip to Disney World* [nucleus]. *It’ll be fun* [satellite]); evaluation means that the satellite clause gives the speaker’s evaluation of the situation described in the nucleus (e.g. *Peace negotiations between Israel and the Palestinians have resulted in a new treaty* [nucleus]. *This is the best of possible results of the latest U.S. peace initiatives* [satellite] [ibid, p. 211]. However, along with the ontological (referential) content, utterances have

their pragmatic content, or information about the speaker's communicative intention. Therefore, it can be argued that utterances also interact on the pragmatic level, and such interaction contributes to the relational coherence of a discourse. The rationale will be given by illustrating interaction of emotive utterances with the other utterances in discourse.

Interaction of emotive utterances with their discourse environment is grounded on some cognitive operations which are universally applied for processing different kinds of information. In a number of cognitive studies, these operations are defined as elaboration, combining, extension, and questioning. R.W. Langacker identifies *elaboration* as specification of one and the same entity: it is more precise description of the same situation [13, p. 56], or description provided "in a finer-grained detail" [ibid, p. 198]. *Extension* relies on the implicit apprehension of something common to the source and target [ibid., p. 225], it is based on associative link of different entities. Z. Kövecses

identifies *combining* as activating several kinds of one and the same entity linked together [11, p. 55]. He defines *questioning* as the operation that calls into question the appropriateness of a given entity [ibid, p. 54–55], i.e. questioning links contrastive or contradictory entities. In the analysis of discourse, these cognitive operations acquire pragmatic interpretation: *elaboration* is interaction of emotive utterances that belong to one and the same pragmatic sub-type; *combining* is interaction of utterances that belong to different sub-types of one and the same pragmatic type; *extension* is interaction of non-contrastive utterances that belong to different pragmatic types; and *questioning* is interaction of contrastive utterances that belong to different pragmatic types. These kinds of interaction modify the pragmatic meaning of an emotive utterance which becomes a nucleus – elaboration specifies this meaning, combining complicates it, extension expands it, and questioning contrasts it (see table 1).

Table 1

**Correlation between cognitive operations
and conceptual modifications of emotive utterances**

Cognitive operation	Conceptual modification of pragmatic meaning	Interaction of the emotive utterance	Examples
elaboration	specification	with an emotive utterance that belongs to the same sub-type of one and the same pragmatic type	<i>You are wonderful.</i> <i>You are terrific.</i> <i>You are magic!</i>
combining	complication	with a non-contrastive emotive utterance that belongs to a different sub-type of one and the same pragmatic type	<i>You are wonderful!</i> <i>I can't help admiring you.</i>
extension	expansion	with a non-contrastive utterance that belongs to a non-emotive pragmatic type	<i>You have a nice dress.</i> <i>You look wonderful in it.</i>
questioning	contrast, contradiction	with a contrastive emotive or non-emotive utterance	<i>The dress is nice. But I don't like the color.</i> <i>You are wonderful.</i> <i>But he doesn't see it.</i>

The conceptual modification of *s p e c i f i c a t i o n*, grounded on the cognitive operation of elaborations, is the result of combining emotive utterances that specify the assessment of one and the same referent (example 1):

(1) *'You're wonderful. You're really wonderful, just the way you are,' <...> she said with a smile* (1, p. 486).

The nuclear emotive utterance *'You're wonderful'* is a praise. It combines with the satellite emotive utterance *You're really wonderful, just the way you are*, which is also a praise. The satellite specifies the nucleus and intensifies the pragmatic meaning of the expressive.

The conceptual modification of *c o m p l i c a t i o n*, underpinned by the cognitive operation of combining, occurs when the nuclear emotive utterance links to a satellite emotive utterance, with both of them representing different compatible emotions (example 2):

(2) *'You're really wonderful, just the way you are. And I can love you just like this,' she said with a smile, 'whether you're here or not'* (1, p. 486).

The nucleus *You're really wonderful, just the way you are* is a praise, while the satellite *And I can love you just like this* is a confession of love. Both utterances are positive expressives.

The conceptual modification of *e x p a n s i o n*, accompanied by the cognitive operation of extension, links an emotive utterance with a non-emotive satellite which provides information about either the cause or the consequence of the emotion expressed in the nucleus (example 3).

(3) *'I was so stupid, Joe. I kept grabbing at you, and the more I did, the more you wanted to run away. I don't know why I didn't see it then. It took me a long time to figure it out. I wish I'd been smarter'* (1, p. 484).

The nuclear utterance of self-rebuke and negative self-assessment *I was so stupid, Joe ... I wish I'd been smarter* is accompanied by a compatible satellite – the assertive which explains the cause of the speaker's negative self-assessment (her possessive attitude to the listener).

The conceptual modification of *c o n t r a s t*, triggered by the cognitive operation of questioning, occurs when information in the emotive utterance (the nucleus) clashes with the content of an emotive or non-emotive utterance (the satellite) (example 4).

(4) *He had tried so hard to stem the tides not only of her love, but his own. 'You mean a lot to me, you have ever since the day I met you. But it wouldn't be fair of me to extract a promise from you, or expect something from you, or ask you to wait for me. There's always a chance that I might not come back, and I never want you to feel that you owe me something you don't. You owe me nothing. I want you to feel free to do whatever you want while I'm gone. Whatever we've felt for each other, with or without words, has been more than enough for me since we've known each other, and I'm taking it with me.'* He pulled her closer to him. And held her so tightly she could feel his heart beating, but he didn't kiss her (1, p. 120-121).

The nuclear utterance expresses a true love of the speaker to the addressee. The satellite utterances express the speaker's decision not to bind the addressee with any promises and let her feel free from any obligations to him. While the nucleus can be defined as positive (+), the satellite can be defined as negative (-).

Presumably, utterances with different pragmatic meanings require particular satellites, and their interaction with the nuclei has particular patterns exhibited in iterated chains that provide relational coherence of discourse. This topic remains open for further investigation.

REFERENCES

1. Шевченко І.С. Становлення когнітивно-комунікативної парадигми в лінгвістиці / І.С. Шевченко // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
2. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма в лінгвістиці / І.С. Шевченко // Комунікація і конструювання соціальних реальностей : [зб. научн. статей. Ч.1]. – СПб, 2006. – С. 224–230.
3. Шевченко І.С. Мовленнєвий акт у когнітивно-дискурсивній парадигмі / І.С. Шевченко //

- Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія Філологія. – 2007. – Т.10. – № 1. – С. 28–36. 4. Bamberg M. Language, Concepts and Emotions. The Role of Language in the Construction of Emotions / M. Bamberg // Language Sciences. – 1997. – № 19. – P. 309–340. 5. Brown P. Discourse Analysis / P. Brown, G. Yule. – Cambridge : CUP, 1996. – 288 p. 6. Clausner T.C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1–31. 7. Dirven R. Cognitive Exploration of Language and Linguistics / R. Dirven, M. Verspoor. – Amsterdam, Philadelphia : John H. Benjamins Publishing Company, 1998. – 302 p. 8. Fauconnier G. The Way We Think : Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities / G. Fauconnier, M. Turner. – N.Y. : Basic Books, 2002. – xvii, 440 p. 9. Green G.M. Pragmatics and Natural Language Understanding / G.M. Green. – LFA, Publishers, 1989. – 180 p. 10. Haberland H. Text, Discourse, Discours: The Latest Report from the Terminology Vice Squard / H. Haberland // Journal of Pragmatics. – 1999. – Vol. 31. – P. 911–918. 11. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction / Z. Kövecses. – Oxford : OUP, 2002. – 375 p. 12. Lakoff, G. Pragmatics in Natural Logic / G. Lakoff // Formal Semantics of Natural Language ; [ed. by A. Keeman]. – L. : CUP, 1975. – P. 253–286. 13. Langacker R.W. Cognitive Grammar: A Basic Introduction / R.W. Langacker. – Oxford : OUP, 2008. – 562 p. 14. Levinson S.C. Pragmatics / S.C. Levinson. – Cambridge : CUP, 1995. – 420 p. 15. Shevchenko I.S. Meaning as discursive construal in Cognitive-Pragmatic Paradigm / I.S. Shevchenko // Нова філологія. – 2005. – Вип. 2 (22). – С. 182–186. 16. Schiffrin D. Approaches to Discourse / D. Shiffrin. – Oxford : Blackwell, 1994. – 470 p. 17. Yule G. Pragmatics / G. Yule. – Oxford : OUP, 1996. – 135 p.

SOURCE**OF ILLUSTRATIVE EXAMPLES**

1. Steel, D. Lone Eagle / D. Steel. – Corgi Books, 2002. – 495 p.

УДК 811.111'42

КОНВЕРСАЦІЙНІ ІМПЛІКАТУРИ ЯК СПОСІБ ВИРАЖЕННЯ ЕМОЦІЙ МОВЦЯ (на матеріалі сучасної англійської мови)

В.О. Велівченко, канд. філол. наук (Черкаси)

У статті розглядаються конверсаційні імплікатури як спосіб вираження емоцій мовця. Головним об'єктом вивчення є висловлення з конверсаційними імплікатурами, які відображають емоційний стан мовця. Предметом вивчення постають когнітивно-прагматичні та дискурсивно-стратегічні властивості реалізації конверсаційних імплікатур, що відображають емоційний стан мовця у сучасному англомовному емотивному дискурсі.

Ключові слова: емоції мовця, емотивний дискурс, конверсаційні імплікатури, комунікативні стратегії, комунікативні тактики.

Велівченко В.О. Конверсационные импликатуры как способ выражения эмоций говорящего (на материале современного английского языка). В статье рассматриваются разговорные импликатуры как способ выражения эмоций говорящего. Главным объектом изучения являются высказывания с разговорными импликатурами, отображающими эмоциональное состояние говорящего. Предметом изучения служат когнитивно-прагматические и дискурсивно-стратегические свойства реализации разговорных импликаций, отображающих эмоциональное состояние говорящего в современном английском эмотивном дискурсе..

Ключевые слова: эмоции говорящего, эмотивный дискурс, разговорные импликатуры, коммуникативные стратегии, коммуникативные тактики.

Velivchenko V.O. Conversational Implicatures as a Medium for Manifesting the Speaker's Emotions (on the data of modern English). This article presents a comprehensive study of conversational implicatures as a medium for manifesting the speaker's emotions within the contemporary English emotive discourse. The main object of the research is utterances with conversational implicatures that reflect the speaker's emotions. The subject matter of the research is cognitive-pragmatic and discourse-strategic properties of conversational implicatures realization in the emotive English discourse.

Key words: speaker's emotions, emotive discourse, conversational implicatures, communicative strategies, communicative tactics.

За наявності значної кількості наукових робіт, присвячених аналізу мовного вираження емоцій різнорівневими мовними одиницями (І.В. Арнольд, Н.Д. Арутюнова, Т.А. Биценко, С.В. Гладько, Я.В. Гнезділова, І.М. Літвінчук, Э.Л. Носенко, К. Оатлі, В.А. Чабаненко, В.І. Шаховський та ін.), з'ясуванню прагмалінгвістичних особливостей мовленнєвих актів з іллокутивною силою експресива (М. Бамберг, Л.Р. Безугла, М.В. Гамзюк, О.В. Фадєєва, К. Фихлер, І.С. Шевченко та ін.) і дослідженню емоційної поведінки комунікантів (Т.О. Анохіна, М. Еванс, Л.В. Козяревич,

Дж. Скотт, Дж. Чаннелл та ін.), комплексний аналіз імплікатурного способу їх дискурсивної реалізації ще не був здійснений достатньою мірою. Використання конверсаційних імплікатур як способу трансляції емотивного змісту базується на застосуванні не лише прагматичних, але й ментальних параметрів комунікації. Тому дослідження, здійснювані в річці новітньої когнітивно-дискурсивної парадигми сучасної лінгвістики, є актуальними: поєднуючи когнітивний і прагматичний аспекти аналізу дискурсивної об'єктивації емоцій, вони висвітлюють питання комунікативного застосування мов-

цем різних мовних і мовленнєвих засобів. Одним із таких засобів є імплікатурний, з'ясування особливостей комунікативного механізму якого при вираженні мовцем власних емоцій є метою цієї статті. Наукову новизну описаного у статті дослідження, проведеного на матеріалі сучасної англійської мови, вбачаємо у виокремленні імплікатурного способу як окремого й інтенсивно вживаного різновиду імпліцитного вираження емотивного змісту.

Характерним для мовленнєвого спілкування є супровід трансльованої мовцем раціональної інформації інформацією емоційною, що зумовлено невід'ємністю емоцій від пізнавально-комунікативного процесу [5, с. 64; 7, с. 481]. *Емоції* як складні системні психоментальні утворення, що формують емоційну сферу мовця, є психічним відображенням його розуміння об'єктів позамовного світу, проявленим у формі безпосереднього, швидкого й суб'єктивного переживання [3, с. 103]. Емоції мовця пов'язані з його потребами, ступінь задоволення яких вони й відображають: аксіонально негативні емоції пов'язані з наявністю певної потреби, а аксіонально позитивні емоції – з її задоволенням [6, с. 96–99]. За інтенсивністю виявлення, як позитивні емоції (наприклад, радість, задоволення, любов, втіха тощо), так і негативні емоції (наприклад, гнів, роздратування, зневага, презирство, страх, відраза тощо) можуть бути сильними, слабкими й нейтральними (не інтенсифікованими).

Ментальні за своєю онтологією, емоції уособлюють переплетіння позамовного (психо-психологічного), мовного (знаково-виражального) і діяльнісного (комунікативно-прагматичного). Як і будь-який психічний процес, емоції опосередковуються мовою, втілюючись у мовних одиницях. Таке втілення забезпечується *емотивністю* – семантичною інтерпретацією емоцій, репрезентованою в семантичній структурі мовного знаку емотивним компонентом, який наділяє цей знак емотивною функцією. Емотивність нерозривно поєднана з *оцінкою* і часто супроводжується *експресивністю*.

Об'єктивація емоцій мовця відбуваються в комунікативному процесі, який є міжособистісною

мовленнєвою взаємодією мовця й адресата. Дискурсивний за своєю природою та специфікований за типом дискурсу, цей процес протікає в межах *емотивного дискурсу* (ЕД), який є складним феноменом, єдністю процесу й результату. ЕД як процес є розумово-комунікативною подією, яка відбувається за наявності емоційної комунікативної ситуації, центральною одиницею якої є мовленнєвий акт експресив; мета такої події полягає в емоційному самовираженні мовця та / або у здійсненні мовцем емоційного комунікативного впливу на адресата задля виклику в того емоційного переживання у відповідь. ЕД як результат є сукупністю мовних одиниць, емотивність яких здатна мати експліцитне (пряме), імпліцитне (непряме) або змішане мовне вираження. Таким чином, ЕД, віддзеркалюючи здійснену мовцем емоційну категоризацію позамовного світу, завжди містить актуальну для мовця інформацію та слугує регулятором емоційно-оцінної та соціально-комунікативної діяльності мовця.

Мовне вираження емоцій безпосередньо залежить від мовця, підпадаючи під дію двох різних чинників: 1) особистісно-ситуативного, який урегульовує стан емоційного збудження мовця та здійснюваний ним добір емотивно-релевантних мовних одиниць; 2) прагматичного, який зумовлює виникнення неочікуваних емотивних номінацій у результаті використання мовцем не завжди передбачуваних асоціативних зв'язків, які актуалізують емотивні конотації. Саме дією другого чинника пояснюється можливість вираження емоцій непрямим (імпліцитним) способом, який доповнює їх пряме (експліцитне) вираження.

Імпліцитним вираженням емоцій мовця є прихованість їх мовної репрезентації в глибині семантики вжитих мовних одиниць. *Імпліцитність* тлумачимо широко – не лише як суто семіотичне явище, яке полягає у вираженні певного змісту без формальних засобів на його позначення, але й як явище комунікативно-прагматичне, безпосередньо пов'язане з мовцем. Саме мовно-комунікативна природа імпліцитності надає їй універсальності й проектованості не лише на всі

знакові мовно-мовленнєві одиниці, але й на власне процес комунікації, зокрема і першочергово, на мовця як на її продуцента й користувача. Забезпечуючи інференцію додатково трансльованого змісту (у нашому випадку – емотивного) із будь-яких актуалізованих мовних одиниць, імпліцитність надає мові мовця більшу стислість, економність і змістовність, адже мовець отримує можливість збільшувати обсяг трансльованої інформації без фактичного збільшення кількості мовних засобів на її вираження. Імпліцитність може також використовуватися мовцем і для ефективного завуальовування власних емоцій або їх зовнішніх проявів. У таких випадках вона забезпечує приховування інформації або обмежує доступ до неї з боку інших осіб, окрім адресата, як, наприклад, у (1):

(1) *“It was a twin, I think. I saw another straggling.*

Did you see two, Deegie?”

“I don’t recall.”

“She only had eyes for Branag,” Wymez said, with a gentle smile (1, p. 94),

– де мовець виражає ніжну любов до своєї доньки (адресатки) у спосіб, зрозумілий лише для неї самої – шляхом вираження вдаваного невдоволення – несхвалення її стосунків з хлопцем, який їй дуже подобається.

Прагматичними проявами імпліцитності можна вважати пресупозицію та імплікатуру. **Пресупозицією** є: а) імпліцитний компонент змісту, що супроводжує висловлення мовця, забезпечуючи його семантичну нормативність і доречність у межах відповідного комунікативно-ситуативного контексту; б) притаманний комунікантам загальний спільний фонд знань – їх спільний досвід і набуті спільні знання про навколишній світ. Тобто, і за вузьким (а), і за широким (б) тлумаченням, пресупозицією є інформація, яка, на думку мовця, попередньо відома адресатові [1, с. 84–89; 11, с. 71] і тому не потребує вербалізації. **Імплікатурою** є теж невербалізована мовцем інформація, але така, що транслюється як результат навмисного порушення мовцем максим(и) принципу комунікативної співпраці, або принципу кооперації Г.П. Грайса [12, с. 41–58].

Розмежування пресупозиції та імплікатури, проведене нами за п’ятьма критеріями, засвідчує, що імплікатура, суб’єктом якої завжди виступає мовець, є інформацією, яка виводиться з певної конфігурації, аранжировки мовленнєвих одиниць; вона є неконвенціональною, усувною, непостійною (зникаючою) при запереченні та меншою ніж пресупозиція за обсягом, оскільки необов’язково супроводжує висловлення мовця. На відміну від пресупозиції, імплікатура не є властивістю мови як системи, вона постає наслідком порушення мовцем максим(и) спілкування, що й дозволяє “вичитувати” у висловленні мовця змістові компоненти, які, залишаючись “не сказаними”, набувають між тим важливого значення. Як прагматичний компонент змісту висловлення мовця, імплікатура спирається на спільні фонові знання співрозмовників, зумовлюючи частку експліцитно й імпліцитно представлені інформації у висловленні мовця. Імплікатурно представлена інформація, переплітаючись з експліцитно вираженою, відіграє значну роль в організації загального змісту висловлення мовця.

Імплікатура характеризується не лише міжвидовими (імплікатура vs. пресупозиція), але й внутрішньовидовими відмінностями. Встановлення типів імплікатури, здатних до реалізації в ЕД, здійснюється нами за відомою їх класифікацією [12, с. 41–58; 13, с. 40–46]. Відповідно, основним типом імплікатури, реалізованої в сучасному англomовному ЕД, визнаємо **конверсаційну імплікатуру**. На відміну від конвенційної імплікатури, яка є контекстуально незалежною мовленнєвою формою, закріпленою за певною комунікативною інтенцією, конверсаційна імплікатура є завжди вільною, оказіональною і контекстуально залежною. Конверсаційна імплікатура, яка виявляється в ЕД, представлена двома різновидами: загальною (генералізованою) та особливою (партикулярною), інтенсифікація яких забезпечується реалізацією скалярної імплікатури.

Імплікатури, які виникають у результаті навмисного порушення мовцем максим(и) принципу комунікативної співпраці, мають системний характер і дозволяють відмежувати фактуальний як основ-

ний зміст висловлення мовця від емотивного як додаткового змісту такого висловлення. У межах ЕД додатково виражений емотивний зміст безпосередньо відповідає комунікативній меті мовця, котрою є його емоційне самовираження та / або здійснення емоційного комунікативного впливу на адресата. Реалізація цієї комунікативної мети забезпечується застосованою мовцем комунікативною стратегією.

Комунікативною стратегією мовця є когнітивно та інтенційно спланована послідовність його мовленнєвих дій, які спрямовуються на досягнення загальної комунікативної мети [8; 10]. Стратегії мовця є частиною його комунікативної компетенції, а їх лабільність залежить від зовнішніх (прагматичних) і внутрішніх (психічних) чинників, зокрема, від того, як мовець володіє власним емоційним станом. Комунікативні стратегії мовця втілюються відповідними **комунікативними тактиками** як засобом їх реалізації. За широким значенням терміну, комунікативною тактикою є застосовувані мовцем прийоми і гнучка лінія його комунікативної поведінки, спрямовані на досягнення партикулярної комунікативної мети в межах загальної; за вузьким значенням терміну, це конкретні мовленнєві дії мовця, що обмежуються лише певним етапом його мовленнєвої взаємодії з адресатом і метою яких є здійснення комунікативного впливу на адресата у відповідності до застосованої комунікативної стратегії [2, с. 4–12; 9, с. 1486]. Якщо комунікативні стратегії мовця та адресата збігаються, їх мовленнєве спілкування набуває **конформаційного** (гармонійного) характеру, якщо ж вони є розбіжними, то мовленнєве спілкування набуває **конфронтаційного** (конфліктного) характеру.

Комунікативні стратегії, застосовувані мовцем у межах ЕД, об'єднують у три типи – **презентативні**, за допомогою яких мовець презентує власні емоції, **інститутивні**, за допомогою яких мовець демонструє дотримання норм і правил комунікації, і **маніпулятивні**, за допомогою яких мовець комунікативно впливає на адресата. Застосування мовцем презентативних та інститутивних комунікативних стратегій забезпечує йому як емоційне

самовираження, так і здійснення позитивного або негативного емоційного комунікативного впливу на адресата; застосування мовцем маніпулятивних комунікативних стратегій забезпечує йому досягнення лише останньої із зазначених цілей. Кожен тип стратегій мовця представлений певним набором субстратегій та втілюється відповідними тактиками, варіюваними як за кінцевою комунікативною метою мовця, так і за типом мовленнєвого спілкування мовця з адресатом.

При конформаційному спілкуванні з адресатом мовець застосовує **стратегії солідаризації**, характерні для гармонійних комунікативних ситуацій. У проаналізованому мовному матеріалі ці стратегії представлені такими субстратегіями: 1) **презентативні стратегії**: самопозиціонування мовця як турботливого співрозмовника; збереження мовцем позитивного фокусу інформації; солідаризація мовця з адресатом; вираження мовцем моральної підтримки адресатові; захоплення мовцем комунікативного простору адресата задля підтримання його позитивного настрою; 2) **інститутивні стратегії**: увічливість мовця; підтримання мовцем позитивного емоційного стану адресата; 3) **маніпулятивні стратегії**: переконання мовцем адресата; інтерпретація мовцем негативної ситуації як позитивної; відновлення / зміцнення мовцем позитивного емоційного стану адресата; зміна мовцем фокусу інформації з негативного на позитивний; замовчування мовцем інформації; уникання мовцем надання інформації адресатові. Наприклад:

(2) “Bill? Where are you, darling?” <...>

“*Out of town*” (2, p. 187),

– де мовець, який щиро кохає адресатку, не бажає її лякати: він застосовує конформаційну маніпулятивну субстратегію замовчування інформації, яка дозволяє зберегти наявний в адресатки позитивний емоційний стан.

При конфронтаційному спілкуванні з адресатом мовець застосовує **стратегії конфлікту**, характерні для некооперативних комунікативних ситуацій. Субстратегічна представленість цих комунікативних стратегій мовця така: 1) **презентативні стратегії**: самопозиціонування мовця як статусно вищого

за адресата; самопозиціювання мовця як комунікативного суперника; 2) інститутивні стратегії: увічливість мовця (зазвичай негативна); 3) маніпулятивні стратегії: дискримінація мовцем адресата; вимога мовця; підкорення мовцем адресата; звинувачення мовцем адресата; замовчування мовцем інформації; уникання мовцем надання інформації адресатові; інтерпретація мовцем позитивної ситуації як негативної; зміна мовцем фокусу інформації з позитивного на негативний. Наприклад:

(3) “*Marc!*” *She stared at the phone in astonishment* <...>

“*You needn’t sound that surprised. It hadn’t been that long since we’ve spoken*” (3, p. 145),

– де мовець, роздратований реакцією власної дружини (адресатки) на свій телефонний дзвінок, застосовує конфронтаційну маніпулятивну субстратегію дискримінації адресатки: він авторитарно й безапеляційно нав’язує їй власну думку, демонструючи їй свою зневагу.

При обох типах спілкування мовця з адресатом – конформаційному й конфронтаційному – застосування мовцем усіх трьох типів комунікативних стратегій супроводжується інтенсивним використанням конверсаційних імплікатур, оскільки інтенційне недотримання мовцем принципу комунікативної співпраці є однією з можливих та ефективних комунікативних тактик. При цьому свідомо порушеною мовцем може бути як будь-яка одна, так і відразу декількох максим спілкування. Наприклад (символ +> означає “інферується”):

(4) *Duncan was carefully placing crosshatched folders in a black suitcase* <...>.

“*Eleven items, right?*”

“*Yes,*” *said Martin. “Eleven.”*

“*Eleven out of thirty-four that were requested,*” *said Duncan grimly. “Someone will damn call you about the appointment. I think it will be very soon.”* *Duncan rose, turned and walked into the*

reception room without shaking hands (2, p. 252), – де мовець одночасно порушує три максими спілкування: звинувачуючи адресата, він обмежується лише одним реченням (перше із підкреслених: +> “Ця кількість недостатня”), що є порушенням максими кількості, після чого швидко змінює тему розмови, що є порушенням максими релевантності, а потім різко закінчує розмову, відкрито погрожуючи адресатові (друге і третє з підкреслених речень: +> “Вам прийдеться за це відповідати. І я це швидко влаштую”), що є порушенням максими якості, без надання адресатові будь-якої конкретної інформації, що є додатковим порушенням максими кількості. Комплексне порушення принципу комунікативної співпраці уможливує імплікатурну трансляцію додаткового емотивного змісту, котрим є інтенсивно-сильні гнів і зневага мовця до адресата, чий дії він не схвалює.

Комунікативно-стратегічний зміст конверсаційної імплікатури варіюється в залежності від свідомо порушеної мовцем максими, якою найчастіше (54,6% проаналізованого корпусу даних) є максима релевантності, а найрідше порушуваною (11,2%) є максима манери (табл. 1).

Порушення мовцем однієї або одразу декількох максим завжди супроводжується ускладненням основного, фактуального змісту висловлення імплікатурно представленим емотивним змістом, який є додатковим і таким, що віддзеркалює емоції мовця на момент і впродовж його спілкування з адресатом.

За даними проаналізованого фактичного матеріалу, конверсаційні імплікатури, інтенсивно використовувані мовцем і при конформаційному, і при конфронтаційному спілкуванні з адресатом, демонструють високу комунікативно-прагматичну **варіативність**, представлену комунікативно-стратегічною поліфункціональністю і прагматичною кореферентністю.

Таблиця 1

Частотність порушень мовцем максим принципу комунікативної співпраці

Навмисно порушена максима	Частотність уживання	
	В абсолютних числах	У відсотках
Максима релевантності	1638	54,6
– Конфронтаційне спілкування	822	27,4
– Конформаційне спілкування	816	27,2
Максима якості	582	19,4
– Конфронтаційне спілкування	292	9,8
– Конформаційне спілкування	290	9,6
Максима кількості	444	14,8
– Конфронтаційне спілкування	309	10,3
– Конформаційне спілкування	135	4,5
Максима манери	336	11,2
– Конфронтаційне спілкування	301	10,0
– Конформаційне спілкування	35	1,2
Усього	3000	100

Комунікативно-стратегічна *поліфункціональність* конверсаційних імплікатур забезпечується здатністю порушеної мовцем однієї й тієї самої максими слугувати реалізації різних комунікативних (суб)стратегій. Наприклад, зміна мовцем теми розмови, що є порушенням максими релевантності, реалізує і конформаційні, і конфронтаційні стратегії мовця. Конформаційні стратегії, наприклад, представлені такими субстратегіями: а) презентативні – самопозиціонування мовця як турботливого співрозмовника, збереження мовцем позитивного фокусу інформації, солідаризація мовця з адресатом, вираження мовцем моральної підтримки адресатові; б) інститутивні – підтримання мовцем позитивного емоційного стану адресата; в) маніпулятивні – зміна мовцем фокусу інформації з негативного на позитивний, замовчування мовцем інформації, уникання мовцем надання інформації адресатові, відновлення / зміцнення мовцем позитивного емоційного стану адресата.

Прагматична *корєферентність* конверсаційних імплікатур забезпечується здатністю однієї й тієї самої комунікативної (суб)стратегії реалізуватися в результаті порушення мовцем різних мак-

сим спілкування. Так реалізація конфронтаційної маніпулятивної субстратегії звинувачення адресата забезпечується порушенням кожної із чотирьох максим – максими якості (свідоме спотворення мовцем правдивості наданої адресатові інформації), максими кількості (занадто деталізована репліка мовця), максими релевантності (відповідь запитанням на запитання) і максими манери (лексико-семантична, термінологічна або структурно-семантична ускладненість висловлення мовця, нелогічність або непослідовність реплік у висловленні мовця).

Взаємодія комунікативно-стратегічної поліфункціональності та прагматичної корєферентності конверсаційних імплікатур надає мовцеві можливість різнопланового вираження емотивного змісту як додаткового до фактуального в різних емоційних ситуаціях і при обох можливих типах спілкування з адресатом – конформаційному й конфронтаційному.

Отже, конверсаційні імплікатури, що виникають в результаті навмисного порушення мовцем однієї або одразу декількох максим принципу комунікативної співпраці, є ефективним й інтенсивно вжива-

ним способом трансляції емотивного змісту як додаткового до основного фактуального. Будучи інформацією про позитивні / негативні емоції мовця на момент або впродовж його спілкування з адресатом, такий додатковий емотивний зміст не потребує спеціальних мовних одиниць на своє втілення.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо з'ясування ролі гендерного чинника в імплікатурній трансляції емоцій мовця, а також виявлення міжкультурних розбіжностей у застосуванні емотивно насичених імплікатур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н.Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. литература и язык. – 1975. – Т. 32, № 1. – С. 84–89.
2. Арутюнова Н.Д. Стратегии и тактики речевого поведения / Н.Д. Арутюнова // Грамматические аспекты изучения предложения и текста. – К. : Киев. гос. пед. ин-т ин. языков, 1983. – С. 4–12.
3. Виллюнас В.К. Психология эмоциональных явлений / В.К. Виллюнас. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 142 с.
4. Виллюнас В.К. Психология эмоций / В.К. Виллюнас. – С-Пб. : Изд-во “Питер”, 2006. – 496 с.
5. Выготский Л.С. Мышление и речь / Л.С. Выготский. – М. : Лабиринт, 2006. – 352 с.
6. Злобин А.Т. К классификации эмоций / А.Т. Злобин // Вопросы психологии. – 1991. – № 4. – С. 96–99.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – СПб : Изд-во “Питер”, 2000. – 698 с.
8. Фадеева О.В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / О.В. Фадеева. – К., 2000. – 18 с.
9. Collins J. Cobuild English Language Dictionary / J. Collins ; [ed. by J. Sinclair]. – L., Glasgow : HarperCollinsPublisher, 1991. – 1703 p.
10. Dijk T.A. van. Strategies of Discourse Comprehension / T.A. van Dijk, W. Kintsch. – N.Y., etc. : Academic Press, 1983. – 418 p.
11. Green G.M. Pragmatics and Natural Language Understanding / G.M. Green. – LFA, Publishers, 1989. – 180 p.
12. Grice H.P. Logic and Conversation / H.P. Grice // Syntax and Semantics ; [ed. by T. Givon]. – N.Y. : Academic Press, 1975. – Vol. 3 : Speech Acts. – P. 41–58.
13. Yule G. Pragmatics / G. Yule. – Oxford: OUP, 1996. – 135 p.

ІЛЮСТРАТИВНИЙ МАТЕРІАЛ

1. Auel J.M. The Mammoth Hunters / J.M. Auel. – Chicago : Bantam Books, 1986. – 724 p.
2. Ehrlichman J. The Company / J. Ehrlichman. – LA : Kangaroo Book, 1977. – 328 p.
3. Steel D. Summer's End / D. Steel. – N.Y. : A Dell Book, 1983. – 384 p.

УДК 811.111'42'22

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРОКСЕМІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ В СИТУАЦІЇ РОЗРАДИ

С.А. Віротченко, канд. філол. наук (Харків)

У статті розглянуто закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації розради, де наміром адресанта є прагнення послабити або усунути негативний емоційний стан адресата. Проксемічна складова, супроводжувана контактними жестами та просодичним компонентом, функціонує під час реалізації мовленнєвих актів констативів, промісивів та директивів.

Ключові слова: адресантно- / адресатно-особистий простір, кінесичний компонент, мовленнєвий акт, проксемічна складова, просодичний компонент, розрада.

Віротченко С.А. Функционирование проксемической составляющей в ситуации утешения. В статье рассматриваются закономерности функционирования проксемической составляющей в совокупности с вербальными, кинесическими и просодическими невербальными компонентами в ситуации утешения, где намерением адресанта является ослабить или устранить негативное эмоциональное состояние адресата. Проксемическая составляющая, сопровождающаяся контактными жестами и просодическим компонентом, функционирует во время реализации речевых актов констативов, промисивов и директивов.

Ключевые слова: адресантно- / адресатно-личное пространство, кинесический компонент, проксемическая составляющая, просодический компонент, речевой акт, утешение.

Virotschenko S.A. Functioning of the Proxemic Component in the Situation of Consolation. This paper discusses regularities of functioning of the proxemic component together with verbal, kinesic and prosodic nonverbal components in the situation of consolation, where the addresser's intention is to weaken or eliminate the addressee's negative emotional condition. The proxemic component accompanied by contact gestures and prosodic components functions during the realization of constative, promissive and directive speech acts.

Key words: addressee's- / addresser's personal space, consolation, kinesic component, prosodic component, proxemic component, speech act.

У рамках антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства інтенсивного розвитку набули дослідження проблем лінгвістичної прагматики та теорії дискурсу, що розглядають принципи й умови організації комунікативного процесу з урахуванням таких факторів, як комунікативні наміри співрозмовників, невербальна поведінка комунікантів, соціальний статус, психологічний та емоційний стани комунікантів. Вивчення проблеми ефективної взаємодії ставить питання про взаємодію вербальних і невербальних складових комунікації в процесі спілкування, принципи їх співіснування та функції, які виконують невербальні компоненти комунікації. Інформаційна цінність проксемічного,

кінесичного та просодичного компонентів невербальної комунікації адекватна інформативності словесних засобів, а в багатьох випадках навіть перевищує її [3–6]. У той час як за допомогою вербального каналу передається інформація про події зовнішнього світу, невербальні компоненти сповіщають про комунікативну компетентність комунікантів, соціальний статус, приналежність до певної групи або субкультури, особистісні характеристики, темперамент та емоційний стан у певній ситуації.

Проксемічна складова, як невербальний компонент комунікації, що позначає комунікативно значущі зміни особистого простору у межах загального комунікативного простору, якою оперує дис-

курсивна особистість для здійснення / посилення ефективності комунікативного впливу та досягнення певної комунікативної мети, виступає обов'язковим елементом діалогічного дискурсу, що піддається впливу соціально-статусних, культурних, вікових, гендерних характеристик комунікантів, ситуаційних обмежень. Проксемічна складова містить інформацію про комунікативні наміри співрозмовників, відомості про бажаний рівень спілкування, характер і динаміку стосунків комунікантів, а також інформацію про ставлення учасників комунікації до самої ситуації, що дозволяє їм регулювати процес інтеракції [1; 2]. Внаслідок взаємодії проксемічної складової та вербальних компонентів переважно за координативним принципом розширюється базова комунікативно значуща інформація, а передача інформації на вербальному та невербальному рівнях розгортається не лінійно, а одночасно, збільшуючи ефективність комунікації з точки зору збереження часу та подвоєння впевненості в тому, що адресат адекватно сприйме інформацію [6, с. 93].

Актуальність дослідження зумовлена спрямованістю сучасних лінгвістичних розвідок на вивчення комунікативного процесу з точки зору єдності вербальних і невербальних компонентів комунікації та на виявлення засобів здійснення ефективного спілкування як на вербальному, так і невербальному рівнях. Виявлення особливостей взаємодії проксемічної складової з вербальними та іншими невербальними засобами комунікації є необхідним для вивчення сучасного комунікативного простору з притаманною йому диверсифікацією структури та функцій у межах теорії курсивної взаємодії різних кодових систем.

Об'єктом вивчення статті є проксемічна складова сучасного англомовного діалогічного дискурсу, що є задіяною в ситуації розради. Предметом аналізу є закономірності функціонування проксемічної складової у сукупності з вербальними та кінесичними і просодичними невербальними компонентами в ситуації розради. Метою роботи є виявлення впливу проксемічної складової на досягнення комунікативної мети в ситуації розради та виявлення принципів її взаємодії з вербаль-

ними, кінесичними і просодичними компонентами невербальної комунікації.

В англомовному діалогічному дискурсі скорочення комунікативної дистанції виступає засобом творення позитивно спрямованого спілкування, якщо воно сполучається з вербальними повідомленнями позитивної семантики та з кінесичними і просодичними компонентами невербальної поведінки комуніканта, що є індикаторами позитивності його комунікативних намірів. У такому випадку проксемічна складова вживається як з метою інтенсифікації значення вербально виражених інтенцій, так і для пом'якшення вербально виражених інтенцій.

У ситуації розради наміром адресанта є прагнення вплинути на емоційний стан адресата; його вербальні та невербальні дії спрямовані на послаблення або усунення негативного емоційного стану адресата. Втішаючи адресата, адресант розглядає його внутрішній світ, психоемоційний стан як такий, що відхилився від норми, а тому потребує втручання, певного коригування. Він вважає себе тією людиною, яка може здійснити коригування внутрішнього стану адресата. При цьому адресант не співвідносить себе з причиною засмученості адресата, який засмучений через певні обставини чи події й який може піддатися впливу, що спрямований на покращення його емоційного стану. Вдаючись до втішання, припускається, що адресант володіє інформацією про 1) емоційний стан адресата, 2) позицію адресата відносно адресанта та ситуації взагалі, 3) деякі особливості особистості адресата й його можливі реакції. Реалізація даного комунікативного наміру включає, з одного боку, спонукання адресата до зміни його емоційного стану, а з іншого – деяке вербальне повідомлення, яке, на думку адресанта, здатне викликати цю зміну. Ця комунікативна ситуація є реактивною, адже вона виступає як реакція на скаргу чи інші прояви негативного емоційного стану адресата. Фактор комунікативного майбутнього не передбачає обов'язкової мовленнєвої реакції адресата [9].

У ситуації розради активна участь в змінах просторової організації спілкування належить адресан-

ту. Він переміщується в інтимну зону адресатно-особистого простору, а адресат при цьому свідомо підкоряється цьому проникненню.

Скорочення комунікативної дистанції відбувається під час реалізації мовленнєвих актів констативів, посилення іллокутивної сили яких відбувається за рахунок наведення умов істинності судження. Вживання комбінації вербального компоненту та проксемічної складової спрямоване на реалізацію наміру адресанта заспокоїти адресанта та надати йому моральної підтримки:

“What is happening here?” Garry stepped up beside Isabella. “Come on, Bella. If you are in trouble, then it concerns all of us. We are a family. We stand together” (6, с. 492).

У даному прикладі, виконуючи переміщення в інтимну зону адресатно-особистого простору, адресант висловлює обіцянку, умови або наводить такі факти, що здатні втішити та заспокоїти адресата.

Основні прагматичні значення зазвичай досить легко виводяться з висловлення. З основними значеннями суміщаються вторинні, які, як відзначає О.М. Старикова, можуть не тільки суміщатися зі значеннями основними: вони можуть набувати першорядної ваги, домінувати в семантиці речення та слова в певних умовах контексту [8, с. 66–67]. Для підвищення емоційності комунікативної інтеракції в ситуаціях розради проксемічна складова функціонує під час реалізації мовленнєвих актів констативів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання вигуків *hey-hey, shh-shh, hush-hush*. Виконуючи поетапне лативне миттєве переміщення інтегрального характеру в інтимну зону адресатно-особистого простору, адресант таким чином апелює як до ментальної сфери адресата, так і до емоційної. Маніпулюючи обома сферами одночасно, адресант заспокоює адресата та повертає його у стан готовності до продовження комунікативного контакту:

His voice had gone shaky; he had changed from mature adolescent to a frightened child in a flash. “Mom, I told them. I already told them. They know!”

She pushed her chair back and jumped up and ran to him, stroking his hair, hushing him, just holding him. “It’s all right, Nathan! Shh, shh! It’s all right!” (6, с. 318).

Вживання вигуків позначення стану мовця (*Oh, God, Oh, Jesus*) в якості інтенсифікаторів констативів, супроводжуваних лативним рухом обох комунікантів в інтимну зону особистого простору, відзначається в тому випадку, коли адресант демонструє глибоке співчуття адресату, та таким чином комуніканти настроюються на однакову тональність спілкування. Рух адресата назустріч адресантові свідчить про те, що адресат крім словесної підтримки потребує й фізичного комфорту. Усвідомлюючи це, адресант використовує і вербальний, і невербальний засоби впливу для досягнення своєї комунікативної мети:

It would take a crane and tow truck to tear that marriage apart. I walked back towards Lizzie, who was standing on the tarmac saying, “Oh my God, oh my God!” and trying not to weep. I put my arms round her. She sobbed dryly against my chest (2, с. 178).

Проксемічна складова застосовується під час реалізації мовленнєвих актів промісивів з метою розради та одночасно спонукання адресата діяти відповідно інтересів адресанта:

“I’m just making some tea, I’ll bring you some tea.”

“I don’t want any tea.”

“Whisky then, some whisky?”

“No. Nothing.”

He drew a chair up beside the bed. He wanted to hold her hand, but her hands were hidden. He touched her hair, it was still damp. He touched her cheek and she shuddered. “Oh, my darling, my darling – I’ll after you forever. We’ll have our house together soon” (4, с. 474).

У даному прикладі переміщення адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору сприяє формуванню довіри між співрозмовниками, адже якщо адресат дозволяє адресанту знаходитися в своїй інтимній зоні, він довіряє останньому та покладається на нього. Комунікативна взаємо-

дія в інтимній зоні під час реалізації промісивів сприяє вираженню позитивного судження адресанта про майбутнє, що стабілізує стан адресата.

У позитивно спрямованих ситуаціях розради проксемічна складова функціонує під час реалізації мовленнєвих актів реквестивів, іллокутивна сила яких підвищується за рахунок вживання звертань, представлених оцінними номінаціями (*darling, sweetheart, dear, honey*). Залучення лативного партитивного переміщення адресанта в інтимну зону адресатно-особистого простору та використання контактних жестів (торкання руки, погладження голови) пронизує діалог тональністю заспокоєння, свідчить про щирість намірів адресанта та виступає ефективним засобом впливу на адресата мовлення, маніпулювання його свідомістю, підсилення бажаного перлокутивного ефекту:

“But it’s rather obvious he knows plenty.”

“Yes, I guess it is.”

He leaned forward and touched her arm. “Listen to me, dear. Our little pal is in a world of trouble. So let’s get him out of it” (3, c. 353).

Основними невербальними компонентами, що комбінуються з проксемічною складовою в ситуаціях розради, де комунікативною метою адресанта є втішання адресата та прагнення усунути його негативний емоційний стан, виступають кінестичний та просодичний компоненти. Переміщення адресанта в інтимну зону особистого простору адресата сприяє появі контактних жестів, що представлені ніжними прогладженнями або обіймами (*to cling together hard, to stroke smb’s head*); при цьому пасивними учасниками даних жестів виступають плечі або руки адресата, волосся або голова, тіло під час обіймів. Вербальне висловлення вимовляється тихим, м’яким голосом, іноді шепотом у знак відчуття турботи про адресата (*Finch went to him. He muttered; Dan pulled her close... he soothed; he came up and said in a low voice*). Така комунікативна поведінка адресанта налаштовує адресата на заспокоєння, змушує його прислухатися до слів співрозмовника:

Renny sank into a chair and buried his face in his hands. There was a frozen silence. Then he

raised somber eyes. “I wish,” he said slowly, “that I’d had a bullet through my head, rather than have come to this.”

Meg came and stroked his head. “Don’t say that, dear. It doesn’t matter what you do – we’re thankful to have you back” (1, c. 214).

У даному прикладі з метою заспокоїти Ренні Мег входить в його інтимну зону, погладжує його по голові та переконує його, що все, що сталося, не має значення, а головне, що він повернувся живий та здоровий.

Таким чином, у ситуаціях розради основним засобом впливу як на ментальну, так і емоційну сферу адресата є функціонування проксемічної складової під час реалізації мовленнєвих актів констативів, промісивів та директивів, іллокутивна сила підвищується за рахунок вживання звертань, представлених оцінними номінаціями, та вигуків позначення стану мовця. Проксемічна складова супроводжується контактними жестами та просодичним компонентом, представленим шепотом.

Перспективою подальших досліджень є поглиблення положень про особливості номінацій та функціонування проксемічної складової в різних ситуаціях англійського діалогічного дискурсу в залежності від віку, національної приналежності, гендерних і соціальних характеристик комунікантів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Варламова Ю.В. Функциональное взаимодействие вербальных и невербальных средств в реализации иллокутивной цели директивного речевого акта в креолизованном тексте (на материале англоязычных мультипликационных кинотекстов) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Ю.В. Варламова. – Санкт-Петербург, 2009. – 20 с. 2. Крейдлин Г.Е. Механизмы взаимодействия невербальных и вербальных единиц в диалоге / Г.Е. Крейдлин // Логический анализ языка : Моно-, диа-, полилог в разных языках и культурах : сб. науч. ст. ; [отв. ред. Н.Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2010(а). – С. 173–183. 3. Крейдлин Г.Е. Тело в диалоге : семиотическая концептуализация тела (итоги проекта). Часть 1 : Тело и другие соматические объекты [Электронный ресурс] / Г.Е. Крейдлин. – 2010(б). – Режим доступа :

<http://www.dialog-21.ru/dialog2010/materials/html/36.htm>. 4. Музычук Т.Л. Русский невербальный дискурс в языковой системе и речевой деятельности (на материале художественной прозы) : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Т.Л. Музычук. – Москва, 2010. – 41 с. 5. Почепцов Г.Г. Избранные труды по лингвистике : [монография] / Г.Г. Почепцов ; [сост., общ. ред. и вступ. статья И.С. Шевченко]. – Харьков : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2009. – 556 с. 6. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : [монографія] / Солощук Людмила Василівна. – Харків : Константа, 2006. – 300 с. 7. Солощук Л.В. Кінесичні номінації в англomовному дискурсі / Л.В. Солощук // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна, 2011(а). – № 953. – С. 6-14. 8. Старикова Е.Н. Про-

блемы семантического синтаксиса / Е.Н. Старикова. – К. : Вища школа, 1985. – 123 с. 9. Федосюк М.Ю. Речевые средства воздействия на адресата / М.Ю. Федосюк. – М., 1998. – 109 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. De La Roche M. Return to Jalna / M. De La Roche. – London : Pan Books LTD, 1962. – 380 p.
2. Francis D. Driving Force / D. Francis. – New York : Fawcett Crest, 1992. – 367 p.
3. Grisham J. The Client / J. Grisham. – New York : Island Books, 1993. – 566 p.
4. Murdoch I. The Message to the Planet / I. Murdoch. – London : Penguin Books, 1989. – 563 p.
5. Smith W. Golden Fox / W. Smith. – London : Pan Books, 1990. – 576 p.
6. Wilhelm K. No Defense / K. Wilhelm. – Ontario : Mira, 2000. – 440 p.

УДК 811.111'04:81'367/322"11/16"

ТРАНСПОНОВАНИ ПИТАЛЬНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК МОВЛЕННЄВІ АКТИ ЕКСПРЕСИВИ В СЕРЕДНЬО- ТА РАННЬО НОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Л.П. Калитюк, канд. філол. наук (Київ)

У статті розглядаються транспозиційні можливості питальних висловлень реалізувати експресивні мовленнєві акти в англійській мові XII–XVII ст., окреслено такі їхні прагмасемантичні відтінки як риторичне питання, докір, жаль, нарікання, тужіння. Встановлені й описані лексико-граматичні засоби середньо- та ранньонновоанглійської мови, причетні до аранжування таких висловлень. Стаття містить багатий ілюстративний матеріал, дібраний з різних за жанром творів середньо- та ранньонновоанглійської мови.

Ключові слова: експресив, мовленнєвий акт, питальне висловлення, транспозиція.

Калытук Л.П. Транспонированные вопросительные высказывания как речевые акты экспресивы в средне- и ранненовоанглийском языке. В статье рассматриваются транспозиционные возможности вопросительных высказываний реализовывать экспрессивные речевые акты в английском языке XII–XVII в., исследованы такие экспрессивные оттенки как риторический вопрос, упрек, сожаление, стенание. Определены и описаны лексико-грамматические средства средне- и ранненовоанглийского языка, привлекаемые к аранжировке таких высказываний. Статья содержит богатый иллюстративный материал, собранный из разножанровых источников средне- и ранненовоанглийского языка.

Ключевые слова: вопросительное высказывание, экспресив, речевой акт, транспозиция.

Kalytyuk L.P. Interrogative utterances used as indirect speech acts-expressives in Middle and Early New English. The article aims at investigating transpositional potential of interrogative utterances to be used as expressive speech acts in Middle and Early New English. Primary attention is paid to rhetorical questions. The approach is to outline the language units that enable the detection of expressive meaning of interrogative utterances like reproach, pity, regret, groaning. Such utterances are viewed in diachronic perspective, the analysis is based on rich data selected from Middle and Early New English texts representing different literary genres.

Key words: expressive, interrogative utterance, speech act, transposition.

Питальні висловлення (далі ПВ), що становлять об'єкт дослідження, можуть вживатися не лише для запитування, але й для вираження низки прагмасемантичних відтінків, зокрема експресивів (предмет дослідження). Мета статті полягає у висвітленні особливостей передачі питальними висловленнями непрямих МА експресивів. Матеріал дослідження був дібраний з різних за жанром текстів (108 творів) середньо- та ранньонновоанглійської мови. Звернення до історичної прагматики дає змогу відстежити транспозиційний потенціал ПВ, що у свою чергу зумовлює актуальність такої розвідки. Прийнята у статті періодизація англійської мови має такі часові рамки: ME1 (1151–

1250), ME2 (1251–1350), ME3 (1351–1420), ME4 (1421–1500), ENE1 (1501–1570), ENE2 (1571–1640).

Непрямі МА *експресиви*, реалізовані ПВ, відрізняються високою питомою вагою (зважає середнє арифметичне – 21,09%) і детермінуються типом тексту. До експресивів ми відносимо риторичні питання і такі експресивні відтінки, як докір, жаль, нарікання, тужіння.

Риторичні питання нами розглядаються як не власне ПВ, за допомогою яких на фоні формально-структурної реалізації категорії питальності відбувається формування комунікативної інтенції експресії, домінуючої у мовця [5, с. 13]. Риторичне питання – це емфатичне ствердження, яке не пе-

редбачає відповіді, оскільки ставиться не для того, щоб спонукати слухача повідомити невідому мовцеві інформацію. Функція риторичного питання, на думку І. В. Арнольд, яку ми поділяємо, полягає у зверненні уваги, підсиленні враження, підвищенні емоційного тону, створенні піднесеності. Риторичне питання залучає читача до роздумів чи переживань, роблячи його більш активним, ніби змушуючи робити висновки самостійно [1, с. 225]. Як впливає з наведених визначень, риторичне питання містить супутню іллокутивну силу метакомунікативності, присутність якої почасти рівноцінна експресивності. Таке поєднання іллокутивних сил дає вченим вагому підставу відносити їх (риторичні питання) як до одиниць, що обслуговують метакомунікацію (Т.Д. Чхетіані), так і до експресивів (І.С. Шевченко). У цій праці риторичне питання розглядається як таке, якому рівноцінно мірою притаманні дві іллокутивні сили (експресивність + метакомунікативність).

МА експресиви нерівномірно вживаються в різних за жанром текстах, і їх питома вага в кожному окремо взятому періоді нестала. У той час як у **ME1** частота їх уживання становить 53,74% від загальної кількості прикладів зазначеного періоду, то в **ME2** – лише 17,4%, у **ME3** – 25,47%, у **ME4** – 26,32%, в **ENE1** – 6,76%, в **ENE2** – 9,86%. Образно кажучи, період **ME1** характеризується пануванням риторичності. Співвідношення квеситивів до непрямих МА, реалізованих ПВ *grosso modo* складає 40% у всі періоди, крім **ME1** із незначною їх часткою – 15,3%. Наведені дані свідчать на користь того, що середньоанглійський період демонструє стабільне тяжіння до інтенсивного використання риторичних питань, тоді, як у ранньоновоанглійський період спостерігається послаблення такої тенденції. З періоду **ME2** експресив з риторичним питанням поступається місцем перед констативом-ствердженням – типу МА, близького до нього за значенням. Експресивність писемного мовлення послаблюється в нових жанрах (фаблію, лицарський роман, міський роман), позначених близькістю до розмовного мовлення.

Специфіка непрямих МА експресивів, реалізованих риторичними питаннями у текстах релігійного змісту, полягає у їх підпорядкованості загальному задуму тексту, який спрямований на зміцнення віри християн та навернення до лона Церкви невірних. Теологічні тексти містять роздуми про Бога, мають пізнавальну й просвітницько-пропагандистську спрямованість [4, с. 58]. Не можна не погодитися з думкою В.Л. Наєра про те, що прагматичними характеристиками наділені тексти різних функціональних стилів і жанрів. Відмінності тут носять, з одного боку, кількісний (ступінь, інтенсивність впливу), а з другого – якісний характер (тексти відрізняються змістом їх прагматики і засобами її реалізації) [цит. за 3, с. 9].

Релігійний текст, для прикладу ‘*Ancrene Wisse*’ (період **ME1**), звернений експліцитно до юних самітниць шляхетного походження, але імпліцитно – до читача, зауважимо – не лише жіночої статі (AW, 5.216-5.218; там само, 5.247- 5.248) й реалізує основну прагматичну мету: забезпечити непорушність підвалин християнської віри через виховання адресата. ПВ у названому тексті є потужним засобом втілення загального задуму автора. Експресиви з риторичним питанням поєднують іллокутивну силу експресивності й директивності, тобто адресант через комунікативні наміри змінити емоційний стан адресата має вплинути на його вчинки (1).

У текстах, які не мають яскраво вираженого повчального змісту (віршовані романи ‘*Bevis of Hampton*’, ‘*Havelok the Dane*’, лицарський роман ‘*King Horn*’, фаблію ‘*Dame Sirith*’ та ін.), такого поєднання іллокутивних сил не відзначено. Риторичні питання функціонують або як логічні (2), або як мовленнєво-впливові (експресивні чи директивні) (3). Мовець, як і у випадку констатива-ствердження, може сам дати відповідь, у такий спосіб демонструючи відсутність спонукання до отримання відповіді з боку співрозмовника (4). У сучасній англійській мові риторичне питання зберегло своє прагматичне значення, яке полягає в небажаності певної дії для адресанта (а іноді й для адресата), несхваленні того, що відбувається і намаганні

її припинити, тобто йому притаманна негативна оцінка [2, с. 18]. Напр.:

ME1 (1) *To wac ha is i-strengtheth thet a windes puf, a word, mei afellen ant warpen into sunne, and hwa nule thunche wunder of ancre wind feallet?* (AW, 3.50-3.52) – “Занадто вона слабка, підтримана так, що вітру подих, слово, може звалити [її] й кинути [її] в гріх, то й хто не подумає з подивом про самітницю, звалену вітром?”;

ME1 (2) *Gefhire lauerd is forwurde / an unorne at bedde & at borde, / hu migte thar beo eni luue / wane [a] cheorles buc hire ley buue? / Hu mai thar eni luue beo, / war swuch man gropeth hire theo?* (Owl, 1491-1496) – “Якщо її лорд невідповідний / і мало що має запропонувати у ліжку й на столі, яка тоді може бути любов, / коли такий непотріб стримить над нею? Яка може бути любов, / коли такий чоловік хапає її за бік?” (логічне);

ME2 (3) *What halt it long to strive?* (Tristrem, 918) – “Який сенс сперечатися довго?” (мовленнево-впливове: здійснення комунікативного наміру непрямого спонукання адресата до дії, у цьому разі – до припинення суперечки);

ME4 (4) *Wolde ye I schulde see the Modyr of God deying and I schulde not wepung? It may not be, for I am so ful of sorwe that I may not wythstonde it. I must nedys cryin and wepyn.* (Кемре, І.П.73.4145-73.4148) – “А ви хотіли б, щоб я дивилася без плачу, як Матір Господня вмирає? Такого не може бути, бо я в такій скорботі, що не можу витримати. Я мушу голосити й плакати” (автор сам дає відповідь).

Докором є висловлене ким-небудь або передане в інший спосіб звинувачення в чомусь, незадоволення чимось. Зважаючи на те, що такі поняття, як “докір,” “нарікання,” “тужіння” є дуже близькими за своїм значенням [7, с. 235; там само, с. 578; там само, с. 958], розмежовувати їх у нашому дослідженні недоцільно.

Дослідники сучасної англійської мови [напр., 5, с. 12] відносять докір до констативів і до прямих модусних інтеррогативів [6, с. 57, с. 64], що не видається беззастережним. На наш погляд, ПВ, що реалізує експресив-докір, містить супутні ілю-

кутивні сили квеситива, констатива й директива, оскільки у ньому рівною мірою присутні запитування, ствердження й емоційна складова. Поведінка / дія адресата, бажана з точки зору адресанта, не реалізувалася, що спонукає мовця несхвально, ображено, сердито, глузливо, із сумом (залежно від конкретної ситуації) питати про причину її недотримання / невиконання, констатуючи результат, протилежний очікуваному. Докір, на нашу думку, несе й відтінок конкурентної або ретроспективної імперативності (адресат має / мав би зробити те, чого не робить / не зробив) (5). Висловлення, що реалізують МА вказаного типу, здебільшого адресатні. Для текстів-плачів, голосінь характерним є залучення квазіадресата для реалізації задуму автора (ним може бути уявний співрозмовник, що перебуває на значній відстані від мовця; мертва людина чи тварина, вищі сили, серце): *couard herte* (CA, IV.611); *my bore* (= *boar*), *art thou ded* (Eglamour, 537). Напр.:

ENE2 (5) *Seeke you for chastitie, immortal fame, and knowv that some haue vvrong'd Diana's name?* (Leander, 22).

Питальні висловлення на позначення МА експресива з відтінком докору чітко марковані лексичними засобами на зразок: *Alas* (Amis, 2125); *whi* (Warwick, 1712); *hou* (AW, 4.128); *hwi* (AW, 3.320); *ha, nyce herte, fy for schame* (CA, IV.610); *Anon she gan to wepe and weile* (там само, V.7450); *she makth hir pleignte* (= *lament*) (там само, V.5984); *for shame* (Regiment, 1057); *romes* (= *cries*) *the rich king with rewte* (= *grief*) *in his herte* (AMA, 4155). Такий непрямий МА переважно вживається у диспутах, голосіннях, плачах і є передумовою жанрової успішності твору. Рясність уживання ПВ для реалізації експресива-докору у вказаних типах текстів дозволяє стверджувати, що ПВ є їхньою основою, що відіграє провідну роль у адекватному сприйнятті твору, відсуваючи на другорядний план інші МА та репліки у відповідь. Наприклад, релігійний дебат ‘*Jack Upland*’ має 69 ПВ, 37 з них реалізують експресив-докір (53,62%). Половина (50%) ПВ тексту голосіння ‘*Lufaris Complaint*’ та 57% ПВ тексту ‘*Four Leaves of the True Love*’

ужиті на позначення вказаного типу МА. Окрім того, питальні висловлення на позначення докору рівним чином уживаються і в інших текстах (теологічного спрямування, фаблію, лицарських романах, байках), лише з меншою частотністю: *Morall Fabillis* – 15,1%; *Margery Kempe* – 8,62%. ПВ на позначення експресива-докору часто супроводжуються іншими типами МА (напр., квеситив-пересвідчення) (6).

Несподіваною для представника нашої культури видається реакція особи, що заслуговує докору. Працюючи над текстами, що належать до іншої епохи, потрібно мати на увазі, що очікувана й природня для нас реакція на події, факти може бути іншою в контексті іншої культури. Наприклад, Сер Амілоун звертається до друга, названого брата Аміса, докоряючи, що він причетний до смерті дітей. Аміс зізнається у скоєному, плаче, показуючи, як йому гірко, а потім сам себе втішає, що Господь може послати ще дітей, а другові він буде служити (6). У ті віддалені часи, як це не дивно, загибель дітей була доволі тривіальною подією і сприймалася не так трагічно, як, скажімо, кончина батьків чи втрата справжнього друга. Напр.:

ME2 (6) *'Brother,' Sir Amiloun gan to say, / 'Hastow slayn thine children tuay? / Allas, whi destow so?'* / *He wepe and seyde, 'Waileway! / Ich hat lever til domesday / Have lived in care and wo!'* / *Then seyde Sir Amis, 'Be now stille; / Jhesu when it is His wille, / May send me children mo. / For me of blis thou art al bare; / Ywis mi liif will y nought spare, / To help the now therfro.'* (Amis, 2330-2332) – “Брате,” сказав сер Амілоун, “Ти вбив своїх двох дітей? / Ох, навіщо ти так вчинив?” (квеситив-пересвідчення, за яким слідує МА експресив докір).

МА експресив з відтінком *жалю*, у текстах періоду **ME1** нами не засвідчений, спорадично трапляється у творах періодів **ME2** – **ME4** (по одному прикладу), **ENE2** (три приклади). Жаль – це сум, печаль, скорбота, тяжкий настрій, спричинений якоюсь невдачею, горем. Жалем називають і невдоволення з якогось приводу, скарги, нарікання [7, с. 272]. Мовець вдається до вживання цього типу МА за умов, коли бажане не відповідає

дійсності, у локутивному аспекті МА чітко маркується лексичними засобами класу вигуків на зразок: *deus* (Havelok, 1651); *ha* (CA, 4.2855). Обидва приклади періодів **ME2** і **ME3** вводяться однотипно з поправкою на діалектні відмінності у написанні *why*: *qui ne were* (Havelok, 1651); *whi ne were* (CA, 4.2855). Тенденція до вживання *why* для оформлення цього типу ПВ зберігається і надалі: **ENE2**: *why art thou not* (New Way, III.П.61); *why* (там само, VI.350). Мовець розпачливо, відчайдушно озвучує своє невдоволення, викликане обставинами, які склалися, додаючи, що вони стояли на заваді реалізації його планів (7). Напр.:

ME3 (7) *And with that word I sike and wisshe, / And seie, 'Ha, whi ne were it day? / For yit mi ladi thanne I may / beholde, thogh I do nomore.'* (CA, 4.2854-4.2857) – “І по тому слову я зітхаю й хочу, / І кажу, “Ех, чому зараз не день? / Тоді я мою леді міг би обійняти, а так я більше не роблю [це].”

Отже, МА експресиви нерівномірно представлені у давніх пам'ятках і демонструють залежність від жанру твору, особливо рясно вживаючись у теологічних текстах та дебатах (диспутах). Як правило, МА експресиви містять супутню іллокутивну силу, характер якої співвідносний з типом тексту. Питома вага риторичних ПВ помітно зменшується у подальші періоди розвитку англійської мови. Перспективним вбачається порівняльне вивчення транспонованих ПВ у германській групі мов у синхронії та діахронії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык : учебник [для вузов] / И.В. Арнольд. – [4-е изд., испр. и доп.] – М. : Флинта : Наука, 2002. – 384 с.
2. Пазыч Н.В. Средства языковой номинации отрицательной оценки в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Н.В. Пазыч. – К., 1986. – 23 с.
3. Полюжин М.М. Напрями та одиниці прагматичного аналізу мовленнєвої комунікації / М.М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Патент, 2003. – С. 6–19.
4. Романченко Ю.В. О понятии теологический дискурс / Ю.В. Романченко : материалы докл. Междунар. науч.

конф. [“Номинация и дискурс”], (Минск, Беларусь, 8–9 ноября 2006 г.). – Минск : МГЛУ, 2006. – С. 57–59. 5. Чайка Л.В. Питальні висловлення в комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Л.В. Чайка. – К., 1998. – 20 с. 6. Чайка Л.В. Пи-

тальні висловлення у комунікативному аспекті (на матеріалі англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Чайка Лариса Василівна. – К., 1998. – 163 с. 7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ Перун, 2001. – 1440 с.

УДК 811.111'42

МЕНА КОММУНИКАТИВНЫХ РОЛЕЙ КАК ОПЕРАЦИОНАЛЬНАЯ МЕТАДИСКУРСИВНАЯ КАТЕГОРИЯ

И.Н. Лавриненко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматривается мена коммуникативных ролей как операциональная метадискурсивная категория. Рассмотрены минимальная односторонняя и двусторонняя единицы осуществления мены ролей. Предложена трактовка роли макродействия в определении места реализации мены коммуникативных ролей в речевом событии. Рассмотрено значение мены ролей в координации речевых действий коммуникантов.

Ключевые слова: инициальный ход, мена коммуникативных ролей, метадискурсивная категория, обмен, респонсивный ход.

Лавріненко І.М. Зміна комунікативних ролей як операціональна метадискурсивна категорія. У статті розглянуто зміну комунікативних ролей як операціональної метадискурсивної категорії. Розглянуто мінімальну односторонню та двосторонню одиниці здійснення зміни ролей. Розглянуто роль макродії у визначенні місця реалізації зміни комунікативних ролей у мовленнєвій події. Розглянуто значення зміни комунікативних ролей у координації мовленнєвих дій комунікантів.

Ключові слова: ініціальний хід, зміна комунікативних ролей, метадискурсивна категорія, обмін, респонсивний хід.

Lavrinenko I.M. Turn-taking as an operational metadiscursive category. The article considers turn-taking as an operational metadiscursive category. The minimum one-sided and two-sided units of turn-taking fulfillment have been considered. The role of macroact in defining of turn-taking fulfillment point has been outline. The meaning of turn-taking in speech acts coordination of speakers has been studied.

Key words: initial turn, turn-taking, metadiscursive category, turn, responsive turn

Объектом нашего исследования является мена коммуникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе. Цель настоящего исследования – определение категориальной сущности мены коммуникативных ролей. Актуальность данного исследования определяется непосредственной связью рассматриваемой проблематики с приоритетными направлениями современной антропоцентрической, функциональной лингвистики, ориентированной на анализ структуры и организации коммуникативного взаимодействия, изучение дискурса и его категориальной системы.

Мена коммуникативных ролей (англ. turn-taking) – одна из метадискурсивных категорий, которая непосредственно отражает специфику диалогического дискурса и, по утверждению С.А. Аристова, “обеспечивает его поэтапное развитие, способствует уточнению и корректировке

движущейся информации, контролирует развитие темы и отражает стратегии и тактики участников интеракции” [2, с. 68], воплощается в режиме реального времени. Известные в науке термины акцентируют лишь отдельные свойства МКР: “речеоорганизующие средства” [19, с. 36], “регулирующие единицы” [1, с. 241] – контроль и регуляцию дискурса; “диалоговая категория” [7] – тип дискурса. Обобщая такие ингерентные характеристики МКР, как способствование организации интеракции, структурирование дискурса, осуществление on-line, в нашем исследовании, вслед за И.С. Шевченко, трактуем МКР как метадискурсивную операциональную категорию [22, с. 292–294.; 7].

Категория МКР ограничена диалогическими типами дискурса, где имеет место обмен коммуникативными вкладками (коммуникативными хода-

ми). Речевой вклад понимается как результат процесса, длина и структура которого определяются характером речевого взаимодействия (интеракции). Идеальный речевой ход обладает триадической структурой – в первой части указывается на отношение к предшествующему ходу; в третьей части устанавливается отношение к следующему ходу; ради промежуточной части совершается речевой ход [17].

Предпринятое для определения единиц МКР критическое обобщение известных теорий показывает, что в отношении единиц МКР, как и единиц коммуникации, не существует единого мнения. Так, система единиц коммуникации имеет следующий вид (от низшего к высшему): *turn – pair – sequence – topic – conversation* [27], либо *act – move – exchange – sequence – transaction – interaction* [29, с. 1–34.]. Последовательность нескольких речевых ходов, объединенных тематикой и служащих достижению поставленной цели общения – речевое событие (*speech event*), является самым крупным элементом дискурса [24, с. 2; 25, с. 35–71.].

Исходя из наличия иерархии следующих элементов дискурса: акт – ход – обмен – транзакция – речевое событие, что в речи соответствует высказыванию – реплике – диалогическому единству – микродиалогу – макродиалогу [10; 21, с. 112], место МКР – на стыке отдельных ходов в пределах обмена. На этом основании минимальной *односторонней единицей* осуществления МКР в нашем исследовании признается *ход* [8], который М.Л. Макаров, обобщая точки зрения разных исследователей, определяет как вербальное / невербальное действие, произведённое участником интеракции и продвигающее эту интеракцию к достижению общей коммуникативной цели [9, с. 131]. Особенности речевых ходов зависят от этнокультурных и возрастных факторов, типа дискурса [17]. Ход в дискурсивной парадигме соответствует реплике, которая в разговорном анализе определяется как фрагмент речи между сменами говорящих [28] и поэтому является формально-структурной единицей [2], ход состоит из минимум

одного речевого акта говорящего в процессе взаимодействия со слушающим [21, с. 113].

Коммуникативные ходы квалифицируются как средства манифестации говорящими своего понимания направления, в котором развиваются совершаемые действия (т.е. их интерпретации предшествующего хода, соответствующих ожиданий партнёров и своих собственных ожиданий в отношении следующего хода). Границы ходов устанавливаются на основе: а) формальных критериев (паузы, синтаксические конструкции, сигнализирующие возможность очередной смены ролей); б) функциональных критериев (совершение по крайней мере одного коммуникативного хода) [17; 21, с. 105–117.].

Процедура присвоения коммуникативного хода есть двусторонний акт сверки реального плана говорящего (анализ текущего речевого вклада говорящего) и виртуального плана слушающего, а не односторонний акт распознавания точки релевантного или потенциального перехода в речевом вкладе актуального говорящего. В этом смысле МКР предстает как результат переговорно-регулятивного процесса координации и соотношения ролевых предпочтений всех сторон, в режиме реального времени принимающих решение о вступлении в коммуникативный обмен в соответствии с наиболее оптимальными путями развития дискурса [2, с. 132].

МКР осуществляется посредством совершения инициального (предписывающего) хода, требующего произнесения респонсивного (предписываемого) хода. Соседние речевые ходы имплицитно друг друга, образуя смежные пары, в которых объединяются инициальные и респонсивные (*initiating, responding move* [30, с. 23]) речевые ходы [18, с. 215]. Инициальный ход имеет “проспективную организацию и задает определенные ожидания” относительно последующего хода [19, с. 194]. Респонсивный речевой ход “может быть или не быть ретроспективным” [там же, с. 194], он охватывает реакции принятия, непринятия коммуникативной инициативы и т.п. К разновидностям респонсивных ходов относят (в порядке убывания частотности): 1) согласия, подтверждения; 2) “оценка”; 3) уточ-

няющие вопросы; 4) несогласия, возражения; 5) “подхватывающие”; 6) переспросы; 7) “сопоставления”); 8) “уяснения” [5, с. 101–103]. Сказанное позволяет считать *обмен* коммуникативными ходами минимальной *двусторонней единицей* реализации МКР [8].

Обмен осуществляется на фоне контекста общих действий, который подразделяется на макродействия и предварительные действия участников эпизода. Макродействия характеризуют место реализации МКР в речевом событии. Предварительные действия раскрывают степень релевантности МКР и следующего хода на данном этапе интеракции, а также условия продвижения коммуникантов к определённой коммуникативной цели, адаптированной к МКР [2, с. 81]. Структурно обмены делятся на элементарные или простые (двухшаговые обмены типа вопрос – ответ, просьба – обещание, приветствие – приветствие и т. п.) и сложные или комплексные (типовые структуры, объединяющие три, четыре и, реже, больше реплик, например, вопрос – ответ – подтверждение или вопрос – переспрос – уточняющий вопрос – ответ) [10, с. 186; 10].

Принципом смены ролей обеспечивается координация речевых действий коммуникантов, необходимость которой диктуется наличием общей коммуникативной задачи, решение которой не позволяет одной из сторон монополизировать право коммуникативного выступления на весь период речевой интеракции, поскольку поставленная задача может остаться нерешённой [2, с. 69]. МКР в диадической речевой интеракции может последовать по инициативе говорящего (посредством прямого или косвенного “назначения” следующего говорящего; посредством совершения первого инициального хода в обмене типа *вопрос – ответ*) или слушающего (в случае “нулевой” регуляции, когда сами участники общения “берут слово”) [18]. Последовательность (мена) репликовых ходов строится по принципу следующих имплицативных пар:

А) если А1 начинает говорить (роль говорящего), то А2 выступает в роли слушающего и даёт на

этот шаг партнера свое согласие, подтверждая его своим вербальным или невербальным поведением;

Б) если А1 желает (продолжает) говорить дальше, то А2 не возражает ему и не препятствует реализации его намерения и цели;

В) если А1 хочет прекратить (закончить) свое речевое выступление, считая цель своего выступления достигнутой, то другой собеседник (А2) понимает его намерения, принимает их и выражает (подтверждает) свою готовность поменяться с ним коммуникативными ролями;

Г) если А1 отказывается (не хочет) говорить, то собеседник (А2) принимает на себя роль говорящего и продолжает интерактивный обмен в обозначенном временном пространстве, сигнализируя об этом своему собеседнику [12]. Для английского, немецкого, русского языков исследователями [2; 10; 12; 15; 26] определены наиболее частотные функционально-семантические типы простой МКР:

1. вопрос – ответ;
  2. приветствие – ответное приветствие;
  3. предложение – согласие или несогласие его принять;
  4. упрёк – извинение или оспаривание;
- Дж. Мартин дополняет этот набор:
5. оклик (оклик/начало разговора) – реакция на оклик;
  6. приветствие (приветствие/начало разговора) – реакция на приветствие (приветствие/подхват разговора);
  7. восклицание (реакция/начало разговора) – реакция на восклицание (реакция/подхват разговора);
  8. предложение (обмен информацией / предложение товаров / услуг // начало разговора) – принятие предложения (обмен информацией / принятие предложения товаров/услуг // подхват разговора);
  9. приказ/команда (требование товаров / услуг // начало разговора) – ответ на приказ/команду (подхват разговора);
  10. утверждение (обмен информацией / начало разговора) – подтверждение (обмен информацией / подхват разговора) [26].

Среди этих пар выделяют симметрические (формула приветствия – формула приветствия) и комплементарные (извинение – принятие извинения; выражение благодарности, минимизация повода). При этом одни формулы, как правило, инициальные, другие – преимущественно реактивные, третьи – либо инициальные, либо реактивные [12; 15].

Интерактивная роль ответных речевых действий заключается в том, чтобы реакцией на предшествующий шаг партнера в структуре макроинтеракции обеспечить дальнейший ход совместной реализации намеченных целей, который в зависимости от конкретных проявлений ответных действий, подчиненных стратегической перспективе развития взаимодействия, будет либо олицетворять успешный переход к новому этапу, фазе взаимодействия, либо повернет его к предыдущему этапу [14, с. 192–203] (ср.: “высказывание с самого начала строится с учетом возможных ответных реакций, ради которых оно, в сущности, и создается” [4]). При этом ход, как указывает Т.А. ван Дейк, напрямую не зависит от предыдущих действий, но от их интерпретации коммуникантами [23, с. 281–316].

Хотя реплики – реакции зависят от предыдущей реплики в структурном, семантическом и коммуникативном планах, адресат имеет некоторую свободу в выборе вариантов речевого поведения. По мнению Л.В. Солощук, реплика-реакция демонстрирует двойственную зависимость от инициальной реплики, включая возможности и функционально-семантического, и коммуникативно-прагматического соответствия, и несогласования [16, с. 63].

Респонсивные ходы могут ранжироваться: выделяют предпочтительные (немаркированные) и неpreferируемые (маркированные) респонсивные ходы [18, с. 216]. Если между репликами в диалоге отсутствует смысловая и грамматическая связь, то это воспринимается как попытка одного из собеседников уклониться от продолжения разговора, как сигнал к перемене темы [5, с. 281–299], как языковой конфликт [3; 20, с. 250–257].

Сказанное позволяет определить статус **МКР как операциональной метадискурсивной ка-**

тегории, обеспечивающей структурирование и регуляцию дискурса в режиме реального времени путем перехода роли говорящего от одного участника общения другому, добровольного / принудительного завершения коммуникативного вклада одного коммуниканта и присвоение права на вклад другим коммуникантом. Категория МКР реализуется коммуникативным ходом в рамках обмена как минимальной одно- и двусторонней единицей дискурса. Мена ролей осуществляется в результате межличностного двустороннего процесса координации речевых вкладов и является интерактивным конструктом говорящего и слушающего, которые совместно определяют точку и стратегию присвоения очередного коммуникативного хода сообразно с контекстом и ситуацией общения.

Перспективным представляется дальнейшее упорядочивание и уточнение категориальной сущности мены коммуникативных ролей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андреева С.В. // Коммуникация и конструирование социальных реальностей : сб. науч. статей ; отв. ред. О.Г. Филатова. – Ч. 1. – СПб. : Роза мира, 2006. – С. 241–250.
2. Аристов С.А. Прагмалингвистическое моделирование мены коммуникативных ролей : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / С.А. Аристов. – Тверь, 2001. – 211 с.
3. Аспекты речевой конфликтологии : сб. статей / РГПУ, каф. рус. яз. ; под ред. С.Г. Ильенко. – СПб. : Изд-во СПбГУЭФ, 1996. – 105 с.
4. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Собр. соч. – М. : Рус. словари, 1996. – Т. 5 : Работы 1940–1960 гг. – С. 159–206. Комментарии – С. 535–555.
5. Воейкова М.Д. Вариативность морфологических характеристик предиката в вопросно-ответных единствах / М.Д. Воейкова // Проблемы функциональной грамматики: Категории морфологии и синтаксиса в высказывании [Отв. ред. А.В. Бондарко, С.А. Шубик]. – СПб : Наука, 2000. – С. 281–299.
6. Гастева Н.Н. Диалогическое единство в разговорной речи : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 / Н.Н. Гастева. – Саратов, 1990. – 152 с.
7. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
8. Лавриненко И.Н. Стратегии и тактики мены ком-

- муникативных ролей в современном англоязычном кинодискурсе : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Филология" / И.Н. Лавриненко. – Харьков, 2011. – 20 с.
9. Макаров М.Л. Интерпретативный анализ дискурса в малой группе / М.Л. Макаров. – Тверь, 1998. – 200 с. 131.
10. Макаров М.Л. Основы теории дискурса / М.М. Макаров. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2003. – 280 с.
11. Мечковская Н.Б. Отказ: что определяет диктум и модус в отрицательных реакциях на побуждение? / Н.Б. Мечковская // Логический анализ языка. Ассерция и негация / Отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М. : ИНДРИК, 2009. – С. 230–244.
12. Ратмайр Р. Функциональные и культурно-сопоставительные аспекты прагматических клише: (на материале русского и немецкого языков) / Р. Ратмайр // Вопросы языкознания. – 1997. – № 10. – С. 15–22.
13. Романов А.А. Коммуникативная инициатива говорящего в диалоге [Электронный ресурс] / А.А. Романов // Электрон. науч. журнал "Мир лингвистики и коммуникации". – 2009. – №1 (14). – Режим доступа к журналу : www.tverlingua.by.ru/
14. Романов А.А. Лингвистическая мозаика : Избранное / А.А. Романов. – М. : ИЯ РАН, ТвГУ, ТГСХА, изд-во "Агросфера", 2006. – 436 с.
15. Соколова Н.Л. Английский речевой этикет : монография / Н.Л. Соколова. – М. : Изд-во Ун-та дружбы народов, 1991. – 90 с.
16. Солощук Л.В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англomовному дискурсі : монографія / Л.В. Солощук. – Харків : Константа, 2006. – 300 с.
17. Сусов И.П. История языкознания : учебное пособие для студентов старших курсов и аспирантов / И.П. Сусов. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 1999. – 130 с.
18. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с.
19. Фролова И.Е. Стратегія конфронтації в англomовному дискурсі : монографія / И.Е. Фролова. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
20. Чайка Л.В. Вербальный конфликт: результаты та перспективи досліджень / Л.В. Чайка // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. досліджень і викладання іноземних мов; редкол.: А.Д. Белова (голов. ред.) та ін. – К. : Логос, 2009. – 283 с. 21.
21. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117.
22. Шевченко І.С. Метадискурсивные категории диалогического дискурса / И.С. Шевченко // Функциональная лингвистика : сб. науч. работ / Крымский республиканский институт последипломного педагогического образования; науч. ред. А.Н. Рудяков. – № 2. – Т. 2. – Симферополь, 2011. – С. 292–294.
23. Dijk T.A. van. Comments on Context and Conversation / T.A. van Dijk // Norman Fairclough, Giuseppina Cortese & Patrizia Ardizzone (Eds), Discourse and Contemporary Social Change. – Bern : Peter Lang, 2007. – P. 281–316.
24. Dijk T.A. van. Discourse as Structure and Process / T.A. van Dijk. – London : Sage, 1997. – 368 p.
25. Hymes D. Models for the interaction of Language and social life / D. Hymes // Directions in Sociolinguistics: The ethnography of communication / eds. J. Gumperz, D. Hymes). – N.Y. : Holt, Rinehart, Winston, 1972. – P. 35–71.
26. Martin J.R. English Text: System and Structure / J.R. Martin. – Amsterdam : John Benjamins, 1992. – 620 p.
27. Sacks H. Lectures on Conversation / H. Sacks. – [2nd ed.] – 2 vols. – Cambridge, MA : CUP, 1995. – 365 p.
28. Sacks H. et al. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation / H. Sacks, E.A. Schegloff, G. Jefferson // Language. – Vol. 50(4). – Part I. – 1974. – P. 696–735.
29. Sinclair J. Towards an analysis of discourse / J. Sinclair, M. Coulthard // Advances in Spoken Discourse Analysis. – London; N. Y. : Longman, 1992. – P. 1–34.
30. Sinclair J. Towards an Analysis of Discourse: The English Used by Teachers and Pupils / J. Sinclair, M. Coulthard. – Oxford : OUP, 1975. – 163 p.

УДК 811.111'[42+27]

АМЕРИКАНСЬКИЙ ТА РАДЯНСЬКИЙ АНІМАЦІЙНИЙ ДИСКУРС: КОНТРАСТИВНИЙ АНАЛІЗ

А.В. Легейда, канд. філол. наук (Харків)

Представлене дослідження фокусує контрастивний аналіз американського та радянського анімаційного дискурсу як потужного засобу конструювання соціальної дійсності. В статті представлений механізм реалізації соціально-конструюючої стратегії, яка трактується як провідник ідеологічного посилення між ментально і політично ангажованими авторами анімаційних фільмів та глядацькою аудиторією. З цих позицій в роботі аналізуються та контрастуються шкали соціальних цінностей, що шляхом анімації насаджувалися американському та радянському суспільству протягом ХХ століття.

Ключові слова: анімаційний дискурс, анімаційний фільм, ідеологічний вплив, соціальні цінності, соціально-конструююча стратегія.

Легейда А.В. Американский и советский анимационный дискурс: контрастивный анализ. Данное исследование фокусируется на контрастивном анализе американского и советского анимационного дискурса как мощного способа конструирования социальной действительности. В статье представлен механизм реализации социально-конструирующей стратегии, которая трактуется как проводник идеологического посыла между ментально и политически ангажированными авторами анимационных фильмов и зрительской аудиторией. С этих позиций в работе анализируются и контрастируются шкалы социальных ценностей, которые при помощи анимации насаждались американскому и советскому обществу на протяжении ХХ века.

Ключевые слова: анимационный дискурс, анимационный фильм, идеологическое воздействие, социальные ценности, социально-конструирующая стратегия.

Legeyda A.V. American and soviet discourse of animation: a contrastive analysis. This research highlights the contrastive analysis of American and Soviet discourse of animation as a powerful means of constructing social reality. The paper presents the mechanism of realization of the socially-constructing strategy that is viewed as a bearer of the ideological message between mentally and politically committed authors of animated films and their audience. In this framework the systems of social values that were being imposed on American and Soviet society in the course of the XX century are analyzed and contrasted.

Key words: discourse of animation, animated film, ideological influence, social values, socially-constructing strategy.

"In 2006, a survey found that while only one in five Americans could name more than one of the five fundamental freedoms protected by the First Amendment, more than half could name at least two members of the Simpsons family" [12, с. 1]

Анімаційний дискурс становить складову соціокультурної взаємодії, існуючої в анімаційних фільмах, притаманними рисами якої є інтереси, цілі і стилі спілкування [6; 9; 11]. Погоджуємось із думкою дослідниці анімації О.Г. Пироженко, що "унікальність анімаційного жанру полягає, передусім, в тому, що в ньому синтезуються динаміка кіно

і образність графіки або скульптури... Маючи усі переваги ігрового кіно, анімаційний дискурс надає більше можливостей для вираження іноказань, метафор, парадоксів" [9, с. 1]. За твердженням Ю.М. Лотмана, "початкова властивість мови мультиплікації полягає в тому, що вона оперує знаками знаків: те, що пропливає перед глядачем

на екрані, є зображенням зображення" [6, с. 671]. У анімаційному дискурсі "і мультиплікаційний герой, і його поведінка, і середовище, в якому він діє, нібито знову створюється митцем, фантазію якого не стримує реальний матеріал" [3, с. 27], "митець може узагальнювати художній тип і середовище, що взаємодіє з ним" [3, с. 29].

Актуальність даного дослідження зумовлена зростаючою зацікавленістю лінгвістів до анімаційного дискурсу як потужного засобу конструювання соціальної дійсності. Об'єкт дослідження становлять американський та радянський анімаційний дискурс ХХ століття. Предметом дослідження виступають механізми та особливості реалізації соціально-конструюючих стратегій американського та радянського анімаційного дискурсу ХХ століття. Метою даного дослідження є ретроспективний і контрастивний аналіз становлення американського та радянського дискурсу ХХ століття, а також виявлення відповідних соціально-конструюючих стратегій зазначених видів дискурсу.

Ступінь досліджуваності даної проблеми є, на наш погляд, недостатнім, оскільки комплексний аналіз еволюції та зіставлення соціально-конструюючих стратегій анімаційного американського і радянського дискурсів до сучасного часу не становив окремих об'єктів дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних лінгвістів. Матеріалом дослідження слугував автентичний дискурс американських та радянських анімаційних фільмів ХХ століття, що є "середовищем перебування" соціально-конструюючих стратегій дискурсів відповідних націй.

Одиницею аналізу даного дослідження обрано соціально-конструюючу стратегію, адже анімаційний дискурс інтерпретується нами як такий, що є не лише репрезентуючим систему вже існуючих соціальних цінностей, але й покликаним її конструювати. Погоджуємося у цьому сенсі із Ф.С. Хитруком [10, с. 5], який вважає, що "мультиплікація використовувалася художниками, як яскравий і злбоденний засіб пропаганди нових ідей". Вслід за Ф.С. Хитруком [10] та О.Г. Пироженко [9], трактуємо відповідні ідеї як "політичну міфо-

логію", що створюється владою, а образи мультфільмів (анімаційних фільмів – у даному дослідженні) як такі, що репрезентують реально існуючу систему світогляду і цінностей аналізованої епохи та є соціальним конструктом, що покликаний створювати цю систему. Нерідкими на сьогодні є випадки, коли навіть представники влади самі беруть участь у анімаційних епізодах, творючи ідеологічно насичений анімаційний дискурс (так, наприклад, екс-Прем'єр міністр Великої Британії Тоні Блер епізодично фігурував у популярному анімаційному серіалі "Сімпсони") [14].

Анімація, використовуючи анімаційний дискурс у якості інструменту, є своєрідним посередником між владою та суспільством, який шляхом використання анімаційних соціально-конструюючих стратегій передає суспільству бажані ідеологічні спрямування та установки. Адресованість анімаційного дискурсу аудиторії дозволяє здійснювати цей вплив найефективніше. І. Манцов [8], у своїй статті вказує на те, що авторам анімаційного фільму вдається "втиснути в анімаційний формат усі небезпеки і усі попередження нашого часу, закодувавши їх дуже легковажним, але від того не менш ефективним чином".

Ретроспективний аналіз анімації та анімаційного дискурсу ХХ століття беззаперечно вказує на те, що як потужний засіб формування ідеології американської та радянської націй анімація досліджувала нові горизонти, як в художньому, технічному, так і в ідейно-образному просторах, а проблема поширення засобів анімаційної виразності підіймалася дослідниками кожного разу, коли анімаційне мистецтво здійснювало перехід на новий технологічний рівень із новими художніми, а, відповідно, і ідеологічними можливостями. Так, дослідження С.В. Асеніна, С.М. Ейзенштейна, Ю.М. Лотмана, Ю.Б. Норштейна, Ф.С. Хитрука були сфокусовані на художній цінності мови анімації [цит. по [6; 9; 11]], роботи В.В. Аристова, С.С. Гінзбурга, О. Здравомислової, А. Темкіної, О.Г. Пироженко, Ф.С. Хитрука [цит. по [6; 9; 11]] акцентували ідеологічні імпульси анімаційного дискурсу, у той час як у роботах Н. Кривулі, А. Орло-

ва, Г. Смолянова, С. Солтани [цит. по [6; 9; 11]] вивчався вплив комп'ютера на анімаційне мистецтво, поява нових образних засобів і стилістичних рішень, трансформація вже існуючих анімаційних засобів. Акцентуючи ідеологічну складову анімаційного дискурсу, Р.С. Мантов [7], зокрема, виділяє такий аспект, властивий анімації, як "перемикання уваги з навколишньої дійсності на фантастичні світи анімаційних просторів", що, відповідно, надає додаткових можливостей здійснення непрямого ідеологічного впливу неусвідомленого аудиторією, який варіюється від налаштування її на певні соціальні орієнтири і цінності до відгортання уваги суспільства від економічної кризи і т. ін. [8].

Хід еволюції анімаційного дискурсу ХХ століття вказує на те, що вона була детермінована двома базисними чинниками, а саме: постійним творчим пошуком нових цікавих аудіовізуальних або сценарних засобів втілення авторських задумів, що супроводжувався паралельними розшуками технічних можливостей реалізації зазначених ідей, а разом із тим незмінним рухом у напрямку спрощення анімаційного сюжету, що також вказує на глобальну орієнтованість анімаційного дискурсу на здійснення більш ефективного впливу на масову глядацьку аудиторію.

Ретроспектива досліджень американського анімаційного дискурсу [11; 13; 14] вказує на той факт, що з перших декад свого становлення американський анімаційний екран та відповідний анімаційний дискурс були орієнтовані на випуск повнометражних анімаційних стрічок та серійної продукції. Подібний формат презентації анімаційного матеріалу було адаптовано з "коміксової культури" [11; 13], яка своєю тогочасною популярністю гарантувала майже стовідсоткове сприйняття глядацькою аудиторією ідеологічно насиченого матеріалу. Розділяємо думку П. Уелза [13] та М. Юрковської [11], які вважають анімаційний американський дискурс на всіх етапах його розвитку – від коміксоподібних форм до сучасного стану – "трансляючим реалії соціуму" [11, с. 24], і доповнюємо це визначення також властивістю дискурсу не лише "транслювати", але й конструювати шка-

лу соціальних цінностей американської нації. Американський дискурс протягом ХХ століття віддзеркалював етапи соціального та культурного розвитку американського життя, що послідовно змінювали один інший: "телеформат американської серіальної продукції дійшов до третього тисячоліття з різними змінами: контркультурними впливами 1960-70-х, постмодерном 1980-х і різким розвитком "неполіткоректного" напрямку в сюжетостворенні у 1990-і" [11, с. 24].

Ретроспектива досліджень радянського анімаційного дискурсу також демонструє його ідеологічну детермінованість протягом ХХ століття. Відправним хронологічним пунктом у цьому плані вважаємо наведений у роботі С.С. Гінзбурга [3, с. 164] наказ Міністерства кінематографії СРСР щодо розвитку мальованої кінематографії на кіностудії "Союзмультфільм" від 1948 р., у якому акцентувалася вимога брати участь "у справі виховання радянських громадян". Поділяємо точку зору дослідниці радянських та пост-радянських анімаційних фільмів О.Г. Пироженко, яка стверджує, що "образи радянських мультфільмів, з одного боку, репрезентують реально існуючу світоглядну систему цінностей тієї епохи, а, з іншого боку, становлять собою соціальний конструкт, що створює цю систему" [9, с. 1].

З огляду на вищезазначене, здійснимо контрастивний аналіз американського та радянського анімаційного дискурсів ХХ століття щодо їх ідеологічного впливу на глядацькі аудиторії відповідних націй через використання *соціально-конструюючих стратегій*, які реалізуються у відповідних дискурсах.

У нашому розумінні соціально-конструююча стратегія реалізується за трирівневою моделлю комунікативної стратегії, що її запропоновано Т.А. ван Дейком [4]. Дослідник виділяє наступну ієрархію стратегій у дискурсі: *глобальна, локальна, мовленнєва*. У даному дослідженні трактуємо соціально-конструюючу стратегію анімаційного дискурсу як таку, що реалізується на *мовленнєвому* та *глобальному* рівнях за моделлю ван Дейка (зазначимо, що під терміном "мовленнєва стратегія" ми,

вслід за Т.А. ван Дейком розуміємо саме мовні сигнали стратегії на поверхневому рівні). Отже, мовна складова соціально-конструюючої стратегії у свою

чергу поділяється на вербальну та невербальну. Глобальна ж складова інтерпретується як носій ідеологічного імпульсу авторів анімаційного дискурсу.

Таблиця 1

Механізм реалізації соціально-конструюючої стратегії

Мовленнєва стратегія (мовні сигнали)		Глобальна стратегія (ідеологічне посилення)
Вербальна	Невербальна	
інтертекстуальні сигнали	візуальні характеристики	колективізм / індивідуалізм
ступінь дистанційованості анімаційного дискурсу щодо тексту оригінала	система образів	релігійність / атеїзм
використання мовних стилістичних та лексичних засобів	спеціальні ефекти	оптимізм/песимізм
наявність позначень реалій навколишньої соціальної дійсності		мораль/ аморальність
		гендерні репрезентації
		матеріальні/ духовні цінності
		відображення сімейних відносин
		відношення до влади
		відношення до правосуддя
		відображення сексуальності та її маргінальних проявів

У дослідженні контрастивному аналізу підлягають дискурс американського анімаційного фільму "The Little Mermaid" (режисери – Р. Клеменс, Д. Маскер, 1989 р.) та дискурс радянського анімаційного фільму "Русалочка" (режисер – І. Аксенчук, 1968 р.). Ми вважаємо за доцільне контрастувати дискурси анімаційних фільмів, керуючись не хронологічним критерієм дати/декади створення фільму, а критерієм наявності спільного авторського тексту-джерела (у даному випадку казки Г.Х. Андерсена "Русалонька"), на якому базуються американський та радянський анімаційні дискурси, що зіставляються. Таким чином, отримуємо два ідеологічно насичені анімаційні дискурси, що постали від спільного текстового джерела, чий відмінності зумовлені лише тим фактом, що ці дискурси є соціальними конструктами контрастованих американської та радянської лінгвокультур.

Дослідимо американський варіант анімаційного фільму та відповідний анімаційний дискурс.

На рівні вербальних сигналів мовленнєвої стратегії:

• *сигнали інтертекстуальності*

В американській версії фільму батька русалоньки Аріель звать Трайдент (англ. Trident), що в перекладі з англійської позначає "Тризуб". У російськомовному перекладі батько зветься Тритон та зовнішньо дуже схожий на давньогрецького Бога. Він тримає в руках тризуб, що є атрибутом сили та влади у давньогрецьких Богів. У сцені на кораблі присутні персонажі з іншої казки – "Попелюшки". Коли Тритон прибуває на концерт, в натовпі можна помітити Гуффі, Дональда Дака і Міккі Мауса. Цей прийом студії У. Діснея – репрезентувати в анімаційному фільмі вже відомих героїв – є досить розповсюдженим.

• **ступінь дистанційованості анімаційного дискурсу щодо тексту оригіналу**

Ступінь дистанційованості американського анімаційного дискурсу щодо оригіналу є досить значним. Режисери і сценаристи внесли чимало перетворень в анімаційний фільм, додавши нових героїв. Найголовнішим відмінним чинником американського варіанту від тексту оригіналу Г.Х. Андерсена є, безумовно, щасливий фінал – ідеологічно значущий для американської аудиторії, коли Русалонька не обертається на піну морську, а одружується із принцем, що наголошує на традиційному американському хеппі-енді.

• **використання інших мовних засобів**

Головна особливість мультфільму це стиль мюзиклу. Головні герої часто зупиняють діалоги і починають співати. Мова має розмовний стиль, у діалогах присугній сленг.

Ariel: Flounder, don't be such a guppy.

Flounder: Yeah – we were in this sunken ship – it was really creepy.

Scuttle: Now, Ariel, I'm tellin' ya, if you wanna be a human the first thing you gotta do is dress like one. Now lemme see.

Краб Себастьян – відсутній в оригінальному тексті казки Г.Х. Андерсена – у фільмі розмовляє з ямайським акцентом.

На рівні невербальних сигналів мовленнєвої стратегії:

• **візуальні характеристики**

У фільмі використано понад 1000 різних кольорів та створено понад 1000000 малюнків. Герої фільму є намальованими без урахування пропорцій: їх очі завеликі, ніс та губи – замалі. Фігури у героїнь насправді "казкові": відточені груди, талія та стегна – насправді таких пропорцій не існує. Важливим є той факт, що на головних героях майже немає одягу. Кожний персонаж має свою неповторну зовнішність, так, сестри русалки зовсім не схожі одна на одну.

• **система образів**

Образи героїв американського фільму є сучасними: Аріель займається колекціонуванням "людських речей", і всі вони є атрибутами хронологіч-

ного періоду випуску фільма. Одяг принца і свити теж не є старомодним. Варіант казки Діснея містить велику кількість нових героїв: друзі Аріель (Флаундер, Себастьян, Скутер), собака принца, персонал, який обслуговує замок принца (кухар та ін.).

На рівні глобальної стратегії:

• **колективізм/індивідуалізм**

У анімаційному американському варіанті дуже гостро відчувається загальний індивідуалізм. Образи сестер абсолютно несхожі: кожна має свій вираз обличчя, колір волосся та одяг. У мовленні Аріель частотність займенника першої особи однини "I" є досить високою.

• **гендерні репрезентації**

Гендерні репрезентації мають ярко виражений вигляд та втілюють ідеали патріархальної мужності і жіночності. Цар Тритон втілює образ справжнього чоловіка та батька: сильного, непохитного та інколи жорстокого, у той час як Аріель є втіленням жіночності та краси. Але ці репрезентації відповідають скоріше сучасному американському, ніж класичному представленню.

• **відображення сімейних відносин**

У мультфільмі підіймається вічна тема батьків та дітей. Батьки хочуть уберегти своїх дітей від жорстокого світу, а діти бажають лише свободи – поняття, яке є центральним для американців. Так, втеча Аріель символізує неминуче покидання дітьми рідної домівки.

Triton: Oh, Ariel, How many times must we go through this? You could've been seen by one of those barbarians – by – by one of those humans!

Ariel: Daddy, they're not barbarians!

Triton: They're dangerous. Do you think I want to see my youngest daughter snared by some fish-eater's hook?

Ariel: I'm sixteen years old – I'm not a child anymore –

• **відношення до влади**

Образ правителя втілює цар підводного царства Тритон, що є сильною та харизматичною особистістю та відповідає образу американського лідера, якого скоріше поважають, ніж бояться, і який, насамперед, є люблячим батьком.

Sebastian: Hm! Teenagers. . . They think they know everything. You give them an inch, they swim all over you.

Triton: Do you, er, think I – I was too hard on her?

• **відображення сексуальності та її маргінальних проявів**

Сексуальність у мультфільмі є яскраво вираженою візуально. В американському фільмі герої реалістичні, вельми оголені, мають чітко окреслені та розвинені форми дорослих жінок і чоловіків, а в поведінці американських героїнь відсутня класична цнотливість: фізіологічні відносини між героями фільму представлені досить відверто. Як на вербальному, так і на невербальному рівні у цьому плані американський анімаційний дискурс є вельми сміливим:

*Sebastian: Yes, you want her
Look at her, you know you do
Possible she wants you too
There is one way to ask her
It don't take a word
Not a single word
Go on and kiss the girl.*

Дослідимо радянський варіант анімаційного фільму та відповідний анімаційний дискурс.

На рівні вербальних сигналів мовленнєвої стратегії:

• **ступінь дистанційованості анімаційного дискурсу щодо тексту оригінала**

Незважаючи на те, що початок фільму нагадує сюжет для дорослих, коли в середині ХХ століття туристи їдуть в автобусі по місту і, нарешті, приїжджають до порту Копенгагена (*Гід: Перед вами, дами и господа, знаменитая Русалочка, такая как её описал великий Ганс Христиан Андерсен в сказке о любви...*), сюжет "радянської" Русалоньки значно ближчий до оригіналу. Головна ідея твору Г.Х. Андерсена залишається недоторканою: кохання у фільмі це сенс життя, що допомагає долати безжалісність багатьох подій, що трапляються на землі. Фінал радянського фільму повністю відбиває автентичний трагічний сюжет.

На рівні невербальних сигналів мовленнєвої стратегії:

• **візуальні характеристики і система образів**

Графіка мультфільму дуже незвична: кольори є темними і холодними, глядачеві доводиться вдивлятися в екран, щоб розгледіти подробиці пейзажу. Герої намальовані майже однаковими, без витримки пропорцій людини. Іноді складно відрізнити сестер одну від іншої. Обличчя усіх русалок мають трикутну форму, а корабель та замок не мають складних візерунків. Картинку навіть можна назвати сталою, порівняно з картинкою анімаційних фільмів студії Діснея. Образи у фільмі є традиційно-класичними за характером та зовнішньо.

На рівні глобальної стратегії:

• **колективізм / індивідуалізм**

У радянському анімаційному варіанті дуже гостро проявляється відчуття колективізму властиве анімаційним фільмам радянської епохи. Усі сестри-русалки є схожими одна на іншу, навіть говорять одночасно однаковими голосами. Вони завжди з'являються і спасають свою сестру також разом, відмовляючись від усього заради неї.

• **релігійність / атеїзм**

У оригіналі казки Г.Х. Андерсена Русалонька прагла до земного життя не тільки заради кохання, але й заради безсмертя душі. У радянському ж варіанті анімаційного фільму немає жодного натяку на релігійність та віру в Бога.

• **гендерні репрезентації**

Радянський фільм не містить чітко окреслених візуально фізіологічних особливостей статі героїв, у ньому також відсутня будь-яка гендерна домінанта, що цілком пояснюється позагендерним феноменом "товариш" або "громадянин" у радянському суспільстві того часу. Гендерні репрезентації також не позбавлені жіночого домінування, бо Русалонька втілює в собі не лише жіночі (самопожертва), а й чоловічі якості, такі, як сміливість, сила, витримка, винахідливість на фоні відверто слабкої фігури ніжного Принца. Це є віддзеркаленням емансипованості радянських

жінок та "кризи маскулінності" середини ХХ століття [цит. по [6; 9; 11]].

• **матеріальні / духовні цінності та відображення сімейних відносин**

Роль сім'ї у фільмі, як і у радянському суспільстві того часу є досить важливою. Русалонька мала гарних, добрих та сміливих сестер, які зробили все, що було в їх силах заради спасіння її душі, що також стверджує про беззаперечне переважання моральних (духовних) цінностей над матеріальними.

Сестри: Сестрица, сестрица, милая сестрица. Мы всё знаем и мы отдали госпоже ведьме всё, что у нас было, все наши украшения и короны, мы отдали ей наш янтарный дворец и наши дивные косы. Всё отдали мы лишь бы только избавит тебя от смерти.

• **відображення сексуальності та її маргінальних проявів**

Найвідвертіший момент радянського анімаційного варіанту – це зімкнуті руки героїв, а поцілунок є прихованим від очей, він лише позначений. Протягом усього фільму немає і натяку на сексуальність героїв, їх одяг повністю вкриває тіло, та над поняттям сексуальності домінує поняття широкого платонічного кохання.

Проведений контрастивний аналіз серії анімаційних американських та радянських фільмів, що мають спільні авторські базові текстові варіанти, вказує на певні чітко окреслені розбіжності у системах соціальних цінностей, що конструюються в результаті механізму реалізації соціально-конструюючих стратегій у відповідних дискурсах:

• радянському анімаційному дискурсу загалом притаманна трагічність (сюжетна, невербальна – графічна і музикальна), у той час як американський анімаційний варіант, здебільшого, характеризує комічність. Він містить гумористичні діалоги, сцени та пісні.

• ідеали колективізму та домінування духовних цінностей над матеріальними характеризують радянський анімаційний дискурс, а в американському варіанті простежується протилежна тенденція, та сам дискурс є більш наближеним до реального життя.

• американська нація покликана залишатися вірною власним ідеалам. Кожен оригінальний текст у американському анімаційному варіанті сценаріїв перероблено "на американський лад". У радянському ж анімаційному дискурсі авторські оригінальні варіанти втілено майже дослівно, що вказує на традиційну для того часу класичність сюжету.

• у американському варіанті фільмів "погані герої" гинуть або їх вбивають головні герої-протагоністи. У радянських фільмах негативним героям надається "другий шанс", вони не є зіпсованими остаточно, і зерно моралі все ж таки жевріється в них. Таким чином, радянське суспільство надає своїм членам більше шансів на виправлення.

• радянські фільми рясніють слов'янськими звичаями та особливим народним мовленням (Аленький цветочек, Сказка о мёртвой царевне и семи богатырях). Американські фільми залишаються лексично нейтральними, складно визначити країну, де відбувається дія.

• досить різними виявляються аналізовані дискурси щодо проявів сексуальності в них. У радянському дискурсі її майже немає взагалі: одяг героїв прикриває все тіло, поцілунок прихований, кожен фільм неодмінно закінчується сценою весілля. У американському ж дискурсі все навпаки: сексуальність в фільмі чітко виражена візуально, його герої реалістичні, мають прекрасно розвинені форми дорослих жінок, одягнених досить відверто, фізичні контакти між героями є неприхованими.

Отже, доходимо висновку, що дослідження анімаційного дискурсу є актуальним, адже через свою наочність, експресивно-образну складову та масовість він становить ефективний шлях конструювання та насадження соціальних цінностей нації. Перспективою даного дослідження вважається вивчення нових способів здійснення ідеологічного впливу анімаційного дискурсу ХХІ століття на американське та пост-радянське суспільство з огляду на новітні досягнення науки і техніки та розширення інформаційних мереж, що визначають на сьогодні подальший вектор еволюційного розвитку ідеологічно насиченої анімації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аргументи і факти. "Як Уолт Дісней вплинув на радянські мультики". – 04.07.2008. – № 27. – С. 23–24.
2. Аристов В.В. Советская "матриархаика" и современные гендерные образы / В.В. Аристов // Женщина и визуальные знаки. – М. : Идея-Пресс, 2000. – С. 3–17.
3. Гинзбург С.С. Рисованный и кукольный фильм: Очерки развития советской мультипликационной кинематографии / С.С. Гинзбург. – Москва : Искусство, 1957. – 630 с.
4. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. ван Дейк. – Москва : Прогресс, 1989. – 310 с.
5. Здравомыслова Е. Кризис маскулинности в позднесоветском дискурсе / Е. Здравомыслова, А. Темкина // О муже(N)ст-венности : сборник статей; сост. С. Ушакин. – М. : Новое литературное обозрение, 2002. – С. 432–451.
6. Лотман Ю.М. О языке мультипликационных фильмов / Ю.М. Лотман // Об искусстве, СПб. : "Искусство-СПб", 1998. – С. 671–674.
7. Мантов Р.Е. Види ескапізму і сучасне мистецтво: на матеріалі кінематографа : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.01 / Роман Евгеньевич Мантов. – М., 2009. – 125 с.
8. Манцов И.И. Для тех, кто по-прежнему молод [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://vz.ru/columns/2005/11/11/12361.html>
9. Пироженко О.Г. Мама, Папа, Я: (ре)конструкция советской семьи в сериале "Простоквашино" [Электронный ресурс]: 02.10.2012. – № 6. – Режим доступа : <http://takaya.eu/texts/essay/prost/>
10. Хитрук С.Ф. Советская мультипликация: вчера, сегодня, завтра / С.Ф. Хитрук // Советские мультипликационные фильмы : каталог. – М. : Совэкспорт фильм, 1995. – 130 с.
11. Юрковська М.М. Дискурс англомовної анімаційної комедії : дис. ... канд. філос. наук : 10.02.04 / Майя Миколаївна Юрковська. – К., 2011. – 233 с.
12. McCormic T.F.M. Characters from the Simpsons more well-known to Americans than their First Amendment freedoms, survey finds / T.F.M. McCormic // McCormic Tribune Freedom Museum, Press Release 2006. – 2 p.
13. Wells P. Animation and America / P. Wells. – Great Britain : Edinburgh University Ltd., 2002. – 182 p.
14. White K.M. Pop Culture, Politics, and America's Favorite Animated Family: Partisan Bias in the Simpsons? / K.M. White, M. Holman // Studies In Popular Culture. – 2011. – # 34.1. – P. 34–55.

УДК 811.112.2'27:004.738.5

DISCOURSE-IMPOSED AND DISCOURSE-UNIMPOSED POSITIVE POLITENESS SPEECH STRATEGIES IN GERMAN INTERNET-FORA DISCOURSE

Olesya Malaya, PhD (Kharkiv)

This paper focuses on the linguistic means and realization features of positive politeness speech strategies in German Internet-fora discourse. The realization model of positive politeness strategies in the German Internet-fora discourse includes the global strategy and local strategies, realized by means of language signals (politeness indicators). The paper draws on the proposed concept of discourse-imposed and discourse-unimposed politeness, distinguished by the intention of the speaker.

Keywords: discourse, intention, internet-forum, politeness, strategy.

Малая О.Ю. Етикетні та неетикетні стратегії позитивної ввічливості у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів. У статті розглядаються лінгвістичні засоби та особливості реалізації стратегій позитивної ввічливості у дискурсі німецькомовних інтернет-форумів. Реалізація стратегій відстежується на рівні глобальної стратегії, локальних стратегій та їх мовленнєвого втілення (індикаторів ввічливості). Пропонується розділ ввічливості на етикетну та неетикетну на основі гаданих інтенцій мовця.

Ключові слова: ввічливість, дискурс, інтенція, інтернет-форум, стратегія.

Малая О.Ю. Этикетные и неэтикетные стратегии позитивной вежливости в дискурсе немецкоязычных интернет-форумов. В статье рассматриваются лингвистические средства и особенности реализации стратегий позитивной вежливости в дискурсе немецкоязычных интернет-форумов. Реализация стратегий прослеживается на уровне глобальной стратегии, локальных стратегий и речевого воплощения (индикаторов вежливости). Предлагается разделение вежливости на этикетную и неэтикетную на основании предполагаемых интенций говорящего.

Ключевые слова: вежливость, дискурс, интенция, интернет-форум, стратегия.

The phenomena of positive politeness strategies within the framework of German Internet-fora discourse is seen as worth investigating for several reasons. Firstly, although there are a lot of works considering politeness, it is hoped that the model of discourse-imposed and discourse-unimposed politeness can have a contribution to modern academic research. Secondly, this paper is based on empirical research of linguistic expression of politeness, which corresponds to the requirement of a model, based upon empirical evidence, in modern linguistic paradigm. Thirdly, the paper deals with German Internet-fora discourse, which corresponds to the rise in interest for Internet-communication phenomena in modern linguistics.

The object of this research is represented by positive politeness strategies within the framework of German Internet-fora discourse, the subject is

represented by realization features of positive politeness speech strategies in German Internet-fora discourse.

The aim of the present work is to investigate the peculiarities of positive politeness strategies use in German Internet-fora discourse.

The data for the present work were taken from 175 threads (discussions) of German Internet-fora dealing with philosophy („www.philosophie-raum.de”, „www.advanced-thinking.de”, „www.uni-protokolle.de”, „www.wer-weiss-was.de”, „www.philo-forum.de”). The type of data used in this research are in the form of 11352 extracts (in which positive politeness is realized) from 4026 pages sample. For the purpose of analysis strategies used in extracts are identified as discrete entities. The methodological advantage regarding the use of such data lies in the fact, that the chosen extracts represent the features of German

Internet-fora discourse, but allow to neglect the possible illiteracy of users (such as poor spelling etc.), as the topics discussed in threads allow to assume a comparatively high level of education of users. As a result I can consider possible speech fallacies as discourse-motivated.

Internet-fora communication as a type of computer-mediated communication has several peculiarities that strongly influence the realization of politeness strategies. In my research I take into account following technological, social and contextual factors: virtual nature, anonymity, distance in communication, globalization, text-basis, online-equality, the play concept, hybridization of oral and written discourse, hypertextuality, lack of paralinguistic cues and resulting compensation (emoticons, asterisks, use of capitals). I draw on the principle, that Internet-fora discourse corresponds in hypertrophied form to the general peculiar features of postmodern Western culture: authorship removal, absence of subject/object, masculinity/femininity, central/peripheral opposition, collapse of cultural hierarchies. Consequently users' status and their "real" (as opposed to virtually constructed) personality are not crucial in Internet-fora communication.

In my study I adopt Gricean maxim-based approach [7; 8] (including the concept of implicature and Cooperative Principle as a model of linguistic (and not social) cooperation (for interpretation of Gricean Cooperative Principle as linguistic or social refer to [12])).

Central to my research is Brown and Levinson's approach to politeness [3], based on the concept of "face". As their theory holds it, "face" is subdivided into "positive face" (the want of approval) and "negative face" (the want to be unimpeded) [3, p. 62]. According to post-soviet linguistic tradition of politeness research I interpret politeness not only as redressing the "face" threat to the hearer, but also as attempting to satisfy "face" wants of the hearer (without the "face" threat) [1].

It is important to stress that I am taking a second-order approach [6] to the phenomena under scrutiny and treat "politeness" as a technical term.

I use the following model of politeness: politeness functions within the framework of German Internet-fora discourse as a global strategy (superstrategy), that has four sub-systems: a) positive discourse-unimposed politeness; b) positive discourse-imposed politeness; c) negative discourse-unimposed politeness; d) negative discourse-imposed politeness, and as local strategies, realized by means of language signals (politeness indicators).

I fully recognize that "superstrategy" and "strategy" are unhappy terms – "superstrategy" should be named "strategy", and "strategy" should have been "tactics", but the terms adopted by P. Brown and S. Levinson are traditionally used in linguistic research and, as D. Bousfield humorously states, "historical nomenclatures have a way of sticking" [2, p. 152].

As for politeness indicators, I am aware that "there is... no linguistic behaviour that is inherently polite or impolite" [11, p. 78] and therefore "politeness ... does not exist in any lexically and grammatically defined structure when such structures are taken out of context" [2, p. 136]. Although I firmly agree with this position, recurrent use of determinate linguistic devices allows to link them to politeness speech realization in the framework of German Internet-fora discourse.

As J. Culpeper states, "the very definitions of politeness itself are subject to discursive struggle" [4, p. 19], and in second-order analysis it is crucial to define the term. In my research I treat discourse-unimposed politeness as a pattern of speech behavior manifesting in sincere expression of friendly attitude to the hearer (positive politeness) or in sincere expression of no intention to impede the hearer (negative politeness) on condition that *there is no* (socially or culturally determined) outer restraint to do so. For politeness to be discourse-imposed, *there must be* socially or culturally determined outer restraint to express it.

If the expression of friendly attitude to the hearer is insincere, but there is no outer restraint to use relevant linguistic devices, I consider such linguistic behavior as "fuzzy ends" of positive discourse-unimposed politeness realization.

If the speaker is sincere in his expression of friendly attitude to the hearer, but there is some outer restraint to use relevant linguistic devices (e.g. lack of such behavior would lead to impoliteness), I consider such linguistic behavior as “fuzzy ends” of positive discourse-imposed politeness realization.

I recognize the methodological problem that arises with the notion of sincerity (as J. Culpeper points out, “interlocutors do not wear their intentions on their sleeves” [4, p. 52]), but, as A. D. Grimshaw states, “[Whilst, most] researchers ... [would accept] that what is in people’s heads is accessible neither to analysts nor to interlocutors (nor even, ultimately, fully accessible to those whose behaviour is under investigation) ... most of them ... argue... that analysts [can] make such inferences and attributions which are ‘for-the-most-practical-purposes’ ... no less plausible than those of actual participants” [9, p. 281].

Further in this paper I show the peculiarities of the relevant strategies (from P. Brown and S. Levinson’s model), their indicators and their frequency in the analyzed data.

Positive discourse-unimposed politeness is realized in speech acts with the following perlocutionary sense: the speaker seeks to make the hearer believe that the speaker believes that his attitude towards the hearer is friendly.

The strategy “Notice, attend to Hearer, his interests, wants, needs, goods” (2,2%) in Internet-fora discourse has the following peculiarities: users express their positive appraisal only for manifestations of virtually constructed personality, the compliments are directly addressed, emotional expression is reduced, direct speech acts prevail. Those peculiarities are caused by virtual nature, anonymity, distance, globalization of communication within the framework of German Internet-fora discourse. Linguistic devices of the strategy realization: adjectives in positive and superlative degree; verbs, nouns and adverbs with semes of positiveness; particles in function of intensifiers; emoticons; elliptical structures.

The strategy “Exaggerate (interest, approval, sympathy with Hearer)” (3,0%) implies, that the speaker seeks to get across to the hearer the idea:

“I want you to understand that I like you very much”. Expressing emotions users stress their feelings drawing on the play concept: they communicate mainly off-line, but prefer to imitate the flow of time and speech spontaneity, thus creating a hybrid of oral and written discourse. Linguistic devices of the strategy realization: intensifying adverbs, which are semantically related to emotions; gradual intensifying particles; modal particles; emotionally connotated lexemes; interjections; emoticons; change of the font; use of capitals; underlining; repetition.

The strategy “Intensify interest to Hearer” (12,8%) implies, that the speaker seeks to get across to the hearer the idea “I like you and I want to be interesting to you”. The extraordinary bravery and creativity of the users are significant in the way they use the language to attract the attention of the hearer, which is explained by the playfulness and globality of the Internet-communication and also by the considerably limited nonverbal means. Linguistic devices of the strategy realization: contrast, paradox, pun, hyperbole, lexical repetition, nonce words, wordplays based on spoonerism, paraphrasing idioms, rhyming; syntactical repetition; parcelation; rhetorical questions; elliptical structures.

The strategy “Seek agreement” (3,8%): the speaker seeks to get across to the hearer the idea ‘Our views coincide’: in the unlimited space of the Internet users look for the “like-minded persons”, seeking for communication with those who share their beliefs and values, and therefore they are not interested in distorted opinion picturing of their virtual personality. Linguistic devices of the strategy realization: particles *nicht wahr?*, *doch*, *nur*, *ganz*; lexemes with agreement semes; citation marking; repetitions; interrogative constructions.

The strategy “Joke” (3,6%): the speaker shows in his/her jokes the values, ascribed to his/her virtual personality. The speaker seeks to resonate with other users, who share values and beliefs of the speaker’s virtual personality. Linguistic devices of the strategy realization: zeugma, play on words, absurd, metaphor, playing upon the meaning of phraseological units, extraordinary actualization of meanings of words and word combinations, paradox; emoticons.

The strategy “Assert, presuppose Speaker’s knowledge of and concern for Hearer’s wants” (0,2%): the speaker seeks to get across to the hearer the idea: ‘Your problems concern me’. The peculiarity of the current strategy realization in the discourse of Internet-fora lies in the fact that in any case it concerns the attention of the speaker towards the needs of the hearer, not as those of a real virtual personality, who joins a conversation with the help of a computer network, but of a virtual personality constructed by the hearer. Linguistic devices of the strategy realization: lexemes with competence semes, emoticons.

The strategy “Offer, promise” (1,0%) in Internet-fora discourse has the following peculiarity: everything that users can offer or promise is connected with their communication within the frame of the current forum. Linguistic devices of the strategy realization: performative verbs, narrative structures with a predicate in the forms of *Futurum* or *Präsens Indikativ Aktiv*, forms *Soll ich?* and *Kann ich?*; emoticons.

The strategy “Be optimistic” (1,0%) in Internet-fora discourse has the following peculiarities: the behavior is based on the aspiration for communication as such, which is an inherent peculiarity of communication in Internet-fora, and therefore users have good grounds to be optimistic in this aspect and, accordingly, to manifest this optimism sincerely. Linguistic devices of the strategy realization: words and word combinations with hope and confidence semes; emoticons.

The strategy “Give or ask for reasons” (0,4%): the speaker seeks to get across to the hearer an idea ‘There are no reasons why you would not like to meet my needs, for our needs are common’, and if the issue is the needs of the hearer, then the idea “There are no reasons why I would not like to meet your needs, for our needs are common”. Linguistic devices of the strategy realization: negative-interrogative sentences with the interrogative word *warum*; emoticons.

The strategy “Give gifts to Hearer: goods, sympathy, understanding, cooperation” (0,2%) is realized with the help of providing the user with any kind of information and advice important to him as a response to the need

explication of the hearer. The linguistic device set for the realization of the current strategy in the discourse of German Internet-fora is unlimited due to the strategy peculiarities.

Positive discourse-unimposed politeness is realized in speech acts with the following perlocutionary sense: the speaker seeks to make the hearer believe that the speaker has a friendly attitude towards the hearer. In this case the speaker seeks to get across to the hearer the idea: “I nominally demonstrate that I have a friendly attitude towards you”.

In order to express solely discourse-unimposed positive politeness users of German Internet-fora draw on only one local strategy – “Avoid disagreement” (3,2%). The adoption of the current strategy is conditioned by the aspiration of the speaker to stress his difference from the hearer only in a certain aspect – the viewpoint that has become the reason for disagreement. Linguistic devices of the strategy realization: constructions with the oppositional conjunction *aber* and also the repetition of a certain part of the speaker narrative statement in the form of asking to repeat.

Some local strategies of positive politeness realize both discourse-imposed and discourse-unimposed politeness. I call them **mixed-type strategies**.

The strategy “Use in-group identity markers” (17,0%) has two realization types. Cases when in a certain aspect the speaker sincerely considers himself equal with the hearer and this sincerity is discerned by the hearer are realization of discourse-unimposed politeness (16,0%). The attempts of insincere usage of the current strategy in the discourse of Internet-fora do not lead to the desirable effect of increasing the significance of the speaker ‘face’ with the help of the hearer’s “face-work”. If the virtual personalities of the speaker and the hearer do not agree on a certain aspect, and the speaker insincerely manifests this similarity, the perlocutionary attempt to affirm the community of the speaker and the hearer turns out to be unsuccessful (1,0%). Linguistic devices of the strategy realization: nickonyms, acronyms; elliptical structures; direct quotes without inverted commas; allusions; emoticons.

The strategy “Presuppose, raise, assert common ground” (2,4%) as a strategy of discourse-unimposed politeness (1,2%) is apparent in carrying on the thought of the speaker by the hearer as his own one, which is the realization of communication playfulness. As a strategy of discourse-imposed politeness it is apparent in the aspiration of the speaker to get across to the hearer an insincere idea “You and I agree on it” in such a way, so that this insincerity of the speaker while asserting it is perceived by the hearer (1,2%). Linguistic devices of the strategy realization: pronoun *wir* in inclusive meaning; repetitions; style imitation of the interlocutor.

The strategy “Include both Speaker and Hearer into activity” (5,6%) in Internet-fora discourse has following peculiarities: if the speaker seeks to draw attention of the hearer to the fact that they both carry on the same activities, it is discourse-unimposed politeness (4,2%). When the hearer really in no way refers to the activity that the speaker is mentioning and the insincerity of the speaker while asserting “You and I do something together” is perceived, it is discourse-imposed politeness (1,4%). Linguistic devices of the strategy realization: pronouns *wir* and *unser*; communication verbs.

Thereby, a considerable prevalence of discourse-unimposed politeness strategies over discourse-imposed politeness strategies is characteristic of German Internet-fora communication.

The prospects of the above research may lie within further analysis of politeness and impoliteness strategies realization in different types of computer-mediated discourse.

REFERENCES

1. Ларина Т.В. Категория вежливости в английской и русской коммуникативных культурах : монография / Т.В. Ларина. – М. : Изд-во РУДН, 2003. – 315 с.
2. Bousfield D. Impoliteness in the struggle for power / D. Bousfield // *Impoliteness in language : studies on its interplay with power in theory and practice.* – Berlin : de Gruyter, 2008. – P. 127–153.
3. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Use / P. Brown, S. Levinson. – L., NY, etc. : CUP, 1987. – 345 p.
4. Culpeper J. Impoliteness revisited: With special reference to dynamic and prosodic aspects / J. Culpeper, D. Bousfield, A. Wichmann // *Journal of Pragmatics.* – 2003. – № 35. – P. 45–79.
5. Culpeper J. Reflections on impoliteness, relational work and Power / J. Culpeper // *Impoliteness in language : studies on its interplay with power in theory and practice.* – Berlin : de Gruyter, 2008. – P. 17–44.
6. Eelen G. A Critique of Politeness Theories / G. Eelen. – Manchester : St. Jerome’s Press, 2001. – 280 p.
7. Grice H.P. Logic and conversation / H.P. Grice // *Speech Acts [Syntax and Semantics].* – New York : Academic Press, 1975. – P. 41–58.
8. Grice H.P. Presupposition and Conversational implicature / H.P. Grice // *Radical Pragmatics.* – New York : Academic Press, 1981. – P. 183–198.
9. Grimshaw A. D. Research on conflict talk : antecedents, resources, findings, directions / A.D. Grimshaw // *Conflict Talk. Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversations.* – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – P. 281–324.
10. Leech GN. Language, Meaning and Context: Pragmatics / G.N. Leech, J. Thomas // *An Encyclopedia of Language.* – London : Routledge, 1990. – P. 173–206.
11. Locher M.A. Relational work and impoliteness: Negotiating norms of linguistic behaviour / M.A. Locher, R.J. Watts // *Impoliteness in language : studies on its interplay with power in theory and practice.* – Berlin : de Gruyter, 2008. – P. 77–99.
12. Thomas J. The Dynamics of Discourse: A Pragmatic Approach to the Analysis of Confrontational Interaction / J. Thomas. – Lancaster : Lancaster University, 1986. – Unpublished.

УДК 811.133.1'272'373:305

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА У ФРАНЦІЇ

Д.Л. Песоцька, канд. філос. наук (Харків)

З виникненням та розповсюдженням фемінізму у Франції відбувається усвідомлення дискримінаційного характеру деяких мовних форм стосовно до жінок. З метою покласти край маргіналізації жінок у суспільстві, в цілому, та у мові, зокрема, за ініціативою французьких феміністських теоретиків було запропоновано фемінізувати іменники, що позначають професії, звання та титули. Дана пропозиція частково отримала підтримку французького уряду, однак була піддана критиці з боку Французької Академії. В даний момент ця проблема далека від свого вирішення, оскільки не існує єдиного погляду на форми жіночого роду деяких іменників.

Ключові слова: гендерні стереотипи, теорія фемінізму, фемінізація іменників, що позначають професії, звання та титули, мовні сексизми.

Песоцкая Д.Л. Гендерная политика во Франции. С возникновением и распространением феминизма во Франции происходит осознание дискриминационного характера некоторых языковых форм по отношению к женщинам. С целью положить конец маргинализации женщин в обществе, в целом, и в языке, в частности, по инициативе французских феминистских теоретиков было предложено феминизировать существительные, обозначающие профессии, звания и титулы. Данное предложение частично получило поддержку французского правительства, однако подверглось критике со стороны Французской Академии. В настоящий момент данная проблема далека от своего разрешения, поскольку не существует единого мнения по поводу форм женского рода некоторых существительных.

Ключевые слова: гендерные стереотипы, теория феминизма, феминизация существительных, обозначающих профессии, звания и титулы, языковые сексизмы.

Pesotska D. Gender policy in France. When feminism in France appeared and started to spread consciousness of discriminatory character of certain language forms against women emerged. For the purpose to finish with marginalization of women in the society in general and in language particularly, French feminist theorists initiated and proposed to feminize nouns meaning professions, grades and titles. The motion was seconded by the French government but criticized by the French Academy. At the present moment the problem is far from being solved as there is no single opinion on feminine of certain nouns.

Key words: gender stereotypes, theory of feminism, feminization of nouns meaning professions, grades and titles, language sexism.

Однією з основних проблем сучасної французької лінгвістики є проблема фемінізації іменників, що означають професії, звання та титули. Ствердження принципів рівності між чоловіками та жінками у всіх сферах публічного життя стає невід'ємним процесом розвитку сучасного демократичного суспільства, а знищення усіх форм дискримінації між статями – головним принципом правового суспільства. Одним із засобів досягнути конкретної реалізації цієї мети є фемінізація іменників, що позначають професії. Останнім часом дана проблема набуває особливої актуальності, оскільки

процес фемінізації іменників, що позначають професії, звання та титули, є більш інтенсивним у французькій мові та стає предметом аналізу гендерної лінгвістики. Метою даної роботи є виявлення та описання сучасних тенденцій у французькій мові в області категорії роду при номінації людей за професіями в контексті гендерної проблематики.

Якщо поглянути на назви професій, титулів та звань у французькій мові, то можна констатувати, що деякі з них не мають форми жіночого роду, незважаючи на численну кількість спроб з боку французького уряду та суспільних організацій ви-

правити цю ситуацію. За словами французької письменниці Бенуат Гру, французька мова залишається поки що сексистською, оскільки дана проблема далека від свого вирішення в той час, коли інші франкомовні країни, такі як Бельгія чи Канада, набагато більше просунулися в цьому питанні [4, с. 21].

Залучення все більшої кількості жінок до публічної сфери та посідання ними посад, що раніше були призначені виключно для чоловіків, призводить до необхідності створення адекватних термінів у мові. Згідно з сучасними феміністськими теоретиками, деякі мовні форми мають дискримінаційний характер по відношенню до жінок, оскільки приховують їх присутність у культурі та породжують гендерні стереотипи. Сексистська мова маргіналізує жінку, що особливо відчувається, коли мова йде про такі посади, як президент, професор, міністр, що призводить до уявлення про природність посідання цих посад тільки чоловіками. Тому феміністки виступають не тільки за те, щоб посилити участь жінок у суспільному житті, а й за використання форм іменників жіночого роду, що позначають професії, звання та титули для того, щоб забезпечити кращу “видимість” жінок, які обіймають ці посади. Так, *madame le ministre/ le professeur/ l’auteur* стають, *madame la ministre/ la professeure/ l’auteure*, що сприяє більш “гендерному” сприйняттю цих професій. З появою різних течій фемінізму, правила граматики стали вивчатися саме з точки зору сексизму, крім того, було запропоновано змінити деякі мовні форми, щоб покласти край маргіналізації жінок.

У 1984 році за ініціативою міністра з прав жінок Івет Руді було створено першу комісію, завданням якої було дослідити використання іменників жіночого роду, що позначають професії, звання та титули. Комісія складалася з представників різних міністерств, комітету з французької мови, представників різних мас-медіа та лінгвістів. Ця ініціатива викликала багато критичних коментарів, наприклад, газета Figaro Magazine написала про “оспідничення” лексики (*enjuponnement du vocabulaire*). Вже у 1986 році завдяки Івет Руді та прем’єр-мі-

ністру Лорану Фабіусу було створено Комісію з фемінізації назв професій, титулів та звань на чолі з Бенуат Гру. Комісії було доручено укласти довідник, який містив би рекомендації щодо вживання іменників жіночого роду, що позначають професії, звання та титули. Цей довідник був опублікований у 1999 році з передмовою Ліонеля Жоспена, в якій він підкреслював, що дана проблема стосується не тільки лінгвістики, а й суспільства в цілому. (Автор наводить цікавий приклад: 100 років тому жінку, що була директором школи, називали *directrice*, а жінку, що керує головним управлінням, називали ще до недавнього часу *madame le directeur*) [5, с. 2]. Окремо наголошується, що фемінізувати більшу кількість назв професій не так складно, тим більш, що такі спроби робилися до останнього століття.

Можна виділити два способи фемінізації назв професій, титулів та звань: за допомогою артиклю та афіксу.

1) артикль:

- вживання артиклю жіночого роду, щоб підкреслити стать: *une architecte, une comptable, une professeur, une chef, une témoin*.
- це стосується також термінів, що кінчаються на *-o* або *-in*: *un/une dactylo, un/une sténo, un/une médecin, un/une marin*.

2) афікс *-e* :

- *une déléguée, apprentie, adjointe, agente, avocate, huissière, chirurgienne, inspectrice*.
- терміни на *-eur, -teur* змінюються на *-euse, -teuse*, якщо вони походять від дієслова: *coiffer – coiffeuse, acheter – acheteuse*.
- терміни, що не походять від дієслова, такі як *professeur, censeur, proviseur, ingénieur, chauffeur* в жіночому роді змінюють тільки артикль: *une professeur, une censeur* і т. д.

Газета “Le Figaro” опублікувала у 1998 році статтю під назвою “Французька Академія бажає залишити міністрів у чоловічому роді”, яка відображала позицію Французької Академії у формі звернення до президента Республіки. Одним із авторів звернення був постійний секретар Академії Моріс Дрюон. У зверненні не без іронії пропонується змінити

надпис на Пантеоні на “*Aux grandes personnes la patrie reconnaissante*”, а також вживати слова *sapeuse-pomprière* (пожежник у жіночому роді) або *entraîneuse* (слово, що походить від *entraîneur* – тренер, але в жіночому роді означає “повія”). Ще у 1984 році Академія опублікувала документ, авторами якого були Жорж Дюмезіль та Клод Леві-Стросс, де уточнюється, що “вільне вживання “правил” фемінізації іменників, іноді довільним способом, деякими французькими організаціями та установами сприяє появі багатьох варваризмів” [2, с. 34].

Позиція Французької Академії ґрунтується на двох аргументах. Перший – лінгвістичний – полягає в тому, що у французькій мові саме чоловічий рід є немаркованим (або нейтральним), тобто таким, що має здатність репрезентувати елементи обох родів. Наприклад, коли ми говоримо “Цей університет нараховує 3000 студентів”, під студентами маються на увазі і чоловіки, і жінки. Жіночий рід напроти є маркованим; на відміну від немаркованого роду, жіночий рід встановлює між статями розподіл та диференціацію. Таким чином, використання немаркованого роду, якщо він прийнятий у суспільстві як нейтральний, сприяє чіткішому сприйняттю текстів.

Відповіддю на цей аргумент може бути теза постмодерністських теоретиків, таких як М. Фуко та Ж. Дерріда, для яких знання та наука не можуть бути нейтральними чи об’єктивними, оскільки вони є результатом владних відносин (національних, адміністративних, класових, партійних). Безглуздою, з їх точки зору, виявляється ідея об’єктивного, незацікавленого знання та позиція вченого як ціннісно-нейтральна. Одним із найголовніших постулатів постмодерністських та феміністських теоретиків полягає в тому, що в науку вбудована ідеологія, зокрема, ідеологія патріархату. Практично усі соціальні інститути, норми, правила відображають чоловічий погляд на світ. Пануюча ідеологія, що заволодіває засобами масової інформації, нав’язує індивідам свою мову та образ мислення, які відповідають потребам цієї ідеології.

З другого боку, Академія визнає, що у французькій мові ще з давніх часів іменники жіночого

роду утворюються від іменників чоловічого роду у сфері торгівлі та освіти: *une boulangère, une épicière, une charcutière, une institutrice, une directrice*, але наголошує на тому, що у подальшому цей процес неможливий, тобто ми не можемо сказати *une ingénieuse* чи *une proviseuse*. Члени Академії згадують про сумнівне, з їхньої точки зору, рішення влади Бельгії та Канади вживати слова *une auteure, une professeuse, une écrivaine*.

Таким чином, Французька Академія вважає такі зміни у мові безпідставними та необґрунтованими та пропонує для позначення професій жіночого роду вживати немаркований рід, тобто чоловічий.

Стосовно другого аргументу, з точки зору гендерних лінгвістів, виходить, що таке бачення мови як чогось сталого, однорідного, фіксованого приводить до висновку про нездатність мови розвиватися. Вони пропонують такі варіанти, як *une ingénieure, une proviseuse*, що не ріжуть вухо та існують вже давно у повсякденній мові і підкреслюють, що дана проблема повинна вирішуватися не тільки на рівні лінгвістики чи граматики, а й на рівні соціології та політики.

З цієї точки зору, інтерес представляє робота датського вченого Крістофера Ніро “Історична граматика французької мови”, що вийшла у 1925 році, у якій автор приводить список іменників, що позначають професії та не мають жіночого роду в “правильній” мові (*amateur, auteur, compositeur, docteur, juge, médecin, docteur, témoin i m.д.*). В той же час він наводить приклади вживання форм жіночого роду цих іменників у різних джерелах: *professeuse* у Вольтера, *peintresse* вживали Кальвін та Ж.-Ж. Руссо (але знаходимо *la peintre* у Лафонтена), *oratrice* у сучасних йому авторів, *électrice* у Сен-Сімона, *factrice* у Бальзака, *avocate* у виразі про Богородицю “*avocate des pêcheurs*”, *compositrice* зустрічається у типографів, а слова *doctoresse* та *romancière* можна знайти у дев’ятому виданні Словника Академії та стали загальноживаними [6, с. 248]. Виникає питання: чому цей процес має зупинитися? З наведених прикладів можна констатувати в історії мови постійний та багатомісний процес формування жіночого

роду, щоб позначати професії, якими займаються жінки.

Але чому самі жінки дуже часто не бажають, щоб їх посади вживалися у жіночому роді? Не треба забувати, що в минулому *madame l'ambassadrice* називали жінку посла, а *madame la ministre* – жінку міністра. Можливо, вони просто не хочуть мати однакове звання з дружиною, що не мала освіти, виходить, що вживати ці слова у жіночому роді – значить їх знецінювати. З цього приводу добре висловився французький лінгвіст А. Доза: “Жінка, що віддає перевагу формі чоловічого роду для позначення своєї професії, виявляє цим комплекс неповноцінності, що суперечить її законним вимогам. Сказати “*madame le docteur*” – значить визнати вищість чоловіків” [3, с. 43].

Іноді вживання чоловічого роду для позначення професії, якою займається жінка, може викликати труднощі з точки зору узгодження, в результаті чого маємо кумедні приклади: “*Le capitaine s'est mariée en robe blanche*”; “*Le chirurgien s'est sentie mal à l'aise*”; “*Le capitaine a accouché d'un beau garçon*”. М. Ягелло в статті “Звільнення капітана Пріора”, що з'явилася у 1989 році, згадує про складнощі, які зазнали журналісти, що писали про справу Грінпіс у 1988 році. Треба було умістити в одній фразі, що мадам Пріор – капітан французької армії та що вона вагітна. Цей секретний агент французької армії, що мала звання капітана, була заарештована за шпionаж новозеландською владою та пізніше звільнена через вагітність. В комюніке прем'єр-міністра було сказано: “*Le capitaine Prieur est actuellement enceinte et l'accord prévoyait que dans ces circonstances, elle pouvait être rapatriée à Paris*” [8, с. 112]. Оскільки перша частина речення звучить досить дивно, газети намагалися уникнути такої конструкції. Газета “*le Canard enchaîné*” пише про “*la capitaine Prieur*”, а далі уточнює “*le capitaine Prieur est effectivement enceinte*”. М. Ягелло нагадує про правила узгодження в таких випадках: коли іменник чоловічого роду позначає жінку, то прикметник залишається у чоловічому роді, тобто ми не можемо сказати “*le capitaine est enceinte*” чи “*le ministre est*

satisfaite”. В такому випадку треба повторити займенник жіночого роду для здійснення семантичного узгодження, тільки цього не слід робити в одному реченні: “*Le capitaine est une dame. Elle est enceinte*”. Бувають випадки, коли іменник позначає родову назву і тоді ми можемо сказати: “*une vedette comme lui gagne des millions*”, але це неможливо, коли мова йде про іменники, що позначають професії: “*un capitaine comme elle devrait bientôt prendre du galon*”, хоча в розмовній мові можна почути: “*un professeur comme elle, on n'en voit pas beaucoup*” чи “*vous avez un professeur très compréhensive*” [8, с. 136].

Що стосується вживання назв професій у жіночому роді у сучасній мові, то тут, за словами Бенуат Гру, панує абсолютний безлад [4, с. 23]. Наприклад, журналістка Флоранс Рейналь у своїй статті про Жорж Санд пише, що “*l'écrivaine George Sand, née en 1804, sera célébrée tout au long de l'année 2004. L'ouverture de 'L'année George Sand se fera le 3 février 2004 et prendra la forme d'une journée-découverte de l'auteure*” [там же]. Або стаття про Колетт професора Франсін Дюгаст “*Figure légendaire et scandaleuse de la Belle Epoque, plus grand écrivain en prose du XXe siècle...*” [4, с. 24] І на цій же сторінці: “*une femme dont l'œuvre est une perpétuelle... dans l'infni du monde*”, selon *l'écrivaine Julia Kristeva*. В другому підзаголовку можна прочитати: “*Mime, journaliste, écrivain*”. І далі: “*Académicienne en Belgique, jurée du prix Goncourt, elle a été saluée par les plus grands écrivains du demi-siècle...*” [4, с. 25].

У свою чергу, фемінізовані іменники поступово починають включатися до складу словників: наприклад, у словнику le Petit Larousse можна знайти такі терміни, як *la juge, la ministre, la sculptrice*, але з поміткою, що дані терміни вживаються у розмовній мові. А слова *ingenieur, auteur et professeur* подаються як такі, що вживаються виключно у чоловічому роді. Словник не зазначає жіночий рід слова *écrivain*, але згадує в дужках про форму *écrivaine*, що прийнята в Швейцарії та Квебеку. Напроти, словник Dictionnaire Hachette Encyclopédique включив термін *écrivaine*, але та-

кож не надає форми жіночого роду для слова *auteur*; тільки *une femme auteur*.

Отже, сьогодні можна констатувати прискорення процесу фемінізації не тільки у повсякденній мові, а й у публічній сфері. З багатьох прикладів ми бачимо, що французька мова володіє усіма необхідними засобами для того, щоб називати професії у жіночому роді. Однак незважаючи на зроблені зусилля з боку французьких політиків та лінгвістів, найважливіші посади все ще продовжують називатися іменниками чоловічого роду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Фуко М. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / М. Фуко. – М. : Касталь, 1996. – 447 с.
2. Becquer A. Femme, j'écris ton nom... / A. Becquer, B. Cerquiglini, N. Cholewka. Guide d'aide à la féminisation des noms de métiers, titres, grades et fonctions. Centre national de la recherche scientifique (France); Institut national de la langue française (France), 1999. – 124 p.
3. Dauzat A. Le français dans tous ses états / A. Dauzat. – Paris, 1968. – 178 p.
4. “Je suis une écrivaine...” Entretien avec Benoîte Groult // Médias et langage. – 1984. – № 19-20. – P. 20-25.
5. Madame la ministre. La féminisation des noms en dix questions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.cier.fr/chroniq/femi/fem.pdf.
6. Nirop Kr. Grammaire historique de la langue française / Nirop Kr. – V. 2, Formation des mots. – Copenhague, 1960. – p. 317.
7. Quels sont les arguments de l'Académie française? // Le Figaro du 9 janvier, 1998.
8. Yaguello M. Les mots et les femmes / M. Yaguello. – Paris : Payot. – 1979. – 159 p.

УДК811.112.2(089.3)

DEUTSCHSPRACHIGE EPTONYME IM SPRECHGENRE TRINKSPRUCH

N.A. Onishchenko, PhD (Charkiw)

Оніщенко Н.А. Німецькомовні ептоніми в мовленнєвому жанрі тосту. У статті розглядається проблема функціонування німецькомовних ептонімів у мовленнєвому жанрі тосту. Виявлено залежність окремих функцій ептоніму від комунікативної цілі тосту, фактично – від його теми й, відповідно, концептів, репрезентованих ептонімом. Концептосфери, на яких базуються окремі підгрупи тостів, відповідають ептонімічним, тож німецькомовні ептоніми конформні мовленнєвому жанру тосту.

Ключові слова: ептонім, конформний, концепт, концептосфера, мовленнєвий жанр, тема, тост.

Онищенко Н.А. Немецкоязычные эптони́мы в речевом жанре тоста. В статье рассматривается проблема функционирования немецкоязычных эптони́мов в речевом жанре тоста. Выявлена зависимость отдельных функций эптони́ма от коммуникативной цели тоста, фактически – от его темы и, соответственно, концептов, репрезентованных эптони́мом. Концептосферы, на которых базируются отдельные подгруппы тостов, соответствуют эптони́мическим, таким образом немецкоязычные эптони́мы конформны речевому жанру тоста.

Ключевые слова: конформный, концепт, концептосфера, речевой жанр, тема, тост, эптони́м.

Onishchenko N.A. German Eponyms in the Speech Genre of Toast. The paper discusses the issue of eponyms in German and their functioning in the speech genre of toast. It was revealed that specific functions of the eponym depend upon the communicative aim of the toast, its topic and hence the concepts represented by the used eponym. The conceptospheres that make a base for different subgroups of toasts correspond with those of the eponyms, therefore the eponyms in German are conform with the speech genre of toast.

Key words: eponym, concept, conceptosphere, conform, speech genre, toast, topic.

Das jetzt in der modernen Linguistik vorherrschende kognitiv-diskursive Paradigma verzichtet auf die Idee der mechanischen Objektivierung des dem Menschen bereitstehenden Wissens durch die Sprache. Stattdessen spricht man von einer „kommunikativen Interaktion der Subjekte, deren Zweck die Ausarbeitung eines gemeinsamen Systems von Orientierungen im Lebensraum auf Grund der Sprachzeichenbildung ist“ [6, S. 4]. Dieser Ansatz verlegt den Schwerpunkt der linguistischen Forschungen von Spracheinheiten als Bedeutungsträger auf die Konstruierung von Bedeutung und Sinn durch den Sprecher, seine kommunikative Kompetenz und Ziele, Strategien und Erfahrungsquanten, deren einmalige Konfigurationen Konzeptosphäre verschiedenen Verbreitungsgrades (individuell bis übernational) bilden. Unter dem Blickwinkel des kognitiv-diskursiven Paradigmas ist die

Erforschung von den beiderseitigen Auswirkungen der Konzeptosphäre eines sprachlichen Subsystems und der zu denen appellierenden Diskurse bzw. Sprechgenres nach wie vor aktuell. Die Eptonyme als rekurrente zitatenhafte Äußerungen, die zum Namen ihres wirklichen oder angeblichen Autors zurückzuführen sind, werden von der traditionellen Sprachwissenschaft ambivalent betrachtet: Einerseits sind sie sprachliche Einheiten vom phraseologischen Typ (nach W. Fleischer, R. Gläser liegen sie am Rande des phraseologischen Systems), andererseits als Präzedenztexte (W.I. Karassik). In der vorliegenden Studie werden die als Bestandteil des Sprechgenres Trinkspruch auftretende Eptonyme zum Objekt der Forschung. Als Gegenstand werden ihre Eigenschaften betrachtet, die ihr Funktionieren im betroffenen Genre ermöglichen. Das Ziel der Studie

ist, die Konformität der Eponyme dem Sprachgenre Trinkspruch zu beweisen, die darin besteht, dass die Eponyme zur kommunikativen Effizienz des Genres beitragen. Als praktisches Material dienen 1036 Eponyme, die als Elemente von Trinksprüchen verwendet werden, die den Sprüchesammlungen [1; 3; 5 im Quellenverzeichnis] entnommen werden und deren Gebräuchlichkeit von Netznutzern verifiziert worden ist [2; 4; 6 im Quellenverzeichnis].

Obwohl die Entwicklungsgeschichte von der Sprechgenretheorie schon gewissermaßen in der Antike beginnt, da ihre Grundlagen auf die klassische Rhetorik zurückzuführen sind, ist dieser Begriff traditionell mit dem Namen M.M. Bachtins verbunden. In seiner Definition des Sprechgenres (weiter auch SG) deutet der Wissenschaftler auf dessen grundlegendes Merkmal: die Einheit des Gemeinsamen und Individuellen (hier und weiter werden Zitate von uns übersetzt – N.O.). „Jede einzelne Aussage ist natürlich individuell, aber jede Sphäre des Sprachgebrauchs arbeitet ihre relativ stabilen Typen der Aussagen aus, die wir Sprechgenres nennen“ [3, S. 159]. M.M. Bachtin unterscheidet zwei Typen von denen: primäre Genres und sekundäre Genres. Zu den ersteren zählt (in der Interpretation von Th. Harden) weitgehend all das, was wir tagtäglich mit der Sprache tun, während die letzteren eher die komplexeren und häufig schriftlichen Formen umfassen [15, S. 197].

Die Sprechgenres werden als System betrachtet, dass von der Trinität des thematischen Gehalts, Stiles und der Komposition der Aussage charakterisiert wird [3, S. 159–160]. Als Komposition bezeichnet M.M. Bachtin „bestimmte Aufbautypen von dem Ganzen, Abschlusstypen, Typen der Relation zwischen dem Sprecher und anderen Kommunikationsteilnehmern“ [ebd., S. 164].

Bis jetzt bleibt aber die Frage offen, wie solche Begriffe wie Sprechgenre, Stil, Text miteinander übereinstimmen. Der Stil kann innerhalb des Sprechgenres betrachtet werden, als „Modell, eine typische Form, wo der die Persönlichkeit des Autors ausdrückende Individuellstil geprägt wird samt der Expressivität, mit der der Stil unmittelbar verbunden ist. (...). Der Still ist eine „fast ausgedrückte“

Expressivität, der Stil ist genauso wie das Thema bereit, eine expressive Position des Sprechers zu äußern und die Antwort vorzubestimmen“ [5, S. 36].

Aller Art Sprüche, die in der postsowjetischen Germanistik als Sprechgenres erforscht werden, werden in der deutschen Forschungstradition als Texte (Kleintexte) betrachtet. U. Fix schreibt von so genannten Basistextsorten, denen kleinere Textgattungen zuzuordnen sind. So bezeichnet sie den Spruch als Basistextsorte für u.a. Sprichwort, Maxime, Abzählreim, Slogan, Losung, Protestparole [14, S. 48]. Deutsche Forscher wie U. Fix, W. Fleischer, H. Burger u.a. sehen in solchen Sprüchen nicht nur Text-, sondern auch Phraseneigenschaften: Mehrwortcharakter, (relative) Stabilität, (textspezifische) Idiomatizität, Einheitsstatus und vor allem Sprachüblichkeit [ebd., S. 51]. Über den Basistext Spruch kann Folgendes gesagt werden, dass diese Texte „in der Regel eine abschließende Erfahrung vermitteln, dass sie sich mit der ihnen zugesprochenen generellen Aussage weniger auf eine aktuelle als vielmehr auf eine verallgemeinerbare Situation beziehen und an einen Adressaten wenden, dem Erwartung auf Orientierung unterstellt wird“ [ebd., S.57]. Nach W. Heinemann [16, S. 515] werden mit den Basistextsorten „die gesellschaftliche/n/ und kulturelle/n/ Spezifika einzelner Kulturen und Regionen“ erfasst.

H. Kothoff zählt Trinksprüche zu besonderen Ritualen, die Gruppenzugehörigkeit inspirieren, die soziale Realität der Gruppe strukturieren. Indem sie expressive und ästhetische Dimensionen betonen, stimulieren sie emotionale und metaphysische Erfahrungen der Teilnehmer/innen. Die Repetitivität der Themen und Formulierungen, die pathetische Modalität und das Verbalisieren von Hoffnungen und gemeinsamen Wünschen erinnern an Gebete. Außerirdische Kräfte und Gott werden im Trinkspruch oft direkt angesprochen [18, S. 92]. Die Trinksprüche der Deutschen (und auch anderer Westeuropäer) sind demgegenüber knapp und sachlich [ebd., S. 93].

Der Trinkspruch als ein Sprechgenre wurde bereits unter verschiedenen Aspekten erforscht: seine Eigenschaften als Primärgenre [1], pragmatisches Potenzial [2], textuelle Eigenschaften [14], seine

Funktionen bei der Realisierung des Idiostils [9], als ein Kompositionsblock anderer Sprechgenres wie z.B. Small Talk [5, S. 343], als Gattung der epideiktischen Rede [7], als Mittel der Realisierung und Aneignung der Redekultur [4].

N.I. Schichkebirova weist auf die folgenden logischen Grundlagen der Trinksprüche hin: Die strukturelle Einheit des Textes entspringt dem Widerspruch zwischen dem Erwarteten und Unerwarteten, entsteht durch die Verbindung vom Unverbindbaren, einer Verletzung von Stereotypen des logischen Denkens. Im Text des Trinkspruches werden kontradiktorische Sinne aneinander gezogen und die Ausdrucksmittel zerstören lexikalische Monosemantik und tragen zur Steigerung der konnotativ-pragmatischen Potenzen des Textes bei [11, S. 5].

Je. M. Archipova beschreibt solche Eigenschaften des SG Trinkspruch:

- 1) Trinkspruch ist ein Etikettsprechgenre, ein Genre vom rhetorischen Aufbau.
- 2) Ein distinktives Merkmal vom Sprechgenre ist sein dialogischer Charakter. Im Sprechgenre Trinkspruch ist immer der Empfänger angegeben, Genre-Etikettreflexion ist obligatorisch.

Das Sprechgenre Trinkspruch hat zugleich zwei gegensätzliche Eigenschaften: stereotype und variable. Unter der variablen Eigenschaft des Sprechgenres versteht man Improvisationsfähigkeit des Sprechers [2, S. 11]. Der stereotype Bestandteil wird einerseits durch die für das Genre übliche Kategorie der Präzedenz erklärt [11, S. 12]. Andererseits ist das Stereotypische durch die Funktion der Verhaltensabsicherung ausgedrückt, denn wir können uns darauf verlassen, dass unser Gegenüber mit den Routineformeln das assoziiert, was wir ihm signalisieren wollen [13, S. 100].

Der Trinkspruch enthält alle jedem anderen Sprechakt (und jedem SG) eigenen Komponenten: den Absender (den Sprecher), den Empfänger (Gäste und den Betroffenen), Kommunikationssituation (gemeinsames Essen und Trinken, einen besonderen Anlass), Ziel (die Betonung von der Wichtigkeit des Anlasses, Glückwunsch), Interaktion der Kommunikanten (ein Feedback vom Auditorium usw.) [2, S. 12].

Positiv markierte Wunschformeln, gerichtet an den primären Adressaten und eine Trinkspruchformel (z.B. „Zum Wohl“, „Auf etw.“) gehören zu den internen Gattungsmerkmalen des Trinkspruchs, so H. Kotthoff [17, URL]. Die kommunikative Situation des gemeinsamen Essens und Trinkens, in der das SG Trinkspruch realisiert wird, ist mit einer ungezwungenen Atmosphäre eines gemütlichen inoffiziellen Gesprächs der Freunde charakterisiert [4]. Der Trinkspruch äußert die Emotionen und Gefühle und ist auf die emotionale „Ansteckung“ des Gesprächs-partners gerichtet.

S.V. Menschenina [7] zählt zu solchen Reden, die positive Emotionen hervorrufen müssen, neben dem Trinkspruch auch Glückwunsch, Dankspruch, Abschiedsrede, Grußwort. Den Trinkspruch hält die Forscherin für ein besonderes SG, dessen differentiales Merkmal seine „Parabelähnlichkeit“ ist. Die Einflechtung von Aphorismen, Sentenzen, Legenden in den Trinkspruchtext lassen die Zuhörer implizite Vergleiche mit dem Leben und der Persönlichkeit des Betroffenen entdecken (darin besteht auch die ludische Komponente des Trinkspruchs). A. K. Michalskaja hebt einen „Lehncharakter“ der Trinksprüche hervor, hinter dem oft eine Nachahmung, eine Brechung von einer fremden Kultur steckt (für russische Trinksprüche ist die georgische Tradition wichtig) [8, S. 411]. Ihr stimmt S.V. Menschenina zu, die meint, dass der echte Trinkspruch in der modernen Sprechkultur ziemlich selten auftaucht, häufiger wird der in der entsprechenden kommunikativen Situation durch benachbarte Genres ersetzt (z.B. Grußworte) [7, S. 184]. J.V. Schtscherbinina vertritt eine extreme Meinung, indem sie die Trinksprüche zu rhetorischen Fossilien zählt, aufgrund der Tatsache, dass echte Rhetorik durch blasse Floskeln ersetzt wird [12, URL]. Vor allem ist das in Deutschland dadurch geprägt, dass Skepsis der Gefühlslage des Pathetischen gegenüber herrscht, was damit zu tun hat, dass im dritten Reich das Pathos in den Reden der Nazi-Größen so überstrapaziert wurde [17, S. 94]. Von der allmählichen Verwandlung kreativer Trinksprüche in Floskeln zeugt auch ein formelhafter Charakter von mehreren anonymen Sprüchen, z.B. die Verwendung vom

Reimpaar „Toast – Prost“ (in Klammern werden bei den Bsp. 1, 2 und 4 variable Komponenten angeführt):

- (1) (...) *Das ist unser letzter Trost -PROST!*
- (2) (etw.) *bleibt (j-m) noch als Trost / Drum Brüder: PROST!*
- (3) *Hopfen und Malz, Gott erhalt's. Nach dem Toast ein Prost!*
- (4) (...) *Einem Toast folgt das „Prost“.*

Wenn aber ein Trinkspruch Mittel von Bildlichkeit und Bildhaftigkeit, rhetorische Tropen wie Anapher, Gradatio, Parzellierung, rhetorische Frage enthält, originell und floskelfrei gestaltet wird, dann kann er als eine Gattung der epideiktischen Rede betrachtet werden [7, S.184].

T.I. Botscharova unterscheidet die Trinksprüche nach ihren quantitativen und qualitativen Merkmalen: Länge (kurze, überkurze, ausführliche) und Spontaneität (vorbereitete, unvorbereitete) [4].

In unserer Recherche werden die Kleintexte Eponyme als integrativer Bestandteil vom SG Trinkspruch betrachtet. Hypothetische Behauptung, „Ein Aphorismus passt dann, wenn bei einer Feier ein gutes Essen gereicht wird“ [19, URL] (d.h. kommunikative Situation vom gemeinsamen Essen und Trinken) weist darauf hin, dass die Hauptfunktionen der Eponyme mit denen von den Trinksprüchen übereinstimmen und eine gewisse Konformität verschaffen. .

Indem wir Trinksprüche mit einem eponymischen Bestandteil erforschen, gehen wir von N.I. Schichkebirov's Definition aus, die unter dem Trinkspruch „eine besondere Art von der Sprechfähigkeit, die von Zitatblocks aus den früheren Spracherfahrungen durchdrungen ist (...), eine Einheit von der Textkonzeptosphäre und ist ein Präzedenztext oder ein Kommunikationsschnitt, der im Gedächtnis des Sprechers gespeichert wird“ versteht [11, S. 14]. Das bestätigt auch die These von V.V. Dementjev, dass die SG eine Art Träger impliziter Informationen sind [5, S. 207].

Die Funktionen von Trinksprüchen kommen variiert abhängig vom Thema vor, was mit der kommunikativen Situation aufs Engste verbunden ist. Nach der thematischen Bezogenheit unterscheiden wir Weihnachtssprüche (53, 5,1% von der Gesamt-

auswahl), Geburtssprüche (79, 7,7%), Geburtstagsprüche (120, 11,6%), Hochzeitsprüche (239, 23%), Trauersprüche (449, 43,3%) und eigentliche Trinksprüche (96, 9,3%). Alle Gruppen außer der letzteren ordnen sich besonderen Anlässen zu und tragen zu ihrer feierlichen Atmosphäre bei.

In den Weihnachtssprüchen kommen Eponyme nicht so oft vor, was vor allem mit den Konzepten verbunden ist, zu denen die Sprüche einerseits und die Eponyme andererseits appellieren: RUHE, FRIEDEN, FREUDE für Weihnachtssprüche, was nur bei den Eponymen in Form von Gedichtziten vorkommt:

- (5) *Nun leuchten wieder die Weihnachtskerzen und wecken Freude in allen Herzen. /Gustav Falke/*
- (6) *Und wieder nun lässt aus dem Dunkeln die Weihnacht ihre Sterne funkeln! /Arno Holz/*
- (7) *O schöne, herrliche Weihnachtszeit, Was bringst du Lust und Fröhlichkeit! /August Heinrich Hoffmann von Fallersleben/*

Das Ähnliche kann auch über Geburtssprüche gesagt werden. Sie enthalten das poetische Pathos rund um themenbildende Konzepte KIND, MUTTER/ ELTERN (Bsp. 8-12), das öfters zum Komischen verballhornt wird (Bsp. 13, 14):

- (8) *Glücklicher Säugling! Dir ist ein unendlicher Raum noch die Wiege. Werde Mann, und dir wird eng die unendliche Welt! /Friedrich von Schiller/*
- (9) *Das Leben, welches wir von unseren Eltern empfangen, ist ein heiliges Unterpfand, das wir unsern Kindern wieder mitteilen sollen. /Heinrich von Kleist/*
- (10) *Kinder erfrischen das Leben und erfreuen das Herz. /Friedrich Schlegel/*
- (11) *Wo Kinder sind, da ist ein goldenes Zeitalter. /Novalis/*
- (12) *Mutterschaft ist für die Frau die höchste Berufung. /Leo Tolstoi/*
- (13) *Denn früh belehrt ihn die Erfahrung, sobald er schrie, bekam er Nahrung. /Wilhelm Busch/*
- (14) *Wo kriegten wir die Kinder her, wenn Meister Klapperstorch nicht wär? /Wilhelm Busch/*

Die Geburtstagsprüche enthalten vorwiegend die Eponyme, die die Konzepte LEBEN und ALTER

aktualisieren. Nach unseren Angaben gehören diese Konzepte zu quantitativen Dominanten der eponymischen Konzeptosphäre des Deutschen [10, S. 296]. Positive Konnotationen entstehen in solchen Sprüchen dank der Konstellation von Basiskonzepten LEBEN, ALTER, MENSCH und von valorativen Konzepten FREUDE, GLÜCK, SCHÖNES.

- (15) *Mögest du alle Tage deines Lebens leben!* / Jonathan Swift/
 (16) *Es lebt nur der, der lebend sich am Leben freut* ... /Menander/
 (17) *Jeder, der sich die Fähigkeit erhält, Schönes zu erkennen, wird nie alt werden.* /Franz Kafka/

Die äußere Form eines logischen Paradoxons (ausgedrückt unter anderem durch stilistische Antithesen, Chiasmen) ermöglicht auch die Wertsteigerung des Alters:

- (18) *Du bist so jung wie deine Zuversicht, so alt wie deine Zweifel, so jung wie deine Hoffnung, so alt wie deine Verzagtheit.* /Albert Schweitzer/
 (19) *Man altert nur von fünfundzwanzig bis dreißig. Was sich bis dahin erhält, wird sich wohl auf immer erhalten.* /Friedrich Hebbel/
 (20) *Alt ist man erst dann, wenn man an der Vergangenheit mehr Freude hat als an der Zukunft* /John Knittel/

Eponyme als Teile der Hochzeitssprüche appellieren zu den Konzepten EHE, LIEBE, MANN, FRAU, die ebenso zu den konzeptuellen Dominanten der eponymischen Konzeptosphäre des Deutschen gehören [ebd.], dabei kommen zahlreiche Metaphern in Frage – LIEBE IST WASSER (Bsp. 22), LIEBE IST MUSIK (Bsp. 23), LIEBE IST UNIVERSUM (Bsp. 24):

- (21) *Freiwillige Abhängigkeit ist der schönste Zustand, und wie wäre der möglich ohne Liebe?* /Johann Wolfgang von Goethe/
 (22) *Ein Tropfen Liebe ist mehr als ein Ozean an Wille und Verstand.* /Blaise Pascal/
 (23) *Liebe ist kein Solo. Liebe ist ein Duett. Schwindet sie beim einen, verstummt das Lied.* /Adelbert von Chamisso/
 (24) *Was aus Liebe getan wird, geschieht immer jenseits von Gut und Böse* /Friedrich Nietzsche/

Die logischen Paradoxa und die aphoristische Ironie, die für Eponyme charakteristisch sind, sorgen in den Hochzeitssprüchen dafür, dass das betroffene junge Ehepaar nicht nur auf glückliche Stunden zusammen, sondern auch auf zahlreiche Schwierigkeiten der Koexistenz gefasst sein soll:

- (25) *Hat versalzen dir die Suppe / deine Frau, bezähm die Wut, / sag ihr lächelnd: „Süße Puppe, / alles, was du kochst, ist gut“.* /Heinrich Heine/
 (26) *Zu einer glücklichen Ehe gehören meistens mehr als zwei Personen.* /Oscar Wilde/
 (27) *Die Ehe ist ein Zustand, in dem es zwei Leute weder mit- noch ohneinander längere Zeit aushalten können.* /Marie von Ebner-Eschenbach/

Die größte Gruppe in unserer Auswahl bilden Trauersprüche. Das kommunikative Ziel von diesen ist die Äußerung des Beileids, Mitgeföhls. Dafür sorgen die Eponyme, die das Konzept LEBEN/ TOD verbalisieren. Dabei wird der Tod positiv markiert (Bsp. 28, 29) und das Leben bekommt nicht unter biologischem, sondern unter metaphysischem Aspekt das Highlight (Bsp. 30, 31):

- (28) *Zur Vollendung des Menschen gehört auch der Tod, denn auch er gehört zur Bestimmung, das heißt zur Natur des Menschen.* /Ludwig Andreas Feuerbach/
 (29) *Das Leben kann als ein Traum angesehen werden und der Tod als Erwachen.* /Arthur Schopenhauer/
 (30) *Man lebt zweimal: das erste Mal in der Wirklichkeit, das zweite Mal in der Erinnerung.* /Honoré de Balzac/
 (31) *Ich höre auf zu leben, aber ich habe gelebt.* /Johann Wolfgang von Goethe/

Eigentliche Trinksprüche unterscheiden sich von den oben erwähnten Gruppen nicht nur durch das Fehlen des formalen Anlasses zum Feiern als Situation, sondern durch ihren inoffiziellen Ton, für den lexikalische Einheiten mit ironischen und burschikosen Konnotationen sorgen:

- (32) *Wer nicht liebt Wein, Weib und Gesang/ bleibt ein Narr sein Leben lang.* /Martin Luther/

(33) *So geht es mit Tabak und Rum: erst bist du froh, dann fällst du um. /Wilhelm Busch/*

(34) *Ein Mädchen und ein Gläschen Wein kurieren alle Not./ Und wer nicht trinkt und wer nicht küsst, der ist so gut wie tot! /Johann Wolfgang von Goethe/*

Auch die Hinweise auf die Präzedenzperson des Autors spielen eine Rolle, denn manche Prominenz wie z.B. J. W. von Goethe werden auch mit „Wein, Wein und Gesang“ assoziiert. In eigentlichen Trinksprüchen kommt die Verballhornung von Präzedenztexten vor, die Trinksprüche sind aber meistens anonym:

(35) *Der größte Feind des Menschen wohl, das ist und bleibt der Alkohol./ Doch in der Bibel steht geschrieben: „Du sollst auch deine Feinde lieben.“*

Fazit: Eponyme als knappe, meist satzwertige rekurrente Äußerungen, die auf ihre Urheberchaft hinweisen, kommen unter anderem als Teil vom SG Trinkspruch vor. Da der thematische Kreis der Trinksprüche von den Konzepten vertreten ist, die auch Dominanten der eponymischen Konzeptosphäre bilden, sind die Eponyme für die Erreichung von kommunikativen Zielen des Spruches sehr geeignet. Für kooperative Strategien sorgen positive Konnotationen bzw. philosophischer oder humorvoller Ton der Eponyme.

Es muss extra betont werden, dass die vorliegende Studie nur Eponyme als Bausteine der Trinksprüche im Fokus hat. Ihre starke/schwache Position in der Textsorte Trinkspruch, ihre Auswirkung auf die Kreativität des Sprechers in Form von unerwarteten Schlussfolgerungen, auf die Mechanismen vom Komischen und Paradoxen müssen noch erforscht werden. Zu den Perspektiven weiterer Forschung gehört auch die Bestimmung von Formen und Funktionen der Eponyme in anderen SG.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Архипова Е.М. Тост как первичный речевой жанр в современной концепции научного знания // Архипова Елена Михайловна // Научная мысль Кавказа. – 2012. – №3. – С. 151–154. 2. Архипова Е.М. Прагматические особенности тоста как речевого жанра // Архипова Елена Михайловна // Личность, речь

и юридическая практика : сб. науч. тр. междунар. науч.-метод. конф. – Вып. 12. – Ростов-н/Д : ДЮИ, 2009. – С. 11–14. 3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / Бахтин М.М. // Собр. соч. – М. : Русские словари, 1996. – Т. 5: Работы 1940 – 1960 гг. – С. 159–206. Комментарии – С. 535–555. 4. Бочарова Т.И. Методика обучения этикетно-непринужденному монологу : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Бочарова Татьяна Ивановна. – М., 2000. – 156 с. 5. Дементьев В.В. Теория речевых жанров / В.В. Дементьев. – М. : Знак, 2010. – 600 с. 6. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х.: ХНУ імені В.Н. Карабіна, 2011. – 196 с. 7. Меньшенина С.В. Классификация речей, жанры эпидейктической речи / С.В. Меньшенина // Вестник Южно-Урал. гос. ун-та. – 2005. – №07 (47). – Серия Социально-гуманитарные науки. – Вып. 4. – С. 181–186. 8. Михальская А.К. Основы риторики / А.К. Михальская. – М. : Дрофа, 2001. – 496 с. 9. Степанов А.Д. Риторика и право. Аффективные речевые жанры Проблемы коммуникации у Чехова / А.Д. Степанов. – Режим доступа: <http://www.mu-chekhov.ru/kritika/problem/problem5-1.shtml>. 10. Оніщенко Н.А. Афористика як мовленнєвий жанр і концептосфера / Н.А. Оніщенко // Наукові записки. – Випуск 75(3). – Серия: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Вінниченка, 2008. – С. 293–297. 11. Шихкебиров Н.И. Языковая игра в тосте : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : 10.02.01 «Русский язык» / Шихкебиров Наида Идаятовна. – Махачкала, 2012. – 24 с. 12. Щербинина Ю.В. Красная книга речевых жанров / Юлия Владимировна Щербинина // Нева. – 2011. – № 5. – Режим доступа : <http://magazines.russ.ru/neva/2011/5/sh11.html>. 13. Donalies E. Basiswissen Deutsche Phraseologie / Elke Donalies. – Stuttgart : UTB, 2009 – 126 S. 14. Fix U. Der Spruch – Slogans und andere Spruchtextsorten // Ulla Fix. Texte und Textsorten: Sprachliche, kommunikative und kulturelle Phänomene. – Berlin : Frank & Timme GmbH, 2008. – S. 47–64. 15. Harden Th. Angewandte Linguistik und Fremdsprachendidaktik / Theo Harden. – Tübingen : Günter Narr Verlag, 2006. – 236 S. 16. Heinemann W. Typologisierung von Texten I: Kriterien / Wolfgang Heinemann. // Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung / Klaus Brinker, Gerd Antos, Wolfgang Heinemann und Sven F. Sager (Hrsg.) (i. Dr.), (2. Halbbd.). – Berlin/New York : de Gruyter. 2000. – S. 507–523. 17. Kotthoff H. Grundlagen der Gesprächsanalyse und

ihre schulische Relevanz / Helga Kotthoff // Hans-Werner Huneke et al. (Hrsg.): Taschenbuch des Deutschunterrichts. – Hohengehren: Schneider, 2009. – Zugriff: <http://www.linse.uni-due.de/publikationenliste/articles/grundlagen-der-gespraechsanalyse-und-ihre-schulische-relevanz.html>. 18. Kotthoff H. Trinksprüche als Interaktionsrituale Aspekte der Unterstützungshöflichkeit im georgisch-deutschen Vergleich / Helga Kotthoff // Claus Ehrhardt und Eva Neuland (Hrsg.): Sprachliche Höflichkeit in interkultureller Kommunikation und DaF-Unterricht. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 2009. – S. 77–97. 19. Weitz R. Lustige Trinksprüche für jede Gelegenheit / Ruth Weitz. – Zugriff: <http://suite101.de/article/trinksprueche-und-toasts-fuer-jede-gelegenheit-a85639>

QUELLENVERZEICHNIS

1. Alles kann Verführung sein. Aphorismen, Sprüche und Parabeln / Arthur Schnitzler, Ruth Greuner. – Berlin : Morgenbuch Verlag, 1994. – 136 S. 2. Die große Welt der Sprüche. – Zugriff: <http://www.sprueche-universum.de/> 3. Freiberger W. Gästebuch und Poesiealbum. Der passende Spruch für jeden Anlass / Waltraud Freiberger, Heinz Freiberger. – Auflage: 12., vollst. aktualis. u. überarb. – Hannover : Humboldt; 2004. – 125 S. 4. Sprüche, Aphorismen, Sprichwörter, Weisheiten und Zitate für jede Gelegenheit. – Access: www.gratis-spruch.de 5. Steiner A. 1000 Glückwünsche. Sprüche, Zitate und Verse für jeden Anlass / Alexandra Steiner. – 2. Auflage. – Hannover : Humboldt / Schluetersche, 2010. – 400 S. 6. Trinksprüche allgemein. – Zugriff: <http://www.nisch-center.de/Trinksprueche/Trinksprueche-allgemeine.htm>

811.111'42'44

ПОЗИЦІОНУВАННЯ СУБ'ЄКТА У ДИСКУРСИВНИХ СИТУАЦІЯХ РИЗИКУ

В.А. Ущина, канд. філол. наук (Луцьк)

У статті робиться спроба уточнити зміст поняття “позиції суб'єкта дискурсивної діяльності”, що виявляється як міждисциплінарне явище і традиційно аналізується у різноманітних теоретичних парадигмах. Виділено епістемічні, афективні та інтеракціональні позиції суб'єкта й аналізуються вербальні та невербальні засоби, за допомогою яких позиціонування суб'єктів реалізується у дискурсивних ситуаціях ризику.

Ключові слова: дискурс ризику, позиціонування, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності, ризик.

Ущина В.А. Позиционирование субъекта в дискурсивных ситуациях риска. В статье осуществляется попытка уточнить содержание понятия позиции “субъекта дискурсивной деятельности”, которое определяется как междисциплинарное явление и анализируется в различных теоретических парадигмах. Выделены эпистемические, аффективные и интеракционные позиции субъекта и анализируются вербальные и невербальные средства, с помощью которых позиционирование субъектов реализуется в дискурсивных ситуациях риска.

Ключевые слова: дискурс риска, позиционирование, позиция субъекта дискурсивной деятельности, риск.

Ushchyna V. Stancetaking in the Discourse Risk Situations. This article is an attempt to explore stancetaking as one of the important properties of communication and a multidisciplinary phenomenon. The category of stance is being analyzed from a wide range of theoretical approaches. Epistemic, affective and interactive stances are studied with the special emphasis on verbal and non-verbal means of their realization in the discourse situations of risk.

Key words: risk, risk discourse, stance, stancetaking.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки визначається посиленням інтересу до вивчення мови як знаряддя реалізації людиною свого соціального потенціалу, що вимагає нових підходів до дослідження її діяльності у дискурсі. У термінах діяльнісного підходу робиться акцент на дискурсі як соціальному конструюванні реальності та формі вияву знань за допомогою мови. Згідно цього підходу мову не просто включено в мовлення як діяльність, що продукує висловлення, вона є частиною цілеспрямованої предметно-практичної і пізнавально-теоретичної соціально значущої діяльності людини як суб'єкта спілкування [27, с. 38]. Представники діяльнісного напрямку [8; 14; 15; 21; 22; 31, 32] поділяють погляди В. фон Гумбольдта на мову як творчу активність кожного носія мови, що включає соціальні та мовленнєво-розумові аспекти [7]. З позицій діяльнісного підходу дискурс – це текст у ситуативному контексті, тому вважаємо необ-

хідним визначити поняття ситуації й розглянути деякі проблеми, пов'язані з її розгортанням. У загальному розумінні ситуація може бути визначена як „сукупність обставин, положення справ, обстановки” [23, с. 625]. Це повсякденне роз'яснення суті ситуації, безперечно, справило свій вплив на трактування даного феномену з точки зору лінгвістики. Як стверджує Н.Д. Арутюнова, ситуація утворена певною кількістю подій, що поряд з предметами і фактами входять в онтологію світу [1, с. 105]. У нашому дослідженні ситуація розуміється як ментальний конструкт, за яким стоїть інтерпретація, концептуалізація людиною свого досвіду [21, с. 146]. Концептуалізація ситуації, визначаючи мовленнєву поведінку комунікантів, залежить насамперед від того, що для них є важливим.

У цій статті розглядатимуться мовні механізми позиціонування суб'єкта у дискурсивних ситуаціях, пов'язаних з ризиком. Ми вважаємо, що саме

діяльнісний підхід уможливило всебічне вивчення цього процесу, оскільки позиціонування суб'єкта – це реальність, що створюється у дискурсі у режимі плинного часу. Ризик не є об'єктивним поняттям, тобто його змістом не є фізична дійсність, яка існує незалежно від свідомості людини. Це поняття пов'язане із суб'єктивною сферою людського буття, адже воно втілює раціоналістичну оцінку ситуації (і пов'язаних з нею об'єктивних передумов і чинників), у якій перебуває індивід (або індивіди).

Визначення поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (англ. *'stance'*) викликає немало труднощів. Незважаючи на те, що цей складний феномен інтенсивно обговорюється і досліджується у лінгвістиці останніх років [22; 34; 35; 36; 37], усе ще немає єдності щодо його трактування. Проблема суб'єктивності взагалі і суб'єкта мови і мовлення зокрема не є новими у лінгвістиці. Ще Е. Кассіерер наголошував, що мова не віддзеркалює дійсності, а є „діалогом між Я і світом”, у процесі якого межі предмета чи явища отримують визначеність [13, с. 34]. Поняттєво-логічна концептуалізація дійсності за допомогою мови опосередковане емоціями, волею, оцінками, а тому пронизане суб'єктивним світосприйняттям. Водночас мові властивий діяльнісний принцип добору, формування і функціонування зон власної об'єктивності, логіки смислів, інакше кажучи, мова здійснює процеси об'єктивності зовнішнього світу [3, с. 45].

У соціально-філософському трактуванні суб'єктивність полягає у виявленні важливого аспекту буття людини, пов'язаного з процесом переживання суб'єктом своєї причетності до реальної дійсності, його реалізацією власної самобутності та відображенням власних думок і точок зору про цю дійсність [10, с. 37]. А суб'єктивність – це позиція в суспільстві, яку людина займає по відношенню до інших суб'єктів та об'єктів реальності [29, с. 106]. Для нашого дослідження релевантними є обидва поняття, оскільки позиціонування є суб'єктивним процесом, реалізація якого неможлива без суб'єктивного відображення у мовних конструкціях ментальних процесів розуміння й інтерпретації. У своїй статті „Про суб'єктивність у мові” Е. Бенвеніст

доводив, що існування мови як абстрактної системи неможливе без суб'єктивного начала. Суб'єктивність у мові, за Е. Бенвеністом, виявляється в категоріях часу та особи [4]. М. Бахтін у своїх працях сформулював цілу низку ідей, які пов'язані з природою, виявом та функціонуванням суб'єктивного чинника в породженні висловлення [2]. У гуманітарному пізнанні, згідно М. Бахтіна, домінуючими стають процеси взаємодії реальної дійсності з індивідуальним описом, суб'єктивним розумінням та інтерпретацією. Суб'єктивність і суб'єктивність пізнання передбачає актуалізацію інтерсуб'єктно-трансцендентних відносин співучасті, співчуття, співпереживання з реальністю, що вивчається [9; 23].

У лінгвістиці проблема суб'єктивності і суб'єктивності досліджувалась у різних ракурсах: з погляду психолінгвістики – О.О. Леонтьєвим [19], лінгвістики тексту – Ю.М. Карауловим [12], прагмалінгвістики – І.П. Сусовим [27], О.О. Романовим [26], філологічної герменевтики – Г.І. Богіним [5], когнітивної лінгвокультурології – В.І. Карасиком [11], гендерної лінгвістики – А.П. Мартинюк [20], когнітивної емотіології – О.П. Воробйовою [6], дискурсології – Т. ван Дейком [8; 31], С.І. Потепенком [24]. Однак в останні роки ця проблема все частіше розглядається у термінах позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (англ. *'stance'*) [22; 34; 35; 36; 37].

Метою статті є уточнення змісту вищеназваного поняття та виявлення особливостей позиціонування суб'єкта у дискурсивних ситуаціях ризику. Об'єктом дослідження є я-позиція суб'єкта дискурсивної діяльності в ситуаціях ризику, предметом – мовні засоби та дискурсивні дії, що реалізуються суб'єктом у процесі його позиціонування в ситуаціях цього типу. Матеріалом є фрагменти текстів сучасної англомовної художньої літератури.

Термінологічно поняття „суб'єкт дискурсивної діяльності” є близьким до поняття „мовної особистості” [12, с. 37–39], яке утворене на основі відповідного міждисциплінарного терміна, у значенні якого переломлюються філософські, соціологічні

та психологічні погляди на суспільно важливу сукупність фізичних та духовних властивостей людини, які виявляють її сутність. Ю.М. Караулов під мовною особистістю розуміє „сукупність здібностей та характеристик людини, що зумовлюють створення і сприйняття нею мовленнєвих творів (текстів)” [12, 52]. Як стверджує Ю.М. Караулов, мовну особистість треба трактувати не лише як частину об’ємного і багатогранного розуміння особистості в психології, а як особистість, що вміщує в собі і психічний, і соціальний, і етичний компоненти, що переломлюються через її мову, її дискурс [12, 39]. У понятті мовної особистості фіксується зв’язок мови з індивідуальною свідомістю – будь-яка особистість виявляє себе і свою суб’єктність через предметну діяльність, серед яких чільне місце займає мовлення.

Характерна особливість цього дослідження полягає у тому, що наші пошуки орієнтовані не просто на вивчення специфіки мовної особистості, а на дискурсне буття суб’єкта, що дозволяє переосмислити сучасну комунікацію як середовище мовленнєвої гри, у якій людина здатна самостійно формувати соціальну реальність. Визначними у розвитку зазначеного підходу є філософські роботи Ж. Лакана та М. Фуко, присвячені проблемі суб’єкта і його позиції у дискурсі. Концепція Ж. Лакана призвела до децентралізації суб’єкта пізнання і стимулювала виникнення інтересу філософів, психологів та лінгвістів до визначення місця, яке займає в мовленні суб’єкт дискурсивної діяльності [16; 17]. Робота М. Фуко “Герменевтика суб’єкта” також стала ключовою у розвитку нового етапу в дискурсології. У ній ідеться про “генеалогію” новоєвропейського суб’єкта, про історію суб’єкта, який творить сам себе, використовуючи мову і мовлення [28]. Згадані філософські праці цілком збігаються з магістральним спрямуванням сучасної лінгвістичної науки, яка, відійшовши від традиційної схеми світосприйняття, керується відмінною – антропоцентричною – методологічною настановою, згідно з якою те, *що* ми бачимо, безпосередньо залежить від того, *як* ми дивимося на світ [22, с. 88]. Таким чином, знання, отримані у про-

цесі споглядання світу суб’єктом, неодмінно є суб’єктивно забарвленими. М. Фуко називає такі знання “реляційними” (фр. *savoir relationnel*), адже вони ґрунтуються на відношеннях (*le relation*) між суб’єктом та об’єктом [28, с. 262]. Ми спроможні пізнати дійсність, наголошує Фуко, лише виставляючи себе незмінною точкою сходження усіх зв’язків, що їх встановлює наша свідомість між феноменами світу [ibid.].

Отже, вивчення суб’єкта як системно-еволюційної категорії орієнтоване на суб’єктно-діяльнісний підхід до вивчення мови. Суб’єкт виявляється у своїх когнітивній, регулятивній і комунікативній функціях; досліджуються особливості індивідуальної діяльності суб’єкта – учасника дискурсивної діяльності, під час якої формуються власні позиції, реалізується здатність формулювати власні думки, висловлювати свої інтереси та захищати їх за допомогою засобів мови.

М. Лаптева виокремлює три основні типи позицій суб’єкта [18, с. 11]: 1) соціальна позиція, пов’язана з очікуваннями суспільства в цілому або окремої соціальної групи; 2) особистісна позиція, у якій ставлення людини до дійсності виявляється у вигляді моральних установок та цінностей; 3) рольова позиція, що асоціюється з певними моделями спілкування у кожній окремій комунікативній ситуації. Ці позиції засвоюються людиною у процесі виховання та соціалізації у певній лінгвокультурі. Позиція суб’єкта дискурсивної діяльності, що у фокусі нашого аналізу, є дещо відмінною сутністю від загальнонаукового трактування суб’єкта. Як стверджує О. Джаффа, поняття „позиція суб’єкта дискурсивної діяльності” (*‘stance’*, суб’єктна позиція, або я-позиція) – це „унікально продуктивний засіб концептуалізації процесів мовленнєвого індексування зв’язків між індивідуальною активністю та соціальним значенням” [36, с. 4]. Іншими словами, аналіз категорії *stance* дозволяє простежити процес позиціонування учасників мовленнєвої взаємодії не лише стосовно один одного, а й стосовно їх висловлень, контекстуального оточення та можливих слухачів (як реальних, так і віртуальних). Суб’єктна позиція – динамічний феномен, залеж-

ний від інтеракціональних умов та соціального контексту, у яких відбувається взаємодія комунікантів [34, с.115].

Поняття позиції суб'єкта дискурсивної діяльності (*stance*) об'єднує цілу низку академічних розвідок у різних сферах гуманітарних досліджень [22; 34; 35; 36; 37], представники яких вважають, що позиція суб'єкта дискурсивної діяльності насамперед стосується сутності самого мовця як особистості, як члена певної соціолінгвістичної та етнокультурної спільноти і, нарешті, як учасника процесу конструювання значень, що відображають соціальну реальність [35, с. 53]. Відтак, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності включає особистісні, соціокультурні та інтеракціональні аспекти. Крім того, перебіг мовленнєвої взаємодії суб'єкта дискурсивної діяльності з іншими суб'єктами залежить не лише від того, яку позицію (позиції) він/вона займе стосовно них самих, їхніх позицій, а й від предмета спілкування.

Суб'єктні позиції можна класифікувати, враховуючи різноманітні прагмасемантичні, комунікативні та когнітивні фактори, проте у цій статті ми пропонуємо розглянути епістемічну, афективну та інтеракціональну позиції, що їх суб'єкт займає у ситуації ризику. **Епістемічна я-позиція** стосується знання мовця щодо предмета мовлення, правдивості висловленої ним пропозиції та ступеня впевненості мовця у цій пропозиції, як, наприклад, у наступному реченні: *'The moon might be made of green cheese but I doubt it'* [35, с. 54]. Модальне дієслово *'might'* вказує на епістемічну позицію мовця, що виявляється як припущення, а не ствердження, а, отже, містить велику долю невпевненості мовця у власній пропозиції, що далі експліковано за допомогою виразу „але я в цьому сумніваюся” (*'but I doubt it'*). Позицію мовця, проілюстровану наступним реченням, називаємо **афективною**, тобто такою, що включає його/її особисте емоційне і оцінне ставлення до предмета мовлення: *'It's disgusting to think that the moon might be made of some nasty old bit of green cheese'* [ibid]. Негативна оцінка, виражена емотивною лексемою *'disgusting'* (огидний), підсилена словосполученням

'nasty old bit' („старий мерзотник”), що досить яскраво вказує на афективну позицію, яку займає мовець щодо свого висловлення. Третій тип позиції суб'єкта дискурсивної діяльності стосується його самопозиціонування у дискурсивній ситуації стосовно співрозмовника (-ів), їх соціальних статусів і комунікативних ролей: „*Who are you to tell me what the moon is made of? And call me 'sir' when you speak to me!*” [ibid]. Риторичне запитання „Хто ти такий, щоб розповідати мені з чого зроблений місяць?” (*Who are you to tell me what the moon is made of?*) чітко дає зрозуміти розташування ролей у наведеній комунікативній ситуації, а інформацію про соціальні статуси співрозмовників висловлено в імперативі “називайте мене ‘сер’” (*'call me 'sir'*). Таку позицію назвемо **інтеракціональною**.

Усе частіше згадані типи суб'єктних позицій стають предметом вивчення соціолінгвістики [35, 36, 37], радше її відгалуження, що з'явилося зовсім недавно – когнітивної соціолінгвістики [33, 38], яка, серед іншого, зосереджена на вивченні процесу зайняття суб'єктами позицій у дискурсі – **позиціонування** (*stancetaking*) як соціальному акті, що реалізується в комунікації, хід якої і визначає, і залежить від неї. Як зазначає Юдіт Ірвін, популярність цієї нової категорії у лінгвістичних дослідженнях останніх років пояснюється тим, що суб'єктна позиція (*'stance'*) потенційно об'єднує різноманітні рівні лінгвістичного аналізу – від лексико-семантичного і граматичного до соціолінгвістичного та лінгвокультурного [35, с. 55].

Оскільки позиціонування актуалізується у діалогічній взаємодії, пропонуємо розглянути виявлення вищезгаданих типів позицій суб'єкта на прикладі діалогу, учасники якого знаходяться у ситуації ризику. Приклад взятий з сучасного англomовного художнього твору Р. Кука „Хромосома 6”:

“Oh, dear”, Jack moaned, raising his eyes heavenward. “And her motivations were so noble,” Then looking back at Laurie he said: “I think you should reconsider! My intuition tells me you're only going to get yourself into a bureaucratic headache. And there's still time to avoid it. All you have to do is turn around and

go back and tell Calvin you've changed your mind. I'm warning you, you're taking a risk."

Laurie laughed. "You are the last person to advise me about risk." She reached out and touched Jack on the end of his nose with her index finger. "Everyone who knows you, me included, pleaded with you not to get that new bike. You're risking your life, not a headache" [R. Cook, "Chromosome 6", p. 17].

У наведеному фрагменті учасниками мовленнєвої взаємодії (суб'єктами позиціонування) є колеги по роботі – чоловік (Джек) та жінка (Лорі), які симпатизують одне одному. Предметом обговорення (об'єктом позиціонування) є ризиковані дії, які Лорі вперто намагається здійснити, а Джек її від них терпляче відмовляє. Насамперед простежимо динаміку епістемічних та афективних позицій суб'єктів у цій дискурсивній ситуації. **Епістемічна** позиція Джека однозначно експлікована з самого початку інтеракції за допомогою дієслова „думати” (*to think*), яке зазвичай вживається для вираження епістемічної модальності. Далі цю ж позицію Джек підтверджує у реченні „моя інтуїція мені підказує” (*My intuition tells me...*), а у фінальній репліці „я тебе застерігаю, ти ідеш на ризик” (*I'm warning you, you're taking a risk*), відкрито застерігає Лорі від можливого ризику, використовуючи лексичні одиниці „застерігати” (*warn*) та „ризувати” (*risk*). **Афективна** позиція Джека виявляється у його явно негативно-му ставленні до дій його партнерки по комунікації, завдяки яким їй загрожують проблеми по роботі, які Джек подає як “бюрократичний головний біль” (*a bureaucratic headache*). Автор допомагає читачеві вловити динаміку афективного позиціонування Джека, описуючи його невербальні дії, які, згідно В.І. Шаховського [30, с. 29], краще за слова передають емоційне забарвлення висловлення: „Джек застогнав, закотивши очі” (*Jack moaned, raising his eyes heavenward*). Крім того, Джек намагається вплинути на позицію Лорі, критикуючи її: „Ти лише втягуєш себе у бюрократичний головний біль” (*you're only going to get yourself into a bureaucratic headache*), і пропо-

нуючи шляхи виходу з ризикованої ситуації, яка склалася: „Тобі лише треба розвернутися, піти назад до Кальвіна, і сказати йому, що ти передумала” (*All you have to do is turn around and go back and tell Calvin you've changed your mind*). Для підсилення ефекту переконування Джек застосовує іронію „А мотивації її були такими шляхетними” (*And her motivations were so noble*) разом зі стилістичною транспозицією займенника „її” (*her*), яким Джек заміняє „твої”, тим самим не тільки змінюючи реєстр розмови з неформального на формальний, а й умовно дистанціюючись від співрозмовниці, що надає висловленню іронічного звучання. Проте Джекові не вдається змінити наміри Лорі, її **епістемічна** позиція залишається незмінною: вона різко відказує, використовуючи гіперболу „Ти – остання людина, що може давати мені поради щодо ризиків” (*You are the last person to advise me about risk*) і антитезу „Ти ж то ризикуєш життям, а не головним болем” (*You're risking your life, not a headache*). **Афективна** позиція Лорі виявляється у відсиланні до подій, що трапилися раніше і також були пов'язані з небезпекою і про які багатьом відомо: „Всі, хто тебе знає, і я включно, просили тебе не сідати на той велосипед” (*Everyone who knows you, me included, pleaded with you not to get that new bike*). Гіперболічне узагальнення *“Everyone who knows you”* покликане додатково підсилити я-позицію мовця, закликаючи „усіх” на підтримку власної правоти. **Інтеракціональні** позиції співрозмовників у наведеній взаємодії є симетричними і ґрунтуються на солідарності. Це зрозуміло не лише з попереднього контексту, а завдяки невербальній поведінці Лорі, яка своїми діями скорочує власну психологічну дистанцію з Джеком до інтимної: „Вона простягла руку, аби вказівним пальцем доторкнутись до Джекового кінчика носа” (*She reached out and touched Jack on the end of his nose with her index finger*). Крім того, у всіх репліках легко простежити щирі турботу співрозмовників одне про одного, що теж вказує на близькість їх стосунків. Таким чином, позицію Лорі у зазначеній взаємодії можна визначити як „принципову позицію смілив-

ця, який заради справедливості готовий іти на ризик”, в той час як позиція її співрозмовника є „обережною позицією поміркованої та небайдужої людини”.

Для порівняння пропонуємо розглянути ще один приклад позиціонування у дискурсивній ситуації, пов’язаній з ризиком, взятий з того самого твору:

“Is there anything illegal about this?” Waller interjected. His tone was serious, almost irritable. “If there is, I’m not interested”.

“Nothing illegal,” Raymond assured him. “Just extremely confidential”.

“As long as my silence is not felonious in and of itself,” Waller said. “I will not be duped into being an accessory”.

“No need to worry,” Raymond said. He smiled. “But if you do decide to join our group, you will be asked to sign an affidavit concerning confidentiality. Only then will you be told the specific details”.

“I don’t have any trouble with signing an affidavit”, Waller said. “As long as I’m not breaking any law” [39, с. 100].

Як бачимо, складники дискурсивної ситуації у цьому разі докорінно відмінні від описаних у попередньому прикладі: учасники – малознайомі люди (Раймонд та містер Уоллер), один з яких намагається вплинути на іншого. Позицію, яку займає містер Уоллер, можна умовно назвати „позицією законослухняного громадянина, який не бажає іти на ризик, порушуючи закон”. Позиціонування у наведеному дискурсі теж відбувається шляхом актуалізації епістемічної, афективної та інтеракційно-нальної суб’єктних позицій комунікантів. **Епістемічну** я-позицію містер Уоллер виражає у висловленнях “У цьому є щось протизаконне?” (*“Is there anything illegal about this?”*) „Якщо є – мене це не цікавить” (*“If there is, I’m not interested”*), „Якщо я тільки не порушу ніякий закон” (*“As long as I’m not breaking any law”*), які дають зрозуміти читачеві, що мовець не володіє інформацією про об’єкт мовлення, але і не прагне дізнатися деталей; основне, що його хвилює – не потрапити у ризиковану ситуацію, пов’язану з нелегальними дія-

ми, які порушують закон. **Афективну** позицію містера Уоллера визначимо як „роздратовану і нервову”; вона простежується не лише у репліці „Ви не зробіте з мене обдуреного аксесуара” (*“I will not be duped into being an accessory”*), а і в авторському описі його інтонації, пов’язаної з емоційним станом: „Його тон був серйозним, майже роздратованим” (*„His tone was serious, almost irritable”*). Раймонд, інший учасник мовленнєвої інтеракції, намагається переконати свого співрозмовника ризикнути, запевняючи, що нічого протиправного у його діях не буде: „нічого протизаконного” (*“Nothing illegal,”*), „немає причини для хвилювання” (*“No need to worry,”*) і в цьому якраз виявляється його **епістемічна** суб’єктна позиція – Раймонду добре відомі деталі проблеми, але він їх приховує, лише запевняючи співрозмовника у безпечності його можливої згоди. Така мовленнєва поведінка вказує на взаємозалежність суб’єктних позицій учасників дискурсивної діяльності: у своїх репліках Раймонд реагує лише на те, що найбільше хвилює містера Уоллера – ризик здійснити якісь незаконні дії, погоджуючись на співпрацю, а інформацію про те, у чому саме полягає ця співпраця, замовчує. Цікавим у наведеному прикладі є те, що, на відміну від описаної раніше ситуації, один із учасників переконує іншого піти на ризик (приховуючи від нього правду), в той час як у попередньому прикладі все було навпаки: один із співрозмовників відмовляв іншого від можливих ризикованих дій. Проте спільним є те, що в обох ситуаціях один із учасників намагається своїми дискурсивними діями вплинути на позицію свого партнера.

Проаналізовані фрагменти дозволяють зробити висновок про те, що у кожній окремій дискурсивній ситуації суб’єктні позиції є унікальними і неповторними, як і індивіди, які їх займають. Позиції актуалізуються у дискурсі шляхом реалізації певних мовленнєвих дій, які відображають епістемічні, афективні та інтеракційно-нальні суб’єктні позиції, кожна з яких конструюється у взаємодії з іншими суб’єктами дискурсивної діяльності і не лише залежна від них, а й впливає на мовленнєві меха-

нізми їх позиціонування. Позиція суб'єкта – не є сталою сутністю, вона не є внутрішньою властивістю психіки людини, позиціями не володіють – їх займають під час дискурсивної діяльності за допомогою розмаїття комунікативних засобів: мови, мовлення, невербаліки та інших форм символічних дій, подальше вивчення яких і передбачає перспективи даного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Типы языковых значений (Оценка, событие, факт) / Н. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 338 с. 2. Бахтин М. Стили / М. Бахтин // Фрейдизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи. – М. : Лабиринт, 2000. – 640 с. 3. Бацевич Ф.С. Вступ до лінгвістичної прагматики / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2011. – 302 с. 4. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с фр.]. – М. : Прогресс, 1974. – 447 с. 5. Богин Г.И. Модель языковой личности в ее отношении к разновидностям текстов : автореф. дис. на соискание учен. степени доктора филол. наук / Г.И. Богин. – Л., 1984. – 31 с. 6. Воробьева О.П. Вирджиния Вульф в аспекте языковой личности: когнитивный этюд / О.П. Воробьева // Материалы I-й Междунар. науч. конф. „Язык и транснациональные проблемы”. – М.- Тамбов : Изд-во ТГУ имени Г.Р. Державина, 2004. – Т. II. – С. 50–55. 7. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры / В. фон. Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1985. – 462 с. 8. Дейк Т. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван. Дейк ; [пер. с англ.]. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с. 9. Дьяконов Г.В. Концепция диалога М.М. Бахтина как методология научно-гуманитарного мышления и мировоззрения / Г.В. Дьяконов // Феномен человека в психологических исследованиях и в социальной практике : материалы Международной конференции ; под ред. В.А. Сониной. – Смоленск : Изд-во Смоленск. гос. ун-та, 2003. – С. 22–27. 10. Иванов Е.М. Онтология субъективного / Е.М. Иванов. – Саратов : Изд. центр “Наука”, 2007. – 200 с. 11. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 390 с. 12. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 261 с. 13. Кассирер Э. Философия символических форм: в 3-х т. / Э. Кассирер. – М., СПб., 2002. – Т. 1. Язык. – 272 с. 14. Кибрик А.А. Когнитивные исследования по дискурсу / А.А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 1994. – № 5. – С. 126–139. 15. Кубряко-

ва Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 16. Лакан Ж. Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда / Ж. Лакан ; пер. А.К. Черноглазова, М.А. Титовой. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – С. 54–87. 17. Лакан Ж. Ниспровержение субъекта и диалектика желания у Фрейда / Ж. Лакан ; пер. А.К. Черноглазова, М.А. Титовой // Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда. – М. : Русское феноменологическое общество, 1997. – С. 148–183. 18. Лаптева М.Д. Позиция в структуре профессионального общения : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. психол. наук / М.Д. Лаптева. – М., 1999. – 24 с. 19. Леонтьев А.А. Психология смысла: Природа, структура и динамика смысловой реальности / А.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 486 с. 20. Мартинюк А.П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі : монографія / А.П. Мартинюк. – Харків : Константа, 2004. – 292 с. 21. Морозова Е.И. Ложь как дискурсивное образование: Лингвокогнитивный аспект : монографія / Е.И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с. 22. Морозова О.И. Stance: позиция субъекта дискурсивной деятельности / О.И. Морозова // Вісник Київ. нац. лінгв. ун-ту. Серія філологія. – 2011. – Т. 14. – № 1. – С. 87–93. 23. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов ; [под ред. Н.Ю. Шведовой]. – М. : Русский язык, 1985. – С. 625. 24. Потапенко С.И. Сучасний англomовний медіа-дискурс: лінгвокогнитивний та мотиваційний аспекти : монографія / С.И. Потапенко. – Ніжин : Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с. 25. Почепцов Г.Г. Теорія комунікації / Г.Г. Почепцов. – К. : Вид. центр Київ. ун-ту, 1999. – 308 с. 26. Романов А.А. Системный анализ регулятивных средств диалогического общения // А.А. Романов. – М. : Ин-т языкознания АН СССР, 1988. – 183 с. 27. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова книга, 2009. – 272 с. 28. Фуко М. Герменевтика субъекта : Курс лекций, прочитанных в Колледже де Франс в 1981–1982 уч. году / М. Фуко ; [пер. с фр. А.Г. Погоняйло]. – СПб. : Наука, 2007. – 677 с. 29. Шамионов Р.М. Субъектность личности в процессе социализации в изменяющихся условиях бытия и субъектное благополучие / Р.М. Шамионов. – Саратов : Известия Саратов. ун-та. – Т. 8. Серия Философия. Политология. Педагогика. – Вып. 2, 2008. – С. 105–109. 30. Шаховский В.И. Эмоции: долингвистика, лин-

- гвистика, лингвокультурология / В.И. Шаховский. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2010. – 128 с.
31. Dijk van T.A. Ideology / van T.A. Dijk. – London, Thousand Oaks, New Delhi : SAGE Publications, 1998. – 374 p.
32. Fairclough N. Critical Discourse Analysis / N. Fairclough. – London and New York : Longman, 1998. – 265 p.
33. Geeraerts D. Advances in Cognitive Sociolinguistics / Geeraerts D., Kristiansen G., Peirsman Y. – Berlin : Walter de Gruyter, 2010. – 321 p.
34. Hunston S. Evaluation in Text: Authorial Stance and the Construction of Discourse / S. Hunston, G. Thompson. – Oxford : OUP, 2000. – 225 p.
35. Irvine J.T. Stance in a Colonial Encounter: How Mr. Taylor Lost His Footing / J.T. Irvine // Stance: Sociolinguistic Perspectives ; ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 53–71.
36. Jaffe A. Introduction: The Sociolinguistics of Stance / A. Jaffe // Stance : Sociolinguistic Perspectives ; ed. by A. Jaffe. – Oxford : OUP, 2009. – P. 3–28.
37. Kärkkäinen E. Epistemic Stance in English Conversation: A Description of Its Interactional Functions, with a Focus on I Think / E. Kärkkäinen. – Amsterdam : John Benjamins, 2003. – 209 p.
38. Kristiansen G. Cognitive Sociolinguistics. Language Variation, Cultural Models, Social Systems / G. Kristiansen, R. Dirven. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2008. – 545 p.

ДЖЕРЕЛО ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cook R. Chromosome 6. – New York: Putman's Sons, 1997. – 459 p.

УДК 811.111:81'42

КОМУНІКАТИВНА МОВНА ОСОБИСТІТЬ АВТОРА В ТЕКСТІ ПЕРЕДМОВ ДО АНГЛОМОВНИХ ХУДОЖНІХ ТВОРІВ ХІХ – ХХІ СТ.

Ю.С. Кривенюк (Івано-Франківськ)

Стаття присвячена актуальній проблемі лінгвопрагматики – аналізу репрезентації мовної особистості автора в комунікації. Доведено, що при успішній комунікації, мовна особистість – це та особистість, що прагне до взаємного “адресант – адресат” діалогу, використовує паратекст як медіатор не лише у міжсуб’єктній взаємодії, а й у інтеракції між власне твором та читачем, прагне до комунікативної згоди. Обґрунтовано залежність ефективності донесення автором власної інтенції до читача від способу репрезентації комунікативної мовної особистості автора в тексті передмов.

Ключові слова: адресант, адресат, інтенції, комунікація, мовна особистість.

Кривенюк Ю.С. Коммуникативная языковая личность автора в тексте предисловий к англоязычным художественным произведениям XIX – XXI ст. В статье исследуется актуальная проблема лингвопрагматики – анализ репрезентации языковой личности автора в коммуникации. Доказано, что при успешной коммуникации, языковая личность – это личность, стремящаяся к взаимному диалогу между адресантом и адресатом, используя паратекст не только в качестве медиатора при межсубъектном взаимодействии, но также в интеракции между собственно произведением и читателем стремится к коммуникативному согласию. Установлено зависимость эффективности донесения автором собственной интенции к читателю от способа репрезентации коммуникативной языковой личности автора в тексте предисловий.

Ключевые слова: адресант, адресат, интенции, коммуникация, языковая личность.

Kryvenok Yu.S. Communicative Language Identity of the Author in Communication in Authorial Prefaces. The article is focused on the burning problem of linguistic pragmatics – the analysis of the representation of the author’s language personality in communication. It is proved that in terms of successful communication language personality can be defined as an identity that strives for a mutual dialogue between the sender and the addressee, the one who uses paratext not only as a mediator in the interaction but also between the text itself and the reader, as well as strives for communicative agreement. It is shown that the effectiveness of the realization of the author’s intention with the reader depends to a considerable extent on the way of the representation of the communicative author’s language personality in the text of prefaces.

Keywords: addressee, intentions, communication, language personality, sender.

Проблемі мовленнєвого впливу автора присвячені роботи багатьох вчених, таких як: Ж. Вандрієс (1937), Т.Г. Винокур (1993), Г.П. Грайс (1985), Л.А. Кисельова (1978), Г. Клаус (1967), А.А. Лєонтєєв (1969), Г.Г. Матвєєва (1999), Ю.А. Сорокін (1972), G. Leech and M. Short (2007), W. Motsch (1989, 1995), M. Toolan (1998) та ін.

Актуальність дослідження проблеми аналізу репрезентації мовної особистості автора в комунікації в тексті авторської передмови зумовлена

тим, що комплексний аналіз авторської передмови як медіальної ланки між адресантом і адресатом неможливий без дослідження засобів та способів репрезентації мовної особистості самого автора, які відіграють важливу роль у процесі побудови успішного діалогу між автором та читачем. Матеріалом для дослідження послужили авторські передмови до англomовних художніх видань ХІХ–ХХІ ст.

Об’єктом наукової розвідки є авторські передмови як паратекстуальні елементи художніх творів.

Предметом дослідження послужили репрезентації мовної особистості автора в комунікації на матеріалі авторських передмов як паратекстуальних елементів.

Мета дослідження – встановити механізми впливу мовної особистості автора на адресата за допомогою паратекста як медіатора у інтеракції між автором та читачем. Зазначена мета визначає такі завдання:

- встановити основні особливості репрезентації мовної особистості автора в комунікації на матеріалі авторської передмови;

- виділити механізми впливу адресанта на адресата та способи реалізації його інтенцій через особливості мовної особистості автора;

- обґрунтувати взаємозв'язок між мовною особистістю автора та відповідним впливом на адресата та проаналізувати її роль у взаємодії з читачем.

Процес написання художнього твору автором-адресантом розпочинається з відбору мовних засобів, що найчастіше відбувається автоматично, на інтуїтивному рівні, і такі дії мовця позначені не лише творчим задумом, а й певним мовленнєвим вчинком, спрямованим на співпрацю із адресантом, що можна охарактеризувати як мовну поведінку комунікантів.

Ю.М. Караулов визначає мовну особистість як “сукупність здібностей і характеристик людини, які зумовлюють створення нею мовних творів (текстів)”, які відізняються ступенем структурно-мовної складності, глибиною і точністю відображення дійсності, визначеною мовною спрямованістю [2, с. 3].

Поняття мовної особистості слід досліджувати у тісному взаємозв'язку із дискурсом, в якому вона локалізована, адже дискурс – це певний семіотичний простір, характеризується не лише вербальними, а й невербальними параметрами, певний комплекс типових мовленнєвих ситуацій та способів поведінки. Важливу роль тут відіграє поняття пресупозиції, адже як стверджує М. Тулан, “все те, що в дискурсі повинно би бути загальновідомим, чи є занадто простим для прояснення, зазвичай

буде таким, що припускається (presupposed)” [5, с. 216].

Прагматичні характеристики мовленнєвої поведінки адресанта – це передовсім: наміри мовця, його інтереси, мотиви та певні комунікативні установки. Вмотивованість мовленнєвої поведінки є одним із найважливіших рушійних чинників досягнення автором своєї комунікативної мети, скільки результат вербальної взаємодії із адресатом напряму залежить від інтенцій адресанта, закладених у його мовленнєвій діяльності. Важливою тут є однак не лише вербальна діяльність автора, а й ситуативні особливості та невербальні засоби. До ситуативних особливостей можна віднести зовнішнє фізичне середовище, в якому відбувається комунікація. Мовленнєва поведінка мовця характеризує його з точки зору комунікативної діяльності, направленості на діалог із адресатом.

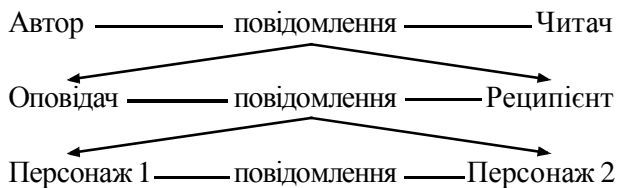
Ще однією важливою характеристикою мовної особистості автора є комунікативні рішення, прийняті ним з тієї чи іншої причини, в рамках різних комунікативних ситуацій. Так, надаючи перевагу певному вербальному висловленню, автор ризикує бути незрозумілим або ж успішно доводить свою точку зору до адресанта.

Таким чином, при успішній комунікації, мовна особистість – це та особистість, що прагне до взаємного “адресант – адресат” діалогу, використовує паратекст як медіатор не лише у міжсуб’єктній взаємодії, а й у інтеракції між власне текстом та читачем, прагне до комунікативної згоди, беручи за основу власні комунікативні інтенції і спираючись на ситуативні обмеження та конкретні характеристики адресата як представника цільової аудиторії певного комунікативного повідомлення.

Для успішної комунікації явно не достатньо тільки наявності комунікативних інтенцій, видається необхідним залучення конкретних способів та засобів їх реалізації та мовної особистості, яка спроможна зацікавити адресата. Згідно із концепцією мовної особистості І.Я. Чернухіної, до структури мовної особистості належать: інтелект (типи мовленнєвого мислення, менталітет); пресупозиція (знання про світ та людину, якими

володіє дана особистість, її життєвий досвід – як вербалізований, так і невербалізований, тобто усвідомлювана та неусвідомлювана пам’ять); буття в аурі добра, відкритість природі, космосу, відкритість ноосфері, культурному середовищу (національному та іннаціональному) та інші параметри [1].

Авторська передмова позначена складною ситуацією дискурсу, структуру якої можна передати за допомогою такої діаграми:

Об’єднуючою ланкою тут, як бачимо, є саме повідомлення, яке і є скупченням прагматичних інтенцій автора. Наступний крок – виявлення відмінності між “реальним автором” (the real author) та так званим “домисленим автором” (the implied author). Перший випадок – це письменник в щоденному житті, тобто той автор, котрий постає до нас із сторінок автобіографій, листів та власне авторський передмов. У другому ж випадку ми стикаємось із автором із індивідуальною манерою письма або ж автором, образ якого навіює сам твір. Як стверджують Дж. Ліч та М. Шорт, “домислений автор (the implied author) передає повідомлення, виключене із негайного контексту ситуації адресату (the implied reader), який не може нічого сказати у відповідь” [4, с. 209].

Що ж до оповідача, то оповідь може вестися “від першої особи”, “другої особи” та “третьої особи”. Традиційно для передмов характерне представлення власного твору автором від першої особи, часом із деяким відстороненням: *Without pretending to give any account of the whale-fishery (for the scope of the narrative does not embrace the subject), it is, partly, the object of this work to convey some idea of the kind of life to which allusion is made by means of a circumstantial history of adventures befalling the author* [Herman Melville *Omoo: Adventures in the South Seas* Introduction].

У випадку використання цього прийому відсторонення, автор ніби переводить себе на периферію подій, виступаючи стороннім спостерігачем, принаймні примушуючи читача повірити у це, використовуючи “віддалені” дейктичні прислівники “then”, “at that time”, “when” і т.д.: *Hobbits were big when I was nineteen (a number of some import in the stories you are about to read) <...> but I wanted to write my own kind of story, and had I started then, I would have written his* [Stephen King *The Gunslinger* Introduction On Being Nineteen (and a Few Other Things)] та “ближчий” дейктичний прислівник “now”: *Like it or hate it, the story of Roland is now done* [Stephen King *The Gunslinger* Introduction On Being Nineteen (and a Few Other Things)].

Авторські передмови традиційно характеризуються веденням оповіді “від першої особи”, що дуже часто створює образ всезнаючого автора, який відкриває читачеві новий світ. Так, у вступі до роману “The Gunslinger” Стивен Кінг використовує особовий займенник “I” 787 разів, а Гілберт Паркер у вступі до роману “The Weavers” – 583 рази. Більше того, оповідач не лише говорить про факти: *As he clutched his chest and fell to the ground in pain, he realized the horror of his mistake* [Dan Brown *Digital Fortress* Prologue], а також, слідує образу “всезнаючого пророка”, веде мову і про почуття та відчуття: *THE WORLD had teeth and it could bite you with them any-time it wanted. Trisha McFarland discovered this when she was nine years old <...> Trisha didn't care where they went on Saturdays, and would have been perfectly happy with a steady diet of amusement parks and mini-golf courses just because they minimized the increasingly horrible arguments* [Stephen King *The Girl Who Loved Tom Gordon* Pregame]; *Ensei Tankado knew it was the last light he would ever see* [Dan Brown *Digital Fortress* Prologue].

Діаметрально протилежне явище характерне передмові також за умови використання автором відсторонення за допомогою звернення до пасивних конструкцій: *Like Roderick and like The American, it had been designed for publication in*

The Atlantic Monthly, where it began to appear in 1880. It differed from its two predecessors, however, in finding a course also open to it, from month to month, in Macmillan's Magazine [Henry James The Portrait of a Lady Preface]; It is said that in death, all things become clear [Dan Brown Digital Fortress Prologue]; When the book is finished and it goes forth, when the imagination is relaxed and the concentration of mind is withdrawn, the atmosphere disappears... [Gilbert Parker The Weavers Introduction].

“Якщо ж оповідач “від третьої особи” зміщує увагу із обмеженої точки зору одного персонажа до обмеженої точки зору іншого, тоді ми отримуємо “зміщену обмежену” точку зору” [3, с. 9]: *As a roving sailor, the author spent about three months in various parts of the islands of Tahiti and Iimeo, and under circumstances most favourable for correct observations on the social condition of the natives [Herman Melville Omoo: Adventures in the South Seas Preface]; The Author is quite aware of the defects of this little story, many of which were unavoidable, as it first appeared serially [Louisa M. Alcott Eight Cousins Preface].*

Водночас, обговорюючи різні точки зору, важливо побачити відмінність між двома дихотоміями: “внутрішньою” точкою зору (із середини оповіді) та “зовнішньою” точкою зору (погляд ззовні). Саме в передмові очевидним є конфлікт цих понять, оскільки автор, прагнучи до максимальної об’єктивності, висвітлення ключових моментів безпристрасно та ніби “з назовні”, не може протистояти спокусі своєрідної “реклами” власного творіння: *If this discovery is confirmed, it will surely be one of the most stunning insights into our universe that science has ever uncovered. Its implications are as far-reaching and awe-inspiring as can be imagined. Even as it promises answers to some of our oldest questions, it poses still others even more fundamental [Dan Brown Deception Point Author's Note].*

Із типом автора тісно пов’язаний тип читача, до якого звертається автор. Та й вся суть передмови полягає у виборі цільової аудиторії, без якої

передмова просто втрачає зміст. Так, відповідником “домисленого автора” є “домислений читач”, гіпотетичний і без точного портрету: *Dear Constant Reader, Life is a capricious business [Stephen King The Green Mile Foreword: A Letter]; The result—for better or worse—lies before you, Constant Reader, whether you reading this are starting with Volume One or are preparing for Volume Five [Stephen King The Gunslinger Introduction On Being Nineteen (and a Few Other Things)]; But, as Uncle Alec's experiment was intended to amuse the young folks, rather than suggest educational improvements for the consideration of the elders, she trusts that these shortcomings will be overlooked by the friends of the Eight Cousins [Louisa M. Alcott Eight Cousins Preface].*

У передмові автор, на відміну від власне твору, передає почуття та думки персонажів не їх словами, а виступаючи своєрідним посередником, висуваючи таким чином свою версію подій. Очевидно, що в таких умовах вкрай частою буде непрямомова як один із лексико-граматичних засобів передачі “чужих” думок чи слів: *The realtor remarked that the house “looked like something out of a story by Charles Dickens.” <...> Edwards mentioned that Dickens had published many of his novels in installments, either folded into magazines or by themselves as chapbooks [Stephen King The Green Mile Foreword: A Letter].*

Відповідно, автор не лише намагається “посягати” на думки своїх персонажів (що доволі логічно, зважаючи на те, що вони – продукт його уяви), а й передбачає реакцію читача, провокуючи його на висновки, підготовлені самим адресантом: *I don't think either Malcolm. or Ralph wanted anyone drowned, but they were curious as to what would happen if serial publication were tried again today [Stephen King The Green Mile Foreword: A Letter].* Звідси випливає, що пере нами внутрішній конфлікт прагнення впливу (домінування) та опору (разом із бажанням надати адресатові свободи вибору власного способу прочитання та сприйняття твору). Однак, у той же час, автор все одно залишиться у виразній позиції, володіючи повною

картиною подій, темпорально-просторовими характеристиками подій.

Ризик використання прийому оповіді “від першої особи” (а в авторських передмовах практично всі автори йдуть на цей ризик) полягає в тому, що такий оповідач для читача доволі ненадійне джерело інформації, оскільки він сам “рекламує та просуває” власний твір. “Очікуваний читач” (the implied reader) тут у більш виграшному становищі, що однак не робить цей прийом прийнятним для використання в межах авторської передмови.

Отже, при успішній комунікації мовна особистість – це та особистість, яка використовує паратекст як медіатор не лише у міжсуб’єктній взаємодії, а й у інтеракції між власне твором та читачем, прагнучи до комунікативної згоди. Ефективність донесення автором власної інтенції до читача значною мірою залежить від способу репрезентації мовної особистості автора в комунікації. У процесі побудови успішного діалогу із читачем автор використовує безліч різноманітних прийомів, серед яких звернення від першої особи та “відсторонення”, використання різноманітних граматичних конструкцій (пасивний стан, непряма мова, тощо) з метою налаштування читача на об’єктивний хід оповіді.

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у системному аналізі репрезентації мовної особистості автора в інших паратекстуальних елементах, а саме епіграфі та післямові, та їх комунікативно-прагматичного потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галстян С.С. Языковая личность – основа телевизионной коммуникации [Электронный ресурс] / С.С. Галстян // Академия медиаиндустрии : Вестник электронных и печатных СМИ. – Вып. № 3. – Режим доступа : <http://www.ipk.ru/index.php?id=1544>
2. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 263 с.
3. Chatman S. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / S. Chatman. – Ithaca, NY : Cornell University Press, 1978. – 215 p.
4. Leech G. Style in Fiction. A Linguistic Introduction to English Fictional Prose. 2nd edition / G. Leech, M. Short. – Pearson Education Limited, 2007. – 404 p.
5. Toolan M. Language in Literature. An Introduction to Stylistics / M. Toolan. – London : Arnold Publishers, 1998. – 250 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Louisa M. Alcott. Eight Cousins [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
2. Dan Brown. Deception Point [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
3. Dan Brown. Digital Fortress [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
4. Henry James. The Portrait of a Lady [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
5. Stephen King. The Girl Who Loved Tom Gordon [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
6. Stephen King. The Green Mile [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
7. Stephen King. The Gunslinger [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
8. Herman Melville. Omoo: Adventures in the South Seas [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>
9. Gilbert Parker. The Weavers [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://artifact.lib.ru>

УДК: 811.112.2'42

SPRECHAKTTHEORETISCHE ASPEKTE VON WARNUNGEN

T.V. Krupkina (Charkiw)

Крупкіна Т.В. Теоретичні мовленнєвоактові аспекти застереження. У статті на матеріалі сучасного німецькомовного діалогічного дискурсу обґрунтовується гібридна природа мовленнєвого акту застереження. Це пояснюється сполученням двох іллокуцій – асертивної (повідомлення) та директивної (поради). Обидві іллокуції можуть реалізовуватися як експліцитно, так і імпліцитно.

Ключові слова: асертивний, гібридний мовленнєвий акт, директивний, експліцитний, застереження, іллокуція, імпліцитний.

Крупкіна Т.В. Теоретические речеактовые аспекты предостережения. В статье на материале современного немецкоязычного диалогического дискурса обосновывается гибридная природа речевого акта предостережения. Это объясняется соединением двух иллокуций – асертивной (сообщение) и директивной (совета). Обе иллокуции могут реализовываться как эксплицитно, так и имплицитно.

Ключевые слова: асертивный, гибридный речевой акт, директивный, иллокуция, имплицитный, предостережение, эксплицитный.

Krupkina T.V. Speech Act Theoretical Aspects of Warnings. In the article on a material of modern German dialogical discourse the hybrid nature of warning speech act is grounded. It is manifested in the convergence of two illocutions – assertive (informing) and directive (advice). The both illocutions can be expressed in the explicit or implicit way.

Key words: assertive, directive, explicit, hybrid speech act, implicit, illocution, warning.

Pragmalinguistik und ihre führende Richtung – Sprechakttheorie – ist eine wirksame Methodologie in modernen linguistischen Forschungen. Die Sprechakttheorie hat eine lange und reiche Geschichte, es gibt aber noch eine Reihe von Problemfragen, die zu beantworten sind. Zu diesen Fragen gehören vor allem illokutionäre Akte, die nach I.P. Susow [15] wie Einheiten-Typen verstanden werden, unter anderem Warnungssprechakte (weiter im Text WSA).

Die Warnung als ein illokutionärer SA-Typ wurde noch nie zum Forschungsobjekt der Pragmalinguistik. In einzelnen Werken findet man Versuche, zwischen Warnung und Drohung [5, S. 267], Mitteilung [5, S. 268; 8, S. 28-67; 19, S. 67] und Rat [5, S. 268; 19, S. 67] zu unterscheiden. Die Warnung wird als ein Untertyp von direktiven SA [6, S. 9; 8; 10; 14, S. 10; 18, S. 195], assertiven SA [5, S. 268; 19, S. 67], als ein beurteilender SA [1] oder als ein zusammengesetzter SA [3, S. 157] betrachtet. Es ist offenbar, dass die Deutungen des Warnungsstatus einander widersprechen, und es besteht

die Notwendigkeit, diese Problemfrage unter die Lupe zu nehmen. Dies bestimmt die Aktualität des Themas.

Das Ziel des Artikels besteht darin, das hybride Wesen von WSA zu begründen. Als Material dienen deutsche literarische Werke der XX-XI. Jahrhunderte.

Als Objekt der Analyse dienen Aussagen, mit deren Hilfe WSA im deutschsprachigen dialogischen Diskurs vollzogen werden; als Gegenstand fungieren sprachpragmatische Charakteristiken dieser Aussagen.

Die durchgeführte Studie berechtigt uns, die Warnung als ein hybrider SA zu betrachten, in dem sich gleichzeitig zwei illokutionäre Bestandteile – ein assertiver und ein direkter Sprechakt – vollzogen werden. Diese Schlussfolgerung basiert auf der Grundthese der kognitiven Wissenschaft, dass „die Klassifikationen in der Sprache die Züge der natürlichen Klassifikationen behalten, d.h. Klassifikationen mit

einem bildlichen Anfang, mit ihren nicht harten Grenzen und der Abwesenheit von der festen Logik, mit besonderen Aufnahmeregeln der neuen Glieder, und mit der besonderen Gesetzmäßigkeit deren Funktionsfähigkeit und Entwicklung, mit der Möglichkeit der Abweichung von antinomischen Schlussfolgerungen [12, S. 99] (ausgesucht im Original, hier und weiter – unsere Übersetzung). Diese Auffassung der Sprechaktklassifikation nach dem illokutionären Bestandteil sieht die Existenz der prototypischen SA – „der besten Vertreter“ der illokutionären Type, die die Kriterialmerkmale maximal ausweisen, und „der nicht-besten Vertreter“, die immer schwer zu analysieren sind, vor. Z.B., ein prototypischer direkter SA ist eine Bitte, ein kommissiver SA ist ein Versprechen u.a.

„Die nicht-besten Vertreter“ der illokutionären SA sind Beispiele der Überkreuzung von Subkategorien, indem die nicht harten Eigenschaften der illokutiven Klassifikation der SA demonstriert werden. Das sind SA mit Übertretung der Aufrichtigkeitsbedingungen [2, S. 167], mit der begleitenden Emotivillokution [2, S. 172] und hybride SA, zu denen man die Drohung, die Entschuldigung, die Warnung u.a. zuzählen kann.

Der Begriff des hybriden SA ist von R. Konrad eingeführt worden, der solche SA meinte, die zwei Illokutionen im Rahmen einer Proposition in einem konkreten Diskursivkontext haben [11, S. 377-378]. Es geht nicht um SA-Type (*types*), sondern um SA-Ereignisse (*tokens*) nach I.P. Susow [15, S. 67]. Die Abgrenzung der SA-Type und der SA-Ereignisse hängt mit der breiten und engen Auffassung der Kategorisierung nach O.S. Kubrjakowa zusammen [12, S. 307]. Die Bildung der Typologie von illokutionären Akten ist ein Kategorisierungsprozess im weiteren Sinne – die Zusammenfassung der unendlichen Weltmannigfaltigkeit, in unserem Fall – illokutionärer Akte, bis *n*-Zahl der Bezeichnungen – SA-Type. Die enge Auffassung der Kategorisierung ist die Zuführung des analysierten Wesens, in unserem Fall – eines bestimmten SA-Ereignisses, zu einer bestimmten Kategorie – dem illokutiven SA-Typ.

So verwendet R. Konrad den Begriff des hybriden SA nicht als einen illokutiven Typ, sondern als einen konkreten SA, der im Diskurs mit zwei Illokutionen

vollzogen wird, z.B. einer direktiven und einer quesitiven Illokution: im Rahmen eines Satzes (einer Fragestruktur mit Partikel *bitte*) werden Elemente von zwei Situationen verbunden, was die Realisierung von zwei illokutionären Akten gleichzeitig verursacht [11, S. 377–378].

Die Auffassung des hybriden SA als des illokutiven Types (am Beispiel der Entschuldigung) finden sich in den Werken von I.S. Schewtschenko [16] und T.M. Burenko [4]. Die Entschuldigung wird als ein hybrider SA betrachtet, der zwei gleichberechtigte Illokutionen verbindet – die emotive (vom Sprecher der Schuld ausgedrückt) und die direktive – (Anregung des Adressaten zur Entschuldigung). I.S. Schewtschenko betont die entscheidende Rolle des kognitiven Aspektes bei der Bildung des Hybridenprinzipes in der Pragmalinguistik: „Hybridität in der Pragmalinguistik entsteht als ein qualitativ neues Gebilde, das Ergebnis der gegenseitigen Einwirkung vom kognitiven und pragmatischen Aspekt“ [16, S. 335]. Der pragmatische Aspekt befasst sich mit Sprechakt- und Diskursiveigenschaften einer Erscheinung, und der kognitive Aspekt wird durch relevante Basiskonzepte bestimmt.

Als ein hybrider illokutionärer Typ wird auch SA der Drohung betrachtet, der die Merkmale des kommissiven und direktiven Sprechaktes hat – der Sprecher verspricht in der Zukunft eine bestimmte Handlung zu tun, die den Interessen des Adressaten widerspricht und die nur unter solchen Bedingungen abgesagt werden kann, wenn der Adressat in der Zukunft eine Handlung zugunsten des Sprechers vollzieht [13].

Auf solche Weise wird die Kombination der direktiven und der assertiven Illokutionen in einem hybriden WSA betont. Die direktive Komponente der Warnung ist eine Anregung des Sprechers den Adressaten zu einer bestimmten Handlung zugunsten des letzteren, und die assertive Komponente ist eine Mitteilung vom Sprecher an den Adressaten bestimmter Information, die dem letzteren nicht bekannt und die für die in der Anregung vorausgesagte Handlung relevant ist. Anders formuliert, besteht die Warnung aus einer Mitteilung über die gefährliche Situation und

aus einem Rat, bestimmte Maßnahmen durchzuführen, z.B.:

(1) Grau: *Der Junge gräbt dir gerade den Garten um. Du solltest vermutlich was tun.*

Frankie: *Der Typ ist ein Pizzabote. Wenn er 'ne Rolle als Pizzabote will, kann er sie haben. (I. Bauersima, R. Desvignes, S. 56-57)*

Die beiden Komponenten der WSA sind in diesem Beispiel explizit ausgedrückt: Der Sprecher informiert den Adressaten über den potenziell negativen Sachverhalt und regt ihn zur Handlung an, die, wie der Sprecher meint, dem Adressaten hilft, den negativen Sachverhalt zu vermeiden.

Auf Grund der Verbalisierungsweise der assertiven und direktiven Deutungen (explizit oder implizit) werden drei WSA-Type ausgesondert. Das erste Beispiel illustriert den ersten Typ, wo die beiden Komponenten explizit ausgedrückt werden.

WSA des zweiten Typs werden durch den expliziten Ausdruck nur einer Komponente, der assertiven Komponente, charakterisiert. Die direktive Komponente wird implizit ausgedrückt und ist aus dem Kontext herauszuziehen, z.B.:

(2) *Wenn er die Notleine zog, würde der Zug sofort stehenbleiben. Und dann käme ein Schaffner. Und noch einer. Und immer noch einer. Und alle würden fragen: „Was ist los?“*

„Mein Geld ist gestohlen worden“, spräche er. „Ein anderes Mal paßt du besser auf“, würden sie antworten, „steige gefälligst wieder ein! Wie heißt du? Wo wohnst du? Einmal Notleine ziehen kostet hundert Mark. Die Rechnung wird geschickt.“ (+> Ziehe die Notleine auf keinen Fall!)

In Schnellzügen konnte man wenigstens durch die Wagen laufen, von einem Ende des Zuges zum andern, bis ins Dienstabteil, und Diebstähle melden. (E. Kästner, S. 60-61)

Die implizite direktive Bedeutung wird in Klammern mit einem logisch-semantischen Zeichen „+>“ eingeführt – „diskursiv impliziert“. Die entsprechende Implikatur zu ziehen hilft das Kennen des diskursiven Kontextes: Der Junge hat kein Geld mit sich, es ist gestohlen worden, deshalb wäre es für

ihn unmöglich, eine 100-Mark-Rechnung zu bezahlen. So verursacht die Mitteilung über die Strafenhöhe die implikative Anregung, Notleine im Zug nicht zu ziehen.

Zum dritten Typ gehören WSA, in denen die direktive Komponente explizit und die assertive Komponente implizit ausgedrückt ist, z.B.:

(3) *Sie legte die drei Scheine in den seitlich aufgeschnittenen Briefumschlag, knickte ihn in der Mitte um und gab ihn Emil.*

Der besann sich erst eine Weile. Dann schob er ihn in die rechte innere Tasche, tief hinunter, klopfte sich, zur Beruhigung, noch einmal von außen auf die blaue Jacke und sagte überzeugt: „So, da klettert es nicht heraus.“

„Und erzähle keinem Menschen im Coupé, dass du so viel Geld hast!“ (+> Dein Geld kann gestohlen werden!)

„Aber Muttchen!“ Emil war geradezu beleidigt. Ihm so eine Dummheit zuzutrauen! (E. Kästner, S. 33-34)

Die WSA des dritten Typs sind dem SA des Rates nahe. Der Rat unterscheidet sich von der Warnung durch das Ausbleiben der assertiven Komponente im SA-Struktur. Wenn der Sprecher den Adressaten anregt, zugunsten des ersten eine Handlung zu vollziehen, mit oder ohne Anfrage, dann geht es um einen Rat. Wenn die Anregung des Adressaten zu einer Handlung mit der Mitteilung der für ihn neuen Information begründet wird, die mit der Vollziehung dieser Handlung verbunden ist, dann geht es um die Warnung.

Wir sehen, dass Implikaturen bei der Realisierung der WSA eine große Rolle spielen. Implikaturen sind ein Teil der Sprechaktsinne, der während der Kommunikation „zwischen den Zeilen“ ausgedrückt wird. Die Heranziehung zur Analyse der Implikaturen zeugt vom kognitiven Aspekt der Forschung von hybriden SA. Dieser Aspekt sieht das Hervorheben der mentalen Wurzeln der Sprechfähigkeit nach dem kognitiven Vektor der Pragmalinguistik vor [15, S. 155].

Die Möglichkeit, eine der Komponenten der SA implizit auszudrücken, spricht zugunsten des hybriden Wesens der Warnung im Vergleich zum zusammengesetzten SA, der „die Reihenfolge von

Handlungen ist, die zusammen eine bestimmte gemeinsame Handlung bildet“ [7, S. 288]. Nach R. Konrad müssen hybride SA mit zwei Illokutionen eine Proposition haben [11, S. 377-378].

Das hybride Wesen von WSA wird vor allem durch Inhärenz der Kombination von den Illokutionen der Mitteilung und des Rates bestätigt. Wenn in zusammengesetzten SA die SA-Verbindung durch einen der Typen der Diskursbeziehungen (Koordination, Subordination oder spezifische Förderung) bedingt wird, [9, S. 13], verbinden sich die Illokutionen in hybriden SA „a priori“. Das heißt, dass die Teile eines zusammengesetzten SA selbstständig, ohne den anderen Teil, existieren können, und die Teile eines hybriden SA existieren nur zusammen – in der expliziten oder impliziten Art. Wenn eine der Illokutionen implizit ausgedrückt wird, werden die beiden Illokutionen gleichzeitig realisiert. Gleichzeitige Realisierung der Illokutionen des zusammengesetzten SA ist aber unmöglich.

Im Falle des zusammengesetzten SA sind zwei illokutionäre Ziele des Sprechers und zwei perlokutive Ziele vorhanden, eines von denen dem anderen untergeordnet ist. Und im hybriden WSA hat der Sprecher ein illokutionäres Ziel – den Adressaten zu warnen, das seinem Wesen nach kompliziert ist.

Die Proposition von WSA kann man auch als zusammengesetzt betrachten: ihre Teile befinden sich in Ergänzungsbeziehungen, außerdem haben sie oft gemeinsame Argumente [7, S. 292; 17, S. 12].

Von der Hybridität der WSA zeugt auch sein perlokutionärer Sinn: Der Sprecher hat zwei perlokutionäre Ziele, eines von denen (den Adressaten von der Wahrheit der Proposition zu überzeugen) dem anderen (den Adressaten zu Vorbeugungsmaßnahmen zu zwingen) untergeordnet ist.

Fazit. Die Einbeziehung der kognitiven Komponente in die Sprechaktanalyse ermöglichte, das hybride Wesen von WSA zu begründen, es besteht in Kombination von zwei Illokutionen – einer assertiven (eine Mitteilung) und einer direktiven (ein Rat). Jeder vollzogene WSA (SA-Ereignis) demonstriert unbedingt die beiden Illokutionen, die sowohl explizit, als auch implizit ausgedrückt werden können.

Perspektive der Forschung werden in Feststellung der Häufigkeit von WSA im modernen deutschsprachigen dialogischen Diskurs ersehen, sowie in Vertiefen in eine kognitiv-pragmatische Analyse für die Feststellung der relevanten Erfolgsbedingungen und für den Aufbau des entsprechenden aktionalen Frames.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анипкина Л.Н. Оценочные высказывания в прагматическом аспекте / Л.Н. Анипкина // Филологические науки. – 2000. – № 2. – С. 58–65.
2. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі / Л.Р. Безугла. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с.
3. Безугла Л.Р. Когнітивно-прагматичні характеристики імпліцитних смислів у німецькомовному дискурсі : дис. ... доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Безугла Лілія Ростиславівна. – Харків, 2008. – 570 с.
4. Буренко Т.М. Когнітивно-прагматичні характеристики мовленнєвого акту вибачення в англomовному дискурсі XVI-XXI століть : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Буренко Тетяна Миколаївна. – Харків, 2008. – 20 с.
5. Вежбицка А. Речевые акты. / А. Вежбицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251–275.
6. Гриценко М.І. Дискурсивні властивості директивних модальних часток сучасної німецької мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Гриценко Марина Іванівна. – Харків, 2009. – 20 с.
7. Дейк Т.А. ван. Вопросы прагматики текста / Т. ван Дейк ; пер. с англ. Т.Д. Корельской // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1978. – Вып. 8. – С. 259–336.
8. Добрушина Н.Р. Грамматические формы и конструкции со значением опасения и предостережения / Н.Р. Добрушина // Вопросы языкознания. – 2006. – № 2. – С. 28–67.
9. Карабан В.И. Сложные речевые единицы: прагматика английских асиндетических полипредикативных образований / В.И. Карабан. – К. : Вища школа, 1989. – 131 с.
10. Клименко Ю.В. Метамови опису комунікативного акту попередження / Ю.В. Клименко // Вістник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 741. – С. 90–92.
11. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 349–383.
12. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира /

Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 549 с. 13. Можейко О.О. Засоби вираження мовленнєвого акту погрози в англomовному діалогічному дискурсі / О.О. Можейко // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. – 2011. – №. 972. – С. 69–73. 14. Мясоедова С.В. Категорія спонукання і її вираження в непрямих висловленнях сучасної української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / С. В. Мясоедова ; ХДПУ імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2001. – 19 с. 15. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница : Нова Книга, 2009. – 272 с. 16. Шевченко И.С. Гибридная природа извинения: когнитивно-прагматический анализ / И.С. Шевченко // Жанры речи : сб. научн. статей. Вып. 6. Жанры и язык. – Саратов : Изд. центр “Наука”, 2009. – С. 329–337. 17. Katz J.J. Propositional

Structure and Illocutionary Force. A study of the Contribution of Sentence Meaning to Speech Acts / J.J. Katz. – N.Y. : Crowell, 1977. – 249 p. 18. Pérez Hernández L. Illokution and cognition: A Constructional Approach / L. Pérez Hernández. – Universidad de la Rioja : Servicio de Publicaciones, 2001. – 366 p. 19. Searle J.R. Speech Acts / J.R. Searle; 27th printing. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 2005. – 203 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Bauersima I. FILM / I. Bauersima, R. Desvignes // Theater, Theater: Aktuelle Stücke 13. – Fr./M. : Fischer, 2003. – S. 7–95. 2. Kästner E. Emil und die Detektive. Hamburg : Cecilie Dressler Verl., Zürich : Atrium Verl., 1995. – 171 S.

КОГНИТИВНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81'22.37

КОНЦЕПТ И МОНОСЕМИЯ / ПОЛИСЕМИЯ ЗНАКА*Л.М. Минкин, докт. филол. наук (Харьков)*

В статье рассматриваются проблемы реализации концепта в форме языкового знака. В языковой системе сигнификативное (концептуальное) значение знака прототипично, ему соответствует “семиотический концепт”. Моносемичность / полисемичность языковой формы в когнитивно-дискурсивном плане служат проявлением виртуальной однозначности знака в языке и актуальной – в речи.

Ключевые слова: концепт, моносемия, полисемия, языковой знак.

Мінкін Л.М. Концепт і моносемія / полісемія знака. У статті розглядаються проблеми реалізації концепта у формі мовного знака. У мовній системі сигніфікативне (концептуальне) значення знака є прототиповим, йому відповідає “семіотичний концепт”. Моносемічність / полісемічність мовної форми в когнитивно-дискурсивному плані є проявом віртуальної однозначності знака в мові та актуальної – у мовленні.

Ключові слова: концепт, моносемія, полісемія, мовний знак.

Minkin L.M. Concept and monosemy / polysemy of sign. This article focuses on the problems of the concept realization in the form of linguistic sign. In the language system significant (conceptual) meaning of the sign is prototypical, it corresponds to “a semiotic concept”. In cognitive-discursive terms, monosemy / polysemy of the linguistic form can be explained through its virtual monosemantic properties in the language and actual monosemantic properties in the speech.

Keywords: concept, monosemy, polysemy, the linguistic sign.

Проблемы семиотики, в частности, соотношения знака и его значения / значений, неизменно принадлежит к одной из наиболее актуальных в лингвистике. В традиционной семантике эта проблема рассматривалась сквозь призму идей о потенциальном и актуальном значении (смысле), о значении знака в системе языка и в его реализации в речи. Становление когнитивной парадигмы в лингвистике открывает новые возможности разрешения этой проблемы, в частности, через понятие “семиотический концепт”. Объектом рассмотрения в нашей статье избрана моносемичность / полисемичность языковой формы, а целью анализа – верификация гипотезы о том, что в когнитивно-дискурсивном плане моносемичность / полисемичность знака представляют собой проявление виртуальной однозначности знака в языке и актуальной – в речи.

Интерпретация лингвистического знака в аспекте интегрированной когнитивно-лингвистической парадигмы может базироваться на следующем: 1) в знаке ментальные структуры соотносятся с языковыми; 2) в знаке закодированы все последующие смыслы не только слова, но и частично высказывания. В одном коммуникативном акте соседствуют и взаимодействуют единицы нескольких знаковых систем. При этом необходимой предпосылкой является признание двух взаимообусловленных сторон лингвистической действительности – языковой системы и речи/дискурса.

Принимая во внимание изложенные выше положения, в данной статье в самом общем виде с точки зрения семантики рассматривается трехуровневый комплекс – концепт, языковой знак, речевой знак в свете лингвистической концепции Г. Гийома.

Отметим прежде всего, что само утверждение о постоянной однозначности или многозначности языкового знака, на первый взгляд, должно показаться некорректным, хотя чаще всего в словарной статье приводится несколько значений лексемы – определенного языкового знака. Вместе с тем, ни у кого не вызывает сомнения, что в речи (функциональный план) реализованное слово, как правило, однозначно. Рассматривая многозначность слова “стол” в предложении “Мне нравится этот стол”, где оно может иметь значение “предмет мебели” или “угощение”, Г.В. Колшанский задает риторический вопрос: существует ли вообще слово вне коммуникации? “Здесь нет необходимости затрагивать проблему языка и речи, в рамках которой вопрос о многозначности слова решается предельно просто – в языке слово многозначно, а в речи однозначно” [3, с. 140].

Уточняя мысль ученого, можно предположить, что в языковой системе слово потенциально многозначно, в отличие от его актуальной однозначности в речи. Вместе с тем, по поводу однозначности / многозначности слова – языкового знака исследователи высказывают различные, а иногда прямо противоположные суждения.

Так, У. Эко полагает, что однозначность знака – это миф [9, с. 246]. Критически оценивая утверждение непозитивистов о постоянной однозначности языкового знака, ученый рассматривает противоположные точки зрения, в частности, мнение Л. Витгенштейна, а также теоретиков английской школы аналитической философии [9, с. 248–249].

Считая семантику неотделимой от коммуникативных целей речевого акта, Л. Витгенштейн отмечал: “Значение слова есть его употребление” [1, с. 97]. Это, по мнению ученого, касается большого класса слов. Впоследствии развитие его основной идеи пошло по нескольким направлениям. Одно из них представляет остиновская парадигма значения, в соответствии с которой семантическое (прагматическое) значение является функцией контекста слова или высказывания [6, с. 87]. Хотя единственным значением слова считается рече-

вое, оно фактически противопоставляется значению как языковому феномену. Последнее, по определению Ф. де Соссюра, является результатом внутренних отношений единиц в языковой системе [7, с. 146–150]. Имеется в виду семантическая ценность (значимость), выявление которой осуществляется в соответствии с классическими принципами структурального анализа: сегментацией, пермутацией, коммутацией [12, с. 21].

Обращаясь к проблеме однозначности языкового знака в аспекте соответствия его означающего и означаемого, И.М. Кобозева пишет: “Изоморфизм языка и модели мира в сознании человека, по Джону Хейману, сводится к принципу “одна форма – одно значение”. На первый взгляд, этот принцип находится в противоречии с принципом асимметрического дуализма языкового знака, констатирующем отсутствие взаимооднозначного соответствия между формами и значениями. Однако, если трактовать принцип “одна форма – одно значение” как некоторое идеальное состояние, к которому стремится языковая система, то это противоречие снимается. Действительно, абсолютная синонимия (полное тождество значений при различии форм) – явление крайне редкое <...>. Что же касается полисемии, то она не будет противоречить принципу “одна форма – одно значение”, если под значением некоторой языковой формы понимать некую общую идею, инвариантное содержание, присутствующее в близких, но все же различающихся между собой значениях многозначного слова, <...> полисемия по сути своей иконична: единство формы отражает сходство значений” [4, с. 40–41].

В рассуждениях И.М. Кобозевой важна мысль о том, что, с одной стороны, однозначность языкового знака – это его идеальное состояние в языковой системе, с другой, полисемия (многозначность) функционально обусловлена инвариантным (естественно, обобщенным) содержанием при постоянном единстве формы. Подобное толкование однозначности / многозначности языкового знака, на наш взгляд, верно и непротиворечиво с позиций здравого смысла. Оно аргументировано в когнитивно-

лингвистической парадигме, по сути, идентичной системе взглядов французского лингвиста Гюстава Гийома.

Менталистская концепция Г. Гийома не только превосходит, а в определенной степени определяет появление когнитивной лингвистики (см. подробнее [5, с. 104]). Так, анализируя теорию “интегративных концептуальных схем”, М.Л. Онест обращает внимание, в частности, на такие постулаты лингвистической философии Г. Гийома [10, с. 70–71]: 1) значение знака в языковой системе (*signifié de puissance*, его потенциальность) и функциональные значения в речи (*signifiés d'effets*) существенно различаются; 2) в языковой системе знак однозначен, в речи потенциально многозначен; 3) языковое значение постоянно, речевые – единовременны. После использования в речевой коммуникации слово-знак “возвращается” в языковую систему, в свое постоянное состояние. Последнее обусловлено физической формой (знаком – означающим), ассоциируемой со стабильным понятием (означаемым) [10, с. 11]. Такое значение означаемой формы, по сути, является сигнификативным значением структуры знака. Именно единство, постоянная “спаянность” в структуре знака формы и ее (сигнификативного) значения предопределяет однозначность знака и его стабильность в системе языка.

Значение знака в языковой системе и его функциональные (речевые) значения различаются прежде всего объектами, которые они номинируют, хотя оба вида значений онтологически являются проявлением одной сущности. Первое представляет результат работы мышления по ограничению (путем перехватов) и эксплицированию формой знака определенного содержания недискретного “потока” сознания [2, с. 146–147, 209]. Языковое (сигнификативное) значение является вербализованным концептом воображаемого, виртуального мира не одного индивида, а целого коллектива, определенной культурной общности [10, с. 75]. Языковое значение (в отличие от речевого), обусловленное культурологически, концептуально и лингвистически, может рассматриваться в виде “интегративной концептуальной схемы” [там же].

Принцип языковой системы предполагает максимальное соответствие формы и сигнификативного (концептуального) значения знака. Такое значение преимущественно моносемично; это свойственно ему как прототипическому, имеющему базовые категориальные признаки [11, с. 283–397]. Будучи сами по себе моносемичными, языковые знаки реализуют в речи не только моносемию, но и полисемию. Подобная полисемия / моносемия представляют потенциальные свойства языкового знака по отношению к речи.

Моносемичность языкового и речевого знака различаются, во-первых, по степени обобщенности – как абстрактное и конкретное; во-вторых, как воображаемое (виртуальное) и реализованное (актуальное); наконец, в референтно-номинативном плане: “прямая” референция сигнификативного значения ментальному образу (виртуальная референция); опосредованная референция: денотат – знак – индивидуальное представление человека. По мнению А. Жоли, речь можно рассматривать как “конверсию” человеческого опыта в определенные представления (цит. по [10, с. 69]).

Сказанное свидетельствует о наличии взаимосвязи сознания и языка речи: описание трехуровневой интерпретации: 1) когнитивный концепт (концепт как единица сознания); 2) языковое значение как знаковая экспликация всего концепта или его части; 3) речевое значение – могут рассматриваться как определенная система отношений ментальных образов и соответствующих языковых знаков в когнитивно-лингвистической парадигме (см. подробнее [5, с. 108]). В этой связи интерес вызывает замечание Л. Депекер о том, что означаемое представляет реализацию концепта в знаке. Фактически в своей целостности знак благодаря тесной “ассоциации” означаемого и означающего сам превращается в концепт: “концепт семиотический”. Поэтому возможно утверждать, что концепт представлен в знаке, а знак – в концепте. Другими словами, сам знак является результатом концептуализации [8, с. 140].

Суммируя, следует отметить, что “семиотический концепт” как знаковая структура, включа-

ющая взаимодополняющие означающее и означаемое, ориентирован на виртуальную однозначность в языке и актуальную в речи. Однако однозначность знака в языковой системе ни в коей мере не противоречит его потенциальной, но контекстуально детерминированной, однозначности/многозначности в речи. Именно эти значения, для которых функционально характерна актуальная референция, фиксируются, наряду с языковым значением знака, в словарях. Такой подход открывает перспективы углубленного изучения семиотики в когнитивном плане на материале различных языков.

ЛИТЕРАТУРА

1. Витгенштейн Л. Философские исследования / Л. Витгенштейн // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М. : Прогресс, 1985. – С. 79–128.
2. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом. – М. : Эдиториал УРСС, 2004. – 224 с.
3. Колшанский Г.В. Лингво-гносеологические основы языковой номинации / Г.В. Колшанский // Языковая номинация (Общие вопросы). – М. : Наука, 1977. – С. 99–146.
4. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика / И.М. Кобозева. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 352 с.
5. Минкин Л.М. К проблеме соотношения мышления, языка и речи / Л.М. Минкин, С.А. Моисеева // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – № 635. – Харків : Константа, 2004. – С. 103–107.
6. Остин Дж.Л. Слово как действие / Дж.Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М. : Прогресс, 1985. – С. 22–129.
7. Слюсарева Н.А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н.А. Слюсарева. – М. : Наука, 1981. – С. 203.
8. Depecker L. Entre mot et terme : de la technicité dans les mots / L. Depecker // Le français moderne. – № 1. – 2009. – P. 132–144.
9. Eco U. Le signe. Histoire et analyse d'un concept / U. Eco. – Bruxelles : Ed. Labor, 1988. – 283 p.
10. Honeste M.L. La théorie des schemas conceptuels intégrés : un prolongement de la théorie guillaumienne / M.L. Honeste // Langue Française. – № 147. – 2005. – P. 68–73.
11. Moeschler G. Dictionnaire encyclopédique de pragmatique / G. Moeschler, A. Reboul. – P. : Seuil, 1995. – 562 p.
12. Moeschler G. Théorie pragmatique et pragmatique conversationnelle / G. Moeschler. – P. : Armand Colin, 1986. – 256 p.

THE HOUSE / HOME CONCEPTUAL DUPLEX IN THE ENGLISH WORLDVIEW

I.V. Davydenko, PhD (Kharkiv)

This article, written in line with cognitive linguistics, reveals a new type of concept – the conceptual duplex which conceptual space is formed by two or more doublet concepts and verbalized by partially overlapping names of each of them. The main properties of the conceptual duplex are disclosed on the example of the concept HOUSE / HOME. Cognitive modeling of lexical polysemy displays the senses of the polysemantic nouns *house* and *home* and their synonyms. These meanings are organized according to the conceptual network and distributed between the conceptual domains. A conceptual duplex HOUSE / HOME forms a conceptual basis of the concept in accordance with the internal forms of the two concept names “shelter / dwelling” which constitute its integral and differential parts. The integral part is represented by the senses: “a dwelling and its inhabitants”, “a dwelling”, “a family’s dwelling”, “a family”, which are common for the both *house* and *home*. Differential parts HOUSE / HOME are represented by differential senses of these words.

Key words: concept HOUSE / HOME, conceptual domain, lexical meaning, polysemy, sense, synonymy, conceptual network.

Давиденко І.В. Дублетний концепт ДІМ – HOUSE / HOME в англійській мовній картині світу. У статті, яку виконано у руслі когнітивної лінгвістики, виокремлюється новий тип концепту – дублетний концепт, чий поняттєвий простір утворено двома і більш поняттями – дублетами і вербалізовано іменами кожного з них, які частково перетинаються. Провідні властивості дублетності розкриваються на прикладі концепту ДІМ – HOUSE / HOME. За допомогою когнітивного моделювання лексичної полісемії виводяться значення полісемантичних іменників *house* і *home* та їхніх синонімів. Ці значення упорядковуються за моделлю концептуальної мережі та розподіляються між поняттєвими доменами. Поняттєву основу концепту становить ідеографічний дублет HOUSE / HOME у відповідності до внутрішніх форм двох імен концепту “притулок / житло”, які утворюють його інтегральну й диференційні зони. Інтегральна зона представлена значеннями “споруда, де живе людина (зі своєю сім’єю)”, “помешкання”, “житло сім’ї”, “сім’я”, спільними для лексем *house* і *home*. Диференційні зони HOUSE / HOME представлені відмінними значеннями цих лексем.

Ключові слова: концепт ДІМ, концептуальний домен, лексичне значення, полісемія, лексико-семантичний варіант, синонімія, концептуальна мережа.

Давыденко И.В. Дублетный концепт ДОМ – HOUSE / HOME в английской языковой картине мира. В статье, выполненной в русле когнитивной лингвистики, выделяется новый тип концепта – дублетный концепт, понятийное пространство которого образовано двумя и более понятиями – дублетами, и вербализовано частично пересекающимися именами каждого из них. Основные свойства дублетности раскрываются на примере концепта ДОМ – HOUSE / HOME. С помощью когнитивного моделирования лексической полисемии выводятся значения полисемантических существительных *house* и *home* и их синонимов. Эти значения упорядочиваются по модели концептуальной сети и распределяются между понятийными доменами. Понятийную основу концепта составляет идеографический дублет HOUSE / HOME, соответствующий внутренним формам двух имен концепта “убежище / жилище”, которые образуют его интегральную и дифференциальные зоны. Интегральная зона представлена значениями “строение, где живет человек (со своей семьей)”, “жилище”, “жилище семьи”, “семья”, общими для лексем *house* и *home*. Дифференциальные зоны HOUSE / HOME представлены отличными значениями этих лексем.

Ключевые слова: концепт ДОМ, концептуальный домен, лексическое значение, полисемия, ЛСВ, синонимия, концептуальная сеть.

The object of the study is HOUSE / HOME conceptual duplex in the English worldview. The purpose of the study is to define the conceptual duplex, and to suggest methods of the analysis of this type of concepts. The material of the study was derived from English-English dictionaries, thesaurus dictionaries, encyclopedias, and texts in the English language of XIV – XXI centuries.

The modern linguistics sees the language as a way to represent knowledge about the world and understands the concept as a “quantum of structured knowledge”, “operation meaningful unit of the memory” [7].

Various methods of conceptual analysis cause various conceptual classifications.

Concepts can be divided into cognitive and cultural; lexical, phraseological, grammatical and textual; categorical and non-categorical; regulative and non-regulative; according to the belonging to a certain segment of the worldview, concepts are divided into emotive, ethical etc.; according to the phenomenon associated with the concept they can be of conduct, object, etc.; concepts can also be divided into parametrical and non-parametrical according to their abilities to classify, and others.

One concept usually has one name. But the latest studies of lexical concepts with several names (for example, concept FAITH/TRUST/BELIEF [12], or concept HOUSE / HOME [3; 11]) express the idea about the absence of any certain correspondence between the linguistic symbol (or a lexeme) and the concept: a concept can be represented by various lexemes, and one lexeme can appeal to various concepts. So, one can possibly think about a specific type of concepts – the **conceptual duplex** based on ideographic duplets (after S.A. Zhabotyns’ka) which have an integral part and differential parts, and are represented in the language by the names of this concept (compare: O.S. Akhmanova sees a duplet as one of the two terms naming the same object or concept).

This article is aimed to elaborate methods of analysis of a lexical conceptual duplex constituted by various senses of the polisemous nouns – names of the concept, and elaborated by the meanings of synonyms compatible with their senses.

The concept HOUSE / HOME has become the object of the analyses of various cognitive studies. Within the linguistic and cultural conceptology the HOUSE / HOME concept, represented by phraseological means of the English language, is studied as a macro-concept, meanwhile FAMILY, FATHERLAND, HOUSE, BUILDING, AUDIENCE [11] are considered to be its micro-concepts.

The semantic space of HOUSE / HOME concept has already been studied within the US poetry of the XXth century [9]. But the correspondence between the concept HOUSE / HOME and its names – polysemous lexemes *house* and *home* and their synonyms – is still beyond scientists’ attention.

These methods of analysis are to solve the current problem of the cognitive linguistics – the correspondence between a lexeme and its meanings, and to determine the conceptual duplex characteristics.

The conceptual duplex HOUSE / HOME in the English language is represented by the following lexemes-synonyms: *house, home, building, dwelling, abode, household, dynasty* [3]. Their meanings vary from 21 and 22 for *house* and *home* to 2-4 for any other synonym; the total meaning of *house* and *home* includes all the meanings of their synonyms, this confirms the idea that both polysemous lexemes – *house* and *home* – are the names of the concept HOUSE / HOME (compare: “the name of a concept is the lexeme representing the meaning of the concept up to the highest degree (in the most complete way)” [2, p. 35]).

The methods of linguistic and cognitive analyses of the conceptual duplex HOUSE / HOME include determination of the senses of the polysemous lexemes – *house* and *home*, which partially synonymous character results in the formation of the conceptual duplex.

The **etymological layer** of the concept HOUSE / HOME is formed by the concepts “shelter” and “dwelling”, which can be found in the etymons of the lexemes *house* and *home* (*house* from P.Gmc. *husan connected to the root of *hide* (v.) and *home* from PIE root **tkei-* to lie, settle down [20; 22]); their inner forms are “shelter” for *house* and “dwelling” for *home*.

This etymology and their inner forms confirm their polisemous and partially synonymous nature, which can be seen within the common senses of the lexemes: “place of living” and “family” [3].

The conceptual modeling of the conceptual duplex HOUSE / HOME, based on the senses of its names – lexemes *house* and *home*, is fulfilled in three stages. The author of this conceptual modeling is S.A. Zhabotyns’ka [4; 5; 6].

The first stage aims to determine senses of *house* (*n.*) i *home* (*n.*) using their lexical meanings and to build up the conceptual nets of polysemy of these lexemes. The conceptual model is stratified into frames. Frames should be considered as tools of mentality which provide the arrangement of the information [4]. All the propositions, consisted of the logical subject and predicate, are thematically grouped and serve for building frame-nets of certain domains. The conceptual networks are built up using the basic frames [4].

A conceptual model, the result of the basic frame integration, can be turned into a cognitive model applying to it the cognitive operation of *salience*. Salience is a cognitive operation which means determination of semantic focuses and senses realization frequency in speech, and determination of “salient” semes (after S.A. Zhabotyns’ka [4]) or “typical” semes (after M.V. Nikitin [8]). Such “salient” semes can be found by analyzing lexical meanings of the word, taken from the dictionary, and by studying the word combinations in speech.

As the following step, one should identify the domains for the senses within the networks of polysemy. Domain is a structure of some background knowledge [14], a cognitive entity, mental experience, representational space or a concept or conceptual complex [16; 17, p. 147].

The analysis aims to compare the networks of polysemy to the identified domains, which are the space of realization for the lexical meanings of *house* (*n.*) and *home* (*n.*) lexemes, and finding their integral and differential senses. If integral senses are found, they can be salient in speech and contextually elaborated in different ways (they can be more or less typical).

The conceptual duplex HOUSE / HOME is based on integral and differential senses of *house* (*n.*) and *home* (*n.*) lexemes and their synonyms.

According to dictionaries [13; 15; 18; 19; 21], *home* (*n.*) has 22 lexical meanings, which have been grouped into 13 main senses taking into account their subject correspondence. The 13 senses have their variants connected by hyper- and hypo-ties [3]. These senses have their own connections / ties which can be reproduced with the help of basic frames propositions: partitive and locative schemes, schemes of similarity and resemblance, and also the scheme of classification.

The integration of these schemes helps to build up the conceptual network of polysemy for *home* (*n.*) lexeme, which profiles its senses within three domains:

(1) domain HUMAN’S LOCATION –

sub-domains: HUMAN’S DWELLING (senses: “building where a person lives”, “building where a person lives with his / her family”, “parents’ house”, “safe place”, “motherland”); ORGANISATION PROVIDING SERVICES (senses: “location of the organization”, “place where a person / an animal is taken care of”, “shelter”);

(2) LOCATION OF A PLANT / AN ANIMAL;

(3) LOCATION OF AN OBJECT –

Sub-domains: LOCATION OF A THING / AN ITEM, PLACE OF AN EVENT, POSITION (*comp. science*), PLACE-OBJECTIVE (*sports*).

The most salient senses of the lexeme in speech are the following: “dwelling of a family”, “house”, “building”, “types of buildings”, “family”. These senses form the core of the concept HOME.

According to dictionaries [13; 15; 18; 19; 21], *house* (*n.*) has 21 lexical meanings, which have been grouped into 14 main senses taking into account their subject correspondence. The 14 senses have their variants connected by hyper- and hypo-ties [3]. These senses have their own hierarchy which can be reproduced with the help of propositions of the basic frames, and form the conceptual network of polysemy within four domains:

(1) domain HUMAN’S LOCATION –

sub-domains: HUMAN’S DWELLING (senses: “building where a person lives (with his / her family)”,

“a residential college within a university”, “a family line including ancestors and descendants, especially a royal or noble family”), COMMERCIAL ORGANISATION (“the hall or chamber in which an assembly meets”, “a quorum of such an assembly”), ESTABLISHMENT FOR ENTERTAINMENT (“theatre / restaurant / casino”, “audience in the theatre”);

(2) LOCATION OF AN ANIMAL;

(3) LOCATION OF AN OBJECT –

sub-domains: LOCATION OF A THING / AN ITEM, POSITION IN THE SKY, POSITION (sports);

(4) MUSIC [3].

The most salient senses of *house* (*n.*) in speech are “building where a person lives (with his / her family)”, “the hall or chamber in which an assembly meets”, “a family line including ancestors and descendants, especially a royal or noble family” [3]. So, the polisemous nouns *house* and *home* represent the HOUSE / HOME concept (within the domain HUMAN’S LOCATION) and other concepts within other domains, in which their senses profile.

The integral domains for them are: HUMAN’S LOCATION, LOCATION OF AN OBJECT, LOCATION OF A PLANT / AN ANIMAL; this confirms their synonymy, partial exchangeability and ability to supplement each other.

The concept HOUSE / HOME is profiled within the domain HUMAN’S LOCATION; the other domains are not relevant for this concept. The integral part of the conceptual networks of polysemy (within the domain HUMAN’S LOCATION) is the sub-domain HUMAN’S DWELLING. Such integral for the both lexemes senses as “place where a person lives (with his / her family)”, “building”, family’s dwelling”, “family” are profiled within this sub-domain.

The second stage of the analysis means to study senses which are represented within the domain HUMAN’S LOCATION. The analysis is carried out basing upon dictionaries and word combinations of the lexemes representing senses profiled within the domain HUMAN’S LOCATION. Only these senses represent the concept HOUSE / HOME. Word combinations help to build up frame networks, which find out qualitative,

locative, temporal, possessive and other characteristics of these senses.

The third stage includes analyses of the synonyms which name the concept HOUSE / HOME. This stage of analyses is based on the statement that a concept corresponds to the whole lexical and semantic paradigm [2].

The study has found out about 500 synonyms of the lexemes *house* and *home*, relevant for each sense of the concept HOUSE / HOME. Different levels of nominative density of these groups of synonyms show different levels of detailed elaboration of a reality segment, what confirms the idea about different shades of meanings. The most numerous and highly elaborated groups of synonyms are formed around the following senses: “building”, “dwelling”. So, these senses are actual for English-speaking people, and form the core of the concept.

Finally, multiple senses of the two lexemes – *house n* and *home n* – are blended together within a model of the HOUSE / HOME conceptual duplex. This model has an integral part and two differential parts. The **integral part** is constituted by the senses “a dwelling and its inhabitants”, “a dwelling”, “a family’s dwelling”, “a family” shared by the lexemes *house n* and *home n*. The differential parts are formed by the senses which are specific for each lexeme.

The **differential part HOUSE** is constituted by the senses: “establishment for entertaining”: “gambling / sporting house”, “house of prostitution”, “eating / dinner house”, “opera house”; “a residential college within a university”, “a legislative or deliberative body”, “the hall or chamber in which such an assembly meets”, “a commercial firm”, “a quorum of such an assembly”, “a family line including ancestors and descendants, especially a royal or noble family”, “the audience or patrons of such an establishment”;

The **differential part HOME** is constituted by the senses: “a building or organization set up to care for smb.”: “orphan’s home”, “nursing home”, “elderly home”, “rest home”, “mental home”; “a person’s country, city, etc., esp. viewed as a birthplace”, “a group living in a house or other place”.

In the worldview there is a special type of concepts –

a conceptual duplex, which semantic space is formed by two or more concepts – doublets, and is verbalized by the nouns, representing each concept, which senses have the integral part. The HOUSE / HOME concept is a conceptual duplex in the English worldview. This concept is a complex mental essence, appealed to by its two names – lexemes *house* and *home* and synonyms relevant for each sense of these lexemes.

The **etymological layer** of the concept HOUSE / HOME is formed by the concepts “shelter” and “dwelling”, which can be found in the etymons of the lexemes *house* and *home*, which make them dependent on their inner forms – “shelter” (*house*) and “dwelling” (*home*). Their inner forms confirm their polisemous and partially synonymous nature, which can be seen within the common senses of the lexemes: “place of living” and “family” [3].

The suggested methods of analysis of conceptual doublets are based on the research in the cognitive polysemy, and has good prospects for future conceptual researches within other languages.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
 2. Воркачев С.Г. Счастье как лингвокультурный концепт / Воркачев С.Г. – М. : ИТДГК “Гнозис”, 2004. – 236 с.
 3. Давыденко И.В. Лексическая репрезентация концепта ДОМ – HOUSE / HOME в английском языке: лингвокогнитивный аспект / Давыденко И.В. : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук. – Харьков, 2012. – 20 с.
 4. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / Жаботинская С.А. // Проблемы загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : збірник наук. праць. – Чернівці, 2008. – С. 357–368.
 5. Жаботинская С.А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С.А. Жаботинская // Вестник Харьков. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – № 928. – 2010. – С. 6–20.
 6. Жаботинская С.А. Концепт / домен: матричная и сетевая модели / С.А. Жаботинская // Культура народов

Причерноморья. – Ялта, 2009. – № 168. – Т. 1. – С. 254–259.
 7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Кубрякова Е.С. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
 8. Никитин М.В. Основы лингвистической теории значения : учеб. пособие / М.В. Никитин. – М. : Высш. шк., 1988. – 168 с.
 9. Радзиевская С.А. Семантическое пространство концепта ДОМ в американской поэзии XX столетия : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : .спец. 10.02.04 “Германские языки” / С.А. Радзиевская. – Киев, 2008. – 20 с.
 10. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты: монография / Слышкин Г.Г. – Волгоград : Перемена, 2004. – 340 с.
 11. Чернобай С.Е. Концепт “дом” в английской фразеологической картине мира / С.Е. Чернобай // Ученые записки Таврич. нац. ун-та имени В.И. Вернадского. Серия “Филология. Социальные коммуникации”. – Том 23 (62). – № 3. – 2010. – С. 136–140.
 12. Янова О.В. Концепт BELIEF / TRUST / FAITH: структура и репрезентация в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : .спец. 10.02.04 “Германские языки” / О.В. Янова. – Санкт-Петербург, 2005. – 21 с.
 13. BBC English Dictionary. – London : Harper Collins Publishers, 1993. – 1372 p.
 14. Clausner T.C. Domains and image schemas / T.C. Clausner, W. Croft // Cognitive Linguistics. – 1999. – No 10/1. – P. 1–31.
 15. COLLINS COBUILD English Language Dictionary. – London : Collins Sons & Co Ltd, 1990. – 1704 p.
 16. Langacker R. Grammar and Conceptualization / Langacker R. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 2000. – 427 p.
 17. Langacker R.W. Foundations of cognitive grammar. V. 1: Theoretical prerequisites / R.W. Langacker. – Stanford, CA : Stanford University Press, 1987. – XI, 547 p.
 18. Longman Dictionary of Contemporary English (LDCE). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ldceonline.com/search/>
 19. Longman Dictionary of Contemporary English. – Harlow : Pearson Education Ltd., 2000. – 1668 p.
 20. Online Etymology Dictionary (OED). [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.etymonline.com/>
 21. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English / Ed. by J.Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1428 p.

УДК 811.111-26:81'42:141.311

АЛЮЗІЇ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ІРОНІЇ В ІДІОСТИЛІ ДЖУЛІАНА БАРНСА: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

О.Я. Дойчик (Івано-Франківськ)

У статті досліджуються алюзії як текстові засоби втілення іронічної домінанти ідіостилю сучасного британського письменника Джуліана Барнса. Для вивчення лінгвокогнітивних параметрів функціонування мовних засобів втілення іронії в тексті застосовано теорію концептуальної інтеграції, яка розглядає іронію як концептуальну проекцію двох різних ментальних просторів, контраст між якими у контексті породжує іронічну оцінку.

Ключові слова: алюзії, ідіостиль, іронія, домінанта ідіостилю, теорія концептуальної інтеграції.

Дойчик О.Я. Аллюзии как средство выражения иронии в идиостиле Джулиана Барнса: лингвокогнитивный анализ. В статье исследуются аллюзии, которые являются текстовыми средствами выражения иронической доминанты идиостиля современного британского писателя Джулиана Барнса. Для изучения лингвокогнитивных параметров функционирования языковых средств выражения иронии в тексте используется теория концептуальной интеграции, рассматривающая иронию как концептуальную проекцию двух ментальных пространств, контраст между которыми порождает ироническую оценку.

Ключевые слова: аллюзии, идиостиль, ирония, доминанта идиостиля, теория концептуальной интеграции.

Doichyk O.Ya. Allusions As the Textual Means of Irony Representation in Julian Barnes' Idiostyle: Linguistic-Cognitive Analysis. The article deals with the analysis of allusions as the textual means of the representation of Julian Barnes' irony considered the dominant feature of his idiostyle. The conceptual integration theory is used to reconstruct the linguistic-cognitive parameters of textual functioning of the linguistic means expressing the author's irony. From the cognitive perspective irony is regarded as a conceptual projection between two different mental spaces which stand in opposition.

Key words: allusions, conceptual integration theory, idiostyle, irony, dominant feature of idiostyle.

Актуальність. Сучасні дослідження характеризуються підвищеною зацікавленістю до засобів лінгвокогнітивного аналізу ідіостилю автора художнього твору (праці Л.І. Белехової, Н.С. Болотнової, О.П. Воробійової, О.М. Кагановської, О.В. Мазепової, Е. Семіно, І.А. Тарасової, О.Г. Фоменко та інших). У поетико-когнітивному вимірі ідіостиль автора художнього твору визначається як опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей.

Для формування неповторного художнього ідіостилю визначальним є оцінне ставлення автора

до зображуваних явищ і подій з позицій домінанти. Аксиологічна домінанта – це серцевина картини світу письменника, яка визначає цілісність художнього твору [9, с. 207]. Домінанта ідіостилю – це комплекс когнітивних, емотивних, естетичних та ціннісних еталонів, характерних для певної особистості, які слугують психічною основою метафоризації і вербалізації картини світу у художньому творі [6].

У художньому тексті головну роль відіграє суб'єктивний чинник – свідомість автора, який підпорядковані всі елементи тексту, тому авторська домінанта репрезентується різними засобами на всіх рівнях тексту [3, с. 12]. За словами Л.Г. Бабенко, використання мовних засобів у тексті

повністю визначається особливостями авторського індивідуального стилю, який зумовлює розмаїття та оригінальність вживання лексичних та граматичних форм у тексті. Унікальність стильової організації художнього твору формується доміантними засобами його мовної структури. Текстова доміанта зумовлена актуалізацією комплексу лексико-синтаксичних (формальних) засобів вираження змісту, які беруть участь у формуванні концептуального простору художнього твору [2, с. 327].

Метою статті є виявити лінгвокогнітивні параметри функціонування алюзій як засобів втілення іронічної доміанти ідіостилю Джуліана Барнса.

Серед найбільш відомих сучасних письменників-постмодерністів (М. Аміс, П. Акройд, У. Еко, П. Зюськінд, Дж. Фаулз, К. Кізі та ін.) почесне місце займає Джуліан Барнс, творча манера якого, поєднуючи риси постмодернізму (зокрема, символізм, фрагментарність, релятивізм, ризомність, стратегія подвійного кодування, іронія тощо), виходить за межі постмодернізму і характеризується неповторністю, оригінальністю і впізнаваністю.

Об'єктом нашого дослідження є іронічна доміанта ідіостилю Дж. Барнса. Предметом дослідження виступають алюзії як текстові засоби втілення авторської іронічної модальності. Матеріалом слугує вибірка мовних засобів реалізації іронічної модальності у романі Дж. Барнса "Love, etc".

Важливим показником індивідуального стилю письменника є стильова доміанта, яка визначає характерні риси його творчої манери. Це – стрижневий критерій певного художнього твору, специфіки творчості автора або стильової тенденції, школи чи напрямку. Стильова доміанта характеризує ту особливість ідіостилю, яка переважає за частотністю прояву, за семантикою, формальним вираженням і функцією у творах письменника [2, с. 326]. За нашими даними, доміантою ідіостилю Дж. Барнса є іронія, яка відображає його оцінну позицію і є особливою формою авторського світосприйняття.

Дослідники творчості Дж. Барнса неодноразово звертали увагу на іронічне ставлення письмен-

ника до світу, яке виявляється у його творах [14; 17]. Дж. Барнсу притаманне відсторонене світосприйняття, яке реалізується у творчості автора крізь специфічну модифікацію постмодерністської іронії. Іронія, яку сам письменник визначає як "спосіб показати, що речі насправді не такі, якими здаються" [11], втілюється у текстах його романів за допомогою мовних засобів різних рівнів.

Постмодерністська іронія звертається до поза часових сюжетів і вічних тем для гострого висвітлення їхнього аномального стану в сучасному світі. Усі банальні поняття зазнають у постмодернізмі не просто глибоких метаморфоз, а начебто повертаються іншим боком [1, с. 202]. Об'єктом іронії у постмодерністському художньому тексті стають не тільки конкретні явища або категорії, але й вся система стильових і ціннісних ієрархій, під сумнів ставиться будь-яка упорядкованість [1, с. 203].

Все більшого зацікавлення набуває розгляд іронії не як стилістичного прийому, що функціонує у межах фрази, а як особливого художнього ставлення до світу, що потребує для свого вираження цілої системи прийомів та засобів [4, с. 144]. Сучасні дослідження дедалі більше спрямовуються на характер, походження, види та механізми сприйняття іронії у мові та мисленні [15]. Деякі вчені, теоретики постмодернізму, розглядають іронію не як обмежений риторичний троп і навіть не як загальне ставлення до дійсності, а як дискурсивну стратегію, яка оперує на вербальному або формальному (візуальному, текстовому) рівнях [16, с. 10]. Згідно з цим підходом, іронічна доміанта організовує структуру художнього тексту та зумовлює специфіку ідіостилю його автора, виступаючи особливою художньою формою авторської оцінної позиції, яка втілюється у тексті художнього твору за допомогою великої кількості мовних засобів.

Механізм створення іронічного смислу полягає у протиріччі прямого змісту висловлення і контекстуального, що зумовлює появу підтекстової авторської суб'єктивної оцінки. В основі іронії лежить контраст, який базується на інконгруентності [18, с. 156; 8]. У складних формах іронії словам приписуються не протилежні значення, а ціла гама

іронічних оказіональних смислів, що виникають у свідомості читача внаслідок кореляції семантики слів із текстовою ситуацією [7, с. 7].

Аналіз численних мовних одиниць з іронічним смислом показав, що іронія Дж. Барнса реалізується як явище вторинної номінації на лексичному, синтаксичному і текстовому рівнях. Серед засобів текстової іронії варто виокремити алюзії та прецедентні тексти, застосування яких є характерним для ідіостилю письменника. За словами С. І. Походні, з одного боку алюзія, створюючи вертикальний контекст, збагачує художній твір, з іншого, – використовуючись у “зниженому” вигляді, переходить у сферу комічного [7, с. 100]. Розглянемо для прикладу кілька уривків з роману “Love, etc”:

а) *That's as it may be,' said Stuart. 'We none of us know why we have come to this great vale of tears. But it's no excuse for not getting on with the job, is it?'* [10, с. 121] – у християнській свідомості “долина сліз” як прецедентний текст з Біблії (Книга Еклезіаста) вживається на позначення складності життя. Вжита персонажем Стюартом, байдужим до релігії, ця фраза у контексті виражає іронію над постійною депресією його підлеглого Олівера. А наступний коментар про те, що Олівер лінується працювати, посилює контраст між первинним та аплікативним змістом фрази і виражає іронічну модальність. Така семантична реорганізація, яка виникає, коли надана інформація є несумісною з початковою інтерпретацією, називається “зміщенням фреймів” (frame shifting [12, с.3]). Іншими словами, фрейм VALE OF TEARS передбачає подальше осмислення складності та трагічності життя, але наступна фраза щодо безпідставності прогулів Олівера на роботі контрастує із очікуваною інформацією і реорганізовує семантичне наповнення фрейму;

б) *Interrupted me on two separate occasions which would never have happened dans le bon vieux tems du roy Louys* [10, с. 67] – стан справ у Франції до і після Великої революції проектується на стосунки персонажів Олівера і Стюарта до і після одруження Олівера з Джиліан. Автор іронізує над манією величі Олівера, який прирівнює

себе до короля Людовіка, вважаючи себе авторитетом для Стюарта у всіх життєвих питаннях;

в) *Explain things? Can't we leave that until we reach the Dies Irae?* [10, с. 9] – у християнстві Судний День уявляється часом, коли все прожиття буде переглянуто і проаналізовано, однак у вжитому контексті алюзія має значення ‘ніколи’. Іронічний контраст між первинною та контекстуальною конотаціями виражає ставлення автора до небажання більшості людей обговорювати та пояснювати свої вчинки.

Розуміння іронії як комплексного явища, яке актуалізується і на рівні мовлення, і на глибинному рівні концептуальних структур, дає змогу виявити контраст і між буквальним та переносним значеннями іронії на рівні мовлення, і між образами ідеалізованої, очікуваної ситуації та реальної ситуації на рівні концептуальних моделей [5, с. 35].

Когнітивний підхід до аналізу іронії дозволяє змодельовати когнітивні процеси, що лежать в основі розуміння іронічних висловлень. Дослідження іронії Дж. Барнса здійснюємо у руслі теорії концептуальної інтеграції Дж. Фоконьє і М. Тернера [13], яка, як відомо, є ефективним методом дослідження практично будь-яких динамічних (оказіональних) мовних явищ [18, с. 276], а іронічні висловлення саме належать до контекстуальних утворень (online processes). Ґрунтовну методику лінгвокогнітивного аналізу механізмів створення та інтерпретації іронії, яка базується на теорії блендингу, запропоновано у праці Х. Руїза [18].

Іронія з когнітивної точки зору розглядається як концептуальна проекція з двох різних ментальних просторів, де перший вхідний простір закоріненний в іронічному висловленні, а другий має в основі реальне когнітивне оточення. Іронічне висловлення, активізуючи у свідомості читача певну очікувану ситуацію, контрастує з безпосереднім когнітивним середовищем цього висловлення, а вербалізована оцінка контрастує відповідно з прихованим ставленням письменника до зображуваної ним ситуації. Породжуючий простір регулює кореляції між вхідними просторами; спроектований простір (projection space у термінології Х. Руїза), або бленд,

уможливило створення концептуальної проєкції з контрастуючих вхідних просторів за допомогою ментальних операцій інтерпретації іронічного смислу: реверсії (відновлення значення, протилежного (оберненого) висловленому), інтегрування (збалансована комбінація концептуальних структур різних ментальних просторів), узгодження (створення базового концептуального контуру, сформованого з одного чи кількох вхідних просторів з метою встановлення відповідності з когнітивним оточенням) [18]. Отож, іронія розглядається як концептуальна проєкція двох різних ментальних просторів, опозиція між якими у контексті породжує іронічну оцінку. Це процес зародження нового значення, де мовець висловлюється, маючи на думці протилежне, з метою досягнення певного контекстуального ефекту. Висловлення може інтегрувати кілька ментальних просторів, співвідношення яких встановлюється за допомогою операції узгодження. Навіть якщо вхідні простори не протилежні один одному у плані змісту, вони можуть містити певну контрастну інформацію, яка створює іронію [18, с. 156–167].

Для ілюстрації розглянемо такий уривок з роману “Love, etc”:

г) *Stuart at dinner was at his most Stuardesque. St. Simeon the Stylite would have thrown a wobbly and built his pillar even higher to escape the narcoleptic miasma that encircled the table legs like dry ice* [10, с. 89] – алюзія на чудо св. Симеона (який прожив 39 років на чотириметровому стовпі, намагаючись, за його словами, втекти від світу вертикально, бо горизонтально це зробити не вдалося) активізує фрейм ST. SIMEON’S LIFE у першому вхідному просторі (первинний контекст алюзії). Другий вхідний простір також структурується згідно із фреймом ST. SIMEON’S LIFE, який містить модифіковані елементи з цільового контексту. Породжуючий простір структурує відповідники з обох вхідних просторів (agent, action, purpose), виявленні шляхом інтегрування. Узгодження передбачає залучення додаткового дистантного контексту з інформацією про персонажа Стюарта для адекватної інтерпретації смислу висловлення і зумовлює в спроектованому просторі модифікацію первинного значення алюзії в цільовому (“зниженому”) контексті для встановлення відповідності з реальною ситуацією: на висоті чотирьох метрів святий Симеон зміг відсторонитися від світу, але не від безмежно нудного Стюарта.

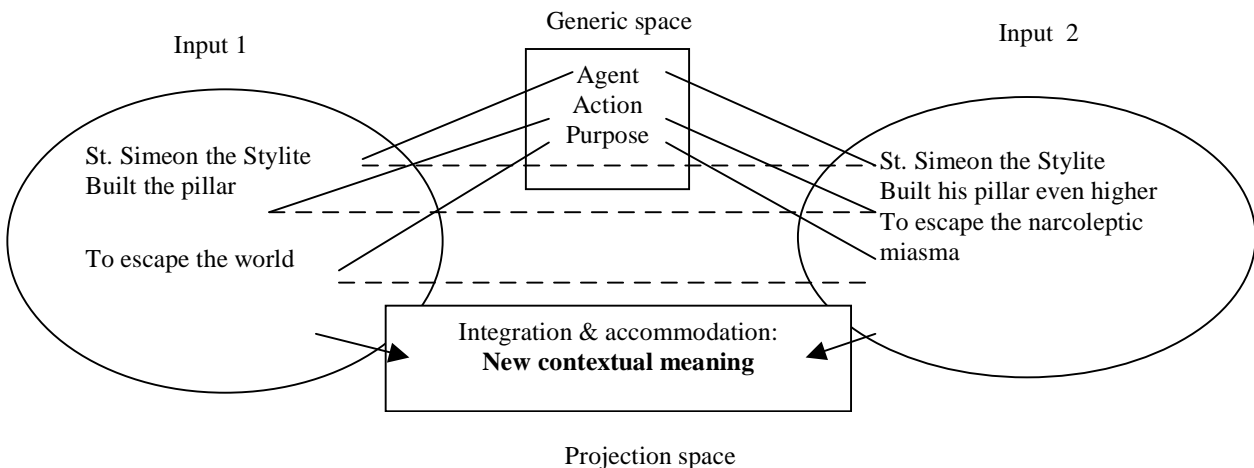

Рис. 1. Мережа ментальних просторів для іронії, вираженої алюзією

Отже, теорія концептуальної інтеграції є ефективною для декодування постмодерністської іронії та є перспективним методом дослідження іронії в художньому тексті, оскільки процес інтерпретації потребує аналізу не тільки суто мовного вираження, але й урахування екстралінгвальної інформації (біографічної, культурно-історичної тощо), яка міститься у вхідних просторах концептуальної мережі. Дослідження лінгвокогнітивних параметрів іронічної домінанти на прикладі алюзій як текстових засобів втілення іронії Дж. Барнса доповнює вивчення ідіостилю автора у лінгвоконцептуальному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабелюк О.А. Принципи постмодерністського текстотворення сучасної американської прози малої форми : [монографія] / О.А. Бабелюк. – Дрогобич : ТЗОВ “Вимір”, 2009. – 296 с. 2. Бабенко Л.Г. Филологический анализ текста. Основы теории, принципы и аспекты анализа : [учебник для вузов] / Л.Г. Бабенко. – М. : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2004. – 464 с. 3. Гацура Н.И. Специфика модели авторского сознания, репрезентированного в разножанровых текстах (на материале творчества О. Хаксли) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Н.И. Гацура. – Барнаул, 2011. – 21 с. 4. Иткина Н.Л. Об иронии (опыт интерпретации текста) / Н.Л. Иткина // Семантические особенности и функции слов и словосочетаний в английском языке : сборник научных трудов. – М., 1986. – С. 142–149. 5. Лесик І.В. Інтерпретація іронії реципієнтом: когнітивний і комунікативний аспекти (на матеріалі англomовного художнього дискурсу) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / І.В. Лесик. – Одеса, 2009. – 208 с. 6. Мукаржовский Я. Структурная поэтика / Я. Мукаржов-

ский. – М., 1996. – 324 с. 7. Походня С.И. Языковые виды и средства реализации иронии : [монография] / С.И. Походня ; [отв. ред. Ю.А. Жлуктенко]. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с. 8. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : [монография] / В.А. Самохина. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2008. – 350 с. 9. Свинцова І.О. “Підвищена емоційність” як стильова домінанта поезії Дж.Г. Байрона : когнітивно-прагматичний аспект / І.О. Свинцова // Вісник Житомир. держ. ун-ту. – Вип. 49. “Філологічні науки”. – 2010. – С. 207–211. 10. Barnes J. Love, etc / J. Barnes. – New York : Vintage Books, 2002. – 227 p. (L). 11. Baron S. Nothing to Be Frightened of: An Interview with Julian Barnes [Електронний ресурс] / S. Baron // The Oxonian Review of Books. – 2008. – Vol. 7. – Issue 3. – Режим доступу : <http://www.julianbarnes.com>. 12. Coulson S. Semantic Leaps : Frame-Shifting and Conceptual Blending in Meaning Construction / Seana Coulson. – Cambridge University Press, 2006. – 304 p. 13. Fauconnier G. Conceptual Integration Networks / G. Fauconnier, M. Turner // Cognitive Science. – 1998. – 22/2. – P. 133–187. 14. Guignery V. The Fiction of Julian Barnes: A Reader’s Guide to Essential Criticism / V. Guignery. – Palgrave Macmillan, 2006. – 240 p. 15. Hutcheon L. Irony’s Edge: The Theory and Politics of Irony / L. Hutcheon. – London : Routledge, 2005. – 242 p. 16. Irony in Language and Thought : A Cognitive Science Reader / [ed. by Raymond W. Gibbs, Jr., Herbert L. Colston]. – New York : Taylor & Francis Group, 2007. – 619 p. 17. Moseley M. Understanding Julian Barnes / M. Moseley. – Columbia : University of South Carolina Press, 1997. – 198 p. 18. Ruiz J.H. Understanding Tropes : At the Crossroads Between Pragmatics and Cognition / J. Herrero Ruiz. – Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH, 2009. – 299 p. 19. Utsumi A. Verbal Irony as Implicit Display of Ironic Environment: Distinguishing Ironic Utterances from Nonirony / A. Utsumi // Journal of Pragmatics. – 2000. – № 32. – P. 1777–1807.

ЭМПИРИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ОРИЕНТАЦИОННЫХ МЕТАФОР ДОБРА И ЗЛА

И.В. Змиёва, канд. филол. наук (Харьков)

В статье анализируются представления древних людей о добре и зле и способы их отображения в германско-скандинавской мифологии и раннехристианских текстах. Выделяются три типа понимания добра и зла, среди которых интуитивно-априорный играет основную роль в создании концептуальных ориентационных метафор GOOD IS UP / FAR AWAY / INSIDE, EVIL IS DOWN / NEAR / OUTSIDE.

Ключевые слова: добро и зло, дуалистические мифы, мифология, ориентационные метафоры.

Зміюва І.В. Емпіричні підстави для формування англомовних орієнтаційних метафор ДОБРА та ЗЛА. У статті аналізуються уявлення прадавніх людей про добро та зло й засоби їх відображення у германсько-скандинавській міфології та ранньохристиянських текстах. Визначено три типи розуміння добра та зла, серед яких інтуїтивно-априорний відіграє основну роль у формуванні концептуальних орієнтаційних метафор GOOD IS UP / FAR AWAY / INSIDE, EVIL IS DOWN / NEAR / OUTSIDE.

Ключові слова: добро та зло, дуалістичні міфи, міфологія, орієнтаційні метафори.

Zmiyova I.V. The Empirical Basis for the Formation of English Orientational Metaphors of GOOD and EVIL. The article deals with the ideas of ancient people about good and evil as well as methods of their representation in Germanic-Scandinavian mythology and early christian texts. Three types of understanding good and evil have been distinguished among which intuitively-a priori one plays the basic role in the formation of orientational metaphors GOOD IS UP / FAR AWAY / INSIDE, EVIL IS DOWN / NEAR / OUTSIDE.

Key words: dualistic myths, good and evil, mythology, orientational metaphors.

ДОБРО и его противоположность ЗЛО относятся к числу универсальных базовых философских ценностей [1; 4; 10]. Осуществляя общую когнитивную оценку, они выступают обязательным компонентом ценностной картины мира. Она складывается у обобщенного носителя культурно-языковых и коммуникативно-деятельностных ценностей, знаний, установок и поведенческих реакций на основе его ценностного, познавательного и поведенческого аспектов [5, с. 8].

Изучение содержания добра и зла в мифологии – источнике нравственных добродетелей, но и нравственных недостатков, способов объективации этого содержания с помощью языковых единиц, несомненно, является актуальной проблемой современной когнитивно-дискурсивной парадигмы лингвистики.

Объектом исследования является мифологический дискурс, а предметом – способы, которыми в данном дискурсе представлены и противопоставлены понятия добра и зла, послужившие основанием для возникновения ориентационных метафор. В качестве материала использованы германско-скандинавские мифы и библейские тексты.

В истории философии выделяют три основных типа понимания добра и зла: 1) конвенциональный, когда этические принципы зависят от конкретного жизненного, социального и конфессионального опыта, а также от условий человеческой и природно-социальной среды; 2) онтологический, при котором считают, что добро и зло существуют в структуре бытия, либо порождаются абсолютным началом мироздания; 3) интуитивно-априорный, где добро и зло есть интуиции, не подлежащие рациональной

рефлексии [9, с. 252]. Концептуализация добра и зла, таким образом, происходит в ходе категориально-понятийного и логического оформления исходных интуиций в дискурсе, который “служит средой конструирования смыслов” [11, с. 28] и является “единством языкового, когнитивного и коммуникативного (социально-прагматического) аспектов” [12, с. 116].

Концепты ДОБРО и ЗЛО моделируются метафорически с использованием языковых средств вторичной номинации. Метафора – это “ключ к пониманию основ мышления и процессов создания не только национально-специфического видения мира, но и его универсального образа” [2, с. 5–6]. Однако, как замечает Дж. Серль, метафоры достигают своей коммуникативной цели (т.е. получают успешную интерпретацию), если и говорящий, и слушающий обладают общей семантической компетенцией, дополненной такими общими фоновыми знаниями о мире, которые делают возможным понимание буквального значения [8, с. 321].

Метафоры функционируют не только как “процессы познания мира, но и как посредники между человеческим разумом и культурой” [6, с. 360]. “В метафоре заключено имплицитное противопоставление обыденного видения мира необычному, вскрывающему индивидуальную сущность предмета. Метафора отвергает принадлежность объекта к тому классу, в который он на самом деле входит, и утверждает включенность его в категорию, к которой он не может быть отнесен на рациональном основании” [2, с. 17].

Дж. Лакофф и М. Джонсон утверждают, что метафоры принадлежат не только языку, что процессы человеческого мышления в целом метафоричны. Познавательный процесс при помощи метафоры предстает в виде операций: человеческий разум в процессе когниции сопоставляет семантические концепты, что становится основанием для появления метафоры. Метафоры как выражения естественного языка возможны именно потому, что они являются метафорами концептуальной системы человека [13, р. 14; 14]. В этой системе

выделяются “конвенциональные” и “новые” (“образные”, “творческие”) метафоры, где первые “структурируют обыденную понятийную систему человека”, базируются на повторяющихся, “систематических корреляциях между явлениями, фиксированными в нашем опыте” и отражаются в повседневном употреблении языка; а вторые дают “новое понимание нашего опыта”, придают “новый смысл нашему прошлому, нашей повседневной деятельности” [13, р. 211, 61, 139]. При этом важно подчеркнуть, что корреляции – это не сходство. “Метафоры, основанные на корреляциях в опыте, определяют те понятия, на основе которых воспринимается сходство” [13, р. 152]. Помимо сходства между референтами метафора также предполагает несходство, способное создать новый смысл.

Среди конвенциональных особое место занимают ориентационные (пространственные) метафоры, которые “организуют целую систему концептов относительно другой системы. <...> Ориентационные метафоры придают концепту пространственную ориентацию” [13, р. 14].

Основными в процессе метафоризации ДОБРА и ЗЛА выступают пространственные концепты, включающие пары: ВЕРХ – НИЗ, ВНУТРИ – СНАРУЖИ, ДАЛЕКО – БЛИЗКО. Эмпирические основания возникновения таких пар коренятся в культурно-символическом опыте двоичной символической классификации, берущей начало в древности.

Этико-дуалистическое представление ДОБРА и ЗЛА в наивной картине мира восходит к языческим дуалистическим мифам. В них каждый персонаж относится либо к положительному началу – как носитель ДОБРА, либо к отрицательному – как носитель ЗЛА. Часто ДОБРО и ЗЛО не имеют прямых названий, но обозначаются символами сторон – “левой” (ассоциируемой со злом) и “правой” (ассоциируемой с добром), или нижним (темным) и верхним (светлым) мирами:

A wise man's heart is at his right hand; but a fool's heart at his left /Ec. 10:2/

Дуалистические мифы, отражавшие попытки осмыслить окружающий мир, основаны на проти-

вопоставленні двох рядів міфологічних символів, признаваних корисними або шкідливими для даного племені, і мали соціальним і культурним фоном дуалістическу організацію общества, делившу кождое племя на две части, что закрепилося в парных символах – *солнце – луна, мужской – женский, правый – левый, верхний – нижний, север – юг*. Эти же мотивы прослеживаются и в древнеиндийской мифологии, где боги были созданы наверху из дня, а демоны-асуры – внизу из ночи. Боги были белыми, а асуры черными, с богами была правда, а с асурами – кривда, богов Творец создавал правой рукой, а демонов – левой (подчеркивание мое – И.З.) [7, с. 408]:

And now if ye will deal kindly and truly with my master, tell me: and if not, tell me; that I may turn to the right hand, or to the left /Ge.24:49/

ВЕРХ и НИЗ, верхний и нижний миры, как одно из главных мифологических противопоставлений, в дуалистических мифах встречаются чаще всего. В мифах, изображающих мир преимущественно по вертикали, обычно различаются три мира, противопоставляемые по принципу *верхний-нижний*. Земля, земной мир, в котором живут люди, противопоставлен как нижний верхнему миру – небу, где обитали боги. Одновременно земной мир рассматривается как верхний по отношению к подземному или водному миру [7, с. 408]. Таким образом, трехчленные системы возникают внутри двучленных (дуальных) мифологических систем благодаря повторному наложению оппозиции “верх :: низ” на одну из частей дуальной системы. В христианской этике трехчленная вертикальная картина мира соотносится с адом, землей и раем.

Однако в германо-скандинавской мифологии, откуда берет начало английская история и культура, пространственная модель мира включает горизонтальную и вертикальную проекции [7]. В горизонтальной модели мира центр населен людьми, а на окраине, в частности, на севере находится царство мертвых. Вертикальная модель делит мир на землю, где живут люди, небо, где обитают боги, и подземный мир, где находится царство мертвых.

Таким образом, “низ” и “север” становятся в английской мифологии тождественными друг другу. Это находит подтверждение и в ветхозаветных текстах, где описывается процедура жертвоприношения. Жертвенное животное приводили к скинии и “закалывали его на северной стороне жертвенника” [3, с. 259]:

And he shall lay his hand upon the head of his offering, and kill it at the door of the tabernacle of the congregation: and Aaron's sons the priests shall sprinkle the blood upon the altar round about /Lev. 3:2/

Горизонтальная проекция построена на противопоставлении – обитаемая, центральная, освоенная людьми часть земли – пустынная, каменная, холодная окраина. Это противопоставление раскрывается как оппозиция центра и периферии (БЛИЗКО – ДАЛЕКО). Основу вертикальной космической проекции составляет мировое древо. Оно связывает Землю, где живут люди, с небом, где находятся боги, а главное – с подземным миром, где находится царство мертвых – хель (ср. английское *hell* = ад). Можно сказать, что хель является тем центром, в точке которого совпадают вертикальная и горизонтальная картины мира [7, с. 233–234, 287–288]:

I made the nations to shake at the sound of his fall, when I cast him down to hell with them that descend into the pit /Ez.31:16/

Пространственные концепты человеческого мышления, включающие пары ВЕРХ – НИЗ, БЛИЗКО – ДАЛЕКО, ВНУТРИ – СНАРУЖИ служат базовыми для возникновения ориентационных метафор ДОБРА и ЗЛА: GOOD IS UP / EVIL IS DOWN, GOOD IS FAR AWAY / EVIL IS NEAR, GOOD IS INSIDE / EVIL IS OUTSIDE

Метафора GOOD IS UP основана на разных видах опыта: ДОБРО это БЛАГО, а блага могут быть как духовными (божественными), так и земными (утилитарными). Первые – это добродетель (*good, goodness, merit, moral qualities*), праведность (*righteousness*), душевная доброта (*kindness*). Это те качества, которыми человек может обладать, если будет соотносить свои поступки с запо-

ведями Бога, который находится на небесах. Согласно вертикальной модели мира, после смерти праведник вознесется на небеса, то есть наверх. Отсюда, метафора ДОБРО ЕСТЬ (направлено) ВВЕРХУ.

Напротив, человек, который поступает вразрез с заповедями Божьими, совершает грех, ведет аморальную жизнь, не видит различия между добром и злом, попадет в ад:

The wicked shall be turned into hell, and all the nations that forget God /Ps.9:17/

And God saw that the wickedness of man was great in the earth, and that every

Imagination of the thoughts of his heart was only evil continually /Ge.6:5/

Земными (утилитарными) благами является все то, что приносит пользу человеку, служит его счастьем [1, с. 280], а, следовательно, это счастье (*happiness*), здоровье (*health*), успех (*success*), благополучие (*wealth*) и т.п. Физическая мотивация того, что GOOD ориентировано вверх, связана с тем, что больной человек ассоциируется с горизонтальным положением, а у счастливого, успешного, благополучного человека обычно расправлены плечи, голова поднята, а взгляд устремлен в будущее (которое мыслится впереди и по мере приближения к нему, по законам перспективы, становится больше и как бы поднимается вверх). Так формируется когнитивная метафора GOOD/HAPPINESS/HEALTH/ SUCCESS/WEALTH IS UP, например:

And the good must triumph over the bad /BNC, BNR 189/

Despite her success, she insists on being down-to-earth and believes she has an obligation to give a little back to the sport which shot her to fame /BNC, CB4 997/

В христианской этике ДОБРО и ЗЛО понимаются как нравственные категории, определяющие поведение человека и не связанные с воздействием на него мифологических сил [7], а человек выступает носителем двух начал: его плоть тяготеет

к злomu (EVIL IS NEAR), а дух – к благому (GOOD IS FAR AWAY):

For the good that I would I do not: but the evil which I would not that I do.

Now if I do that I would not, it is no more I that do it, but sin that dwelleth in me.

I find then a law, that, when I would do good, evil is present with me /Rom. 7:19-21/

Эти идеи совпадают с образом лестницы, широко распространенным символом иерархии и духовного восхождения. Человек находится где-то посередине этой лестницы и благодаря свободе выбора сам решает, восходить к Богу (ДОБРУ), который находится на верхней ступени лестницы, или удаляться от него и таким образом приближаться к его антитезе – абсолютному ЗЛУ (Дьяволу).

And he dreamed, and behold a ladder set up on the earth, and the top of it reached to heaven: and behold the angels of God ascending and descending on it /Gen. 28:12/

Таким образом, добро и зло обладают специфической особенностью – они не навязываются извне, как чье-либо приказание, а вытекают из внутренних побуждений личности и в значительной мере воспринимаются индивидом интуитивно. При этом добро и зло становятся внутренним побуждением только в результате воспитания, то есть усвоения определенных традиций, нравов, обычаев, привычек, которые возникают на основе опыта и фиксируются в германско-скандинавских мифах и раннехристианских текстах.

Антиномия ДОБРО :: ЗЛО является основой и предпосылкой формирования этической сферы человеческих отношений, которая имеет универсальный характер для разных культур. При этом для каждого носителя культурных ценностей базисная оппозиция добра и зла остается актуальной и может служить основанием для дальнейших исследований языковой представленности данных универсалий в отдельных лингвокультурах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель. Поэтика. Риторика / Аристотель. – СПб. : Изд-во “Азбука”, 2000. – 350 с. 2. Арутюнова Н.Д. Метафора и дискурс / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры : сборник ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз.; вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 5–32. 3. Библийская энциклопедия. Труд и издание архимандрита Никифора. – М. : ТЕРРА, 1990 – 902 с. 4. Гартман Н. Этика. – СПб: “Владимир Даль”, 2002. – 707 с. 5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2004. – 477 с. 6. Макормак Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Макормак // Теория метафоры : сборник ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 358–386. 7. Мифы народов мира. Энциклопедия : в 2-х т. / [Гл. ред. С.А. Токарев]. – М. : НИ “Большая Российская энциклопедия”, Т. 1. 1998. – 672 с. 8. Серль Дж.Р. Метафора / Дж.Р. Серль // Теория метафоры : сборник ; пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой; общ. ред. Н.Д. Арутюновой и М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – С. 307–341. 9. Современный философский словарь / [под общ. ред. В.Е. Кемерова]. – Лондон, Франкфурт-на-Майне, Париж, Люксембург, Москва, Минск : “ПАНПРИНТ”, 1998. – 1064 с. 10. Спиноза Б. Этика / Б. Спиноза. – Мн. : Харвест, М. : АСТ, 2001. – 336 с. 11. Шевченко І.С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І.С. Шевченко, О.І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 21–28. 12. Шевченко І.С. Когнітивно-прагматичні дослідження дискурсу / І.С. Шевченко // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [під заг. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 105–117. 13. Lakoff G. Metaphors We Live By / G. Lakoff, M. Jonson. – Chicago, London : The Univ. of Chicago Press, 1980. – 212 p. 14. Lakoff G. On contemporary theory of metaphor / G. Lakoff // Ortony A. (ed.) Metaphor and Thought. – New York : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.

УДК 811.133.1'373

ПРОЦЕСИ НЕОЛОГІЗАЦІЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ У КОГНІТИВНО-ДИСКУРСИВНОМУ АСПЕКТІ

О.В. Косович, канд. філол. наук (Тернопіль)

У статті характеризується стан вивчення проблеми неологізації французької мови, аналізуються різні підходи до дослідження інновацій, визначається рівень формування основних понять, розкриваються когнітивно-дискурсивні механізми неологізації, які детермінують розвиток лексико-семантичної системи французької мови. Визначаються дії когнітивно-дискурсивних механізмів, що забезпечують оновлення мовної картини світу за рахунок появи неологізмів, які є результатом когнітивно-дискурсивної інтерпретації дійсності..

Ключові слова: когнітивно-дискурсивні механізми, концептосфера, неологізація, неологізм, неоконцепт, неоконцептуалізація.

Косович О.В. Процессы неологизации в когнитивно-дискурсивном аспекте. В статье характеризуется состояние изучения проблемы неологизации французского языка, анализируются разные подходы к исследованию инновации, определяется уровень формирования основных понятий, раскрываются когнитивно-дискурсивные механизмы неологизации, которые детерминируют развитие лексико-семантической системы французского языка. Определяются действия когнитивно-дискурсивных механизмов, которые обеспечивают обновление языковой картины мира за счет появления неологизмов, которые являются результатом когнитивно-дискурсивной интерпретации действительности.

Ключевые слова: когнитивно-д

Kosovych O.V. Studying of French language neologization processes from the cognitive and discursive point of view. The article deals with the studying status of French language neologization problems, different approaches to innovation studying are analyzed, main notions formation level is determined, cognitive and discursive mechanisms of neologization that determine the development of lexical and semantic system of French language are revealed. Actions of cognitive and discursive mechanisms that ensure the world language picture renovation owing to neologisms appearance as a result of cognitive and discursive reality interpretation are determined.

Key words: cognitive and discursive mechanisms, concept sphere, neologization, neologism, neoconcept, neoconceptualization.

Тенденція до змін та оновлення – глобальна властивість мовної системи, без осмислення якої неможливо достеменно розуміння динаміки мовної картини світу з точки зору когнітивно-дискурсивних умов і чинників неологізації. Мовні чинники неологізації пов'язані зі внутрішньою мотивацією процесу вербалізації продуктів пізнання, а також з факторами когнітивно-комунікативного і дискурсивно-прагматичного характеру, які обумовлюють появу нового слова різними проявами інтелектуальної та емотивно-оціночної активності носіїв мови.

Неологізація французької мови передбачає її вивчення як динамічної системи. Динаміка мови,

її здатність до неологізації дозволяє їй виконувати з кожним разом все складніші когнітивно-дискурсивні функції, сприяючи відображенню у мовній свідомості явищ навколишньої дійсності, які номінуються. Поступово разом з перетворенням суспільства, духовного життя народу, трансформуванням картини світу, що склалася, оновлюється і концептосфера мови.

Об'єктом дослідження є неологізація як комплексний когнітивно-дискурсивний процес, спрямований на оновлення лексико-семантичної системи мови.

Предмет дослідження – когнітивно-дискурсивні механізми неологізації, які детер-

мінують розвиток лексико-семантичної системи французької мови.

Мета роботи – виявити когнітивно-дискурсивну специфіку неологізації, що обумовлює високі темпи оновлення номінативного фонду французької мови, розкрити сузь неологізації як важливого засобу оновлення мовної картини світу.

Матеріалом дослідження є сучасні масмедійні видання, головно он-лайнні, що забезпечує оперативне та достовірне відображення процесів неологізації, визначає цілеспрямовану демонстрацію власне мовних і позамовних чинників неологізації сучасної французької мови.

Актуальність дослідження обумовлюється необхідністю вивчення закономірностей процесу неологізації з точки зору безперервного оновлення ціннісно-сислового простору французької мови; визначення дії когнітивно-дискурсивних механізмів, що забезпечують оновлення мовної картини світу за рахунок появи неологізмів, що є результатом когнітивно-дискурсивної інтерпретації дійсності.

Теорія когнітивно-дискурсивного оновлення французької мовної картини світу ґрунтується на наявному науковому досвіді в галузі вивчення нового слова. Незважаючи на стрімкий розвиток неології за останні роки в теорії цієї наукової дисципліни до сьогодні залишаються і недосліджені питання, серед яких пріоритетним є опис процесу неологізації у когнітивно-дискурсивному ракурсі. Це обумовлюється необхідністю узгодження традиційних та інноваційних підходів до вивчення неологізації. Особливої важливості набуває проблема вивчення нового слова в руслі когнітивного напрямку сучасної лінгвістики. Об'єктивна необхідність такого вивчення пояснюється самою природою та сутністю неологізації, яка розглядається нами як лінгвокогнітивний феномен. В цьому процесі суб'єкт, який знову пізнає чи переосмислює реалії мовної картини світу, виступає активною основою лінгвокреативної діяльності, продуктом якої є нові слова та значення.

Пізнавальна діяльність людини слугує основною причиною виникнення неологізмів. Реалізація когнітивно-комунікативних потреб в позначенні

нових концептів, в нових номінаціях відомих концептів відбувається як з допомогою наявного мовного матеріалу (*adresse n.f.* – “*adresse Internet numérique d'un ordinateur. Elle permet d'identifier de façon précise une machine sur le réseau Internet. Il existe deux types d'adresses Internet, les adresses IP et les noms de domaines*”; *hébergement n. m.* – “*il s'agit d'un espace de stockage de site web sur un serveur connecté de manière permanente à Internet*”; *stéganographie n.f.* – “*procédé qui vise à inclure l'information dans une image, vous pouvez visionner l'image mais il faut utiliser un programme pour obtenir l'information*”), так і шляхом запозичення (*spammeur n. m.* – “*personne responsable d'un envoi en masse de messages électroniques non sollicités*”; *freeware n. m.* – “*logiciel libre de diffusion et de droit, donc gratuit (en opposition aux sharewares, payants)*”; *blogueur n. m.* – “*l'individu qui a l'habitude de bloguer: il écrit et publie les billets, sans entrer dans la composition de tous les commentaires qui y sont associés*”; *browser n. m.* – “*logiciel de navigation Internet*”)⁸). Важливо проаналізувати структури знань, які об'єктивуються неологізмами, їхній вплив на зміну концептуальної та мовної картин світу сучасного носія мови. Такий поворот у дослідницькій стратегії передбачає опис та інтерпретацію особливостей оновлення вже існуючої мовної концептуалізації світу. Також значущим в цьому плані видається нам й дослідження появи в концептосфері французької мови нових смислових фрагментів, що знайшли свою об'єктивацію в семантиці нового слова. Тому центр уваги дослідників в галузі неології повинен зміститися до лінгвокогнітивного аналізу нового слова, який дозволить показати закономірності оновлення концептосфери французької мови.

Когнітивний потенціал нової лексики реалізується в лінгвістичних механізмах дискурсивної діяльності, тобто у діяльності мовлення та мислення мовця, що розглядається в сукупності з соціально-культурними, прагматичними, психологічними та іншими чинниками. Спроби осмислити появу нових лексичних одиниць в когнітивно-дискурсивному аспекті мають беззаперечні перспективи,

оскільки в них експліцитно представлена специфіка досвіду пізнання. У зв'язку з цим і “неологія повинна бути представлена як наука про засоби та способи мовної фіксації та репрезентації нового досвіду пізнання світу сучасною людиною, як наука, яка вивчає принципи концептуалізації і категоризації світу *on-line, hic et nunc*, тут і зараз” [3, с.15].

Нова парадигма наукових розвідок в галузі неології ґрунтується на основі зв'язку мови і свідомості, що відображає різні структури знань і форми їхнього існування в концептосфері мови. Оновлення концептосфери французької мови як результату ментальної проєкції актуальних смислових новотворів визначається перебудовою картини світу, що породжує актуальнішу для сьогоdnішнього соціуму систему нових уявлень про світ, колективного способу сприйняття і концептуалізації нових фактів сучасного життя. Така концептуалізація відображає модернізовану систему поглядів, що охоплює всі сторони буття. На думку Алефіренко Н.Ф. основною, первиною складовою концептуалізації світу є концепт – “когнітивна категорія (категорія мислення), оперативна одиниця “пам'яті культури”, квант знання, складне, жорстко неструктуроване смислове утворення описово-образного та цінностно-орієнтованого характеру” [1, с. 17]. Це ключове поняття когнітології розглядається як основний інструмент категоризації дійсності, зміна всіх знань про об'єкт, що пізнається, чи явище навколишньої дійсності.

На нашу думку, під час лінгвокогнітивного аналізу неологічних явищ важливо дотримуватись паритетних принципів поєданого вивчення позамовних і власне мовних чинників появи нового слова, оскільки його породження відбувається в процесі нового відображення, переосмислення і нестандартної інтерпретації світу.

Під час дослідження процесів неологізації в когнітивно-дискурсивному аспекті поряд з традиційною термінологією неології повинні бути введені в науковий обіг і терміни, які виходять за рамки традиційного термінологічного апарату неології. З одного боку, вони можуть поповнити систему

термінів когнітивної лінгвістики, з іншого боку, поняття, які вони позначають, є необхідними для розробки теорії нового напрямку – когнітивно-дискурсивної неології. До числа нових термінів, які експліцирують авторську концепцію когнітивно-дискурсивної неології, варто, насамперед, віднести термін *неоконцепт*. Під *неоконцептом* розуміємо нову для нашої концептосфери когнітивну структуру, в її системних зв'язках з тими знаннями про світ, які представлені в контекстній семантиці нового слова. Неоконцепти мають на конкретному хронологічному етапі велику соціальну значимість в силу своєї адекватності соціокультурному середовищу.

Неологізми, які головно слугували предметом неологічних пошуків в руслі традиційної наукової парадигми, на новому етапі розвитку науки, зі зміною лінгвістичних парадигм повинні розглядатися в іншому ракурсі, з нової точки зору. Виходячи з цього, під неологізмами ми розуміємо такі нові слова, які виникають в силу суспільно обумовленої мовленнєворозумової необхідності у вербалізації неоконцептів, зберігають відчуття новизни для носіїв мови, і які ще не ввійшли в загальнолітературний вжиток. До категорії нових слів слід також віднести іншомовні неологізми, що вербалізують запозичені концепти, які слугують позначеннями нових реалій, а також відомі у мові слова, що отримали в досліджуваній період нові значення. До числа ознак, що кваліфікують неологізм, відносяться наступні: номінативна і комунікативна релевантність, хронологічне маркування, соціокультурна детермінованість, об'єктивація нового або оновленого концепта. Дане визначення, як нам здається, містить релевантні ознаки нового слова і адекватно відображає найважливіші складові аналізованої категорії.

Доцільно внесення в термінологічний тезаурус когнітивно-дискурсивної неології поняття *неоконцептуалізація*. При цьому ми виходимо з того, що осмислення людиною зовнішньої інформації, розумове конструювання результатів пізнання предметів та явищ дійсності, що призводить до утворення певних уявлень про світ у вигляді фіксованих

усвідомості людини смислів – концептів, прийнято називати *концептуалізацією* дійсності, відповідно *неоконцептуалізація* обумовлена переосмисленням раніше отриманих знань та вражень про навколишню дійсність або утворенням неоконцептів у зв'язку з відкриттям нових явищ в їх закономірних зв'язках і відношеннях з концептосферою французької мови, що вже склалася.

Важливим об'єктивним чинником формування мовної картини світу передусім є внутрішній світ людини, потім важливу роль в її видозміні та оновленні відіграє внутрішній світ носіїв тієї чи іншої мови, їхній етнокультурний статус. На думку В.О. Маслової: “Якщо світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, то *картина світу* – це результат переробки інформації про середовище і людину” [4, с. 64]. Таким чином, *мовна картина світу* – це загальнокультурний спадок нації, вона структурована, багаторівнева... обумовлює комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього світу і внутрішнього світу людини” [5, с.71]. У зв'язку зі зміною зовнішнього світу змінюється його розуміння, сприйняття, інтерпретація; видо-

змінюються лінгвокультурні цінності соціуму. Все це відображається на перекатегоризації світу, що сприяє появи нових чи оновленню існуючих концептів, які передбачають свою оновлену репрезентацію, що слугує одночасно могутнім стимулом і важливою умовою неологізації французької мови, що є найважливішим засобом оновлення мовної картини світу.

Неологізація обумовлена дією ефективних когнітивно-дискурсивних механізмів, що забезпечують процес оновлення мови. Термін *когнітивно-дискурсивний механізм* використовується як наукова метафора, що позначає (а) впорядковану сукупність мовленнєворозумових ланок неологізації на різних рівнях системи мови; (б) систему, яка визначає порядок мовленнєворозумового оновлення картини світу; (в) послідовність станів, когнітивно-дискурсивних процесів, що визначають собою те чи інше неологічне явище [2]. Іншими словами, під когнітивно-дискурсивним механізмом ми розуміємо спосіб приведення в дію самого процесу появи нового слова в рамках неологізації мови.

Рис. 1. Когнітивно-дискурсивні механізми неологізації

Розгляд процесу неологізації з викладених вище теоретичних позицій дозволяє дослідити все те, що відбувається в ситуації нового відображення і нової інтерпретації світу.

Когнітивно-дискурсивний підхід сприяє осмисленню нового слова як важливого джерела даних про процеси нашого мислення та продуктивного способу побудови мовної картини світу. А, отже, дані неології необхідно досліджувати у відповідності з їхньою роллю у формуванні мовної картини світу. Такий підхід дозволяє продемонструвати погляди сучасних носіїв мови, принципи їхньої взаємодії

зі світом. Сучасна французька дійсність сприяє появі у мові зростаючій кількості нових найменувань, що позначають реалії світу, який змінюється. Нові слова активно функціонують в різних галузях соціуму, представляючи у свідомості носіїв мови нові чи оновлені концепти. Вони рееструють інтерпретацію дійсності, яка змінюється, або вже змінилася, і слугують механізмом оновлення відповідної мовної картини світу. Когнітивно-дискурсивний аналіз нової лексики дозволяє показати динамічну панораму розвитку лексико-семантичної системи, визначити механізми оновлення мовної картини

світу, що відображає актуальніші для сьогоднішнього соціуму уявлення про світ, вербалізовані способи сприйняття і концептуалізації нових фактів сучасного життя.

Когнітивні стимули появи нового слова вперше були визначені Ю.С. Степановим. На думку вченого, “спершу з’являються мерехтливі концепти, які необхідно підвести під певну категорію. Це може відбутися лише з допомогою їхньої вербалізації, чи йменування. А породження нової назви відбувається лише тоді, коли людина має в цьому потребу. Потребу ж створює свідомість” [6]. Розвиваючи це міркування можна вести мову про те, що нове слово з’являється в процесі усунення дисбалансу між комунікативно-прагматичними потребами людини в його дискурсивній діяльності та номінативно-репрезентативними можливостями мови. Суперечність усувається зазвичай шляхом появи нового слова з допомогою словотвору (*textoter* – писати смс-ки, *eurogner* – робити збереження в Євро), *phonard* – несхвальний, неприхильний термін для людини, яка не “відліпає” від свого телефону, *photophoner* – робити світлини на мобільний телефон) чи запозичення (*happy ending* – щасливий кінець, *new wave* – нова хвиля, *blog* – блог, *add-on* – розширення програми (комп.)) [10].

Неоконцепти виникають завдяки тому, що людина постійно прагне адекватного відображення фактів дійсності в своїй свідомості, без чого є неможливими пізнання людиною свого внутрішнього і зовнішнього світу, а, отже, і реальна орієнтація в ньому. Неоконцепт – це завжди нова інформація, що є критерієм ідентифікації об’єкту навколишньої дійсності носієм певної концептуальної системи. Концептуальна система людини, яка містить знання різного типу і характеру, розвивається, модифікується в процесі її взаємодії з навколишнім світом. При цьому внутрішній розвиток концептуальної системи здійснюється за рахунок безперервного породження неоконцептів на основі вже існуючих концептуальних структур.

Поява неоконцепту завжди пов’язана з вирішенням якого-небудь практичного завдання, з опе-

руванням конкретним предметом. Концепт немов би “вплетено” в діяльність, під час якої він трансформується, стає основою нових дій, коректується у діях, знову стаючи умовою наступних операцій. У процесі пізнання концепти вводяться та виключаються, розширюються і обмежуються, інтерполюються (оновлюються) і екстраполюються (переносяться з одних галузей знань в інші), узагальнюються, піддаються іншим змінам. Відповідно, з’являючись під час пізнавальної діяльності неоконцепти вимагають мовної репрезентації, яка передбачає появу нових слів. Отримавши мовну репрезентацію, неоконцепти стають невід’ємною частиною концептуальної системи, створюючи основу для її оновлення і подальшого розвитку. Безперевність, постійність цього процесу визначає необхідність його адекватного відображення у мові у вигляді нових слів.

Утворення нових слів є важливим етапом в досягненні, пізнанні об’єктивної реальності, оскільки є пов’язаним з вершиною когнітивно-дискурсивного процесу, з моментом дискурсивного відкриття в предметі чи явищі, що пізнається, його характерних властивостей. Наприклад, об’єктивуючи в мовній свідомості різні грані концепту “мобільні засоби зв’язку”, з’явилися неологізми *mobilographie*, *mobilographe*, *mobilographique*, які мають загальний структурно-смысловий компонент у своєму складі. Вони входять у мовний вжиток, передусім, завдяки сучасним мас-медіа: “Susan Adda ArtWorks présente “Mobilographies” de Thomas Dudan au restaurant Justine, Pullman Montparnasse. Paris – Du 10 janvier 2011 au janvier au 28 mars 2011, le restaurant le Justine en partenariat avec Susan Adda ArtWorks présente les œuvres du Mobilographe Thomas Dudan. Cet événement s’inscrit dans l’ambition du Justine d’ouvrir une fenêtre sur l’art contemporain en présentant des expositions temporaires d’artistes français émergents spécialement organisées à cette occasion pour mêler art et cuisine. Vernissage jeudi 10 fevrier, 2011 de 18h30 à 21h. Mobilographie – le méthode de Thomas Dudan: Mobilographe, nm. personne qui prend des photographies à l’aide d’un

téléphone mobile”; “*Jouant toujours avec la technologie, Julia Milner présente aussi des autoportraits faits avec un téléphone portable (Mobilographie actuelle)*” [9]; “*Après plusieurs années d’évolution dans le monde de l’audiovisuelle, du graphisme et de la photographie, influencé par une culture pop et mystique, son œil prend la parole grâce à l’outil le plus instinctif qui s’impose à lui: son téléphone portable. Son œil devenu “mobilographique”, cette technique devenu pour lui une discipline*” [7]. Дані неологізми об’єктивують умовній свідомості окремі грані того, що пізнається: ознаки суб’єкта чи явища, в даному випадку пов’язаного з вдосконаленням мобільних засобів зв’язку.

Отже, процес утворення нових слів, появи нових значень обумовлений безупинною креативною роботою людської свідомості, безкінечним процесом пізнання, детермінованого предметно-практичною і інтелектуальною діяльністю людини. Поява неологізмів знаменує собою важливий етап в осягненні об’єктивної реальності, представляючи вершину процесу оновлення когнітивно-дискурсивного потенціалу французької мови. Виникнення нових номінацій є своєрідною відповіддю на соціальний запит, результатом когнітивно-дискурсивного освоєння та інтерпретації дійсності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка, сознания и культуры / Н.Ф. Алефиренко. – М., 2002. – С. 17.
2. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
3. Кубрякова Е.С. Лингвистическая сущность номинации: когнитивно-семиотические характеристики / Е.С. Кубрякова // *Nove srodky nominacii jezykowej w nowej Europie*. – Szczecin, 2004. – С. 15.
4. Маслова В.А. Лингвокультурология [Текст]: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В.А. Маслова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2004. – 208 с.
5. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику [Текст]: учеб. пособие / В.А. Маслова. – М. : Флинта : Наука, 2006. – 296 с.
6. Степанов Ю.С. В мире семиотики. Семиотика: Антология / Сост. Ю.С. Степанов. – М., 2001. – С. 5–42.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

7. Arteo.com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.arteo.com/news/chronicles/archive/2011/01/11/>.
8. La sécurité sur le Net [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://securinet.free.fr/lexique.html>.
9. Le Monde [Електронний ресурс]. – Режим доступу : (<http://lunettesrouges.blog.lemonde.fr/2008/09/25/>).
10. Multilingua Blog [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://multilinguablog.com/2011/12/13/новые-французские-слова-или-француз/>.

УДК 811.111'42

КОГНІТИВНА МОДЕЛЬ ЛЕКСИЧНОЇ БАГАТОЗНАЧНОСТІ ЛЕКСЕМИ WAR В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Л.Я. Брославська (Харків)

У статті визначається обсяг значень полісемантичної лексики *war* (*n.*) на матеріалі англійських лексикографічних джерел і моделюється концептуальна мережу полісемії цієї лексики на основі пропозицій п'яти базових фреймів; визначається перелік доменів для значень цієї лексики та ідентифікується домен ВІЙСЬКОВИЙ ЧАС, в рамках якого реалізується концепт WAR / ВІЙНА.

Ключові слова: домен, концепт WAR / ВІЙНА, лексема, полісемія, схема, фрейм.

Брославская Л.Я. Когнитивная модель лексической многозначности лексемы *war* в английском языке. В статье определяется объем значений полисемантической лексики *war* (*n.*) на материале английских лексикографических источников и моделируется концептуальная сеть полисемии этой лексики на основе пропозиций пяти базовых фреймов; определяется перечень доменов для значений этой лексики и идентифицируется домен ВОЕННОЕ ВРЕМЯ, в рамках которого реализуется концепт WAR / ВОЙНА.

Ключевые слова: домен, концепт WAR / ВОЙНА, лексема, полисемия, схема, фрейм.

Broslavska L.Ya. Cognitive model of lexical polysemy of lexeme *war* (*n.*) in English. This article focuses on the list of semes of the polysemantic lexeme *war* (*n.*) in English lexicographic sources, models a conceptual polysemy net of this lexeme according to five basic propositional frames; identifies the list of domains for this lexeme meanings and singles out the domain WARTIME as a ground for the realization of the concept WAR.

Key words: concept WAR, domain, frame, lexeme, polysemy, schema.

Концепт WAR / ВІЙНА належить до числа важливіших загально цивілізаційних концептів, актуальних для вивчення в лінгвістичних студіях різних наукових напрямів. Когнітивна парадигма сучасної науки відкриває можливості для осягнення цього концепту в картині світу носіїв англійської мови в усіх його проявах. Це зумовлює мету нашої розвідки – визначити лексичні засоби реалізації концепту WAR / ВІЙНА на матеріалі сучасних англомовних лексикографічних джерел – 16 тлумачних словників і тезаурусів сучасної англійської мови. До конкретних завдань цієї роботи належать виявлення значень полісемантичної лексики *war* (*n.*) на основі аналізу лексикографічних джерел, аранжування значень полісеманту *war* (*n.*) за допомогою пропозицій базисних фреймів, побудова концептуальної сітки полісемії лексики *war* (*n.*), визна-

чення доменів, у межах яких профілюються окремі значення полісеманта *war* (*n.*). Одержані дані дозволяють вважати, що обрана безпосереднім об'єктом нашого аналізу полісемантична лексема *war* (*n.*) слугує ім'ям концепту WAR / ВІЙНА, а предмет аналізу становить модель сукупності значень цієї лексики, що профілюються у межах різних доменів та утворюють концептуальну сітку її полісемії.

Сучасна лінгвістика широко користується термінами лексичної семантики, що нерідко мають неоднозначні тлумачення. У нашій роботі виходимо з того, що полісемія (многозначність) – це наявність у слова більше ніж одного значення [3, с. 148–149] та з визнання здатності різних лексико-семантичних варіантів (ЛСВ) слова належати до різних доменів (областей досвіду), а отже

і називати різні концепти. Проведений аналіз дефініцій лексеми *war (n.)* за матеріалами англomовних лексикографічних джерел [6-21] дає можливість виділити окремі семи й гіперсеми та критично аранжувати їх у вигляді узагальненого переліку значень полісеманту *war (n.)*:

1. Конфлікт, 1.1. Воєнний конфлікт, 1.1.1. Ворожість, 1.1.2. Воєнний конфлікт між націями, 1.1.3. Воєнний конфлікт між групами людей у середині нації, **1.2.** Ведення війни, 1.2.1. Ведення війни на суходолі, 1.2.2. Ведення війни на морі, 1.2.3. Ведення війни у повітрі, 1.2.4. Ведення війни певний час. **1.3.** Протиборство, 1.3.1. Протиборство, що ведеться за допомогою війська у серії битв, 1.3.2. Протиборство, що ведеться за допомогою війська у серії кампаній, 1.3.3. Протиборство між націями заради захисту, 1.3.4. Протиборство між націями заради помсти за образу, 1.3.5. Протиборство між країнами заради усунення несправедливості, 1.3.6. Протиборство між країнами заради розширення торгівлі, 1.3.7. Протиборство між країнами заради придбання території, 1.3.8. Протиборство між націями заради встановлення контролю однієї над іншою, **1.4.** Агресивний бізнес-конфлікт, **2. Стан війни, 2.1.** Офіційний стан, створений і закінчений декларацією про війну, **2.2.** Стан активних військових операцій, **3. Боротьба, 3.1.** Активна боротьба між ворогами, що змагаються, **3.2.** Протиборство, **3.3.** Ситуація, в якій люди борються, **3.4.** Ситуація, в якій люди сваряться. **4. Війна як об'єкт теоретичного вивчення та практичного опанування, 4.1.** Військова боротьба як наука, **4.2.** Військова боротьба як професія, **5. Війна як мистецтво, 6. Гра, 6.1.** Гра для людей, **6.2.** Випадок у грі [6-21].

Наведені вище значення полісемантичної лексеми *war (n.)* вказують на те, що вона налічує 34 ЛСВ. Концептуальне моделювання за методикою побудови концептуальної сітки полісемії [2; 1] здійснюється у термінах базисних фреймів – найбільш узагальнених (схемних) принципів категоризації та організації вербалізованої інформації про оточуючий людину предметний світ. Фрейми визначаються С.А. Жаботинською як інструменти

нашого мислення, за допомогою яких відбувається аранжування інформації [2, с.361]. В результаті інтеграції п'яти базисних фреймів – предметного, акціонального, посесивного, ідентифікаційного та компаративного, виникає концептуальна сітка, яка об'єднує пропозиційні схеми [2, с.362].

Концептуальна сітка, збудована за різними типами відношень між окремими ЛСВ, демонструє домени й субдомени, у межах яких вони профілюються. У нашій роботі домен, слідом за А.П. Мартинюк, розуміємо як концептуальну структуру, що слугує контекстом (фоном) для виділення (профілювання) концепту [4, с.21].

Як видно з наведеного вище переліку значень, області концептуалізації полісемантичної лексеми *war (n.)* відповідають субдоменам КОНФЛІКТ, СТАН ВІЙНИ, БОРОТЬБА, ВІЙСЬКОВА НАУКА, ПРОФЕСІЯ, МИСТЕЦТВО та ГРА. Ці субдомени об'єднуються у більш масштабні домени, а саме: ВОЄННИЙ ЧАС, МИРНИЙ ЧАС. До складу домену ВОЄННИЙ ЧАС входять субдомени КОНФЛІКТ, СТАН ВІЙНИ, до складу домену МИРНИЙ ЧАС – субдомени КОНФЛІКТ, БОРОТЬБА, НАУКА, ПРОФЕСІЯ, МИСТЕЦТВО та ГРА. У їх межах лексема *war* апелює як до концепту WAR / ВІЙНА, так і до низки інших концептів, що зумовлюється здатністю знака апелювати до кількох ментальних сутностей, засвідчує продуктивність такого знаку і вказує на значущість концепту, який він називає [5, с. 105] (у нашому випадку, концепту WAR / ВІЙНА) для мовного колективу.

Розглянемо першу групу ЛСВ, що профілюються у межах домену ВОЄННИЙ ЧАС, субдомену КОНФЛІКТ.

ЛСВ 1. Гіперсема “конфлікт” будує схему специфікації “ДЕХТО/ДЕЩО-ідентифікатор є ДЕХТО/ДЕЩО-специфікатор” ідентифікаційного фрейму, співвідносячи ідентифікатив (індивідуальне чи родо-видове значення) із варіабельним таксоном, який переводить поняття у більш конкретний вимір [2, с.362].

ЛСВ 1.1. “воєнний конфлікт” будує кваліфікативну схему предметного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО

є ТАКЕ-ознака”: КОНФЛІКТ є ВОЄННИЙ-ознака. ЛСВ 1.1. набуває подальшої специфікації: ворожість, конфлікт між націями, між групами людей у середині нації: *Japan declared war on Germany* [15].

ЛСВ 1.2. “ведення війни” будує локативну схему предметного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО є ТАМ-місце”: ВЕДЕННЯ ВІЙНИ є місце. ЛСВ 1.2. набуває подальшої специфікації: на суходолі, на морі, у повітрі: *the two countries were at war in the desert*.

ЛСВ 1.3. “ведення війни” також будує темпоральну схему предметного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО є ТАМ-коли”: *the two countries were at war for the next eight years* [15].

ЛСВ 1.4. “протиборство” будує схему мети акціонального фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-агєнс діє заради” з подальшою специфікацією: протиборство ведеться заради захисту, помсти, усунення несправедливості, заради розширення торгівлі, придбання території, встановлення контролю: *the two nations were at war for the territory*.

ЛСВ 1.5. “протиборство” також будує схему інструменту акціонального фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-сїрконстант (ПРОТИБОРСТВО) діє за допомогою” і набуває подальшої специфікації: протиборство ведеться за допомогою війська у серії битв, у серії кампаній: *a lot of battles of the War of 1812* [15].

Розглянемо другу групу ЛСВ, що профїлюються у межах домену ВОЄННИЙ ЧАС та субдомєну СТАН ВІЙНИ.

ЛСВ 2. “стан війни” будує схему специфікації ідєнтифікаційного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-ідєнтифікатор є ДЕХТО/ДЕЩО-спєцифікатор”. WAR-ідєнтифікатор є СТАН ВІЙНИ-спєцифікатор: *the war was the result of ethnic tensions that had been building in the region for decades* [10].

ЛСВ “офіційний стан, створений і закінчений декларацією про війну” будує схему способу буття предметного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО є ТАК-спосіб” і набуває подальшої специфікації: стан активних військових операцій будує схему способу буття, наприклад, *war was declared in November but actual fighting did not begin until the following spring* [5].

Розглянемо третю групу ЛСВ, що профїлюються у домені МИРНИЙ ЧАС, субдомєні КОНФЛІКТ.

ЛСВ 3. “конфлікт” будує схему специфікації “ДЕХТО/ДЕЩО-ідєнтифікатор є ДЕХТО/ДЕЩО-спєцифікатор” ідєнтифікаційного фрейму. Зокрема, WAR-ідєнтифікатор є КОНФЛІКТ-спєцифікатор: *a fare war among airlines* [7].

ЛСВ “агрєсивний бізнес-конфлікт” будує кваліфікативну схему “ДЕХТО/ДЕЩО є ТАКЕ-ознака” предметного фрейму. БІЗНЕС-КОНФЛІКТ є АГРЄСИВНИЙ-ознака: *a trade war between nations* [7].

ЛСВ четвєртої групи профїлюються у домені МИРНИЙ ЧАС, субдомєні БОРОТЬБА. ЛСВ 4. “боротьба” будує схему стану/процєсу акціонального фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-агєнс діє” з подальшою специфікацією: активна боротьба між ворогами, що змагаються, протиборство, ситуація, в якій люди борються, ситуація, в якій люди сваряться: *war of the elements* [14].

П’ятю групу ЛСВ, що профїлюються у межах домену МИРНИЙ ЧАС та субдомєнів НАУКА / ПРОФЕСІЯ, утворюють значєння “війна як об’єкт теорєтичного вивчєння (науки)” та “війна як об’єкт практичного опанування (профєсія)”. Вони будують схему способу опанування (буття) предметного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО існує ТАК-спосіб”. ВІЙНА існує як НАУКА / як ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ: *war is the soldier’s business* [11].

Шоста група ЛСВ профїлюється у межах домену МИРНИЙ ЧАС, субдомєну МИСТЕЦТВО. Війна як мистецтво будує схему тотожності компаративного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-компаратив є ДЕХТО/ДЕЩО-коррєлят”: *art of war*.

Сьому групу ЛСВ, що профїлюються у домені МИРНИЙ ЧАС, субдомєні ГРА, утворюють ЛСВ за схємою специфікації ідєнтифікаційного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-ідєнтифікатор є ДЕХТО/ДЕЩО-спєцифікатор”. ГРА-ідєнтифікатор є ГРА ДЛЯ ЛЮДЕЙ-спєцифікатор: *“war” is a card game for people*. Подальшою специфікацією цього ЛСВ є “випадок у грі”, що будує схему партитивності посєсивного фрейму “ДЕХТО/ДЕЩО-цїлє має ДЕЩО-частину”. ГРА-цїлє має ВИПАДОК

У ГРІ-частину: *this occasion means war*.

За вказаними пропозиціональними схемами мо-

жемо побудувати концептуальну сітку полісемії лексеми *war* (рис.1).

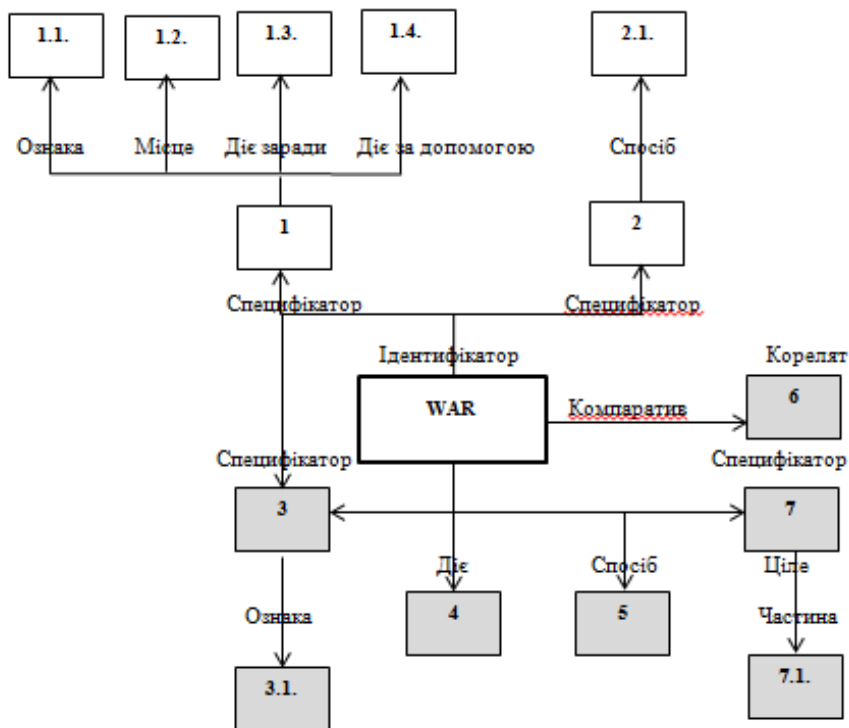

Рис. 1. Концептуальна сітка полісемії лексеми *war* (*n*)

Як видно з рис.1, ЛСВ *war* у різних доменах і субдоменах частково перетинаються: зокрема, значення, профільовані у субдомени КОНФЛІКТ, входять до складу обох доменів ВОЄННИЙ ЧАС, МИРНИЙ ЧАС. Найбільш частотними для концептуальної сітки полісемії лексеми *war* є схема специфікації ідентифікаційного фрейму, схеми способу буття та кваліфікативна предметного фрейму. Метафоричне значення лексеми відбиває субдомен ГРА, схему тотожності компаративного фрейму.

Лише частина із загального обсягу ЛСВ аналізованої лексеми вербалізує концепт концепт WAR / ВІЙНА. Це ті ЛСВ, що профілюються у межах домену ВОЄННИЙ ЧАС і належать до субдоменів КОНФЛІКТ, СТАН ВІЙНИ. ЛСВ лексеми *war*, профільовані в межах інших доменів і субдоменів, є засобами апелювання до низки інших концептів, що підтверджує важливість концепту

WAR / ВІЙНА для англомовної картини світу.

Подальші дослідження перспективно продовжити у напрямі вивчення когнітивних характеристик концепту WAR в англійській мовній картині світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Давыденко И.В. Концептуальная сеть полисемии полисеманта home (n.) – имени концепта ДОМ / HOME / И.В. Давыденко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В.Н. Каразіна. – 2011. – № 953. – С. 87–94.
2. Жаботинская С.А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С.А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В.В. Левицького : зб. наук. пр. – Чернівці : Книги-XXI, 2008. – С. 357–368.
3. Кронгауз М.А. Семантика: учебник для вузов / М.А. Кронгауз. – М. : Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 399 с.
4. Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А.П. Мартинюк. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна,

2011. – 196 с. 5. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А.М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с. 6. WordNet 3.0 Vocabulary Helper [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poets.notredame.ac.jp/cgi-bin/wn> 7. Roget Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com/browse/war> 8. Free Collins Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinslanguage.com/results.aspx?context=3&reversed=False&action=define&homonym=-1&text=war> 9. Webster's Online Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.websters-online-dictionary.org/definitions/war?cx=partner-pub-0939450753529744%3Av0qd01tdlq&cof=FORID%3A9&ie=UTF-8&q=war&sa=Search#922> 10. Merriam Webster Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/thesaurus/war%5Bnoun%5D> 11. Cambridge Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/british/war?q=war> 12. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/war> 13. VISUWORDS Online Graphical Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.visuwords.com/> 14. АБВУД Lingvo Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lingvo.abbyyonline.com/ru/en-ru/WAR> 15. Oxford Dictionary Online [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oxforddictionaries.com/definition/war> 16. The Free Dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thefreedictionary.com/war> 17. Macmillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/war> 18. American-Heritage Collegiate Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://education.yahoo.com/reference/dictionary/?s=war> 19. Wordnik English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordnik.com/words/war> 20. Chambers (British) English Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.chambersharrap.co.uk/chambers/features/chref/chref.py/main?query=war&title=21st> 21. Ultralingua Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ultralingua.com/onlinedictionary/index.html?nv=0&action=define&sub=1&searchtype=stemming&text=war&service=english2english>

УДК 811.111:801.67 (73)

КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР LET-КОНСТРУКЦІЇ В АМЕРИКАНСЬКОМУ ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Н.О. Гач (Київ)

Стаття присвячена аналізу ролі та функцій спонукальної let-конструкції при вираженні інтенціональних станів на рівні мовленнєвих актів в рамках віршованих творів з огляду на когнітивно-прагматичні особливості американського поетичного дискурсу.

Ключові слова: інтенціональні стани, когнітивна лінгвістика, мовленнєвий акт, поетичний дискурс, let-конструкція.

Гач Н.О. Когнитивно-прагматическое измерение let-конструкции в американском поэтическом дискурсе. Стаття посвящена анализу роли и функций побудительной let-конструкции в процессе выражения интенциональных состояний на уровне речевых актов в стихотворных произведениях с учетом когнитивно-прагматических особенностей американского поэтического дискурса.

Ключевые слова: интенциональные состояния, когнитивная лингвистика, поэтический дискурс, речевой акт, “let” – конструкция.

Gach N. The cognitive and pragmatic dimension of the let-construction in American poetic discourse. This article analyses the role and functions of the imperative let-construction in the process of expression of the intentional states on the level of speech acts in poetic works taking into account cognitive and pragmatic features of American poetic discourse.

Keywords: cognitive linguistics, intentional states, let-construction, poetic discourse, speech act.

Аналіз мовної системи сьогодні є неможливим без урахування ролі когнітивних процесів. Когнітивні структури не становлять автономної формальної системи чи виступають просто рівнем репрезентації: вони вважаються внутрішньо символічними, адже використовуються для структурування та символізації концептуального змісту за допомогою мовних засобів [6, с. 1]. Згідно з цією теорією, граматики складається із “символічних одиниць”, які є традиційним поєднанням форми та значення [5, с. 8]. Такі символічні одиниці є абстрактними культурними утвореннями, що втілюються в певній граматиці формі. Таким чином, граматики втілює концентровану семантику: вона складає систему значень, які в певній мові розглядаються як особливі важливі й суттєво необхідні для інтерпретації та концептуалізації дійсності. Отже, лінгвістичний аналіз граматики конструкцій, зокрема спонукальної let-конструкції, є необхідним при встанов-

ленні взаємозв'язку між культурним середовищем існування мовної спільноти та використанням мовних засобів для вираження інтенцій мовців.

Отже, об'єктом дослідження є спонукальна let-конструкція, а предметом – її роль та функції в американському поетичному дискурсі.

Метою дослідження є встановлення ролі та функцій спонукальної let-конструкції в поетичному дискурсі.

Матеріалом дослідження є віршовані твори таких поетів як Е. Браунінг, Р. Браунінга, Е. По, У. Уїтмана, Е. Дікінсон, Р. Емерсона, Г. Лонгфеллоу, У. Брайанта, Л. Хью, Г. Торо, М. Ангелу, У. Уільямса.

Таким чином, хоча мовна структура проявляє значну універсальність, кожна мова представляє унікальну та креативну адаптацію як до загальних обмежень, так і до особливостей її використання у певній ситуації. Тому актуальність дослід-

дження зумовлена інтересом сучасної лінгвістичної науки до дослідження когнітивно-прагматичних особливостей мовних засобів та їх ролі при створенні цілісного ідейно-художнього змісту висловлювання.

Згідно з останніми дослідженнями, визначальною рисою англійських каузативних конструкцій є концентрація уваги на свободі та автономності особистості, що виконує дію [7, с. 202]. У порівнянні з великою кількістю каузативних дієслів (та навіть більшим числом пов'язаних з ними граматичних конструкцій) дієслово *let* є одним із небагатьох чисельних значень базується на ідеї невтручання, що визначає такі культурні особливості англійської мови, як автономність та незалежність особистості. Крім того, у спонукальній *let*-конструкції закодовані такі культурні та ментальні цінності, характерні для англійського ареалу як толерантність, обмін інформацією, пропонування допомоги, залучення до спільних дій, діалог, розмова та мислення, побудовані на згоді та співпраці [7, с. 203]. Як бачимо, семантика та граматики є нероздільними поняттями, адже будь-яка граматична конструкція не тільки несе в собі певне значення, а й виявляє його в рамках певного контексту. Так, за словами В. фон Гумбольдта, вибір граматичних форм особливо залежить від намірів мовця, а тому вони значною мірою впливають на розуміння комунікативної ситуації її учасниками [2, с. 105].

У рамках аналізу віршованого дискурсу підбір мовних засобів для закодування певного змісту є по своїй суті актом художньої творчості. Іншими словами, мова виступає не лише “безпосередньою дійсністю думки”, а й безпосередньою дійсністю почуття. У ній об'єктивується не тільки свідомість, а й “несвідоме”. Таким чином, слово виступає синтезом всіх духовних начал життя, а процес інтерпретації поетичного тексту не може зводитись до звичайного аналізу мовних засобів поза сферою емоцій та почуттів [1, с. 121]. При цьому між автором та читачем завжди існує мова, функцією якої є поєднання індивідуального із загальнонаціональним та загальнолюдським. Такий погляд на сутність мови є визначальним для аналізу віршованого дис-

курсу, адже саме у віршованому творі як єдності раціонального та чуттєвого, лексичні та граматичні конструкції і мовленнєві акти загалом набувають нових функцій і наповнюються певним змістом у відповідності з інтенціями автора.

У цьому контексті варто згадати твердження Р. Якобсона, згідно з яким кожний мовленнєвий акт в рамках віршованого дискурсу стилізує та перетворює подію, яку описує [4, с. 73]. Те, яким чином він це робить, визначається намірами автора, емоційним наповненням змісту твору та настроями аудиторії, якій він адресований. Саме тому на перший план при аналізі віршованих творів висувається поетичність мовленнєвих актів, наділених певними функціями та прагматичною установкою. Аналіз та інтерпретація мовленнєвих актів можливі лише у випадку розуміння загального прагматичного контексту ситуації. Очевидним є той факт, що мовленнєві акти утворюють послідовності пов'язаних між собою висловлювань, у системі яких попередній мовленнєвий акт задає контекст, в якому відбувається оцінка наступного.

Що стосується використання спонукальних граматичних конструкцій у структурі віршованого твору, то цікавою є думка О. Розенштока-Хюссі про те, що імперативне вживання мовних засобів має творчий характер, а кожна нова дія потребує нового слова. Так, використання спонукальних мовленнєвих актів спрямоване на конструювання самої ситуації, вираження інтенціональних станів автора та подальше розгортання подій [3, с. 132-138]. Таким чином, вживання спонукальних конструкцій в системі віршованого твору є знаковим з точки зору як логічного структурування тексту, так і вираження його загального ідейно-художнього змісту.

У процесі аналізу спонукальних конструкцій (784 конструкції) у віршованих творах потрібно мати на увазі, що поетичний дискурс характеризується використанням художньої мови, наділеної естетичною функцією та установкою на вираження цілісного поетичного ідейно-художнього змісту. Саме тому поряд з узуальним використанням спонукальної *let*-конструкції значна їх кількість має поетичне звучання (482 конструкції). У цьому ви-

падку автор використовує тропи (метафори, епітети, алегорії, метонімії, перифрази тощо), які надають висловлюванням емоційного забарвлення та оцінного змісту. Крім того, важливе значення відіграє і контекст висловлювання, в рамках якого граматичні конструкції виступають носіями не просто певного граматичного, а й психологічного значення.

1. *Сфера емоцій та почуттів ліричного героя.* Для вираження інтенціональних станів цієї сфери в рамках віршованого дискурсу спонукальна let-конструкція використовується для позначення позитивних та негативних станів. До найпоширеніших негативних емоційних станів належать плач, неспокій/хвилювання, печаль/скорбота, розчарування/зневіра, гнів, зрада/підступність, насмішка/неповага, роздратування, біль, страх тощо. У цілісному контексті віршованого твору вони стають носіями символічного значення та виконують естетико-поетичну функцію. Окрім вираження негативних інтенціональних станів, спонукальні конструкції використовуються на позначення позитивних емоцій та почуттів. До найпоширеніших з них належать: кохання, радість, спокій, розваги/задоволення тощо. Для досягнення естетичного ефекту та можливості образно-символічного осмислення змісту віршованого твору їх вираження супроводжується частим використанням тропів та мовних фігур. Ілюстрацією цього служить вірш Г. Лонгфеллоу "To My Brooklet". Розглянемо уривок із нього:

... *O brooklet, let my sorrows past
Lie all forgotten in their graves,
Till in my thoughts remain at last
Only thy peace, thy flowers, thy waves...*

Строфа розпочинається зі звертання ліричного героя до струмка, що виступає символом плинності часу, розміреності буття та спокою. Сама ж спонукальна конструкція служить для виявлення внутрішніх інтенцій ліричного героя – бажання внутрішнього спокою (*let my sorrows past / Lie all forgotten in their graves; Till in my thoughts remain at last / Only thy peace...*). Вираження таких інтенціональних станів супроводжується використанням метафори, що на лексичному рівні виявляє прагнення

ліричного героя до змін. На когнітивно-прагматичному рівні використання спонукальної конструкції зумовлене необхідністю залучення до почуттєвої сфери ліричного героя сил, що сприяють вирішенню його внутрішніх конфліктів. Так, за словами А. Вежбицької, однією з особливостей спонукальної let-конструкції є її спрямованість на вираження пасивного ставлення ліричного героя до навколишнього світу. Саме тому спонукальна конструкція супроводжується звертанням до зовнішніх сил, що впливають на зміну внутрішнього стану героя [7, 205].

Поряд із безпосереднім вираженням позитивних та негативних інтенціональних станів спонукальна let-конструкція використовується для закодування *концепту святкування*. У рамках концепту святкування, спонукальна let-конструкція вживається на позначення позитивних емоцій та почуттів, найпоширенішими з яких є дружба, радість, натхнення тощо. У більшості випадків вони набувають поетичного звучання за рахунок використання тропів, зокрема метафор. Розглянемо уривки віршів Р. Емерсона:

... *Let us make our glasses kiss,
Let us quench the sorrow-cinders:
To-day let us drink together,
Whoso has a banquet dressed,
Is with glad mind satisfied,
'Scaping from the snares of Dews...*
(From the Persian of Hafiz)

... *Let wine repair what this undid;
And where the infection slid,
A dazzling memory revive;
Refresh the faded tints,
Recut the aged prints,
And write my old adventures with the pen
Which on the first day drew,
Upon the tablets blue,
The dancing Pleiads and eternal men.*

(Bacchus)

У першому уривку автор вдається до повтору спонукальної конструкції *let us*, яка акцентує увагу на спільності поглядів та бажань ліричних героїв, їх дружбі та згоді. Така когнітивна спрямованість

спонукального висловлювання посилюється метафоричним використанням лексичних мовних засобів, спрямованим на протиставлення таких понять як дружба/радість (*Let us make our glasses kiss...*) та незгода/печаль (*Let us quench the sorrow-cinders...*).

У другому випадку спонукальна let-конструкція зосереджує увагу на таких інтенціональних станах ліричного героя як бажання до оновлення (*Let wine repair what this undid; / ... A dazzling memory revive; / Refresh the faded tints, / Recut the aged prints...*) та натхнення (*... And write my old adventures with the pen...*). Як бачимо, стан оновлення реалізується на рівні словотвору за рахунок використання префікса *re-*, який позначає процес повторної дії, та за допомогою встановлення відношень протиставлення між словами з протилежним контекстуальним значенням: *repair vs. undid, revive vs. dazzling, refresh vs. faded; recut vs. aged*. Проте, як і в попередньому уривку, когнітивно-прагматичне спрямування граматичної конструкції та окремих лексичних мовних засобів посилюється використанням метафор для закодування концепту святкування як носія інтенціональних станів дружби, радості, оновлення тощо.

2. *Духовна сфера*. Однією з особливостей поетичного, зокрема віршованого, дискурсу є його зосередженість на внутрішньому світі ліричного героя, його почуттях, прагненнях та стремліннях. Тому досить часто головною темою віршів виступають саме душевні переживання ліричного героя. Так, до найпоширеніших інтенціональних станів духовної сфери належать бажання до життя/смерті, духовного розвитку тощо.

Незважаючи на полярність таких понять як життя та смерть, залежно від загального контексту вірша можна спостерігати і їх дихотомічні взаємозв'язки. Розглянемо сонет № 22 Е. Браунінг:

*... Be here contented? Think. In mounting higher,
The angels would press on us and aspire
To drop some golden orb of perfect song
Into our deep, dear silence. Let us stay
Rather on earth, Beloved,—where the unfit
Contrarious moods of men recoil away*

*And isolate pure spirits, and permit
A place to stand and love in for a day,
With darkness and the death-hour rounding it.*

Зазначений уривок містить спонукальну конструкцію, яка за допомогою перифрази концентрує в собі базовий інтенціональний стан ліричного героя – бажання жити. Оскільки ліричний герой не усвідомлює свого існування без коханої людини, то вибір спонукальної let-конструкції є доцільним, адже саме вона зосереджує увагу на згоді та взаєморозумінні мовців, спільності їхніх дій. Когнітивно-прагматична спрямованість граматичної конструкції підкреслюється відношеннями антитези, виражених на рівні лексичних мовних засобів: *pure spirits / love vs. darkness / death-hour*. Проте, незважаючи на прагнення ліричного героя до життя, зазначені антонімічні пари слів акцентують увагу і на неможливості уникнути смерті: *A place to stand and love in for a day, / With darkness and the death-hour rounding it*.

Як бачимо, цілісність ідейно-художнього змісту формується в результаті накладання лексичних мовних засобів, що втілюють естетичну функцію та надають твору поетичного звучання, на певні граматичні конструкції, чий когнітивно-прагматичні особливості формують основу для вираження інтенціональних станів автора / ліричного героя. Так, в рамках духовної сфери спонукальна let-конструкція використовується для вираження ідеї внутрішньої незалежності ліричного героя, свободи його вибору, взаєморозуміння при взаємодії з іншими незалежними особистостями. Такі інтенції підкреслюються і на рівні вибору та оформлення лексичного матеріалу шляхом використання тропів (метафор, метонімії, порівнянь та ін.) та стилістичних фігур (антитези, анафори, синтактичного паралелізму тощо).

3. *Мистецтво* як спосіб вираження та співпереживання емоцій та ідей часто саме по собі стає предметом зображення в поетичних творах. Віршований дискурс не є виключенням. Спонукальні мовленнєві акти використовуються на позначення таких інтенціональних станів, як створення мистецького об'єкта, насолода мистецтвом, спів та танець.

Інтенціональний стан акту творчості часто підпорядковується бажанню автора спонукати читача до акту творчості та надати поради стосовно таких дій. Для детального аналізу оберемо вірш У. Уільямса “A Sort of a Song”:

*Let the snake wait under
his weed
and the writing
be of words, slow and quick, sharp
to strike, quiet to wait,
sleepless.
- through metaphor to reconcile
the people and the stones.
Compose. (No ideas
but in things) Invent!
Saxifrage is my flower that splits
the rocks.*

По-перше, цей вірш концентрує увагу на ідеї творчості, яка є можливою лише за умови внутрішньої свободи особистості, її відкритості світові та готовності експериментувати. У цьому випадку використання спонукальних конструкцій спрямоване на вираження заклик до процесу творчості. Так, у своєму вірші У. Уільямс, окрім спонукальної let-конструкції, використовує й інші спонукальні мовленнєві акти (*Compose... Invent!*).

По-друге, важливу роль відіграє прийом анти тези, що представляє розмаїття засобів творчості, які повинні бути в арсеналі справжнього письменника: *slow vs. quick, quiet vs. sleepless*. Крім того, спонукальна let-конструкція несе в собі ідею природності процесу творчості, акт якої здійснюється без насилля над особистістю, з її внутрішньої згоди. Цей мотив відображається у факті порівняння письма зі змією, яка наділена такими притаманними лише їй ознаками, як *slow, quick, sharp, quiet, sleepless*.

Таким чином, можна зробити висновок, що базовими інтенціональними станами сфери мистецтва є акт насолоди твором мистецтва та процес його створення. Вибір граматичних та лексичних мовних засобів відіграє в цьому випадку надзвичайно важливу роль, оскільки покликаний акцен-

тувати увагу на таких якостях ліричного героя, як внутрішня свобода, відкритість зовнішньому світові та бажання до розвитку та творчості. Така когнітивна спрямованість спонукальної let-конструкції посилюється використанням тропів, найпоширенішими з яких є метафори, епітети та порівняння. Вони надають віршеві поетичного звучання та сприяють утворенню цілісності зовнішньої форми та власне ідейно-художнього змісту.

4. *Дихотомія понять влади та свободи* також часто стає предметом зображення в рамках поетичного дискурсу. Віршовані твори не є виключенням, оскільки саме ці концепти містять у собі споконвічне прагнення особистості до внутрішньої свободи вибору та вільного існування, а поетична мова сприяє оформленню інтенцій автора та наділяє їх естетичною функцією. Так, інтенціональний стан свободи є тісно пов'язаним з концептом влади як внутрішньої сили, що надихає та дає відчуття незалежності та впевненості. Прикладом цього служить вірш Р. Емерсона “Gnothi Seauton”. Розглянемо уривок із нього:

*... Therefore be great,
Not proud, — too great to be proud.
Let not thine eyes rove,
Peep not in corners; let thine eyes
Look straight before thee, as befits
The simplicity of Power...*

Як бачимо, зазначена строфа демонструє взаємозалежність понять свободи та влади, останнє з яких можливе лише за умови існування першого. Така ідея знаходить своє втілення за рахунок прийому анти тези: *great vs. proud, rove/peep in corners vs. look straight, simplicity vs. Power*. Крім того, доцільно наголосити, що для досягнення поетичності викладення інтенцій в рамках спонукальної конструкції автор звертається до прийому метонімії, використовуючи при цьому мотив очей, як дзеркала внутрішнього світу ліричного героя. Повтор спонукальної let-конструкції також сприяє концентрації уваги читача на базових інтенціональних станах, прагматична спрямованість яких посилюється когнітивними особливостями самої гра-

матичної конструкції – внутрішня свобода та автономність ліричного героя, незалежність його вибору та впевненість у власних силах.

Отже, у процесі дослідження було встановлено, що в рамках поетичного дискурсу спонукальна let-конструкція використовується для зосередження уваги читача на інтенціональних станах ліричного героя, пов'язаних із розкриттям його внутрішнього світу, душевних переживань та суб'єктивного сприйняття дійсності в рамках сфери емоцій та почуттів (476 конструкції), духовної (193 конструкції) та мистецької (65 конструкції) сфер, концептів влади та свободи (50 конструкції). Звичайно, цьому сприяють як когнітивно-прагматичні особливості аналізованої граматичної конструкції (автономність та незалежність особистості, відмежованість від подій зовнішнього світу тощо), так і вибір лексичних мовних засобів, наділених поетичною функцією, адже вираження інтенціональних станів автора в рамках емоційної, духовної, ментальної, мистецької сфер, сфер діяльності та статичності, концептів свята, влади та свободи, війни та миру відбувається на всіх рівнях мовної системи при залученні когнітивно-прагматичних особливостей окремих лексико-граматичних засобів та ситуацій їх поєднання у складніші образно-поетичні конфігурації.

Таким чином, можна зробити висновок, що процес інтерпретації віршованого твору можливий лише у випадку усвідомлення його структури як нерозривної єдності зовнішньої форми та внутрішнього змісту. Саме тому доцільність дослідження виправдана необхідністю детального аналізу всіх рівнів мовної системи, чий елементи здатні впливати

на формування цілісного ідейно-художнього змісту поетичного твору. Так, результати дослідження переконливо свідчать про важливу роль когнітивно-прагматичних особливостей граматичних мовних засобів, зокрема спонукальної let-конструкції, як носіїв ментальних та культурних цінностей англomовного суспільства у процесі створення естетичного ефекту від прочитання віршованого твору та передачі певного образно-символічного змісту.

Перспективи подальшого аналізу. Оскільки дослідження є одним із перших у сфері вивчення ролі та функцій спонукальних конструкцій при вираженні інтенціональних станів в рамках поетичного дискурсу, то воно потребує поглибленого вивчення з перспективою залучення до процесу аналізу інших типів дискурсу та граматичних конструкцій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бураго С.Б. Мелодия стиха / С.Б. Бураго. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 1999. – 350 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. фон Гумбольдт. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Розеншток-Хюсси О. Речь и действительность / О. Розеншток-Хюсси. – М. : Лабиринт, 1994. – 220 с.
4. Якобсон Р. Язык и бессознательное / Р. Якобсон. – М. : Гнозис, 1996. – 248 с.
5. Geeraerts D. Cognitive Linguistics: basic readings / Dirk Geeraerts. – Berlin / New York: Walter de Gruyter, 2006. – 485 p.
6. Langacker R.W. Concept, Image, and Symbol: the cognitive basis of grammar / R.W. Landacker. – Berlin / New York : Walter de Gruyter, 2002. – 395 p.
7. Wierzbicka A. English: meaning and culture / A. Wierzbicka. – New York : Oxford University Press, 2006. – 352 p.

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР НОМІНАЦІЙ СКРОМНОСТІ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

В.О. Резнік (Харків)

Стаття присвячена ознаковому концепту СКРОМНІСТЬ – етичному регулятиву, вербалізованому лексичними засобами англійської мови. Описується семантичний простір концепту СКРОМНІСТЬ, що структурований лексико-семантичним полем з домінантою *modest*, яка є іменем концепту, і трьома мікрополями “*Humble / Негордовитий*”, “*Decent / Добропорядний*”, “*Moderate / Обмежений*” з розширеннями до кожного.

Ключові слова: ознаковий концепт, семантичний простір, лексико-семантичне поле, розширення, англійська мова.

Резнік В.А. Семантическое пространство номинаций СКРОМНОСТИ в английском языке. Стаття присвячена признаковому концепту СКРОМНОСТЬ – етичному регулятиву, вербалізованому лексичними засобами англійської мови. Описується семантичне простір концепта СКРОМНОСТЬ, структурованого лексико-семантичним полем з домінантою *modest*, яка є іменем концепта, і трьома мікрополями – “*Humble / Некичливий*”, “*Decent / Добропорядочный*”, “*Moderate / Ограниченный*” з розширеннями.

Ключевые слова: признаковый концепт, семантическое пространство, лексико-семантическое поле, расширение, английский язык.

Reznik V.O. The Semantic Space of the Nominations of Concept MODESTY in the English Language. The article focuses on the ethical regulatory indexical concept MODESTY verbalized in the English language. The semantic space of MODESTY forms a lexico-semantic field with a nucleus *modest*, which is the concept's name, and three peripheral microfields – “*Humble*”, “*Decent*”, “*Moderate*” and their extensions.

Key words: indexical concept, semantic space, lexico-semantic field, extension, the English language.

Об'єктом цього дослідження є ознаковий концепт СКРОМНІСТЬ, вербалізований лексичними засобами англійської мови, а предметом – семантичний простір його номінацій. Мета нашої розвідки – визначення структури цього простору та виявлення його складових.

Семантичний простір вважається частиною концептуального простору, що виражається за допомогою мовних знаків [1, с. 198]: “поява спеціального визначення для структури знання, що склалася чи ще складається у голові людини дозволяє перетворити щось дифузне і досить невизначене у те, що характеризується чіткими межами і виділене в окрему сутність” [7, с. 306]. Незважаючи на те, що опора на лексико-семантичну множинність визнається найважливішою характеристикою від-

рефлексованого концепту [4, с. 23], дослідники відзначають, що окремий мовний знак, як і їхня сукупність, не може відтворити концепт повністю, і мова йде лише про вербальні репрезентації концепту [9]. Непереривний розвиток концепту призводить до того, що його окремі фрагменти завжди залишаються невербалізованими [2].

Визнання опори концепту на лексичну множинність дозволяє розглядати лексику як сукупність окремих систем / підсистем, чи семантичних (лексико-семантичних) полів, у середині яких слова пов'язані відношеннями взаємного протиставлення [5, с. 89; 11]. Лексико-семантичне поле – сукупність мовних одиниць, які поєднані спільним значенням [5, с. 89–103] – є інвентарем структурно пов'язаних елементів, які характеризуються

семантичною спільністю. Лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) може об'єднувати однорідні й неоднорідні елементи, що дозволяє виділити у його структурі мікрополя, а також ядерні й периферійні константи: ядро консолідується навколо домінант поля, де зосереджені специфічні ознаки певного значення; периферія поля зонована і характеризується розрідженістю ознак, їхньою неповнотою. Ядро й периферія ЛСП задаються інтегральними семами, які конституують певне поле і тому є спільними для всіх його слів, та диференційними семами, що властиві лише частині слів цього поля [6, с. 132]. Тим самим розподіл функцій ЛСП відбувається між ядром і периферією, межа між якими, як і між окремими зонами периферії, є нежорсткою, дифузною, що обумовлює можливість одночасної приналежності конститuentів ядру одного поля і периферії іншого, і навпаки. Зокрема, лексико-семантичні поля частково накладаються одне на одне, утворюючи зони поступових переходів [8, с. 6].

За нашими даними компонентного аналізу лексем – номінацій СКРОМНОСТІ семантичний простір концепту структурований ЛСП з домінантою, представленою іменем цього концепту – лексемою *modest* (adj.), і трьома мікрополями з розширенням до кожного. З точки зору теорії поля значення лексеми *modest* не є самостійною одиницею, а сукупністю відношень зі значеннями її основних синонімів – 55 лексем, що входять, згідно з узагальненими словниковими даними [1; 3; 4 та ін.], до складу заданого нею ЛСП “*Modest*”. Кожне з мікрополів структурується за принципом центр – периферія, мотивується центральним членом і має аналогічно побудовані розширення, що й визначає радіально-ланцюжкову будову ЛСП “*Modest*”.

Проведений компонентний аналіз лексеми *modest* (adj.) і її синонімів показує, що це поле “*Modest*” інтегровано єдиною архісемою ‘помірність’ і диференційовано трьома гіперсемами: (1) ‘негордовитий, незарозумілий’ – той, хто характеризується відсутністю перебільшено високої думки про себе’, (2) ‘порядний’ – ‘той, хто дотримується правил пристойності (поведінкою, мовленням, одягом та ін.)’ і (3) ‘обмежений / недостатній’ –

‘обмежений / помірний у кількості, розмірі та ін.’ Кожна з гіперсем об'єднує кілька розширень, причому останні дві гіперсеми об'єктивовані окремими лексемами включають випадки подальшого радіального розгалуження компонентів, що їх складають. Таким чином, можна говорити про три радіально-ланцюжкові мікрополя, які відповідають окремим гіперсемам.

Інтегральна для ЛСП архісема ‘помірність’ задана етимомом лексеми *modest* ‘міра, образ дії’ від латинського іменника *modus* ‘вимірювати, обмежувати, вживати заходів’ та протоіндоєвропейського кореня *med-* ‘відміряти’ і староанглійського дієслова *metan* [2]. Ця архісема об'єднує ім'я концепту – лексеми *modest* і всі її синоніми: *bashful, becoming, blushful (-ing), celibate (celibatic), chaste, constrained, coy, decent, decorous, delicate, demure, diffident, discreet, humble, inhibitive, innocent, low, lowly, meek, mild, minor, moderate, nice, pocket-size(d), proper, prudish, pure, quiet, reserved, resigned, reticent, retiring, seemly, self-conscious, self-effacing, sheepish, silent, simple, small, temperate, timid, unassertive, unassuming, unassured, unboastful, unobtrusive, unostentatious, unpresuming (unpresumptuous), unpretending (unpretentious), virtuous, withdrawing (withdrawn)*.

Ядро ЛСП “*Modest*” подане лексемою *modest*, яка уособлює інтегральну архісеми ‘помірність’ та більшість сем, притаманних окремим лексемам – синонімам, що входять до периферії.

1. Мікрополе “*Humble*”, що об'єднане гіперсемою ‘негордовитий’, ‘незарозумілий’, включає в себе два розширення, мотивовані відповідними семами:

1.1. розширення “*Unpretentious*” умотивоване семою ‘той, хто демонструє / характеризується відсутністю зарозумілості’ (синонімічний ряд *modest – unpretentious bashful, blushful, diffident, humble, lowly, meek, mild, resigned, self-effacing, simple, temperate, unassertive, unassuming, unassured, unboastful, unobtrusive, unpresuming (unpresumptuous), unpretending*), наприклад:

One of the impressive things about all this is that everyone agrees about his modesty, his lack of show /BNC, CL2 688/

1.2. розширення “*Unostentatious*” – сема ‘той, хто характеризується відсутністю манірності (штучності), розкоші’ (синонімічний ряд *modest – unostentatious, chaste, decent, delicate, demure, diffident, discreet, humble, innocent, lowly, meek, moderate, nice, pure, quiet, reserved, retiring, seemly, self-effacing, silent, simple, temperate, unassuming, unboastful, unobtrusive*), наприклад:

*The light of heaven was in that smile, and I have dreamed of it even since age has crept upon me. Truly, God sets his own mark on the pure in heart, on the unselfish /W.Churchill, *The Crossing*/*

2. Мікрополе “*Decent*” включає в себе три розширення:

2.1. розширення “*Decorous*” відповідає семі ‘той, хто дотримується правил пристойності (поведінкою, мовленням, одягом і т. і.)’ і представлене синонімічним рядом *modest – decorous, becoming, chaste, coy, decent, , delicate, discreet, inhibitive, nice, proper, quiet, reserved, reticent, retiring, seemly, virtuous*, наприклад:

*He was dressed all in decent black, with a white cravat round his neck /W.Collins, *The Moonstone*/*

2.2. розширення “*Sheepish*” – сема ‘надмірно сором’язливий’ (ряд синонімів *modest – sheepish, bashful, blushful, constrained, diffident, inhibitive, meek, retiring, self-conscious, sheepish, timid, withdrawing (withdrawn)*):

*Again Mrs Sliderskew chuckled, but modesty forbade her assenting verbally to the compliment /C.Dickens, *The Life and Adventures of N. Nickleby*/*

Розширення 2.3 “*Demure*”, умотивоване семою ‘той, хто дотримується правил сексуальної добропорядності (в поведінці і / або одязі)’, в свою чергу, роздвоєно за конотативним критерієм (2.3.1 значення “*Prudish*” має диференційну сему з негативною конотацією – ‘манірний, той, хто удавано, навмисно (в якості пустощів) дотримується правил сексуальної добропорядності’, (синонімічний ряд

modest – prudish, coy, demure) і 2.3.2. значення “*Chaste*” – позитивна ознака ‘той, хто насправді дотримується / відповідає правилам сексуальної добропорядності’ (ряд синонімів *modest – chaste, becoming, celibate, decent, decorous, innocent, pure, seemly, virtuos*), наприклад:

*I was a woman of fortune, and that I was a very modest, sober body; which, whether true or not in the main, yet you may see how necessary it is for all women who expect anything in the world, to preserve the character of their virtue, even when perhaps they may have sacrificed the thing itself /D. Defoe, *Moll Flanders*/*

*<...> she was a regular church-goer of simple faith; honest-hearted, receptive, intelligent, graceful to a degree, chaste as a vestal, and, in personal appearance, exceptionally beautiful /T. Hardy, *Tess of the d’Urbervilles*/*

3. Мікрополе “*Moderate*” (гіперсема ‘обмежений / помірний (за кількістю, розміром, соціальним статусом)’) утворене двома семантичними розширеннями, що відповідають різним областям досвіду:

3.1. у буттєвій сфері розширення “*Minor*”, мотивоване семою ‘обмежений (недостатній / гірший) / помірний (достатній, незначний) у кількості, розмірі, якості та ін.)’ (*modest – minor, decent, humble, low, lowly, mild, moder*

*Varney, who had changed his splendid attire, and now waited on his patron in a very modest and plain undress, attended to do the honours of the Earl’s COUCHER /W. Scott, *Kenilworth*/*

У соціально-професійній сфері семантичне розширення 3.2 “*Low*” – ‘нижчого соціального / професійного статусу’ має радіальну будову і охоплює два компоненти, вмотивовані семами: 3.3.1. “*Low-class*” – ‘без суспільного положення / нижчого суспільного положення’ (*modest – low, humble, lowly, minor, moderate, simple, small*) і 3.3.2. “*Subordinate*” – ‘підлеглий / (більш) низького службового рангу’ (*modest – subordinate, humble, low, lowly, minor, moderate, simple, small*); прикладом першого є:

*It was the very event to engage those who talk most, the young and the low; and all the youth and servants in the place were soon in the happiness of frightful news /J. Austen **Emma**/*

В узагальненому вигляді наші дані про будову лексико-семантичного поля “*Modest*” та його мікрополів схематично представлені на рис. 1:

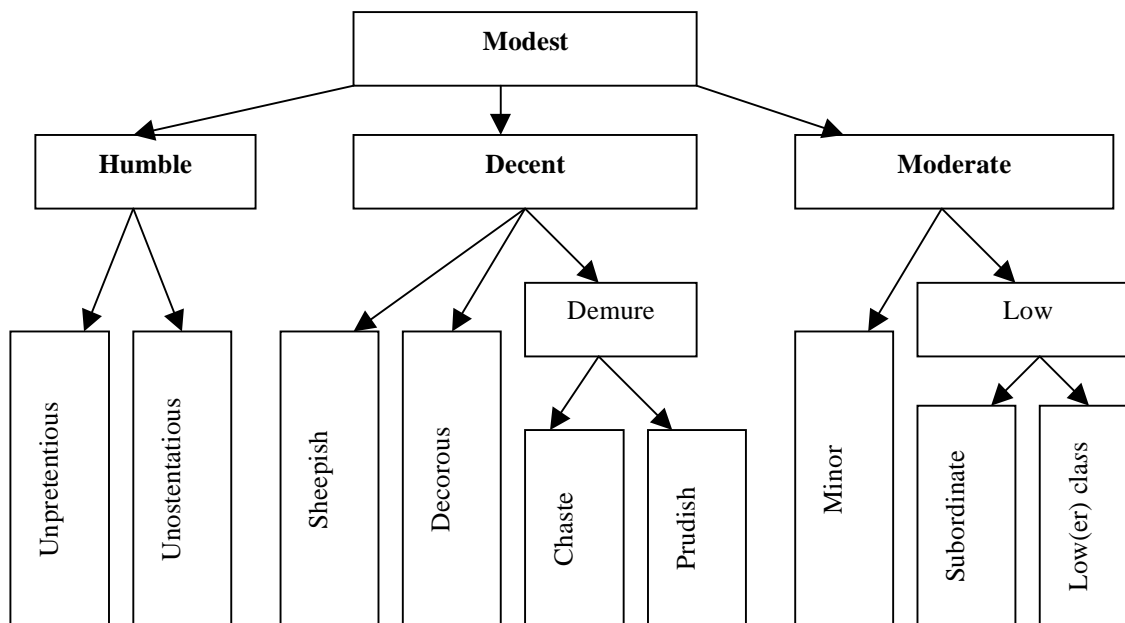

Рис. 1. Лексико-семантичне поле “*Modest*”

Як видно з рисунку 1, окремі розширення мікрополів лексико-семантичного поля “*Modest*” частково накладаються одне на одне (лексеми *modest*, *humble*, *low*, *decent*, *bashful* та ін. входять водночас до кількох різних мікрополів та їх розширень), утворюючи зони перетинів і поступових переходів. Таке взаємопроникнення компонентів засвідчує наявність центроспрямованих сил, що об’єднують компоненти у межах ЛСП, та слугують стабільності внутрішніх системних зв’язків у номінативному просторі концепту СКРОМНІСТЬ. Ці зв’язки утворюють мотивувальну базу для непрямих номінацій інших концептів у якості корелятивної зони метафор на кшталт *a humble dinner* (скромний обід), де концепт ЇЖА отримує ментальне представлення шляхом блендінгу – перенесення певних слотів фрейму СКРОМНІСТЬ на фрейм ЇЖА (слот “відсутність розкоші” людини > слот “скудність” їжі), або фрейму СКРОМНІСТЬ на фрейм ДУРЕНЬ: *moderate abilities* (помірні здібності), де слот “непоказна

поведінка” як прояв високих моральних якостей скромної людини переноситься на “відсутність здібностей” у дурня).

Наявність у лексеми *modest* (adj.) великої кількості синонімів, що входять до різних мікрополів ЛСП, визначає високий показник номінативної щільності (термін В.І. Карасика [3, с. 131–134; 4]) концепту СКРОМНІСТЬ, а відмінності мовних форм передачі його змісту свідчать про те, що “сам цей зміст репрезентується з різними нюансами, активує різні позначувані образи при його найменуванні. Тим самим кожний мовний знак накладає свій відбиток на представлення, які ним активуються і є результатом когнітивної обробки інформації чи досвіду” [10, с. 12]. Розгалуженість лексико-семантичних відтінків окремих компонентів ЛСП є проявом відцентрових сил у межах ЛСП номінативного простору СКРОМНОСТІ.

Таким чином, семантичний простір концепту СКРОМНІСТЬ представлений лексико-семантич-

ним полем з домінантою *modest* і трьома мікрополями з їх подальшими розширеннями: 1) мікрополе “*Humble*” (сема ‘той, хто характеризується відсутністю зарозумілості; розкоші, манірності’ та ін.); 2) мікрополе “*Decent*” (‘той, хто дотримується правил пристойності; відповідає правилам сексуальної добропорядності’ та ін.); 3) мікрополе “*Moderate*” (‘обмежений / помірний у кількості, розмірі; нижчого соціального / професійного статусу’ та ін.). За кількістю та розгалуженістю синонімів у його номінативному просторі концепт СКРОМНІСТЬ має високий показник номінативної щільності. Семантичний простір номінацій СКРОМНОСТІ має будову радіально-ланцюжкового поля з нежорсткими межами; його окремі мікрополя мають зони перетинів та характеризуються різним ступенем складності за критерієм наявності / відсутності подальших субкомпонентів.

Перспективу дослідження вбачаємо у вивченні поняттєвої, ціннісної та образної складових концепту СКРОМНІСТЬ в діахронічному аспекті в британському художньому дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н.Ф. Когнитивно-дискурсивные аспекты лингвокультурологии / Н.Ф. Алефиренко. – Волгоград : Перемена, 2004. – 255 с. 2. Друзина Н.В. Фундаментальные глаголы бытия и обладания. Функциональный и когнитивный аспекты : дисс. доктора филол. наук : 10.02.19 / Н.В. Друзина. – Саратов, 2005. – 352 с. 3. Карасик В.И. Язык социального статуса / В.И. Карасик. – М. : Гнозис, 2002. – 333 с.

4. Карасик В.И. Лингвокультурная концептология: учеб. пособие к спецкурсу / В.И. Карасик, Н.А. Красавский, Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Парадигма, 2009. – 116 с. 5. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика : учебник. – Изд. 2-е. / И.М. Кобозева. – М. : Едиториал УРСС, 2000. – 352 с. 6. Кронгауз М.А. Семантика : учебник для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений / М.А. Кронгауз. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Изд. центр “Академия”, 2005. – 352 с. 7. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с. 8. Попова З.Д. Лексическая система языка / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : ВГУ, 1989. – 148 с. 9. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Истоки, 2003. – 191 с. 10. Langacker R.W. Concept, Image and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar / R.W. Langacker. – Berlin, New York : Mouton de Gruyter, 1991. – 589 p. 11. Trier J. Der Deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes (Die Geschichte eines sprachliches Feldes) / J. Trier. – Bd. I. – Heidelberg, 1931. – 347 s.

ДОВІДНИКИ

1. Девлин. Д. Словарь синонимов и антонимов английского языка / Д. Девлин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2005. – 559 с. 2. Online Etymology Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.etymonline.com> . 3. Oxford Advanced Learner’s Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oald8.oxfordlearnersdictionaries.com/>. 4. Soule’s Dictionary of English Synonyms [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diclib.com/cgi-bin/>

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

УДК 81'255.4

KONNOTATIVE ÜBERSETZBARKEIT VON LEXIK IM DEUSCHEN UND IM RUSSISCHEN

W.I. Gowerdowskij, PhD (Charkiw)

N.G. Komlew in memoriam

Говердовський В.І. Конотативна перекладність лексики у німецької та російської мовах. У статті порівнюються німецькі та російські морфеми у складі одного і того ж слова в двох мовах. Порівняльний аналіз показав, що більшість лексичних одиниць не співпадають за їх конотативним змістом, що приводить до перекручення або втрати емоційно-експресивного змісту у тексті транслата при перекладі белетристики, де конотація грає першу скрипку.

Ключові слова: конотація, конотативна еквівалентність, конотативна недостатність, конотативна надмірність, конотативна нерівновага, конотативне перекручення, лексика, морфема, перекладність.

Говердовский В.И. Коннотативная переводимость лексики в немецком и русском языках. В статье сравниваются немецкие и русские морфемы в составе одного и того же слова в двух языках. Сопоставительный анализ показал, что большинство лексических единиц не совпадает по их коннотативному содержанию, что ведет к искажению или утрате эмоционально-экспрессивного смысла в тексте транслата при переводе беллетристики, где коннотация играет первую скрипку.

Ключевые слова: коннотация, коннотативная эквивалентность, коннотативная недостаточность, коннотативная избыточность, коннотативное неравновесие, коннотативное искажение, лексика, морфема, переводимость.

Goverdovsky V.I. Connotative translatability of vocabulary in German and in Russian. The article compares German and Russian morphemes of the same word in both languages. Comparative analysis has shown that majority of lexical units don't coincide in their connotative content, which leads to misrepresentation or loss of emotive and expressive meaning of translated texts in fiction translation, with connotation playing the first fiddle.

Key words: connotation, connotative equivalence, connotative insufficiency, connotative redundancy, connotative disbalance, connotative perversion, morpheme, translatability, vocabulary.

Als Objekt werden in der vorliegenden Arbeit die Konnoteme untersucht und zwar die konnotativen Morpheme. Unser Ziel besteht in einer vergleichenden Untersuchung der deutschen und der russischen Morpheme. Ihr durchgänglicher Vergleich kann zu den angewandten Aspekten der Sprachwissenschaft beitragen, insbesondere – bei Übersetzung von Lexik in Texten der schöngestigen Literatur, wo konnotative Äquivalenz beider Texten – des Originals und des Translats – die erste Geige spielt. Darin liegt die Aktualität dieser Erforschung.

Konnotative Übersetzbarkeit kann auf folgende Weise klassifiziert werden. Das die russischen Wörter begleitende Sternchen bedeutet, daß sie trotz der denotativen Äquivalenz mit den deutschen Wörtern konnotativ nicht übereinstimmen; zwei Sternchen bedeuten starke konnotative Divergenz; nicht gekennzeichnete Wörter sind adäquat in beiden Sprachen – sowohl hinsichtlich Denotation als auch Konnotation. Das Sternchen in Klammern bedeuten die Divergenz nach dem Grad der Konnotationen.

Konnotative Äquivalenz

Die konnotative Äquivalenz lässt sich auf unterschiedliche Art und Weise herstellen.

1. Die konnotative Äquivalenz für konnotative Affixe lässt sich durch die Wahl der entsprechenden konnotativen Basen in der Zielsprache erreichen; das geschieht z.B. bei der Übersetzung der pejorativen Konnotation, die im Deutschen durch entsprechende Suffixe ausgedrückt wird (*-erei*, *-ian*, *-lei*, *-sel* bei Substantiven): *Blödiān* – *тупица*, *болван*; *Dichtelei* – *стихоплетство*; *Kriecherei* – *подхалимство*, *раболепие*, *низкопоклонство*, *лакейство*. Vgl. auch: *sich davonmachen* – *смыться*, *удрать*, *улизнуть*; *löffeln* – *черпать ложкой* (denotative Äquivalenz, Zeichenentstellung, konnotative Äquivalenz), *est** (denotative Entstellung, konnotatives Nichtvorhandensein), *хлебать* (denotativ-konnotative Äquivalenz).

2. Konnotative Äquivalenz lässt sich außerdem durch die Wahl von Affixen erreichen, die zu den Affixen der Quellsprache konnotativ äquivalent sind. Breite Möglichkeiten gibt es dafür z.B. bei der Wiedergabe der deutschen umgangssprachlich-konnotativen Affixe: *abfliegen* – *облетать*; *abklopfen* – *стучаться во все двери*; *umbinden* – *обвязать*.

Auch bei der Übertragung der schriftsprachlichen Konnotation ist dies möglich: *herniederfallen* – *ниспадать*, *низвергать*; *voraussehen* – *предчувствовать*; *Selbstherrschaft* – *самовластие*; *Widerrede* – *противоречие*; *dornenvoll* – *полный шипов** (denotative Äquivalenz, konnotatives Nichtvorhandensein), *ключий** (denotative Entstellung, konnotatives Fehlen), *усеянный терниями* (Zeichenüberfluss, konnotative Äquivalenz), *gleichartig* – *аналогичный** (konnotativer Überfluss, da das russische Wort eine zusätzliche fremdsprachliche Konnotation trägt), *однородный*, *legendär* – *сказочный* (denotative Entstellung), *легендарный*, *wellenartig* – *волнистый** (konnotativer Mangel, da es keine schriftsprachliche Konnotation enthält); *transportfähig* – *перевозимый** (denotativer und konnotativer Mangel), *провозоспособный* (konnotative Äquivalenz), *транспортабельный*

(konnotativer Überfluss), *годный для транспортировки* (Zeichenüberfluss).

Die Konnotation der deutschen Affixe kann man auch mittels russischer Affixe wiedergeben, die der Form nach zwar nicht mit den deutschen zusammenfallen, aber in ihrer Konnotation mit ihnen gleichwertig sind, z.B. tragen die Suffixe *-aster*, *-sel* und russ. *-ан*, *-ин(a)* pejorative Konnotation: *Gemengsel* – *мешанина*, *путаница*, *Kritikaster* – *критикан*, *Medikaster* – *знахарь*, *шарлатан*.

3. Eine vollständige konnotative Übersetzung wird durch die Wiedergabe von Halbaffixen der Quellsprache mit Hilfe konnotativer Basen in der Übersetzungssprache verwirklicht. So kann man für stark pejorative deutsche Halbaffixe wie *Affen-*, *Dreck(s)-*, *Hunde-*, *Mist-*, *Sau-* usw. entsprechende russische konnotative Basen auswählen: *Affentanz* – *непристойный танец* (denotative Entstellung, Zeichenüberfluss, konnotative Äquivalenz), *возня*^(*) (denotative Entstellung, konnotative Nichtübereinstimmung), *свистопляска* (denotative Entstellung, konnotative Äquivalenz), *Hundearbeit* – *тяжелый труд** (denotative Entstellung, konnotatives Fehlen), *каторжный труд* (denotative Entstellung).

4. Nicht selten sind die Fälle der konnotativen Äquivalenz der deutschen und russischen Wörter nach einer Konnotationsart mit verdoppeltem Grad zu erkennen.

Dem Präfix *пре-* sind folgende deutsche Präfixe konnotativ äquivalent: *Ab-*, *An-*, *Auf-*, *Ein-*, *Er-*, *Be-*, *Nach-*, *Unter-*, *Über-*, *Ver-*, *Vor-*. Das Präfix *пре-* verdoppelt die Wortkonnotation mit dem Suffix *-ни(e)*, *-и(e)*, die deutschen Präfixe verdoppeln die Konnotation der Wörter auf *-ung*. Fast alle Wörter in beiden Sprachen sind dem Konnotationsgrad nach äquivalent: *преображение* – *Verwandlung*, *Umgestaltung*; *презрение* – *Verachtung*, *Missachtung*; *прекращение* – *Aufhebung*, *Einstellung*, *Unterbindung*, *Unterbrechung*; *преодоление* – *Überwindung*, *Überwältigung*, *Bewältigung*, *Bezwingung*; *претворение* – *Verkörperung*, *Verwandlung*, *Umschaffung*. Falls in deutschen Wörtern das Konnotem *-ung* fehlt, so ist die konnotative Kraft zweifach geringer: *прекращение* – *Aufhören*^(*),

Abbrechen*, *Abbruch*^(*). Vgl. in diesem Zusammenhang: *преувеличение* – *Übertreibung*, aber: *Übertreiben*^(*).

5. Als Quelle des Konnotationsausgleichs dient die Zusammensetzung, die das Fehlen der Übersetzung von affixalen schriftsprachlichen Konnotemen im Wort kompensiert: *презрение* – *Geringschätzung*; *возвращаться (домой, на родину)* – *heimkommen*; *общепольный* – *gemeinnützig*.

Zur Bedingung der konnotativen Äquivalenz dient das Zusammenfallen der Quantität der gleichartigen Konnotate und ihres konnotativen Ausdrucks, wenn in vergleichenden Wörtern andere Konnotationsarten fehlen: *bimmeln* (Um) – *звонить** (neutral), *презвонить* (Um), *бренчать* (Um); *bisweilen* (Bu) – *иногда** (neutral), *порою* (Bu), *подчас* (Bu), *по временам* (Bu); *bläken* (Um) – *мычать* (Um), *реветь* (Um); *blankputzen* (Bu, Te), *blankschleifen* (Bu, Te) – *полировать* (Bu, Te); *blasig* (Bu) – *пузыристый* (Bu), *пузырчатый** (neutral); *blattähnlich* (Bu, Te), *blattförmig* (Bu, Te) – *листовидный* (Bu, Te) *листообразный* (Bu, Te).

Konnotatives Ungleichgewicht

Zwei Wörter fallen nach verschiedener Konnotationsart zusammen, unterscheiden sich aber durch den Konnotationsgrad. Beim Übersetzen von Lexik nimmt konnotatives Ungleichgewicht einen bedeutenden Platz ein und ist durch folgende Aspekte begründet.

1. In einem der vergleichenden Wörter gibt es ein „überflüssiges“ Konnotem der gleichen Art.

So werden die schriftsprachlich-konnotativen Präfixe *вос-*, *воз-* ins Deutsche durch verschiedene konnotative Präfixe *An-*, *Auf-*, *Aus-*, *Ein-*, *Ent-*, *Er-*, *Ver-*, *Zu-* übersetzt. Fast alle Wörter mit diesen präfixalen Konnotemen in beiden Sprachen haben auch suffixale schriftsprachliche Konnoteme: russ. *-ни(e)*, *-у(e)*, *-ость*; dt. *-ung*, *-keit*. Auf solche Weise haben die o.g. Wörter eine doppelte Konnotierung. Dort, wo eines der gegebenen Konnoteme im Wort fehlt, im Wort der anderen Sprache hingegen vorhanden ist, fallen die vergleichenden Lexeme nach der Konnotationsart zusammen, unterscheiden sich aber hinsichtlich des Konnotationsgrades. Vgl. einerseits: *возведение* –

Einrichtung; *воздействие* – *Einwirkung*; *воздержанность* – *Enthaltbarkeit*, *Mäßigkeit* (vollständige Übereinstimmung nach dem Konnotationsgrad) – und andererseits: *воззвание* – *Aufruf*^(*), *воззрение* – *Ansicht*^(*), *Meinung*^(*) (Konnotation der deutschen Wörter ist zweifach geringer). Vgl. auch: *восклицание* – *Ausruf*^(*), *воспаление* – *Entzündung*, *воспитание* – *Erziehung*; *воспламенение* – *Entflammung*, *Aufflammen*^(*); *возрастание* – *Anwachsen*^(*), *Wachstum*^(*), *Steigen**, *Zunahme**; *воссоединение* – *Wiedervereinigung*, *восхваление* – *Preisung*^(*), *Lobpreisung*, *Lobeserhebung*.

Im Deutschen dient die Zusammensetzung – eine der Konnotationsquellen – als Kompensierung des Fehlens eines Konnotems, vgl. *возврат* – *Rückkehr*. Falls das russische Wort eine verdoppelte Konnotation hat, reicht die bloße Zusammensetzung hingegen nicht, vgl.: *возвращение* – *Rückkehr*^(*); *воздействие* – *Einwirkung*, *Einfluss*^(*), *восхождение* – *Aufstieg*^(*).

Das schriftsprachlich-konnotative Präfix *пред-* verdoppelt oft die schriftsprachliche Wortkonnotation mit dem Suffix *-u(e)* (selten *-ость*). In der deutschen Sprache ist es in den meisten Fällen durch das Präfix *Vor-* wiedergegeben. Äquivalent sind auch folgende Konnoteme: *Ab-*, *An-*, *Auf-*, *Be-*, *Ein-*, *Über-*, *Vor-*, *Ver-*, *Zu-*: *предвзятость* – *Voreingenommenheit*, *Befangenheit*; *предвидение* – *Voraussicht*^(*); *предназначение* – *Vorherbestimmung*, *Прәдестинация** (mit der fremdsprachlichen Konnotation, d.h. konnotative Redundanz); *предоставление* – *Überlassung*, *Einräumung*, *Zuweisung* (zur Verfügung), *Gewährung*, *Bewilligung*, *Anheimstellung*; *предотвращение* – *Vorbeugung*, *Verhütung*, *Abwendung*, *Verhinderung*.

In der deutschen Sprache verdoppeln die o.g. präfixalen Konnoteme die Wortkonnotation mit dem Suffix *-ung* (selten *-heit*). Wenn das suffixale Konnotem fehlt, wird die Konnotation im deutschen Wort zweifach geringer; beim Übersetzen entsteht konnotatives Ungleichgewicht: *предвестие* – *Vorzeichen*^(*), *Vorbote*^(*), *Omen**, *Omina** (die beiden letzten Wörter mit der archaischen Konnotation,

d.h. konnotativ überflüssig); *предвкушение* – *Vorgenuß*^(*), *Vorgeschmack*, *Vorfreude*^(*); *предисловие* – *Vorwort*^(*), *Vorrede*^(*); *преднамеренность* – *Absicht*^(*) (vgl.: *Absichtlichkeit*), *Vorsatz*^(*) (vgl.: *Vorsätzlichkeit*); *предосторожность* – *Vorsicht*^(*).

Manchmal wird das Fehlen des suffixalen Konnotems im Deutschen durch die Zusammensetzung kompensiert; die Wörter werden dadurch bei der Übersetzung konnotativ gleichwertig: *предвосхищение* – *Vorwegnahme*, aber: *Vorgreifen*^(*), *Antizipation*^(*), *предосторожность* – *Vorsichtsmaßregel*, aber: *Vorsicht*^(*). Ein totales Nichtvorhandensein der Konnotation ist im übersetzten Wort eher selten zu treffen: *преддверие* – *Schwelle*^(*), *предохранение* – *Schutz*^{*}, aber *Verhütung*.

Die Suffixe *-ани(е)*, *-ени(е)* sind von stark ausgedrückter schriftsprachlicher Konnotation geprägt. Im Wortschatz der russischen Sprache nehmen die Wörter mit diesen Suffixen einen wesentlichen Platz ein (mehr als 4000 auf *-ани(е)* und mehr als 1000 auf *-ени(е)*). Trotz der weiteren Verbreitung von Suffixen sind die Wörter in der Rede selten zu verwenden, vgl.: *благословение*, *высматривание*, *дерзновение*, *повиновение* usw.). Ihre Nichtverwendbarkeit in der mündlichen Rede ist durch das Vorhandensein umgangssprachlich-konnotativer Dubletten mit oder ohne das Suffix *-к(а)* bedingt (vgl.: *взмахивание* – *взмах*, *подкачивание* – *подкачка*, *размеривание* – *размерка*, *распахивание* – *распашка*). Die schriftsprachliche Konnotation dieser Wörter ist so bedeutend, dass sie die umgangssprachliche Konnotation der Präfixe *вы-*, *за-*, *от-*, *при-*, *пере-*, *рас-* usw. unterdrückt, mit denen diese Wörter verwendet werden. Präfixale schriftsprachliche Konnoteme werden mit solchen Wörtern eher selten gebraucht (vgl.: *гореть* – *возгорать*).

In der deutschen Sprache entspricht diesen Konnotemen – dem Konnotationsgrad nach – das Konnotem *-ung*: *вывешивание* – *Anhängung*; *расследование* – *Untersuchung*, *Nachforschung*; *прикосновение* – *Berührung*. In manchen Fällen ist eine vollständige konnotative Nichtübereinstimmung der deutschen Wörter zu erkennen: *выветривание* –

Lüften^{*}, *Lüftung*; *проветривание* – *Lüften*^{*}, *Durchlüftung*. Das Fehlen des suffixalen Konnotems *-ung* wird oft durch Zusammensetzung kompensiert: *столкновение* – *Zusammenstoß*, *Zusammenprall*, *Aufeinanderprallen*, *Kollision*^{*} (mit der fremdsprachlichen Konnotation); *слияние* – *Zusammenfließen*, *Zusammenfluss*, *Verschmelzung* (das Vorhandensein von je einem suffixalen und präfixalen Konnotem). Das Fehlen des Konnotems *-ung* wird durch präfixale Konnoteme teilweise kompensiert, allerdings gibt es keinen vollständigen Ausgleich nach dem Konnotationsgrad: *влияние* – *Einfluss*^(*), *расспрашивание* – *Ausfragen*^(*), *Ausforschen*^(*), *Nachforschen*^(*); *возражение* – *Einwand*^(*), *Einwurf*^(*), *Einspruch*^(*), *Widerspruch*^(*), *Widerrede*^(*) (*противоречие*); *проникновение* – *Eindringen*^(*), *Durchdringen*^(*), *Vordringen*^(*). Wenn im Wort zusammen mit dem präfixalen ein suffixales Konnotem vorhanden ist, so wird die Konnotation mit dem russischen Wort ausgeglichen: *влияние* – *Einwirkung*; *возражение* – *Einwand*^(*), *Erwiderung*, *Entgegnung* (*ответ*); *рассмотрение* – *Betrachtung*, *Untersuchung*; *расспрашивание* – *Erkundigung*; *проникновение* – *Eindringlichkeit*. Die Fälle, in denen die russische Konnotation von einem deutschen Stamm übertragen wird, sind eher selten anzutreffen: *раскаивание* – *Reue* (hier wird die konnotative Äquivalenz durch den Stamm erreicht).

Das Suffix *-и(е)*, mit dessen Hilfe die Substantive von Attributen gebildet werden, hat eine schwach ausgeprägte schriftsprachliche Konnotation. In der deutschen Sprache entsprechen dem Suffix die Konnoteme *-heit*, *-keit* und *-tät* (selten): *величие* – *Majestät*, *Größe*^{*}, *Erhabenheit*. Das russische Suffix ist meist in Zusammensetzungen zu treffen, und demzufolge hat die Konnotation einen verdoppelten Grad. In der deutschen Sprache sind denotativ äquivalente Wörter meistens zusammengesetzt; wenn sie keine suffixalen Konnoteme *-heit*, *-keit* haben, wird ihr Konnotationsgrad des weiteren im Vergleich zu den russischen zweimal niedriger. Vgl.: *долголетие* – *Langlebigkeit*, *многословие* – *Wortschwall*^(*) (Konnotation durch Zusammensetzung), *Редseligkeit*

(Konnotation durch Zusammensetzung und Suffix). Vgl. außerdem: *равнодушие* – *Gleichgültigkeit*, *Гleichmut*^(*), *Lauheit*^(*); *рукоделие* – *Handarbeit*^(*), *Nadelarbeit*^(*). Manchmal kommt es auch vor, dass es im Deutschen denotativen Äquivalent keine Konnotation gibt: *великолепие* – *Pracht*^{*}, *Herrlichkeit*; *остроумие* – *Scharfsinn*^(*), *Geist*^{*}, *Witz*^{*}.

2. Ein ungleicher Konnotationsgrad kann wegen der verschiedenen Konnotationskraft in denotativ äquivalenten Affixen beider Sprachen entstehen. Für die Wiedergabe des Konnotems *а́ц(у́)*- der von einem Verb ohne Suffix gebildeten Substantive werden im Deutschen Präfixe mit schwacher Konnotation verwendet, z.B. *Ауф*^(*), *Ein*^(*) usw.: *взлет* – *Aufflug*^(*) (vgl. *Aufschwung* mit stärkerer Konnotation), *взлом* – *Einbruch*^(*). Beim Fehlen des Präfixes in deutschen Wörtern wird die Konnotation der russischen Präfixe durch das suffixale Konnotem *-ung* kompensiert: *взмах* – *Schwung*, *Schwenkung* (der Hand usw.). Vgl. aber das Fehlen der Konnotation: *взмах* – *Schlag*^{*} (Vogelflügel), *Schwingen*^{*}. Beim Vorhandensein des präfixalen und suffixalen Konnotems wird die Konnotationskraft sogar vergrößert: *взнос* – *Einzahlung* (vgl. *Zahlung*^(*), *Beitrag*^(*)).

Das konnotative Präfix *co-* entspricht zumeist dem deutschen *Mit-*, allerdings hat beim vollständigen denotativen Zusammenfallen das letzte eine geringere Kraft: *соавтор* – *Mitverfasser*, *Mitautor*; *совладелец* – *Mitbesitzer*, *Miteigentümer*, *Mitinhaber*, *Kompagnon*^{*} (mit fremdsprachlicher Konnotation). Als konnotative Äquivalente treten auch andere deutsche Präfixe auf, die aber zum russischen *нѝ-* nicht immer denotativ äquivalent sind: *сoвpащeниe* – *Verführung*, *Verleitung*; *согласие* – *Einwilligung*, *Zustimmung*, *Bewilligung*, *Einverständnis*, *Einvernehmen*; *согласование* – *Vereinbarung*, *Koordinierung*^{*} (mit fremdsprachlicher Konnotation).

Das Konnotem *co-* verdoppelt die Konnotation der Wörter mit dem Suffix *-и(e)*. Wenn im deutschen Wort das suffixale Konnotem fehlt, so ist die Konnotation des deutschen Wortes zweimal geringer: *coдeйствue* – *Beistand*^{*}, *Mithilfe*^(*), aber: *Unterstützung*. Dasselbe ist auch beim Fehlen des präfixalen Konnotems und bei

gleichzeitigem Vorhandensein des suffixalen zu erkennen: *сoзданиe* – *Schaffung*^(*), *Schöpfung*^(*), *Bildung*^(*), aber: *Anlegung*; vgl.: *Gebilde*^(*), *Geschöpfe*^(*) (teilweises Fehlen von Konnotation), *Werk*^{*} (Fehlen der Konnotation). Als konnotative Äquivalente treten im Deutschen die Wortverbindungen als Regel ohne affixale Konnoteme auf: *coжители* – *Zimmergenosse*; *сoзвучие* – *Gleichklang*^(*), *Harmonie*^{*} (mit fremdsprachlicher Konnotation); *сoзнаниe* – *Bewusstsein*; *сoотечественник* – *Landsmann*^(*). Vgl. aber die Wortbildungen, die dank den suffixalen Konnotemen einen höheren Konnotationsgrad haben: *сoвершениe* – *Vollziehung*, *Vollführung*; *сoотношениe* – *Wechselbeziehung*, *Wechselverhältnis*, *Korrelation*^{*} (mit fremdsprachlicher Konnotation), *Verhältnis*^{*}.

Das vollständige Nichtzusammenfallen nach der Konnotationsart ist sehr selten zu finden: *сoбеседованиe* – *Gespräch*^{*}, *Aussprache*^(*), *Unterhaltung*; *сoбpат* – *Mitmensch*^(*), *Nächste*^{*}, *сoмнениe* – *Zweifel*^{*}. Vgl. auch: *сoвместители* – *ein Angestellter, der zwei Ämter zugleich bekleidet*^{*} (denotativ-konnotative Nichtübereinstimmung).

Im Fall der formalen Übereinstimmung verschiedensprachlicher Suffixe ist beim Übersetzen die konnotative Disproportion von Wörtern zu vermeiden, die von Konnotemen der „falschen Freunde“ des Übersetzers verursacht ist: Im russischen Wort *интеркемпинг*^(*) ist die fremdsprachliche Konnotation stärker ausgeprägt als im deutschen *Intercamping*, weil im Russischen das Präfix weniger assimiliert ist.

3. Der ungleiche Konnotationsgrad ist durch die konnotative Labilität eines Affixes oder durch die diachronische Nichtstandhaftigkeit des Konnotats verursacht.

Die Zugehörigkeit der Konnotation zum materiellen Träger ist nicht stabil; zu einem bestimmten historischen Zeitpunkt der Wortentwicklung kann die Konnotation schwächer ausgedrückt werden oder verschwinden, wenn das entsprechende Wort bzw. Affix in der anderen Sprache keine konnotativen Veränderungen im Laufe der Zeit erkennen lässt. Beim Übersetzen entsteht die konnotative Verstellung, abhängig vom

Konnotationsgrad. So entspricht formal das deutsche meliorative Suffix *-ette* dem russischen *-к(а)*, allerdings ist bei diesem die meliorative Konnotation in den meisten Fällen bereits verschwunden, während beim deutschen Morphem dieser Prozess noch nicht vollendet ist. Vgl.: *Etikette* – *этикетка*^(*), aber: *Statuette* – *статуэтка*, *Stiefletten* – *полусапожки*. Im Russischen werden beim Übersetzen auch Wörter mit dem Konnotem *-em* verwendet. In diesem Fall entsteht in den russischen Wörtern – im Vergleich zu den deutschen – ein großer fremdsprachlicher Konnotationsgrad; dadurch unterscheiden sich die deutschen Wörter von den russischen nur nach dem meliorativen Konnotationsgrad und sind dementsprechend konnotativ nicht identisch: *Dublette* – *дублет*^(*), *второй экземпляр*^{*}, *Lornette* – *лорнет*^(*). In der Zeit haben die o.g. Wörter in beiden Sprachen eine fachsprachliche Konnotation, was sie konnotativ enger zusammenschließt. So determiniert die Übereinstimmung nach zwei Konnotationsarten und die Nichtübereinstimmung nach der dritten Art die deutschrussischen Paare als konnotativ ungleiche.

Ein Sonderfall der Konnotationsunbeständigkeit ist ihre Ungenauigkeit, wenn das Wort oder Morphem sozusagen „am konnotativen Scheidewege“ steht, d.h. nur eine Tendenz hat, irgendwelche konnotativen Merkmale zu bekommen. Z.B. ist die deutsche verbale Komponente *hinaus-* der umgangssprachlich-konnotativen Verwendung nahe; seine konnotative Unregelmäßigkeit verhindert aber die Auswahl russischer Äquivalente: für *hinausbringen* – *выносить*^(*) ist keine Übersetzung ausreichend konnotativ, weil *выпораживать*^{*} konnotativ überflüssig ist (Konnotation der Pejoration). Vgl. auch: *hinausfahren* – *уезжать*^(*), *выходить* (z.B. aufs Meer); *hinausschieben* – *отодвигать*^(*), *отсрочивать*, *откладывать*^(*); *hinausziehen* – *отправляться путешествовать*, *странствовать*. Für diese Etappe der konnotativen Entwicklung des deutschen Affixes gibt es keine russische konnotematische Äquivalenz.

In der letzten Zeit ist in der Komponente *hinein-* eine Verschiebung von der schriftsprachlichen zur umgangssprachlichen Verwendung zu erkennen

gewesen. Eine solche konnotative Unbestimmtheit zeigt auch das verbale untrennbare Halbpräfix *über-*, die verbale trennbare Komponente *zusammen-* sowie andere Morpheme.

4. Die Verstellung nach dem Konnotationsgrad wird durch die konnotative Unbestimmtheit eines der zu vergleichenden Affixe hervorgerufen. So sind etwa die zum mündlichen Technolekt bzw. zu den umgangssprachlichen Termini gehörigen Wörter konnotativ unbestimmt. Vom konnotativen Standpunkt aus ist ihre Angehörigkeit nach den Zeichen (positiv bzw. negativ) schwer zu bestimmen, da sie beides einschließen. Beispiele dafür sind die deutschen Adjektiv-Attribute mit dem Präfix *ge-* zur denotativen Bezeichnung einer Ausstattung: *geblümt* – *в цветочках*^(*), *цветочками* (über Stoff); *gehört* – *рогатый*; *gestieft* – *в сапогах*^{*}; *getigert* – *пятнистый*^(*), *полосатый* (как тигр); *gewölbt* – *сводчатый*, *выпуклый*^(*); *gewinkelt* – *зубчатый*.

Konnotative Redundanz/konnotatives Defizit

1. Zwei verschiedensprachliche Wörter sind einer Konnotationsart nach zwar äquivalent, aber in einem der zu vergleichenden Wörter fehlt eine Konnotation bzw. es ist eine redundante „überflüssige“ Konnotation mit demselben Zeichen vorhanden. Dabei ist die Redundanz (Überfluss) bzw. das Defizit (Mangel) der Konnotation durch das Vorhandensein oder Fehlen in einem der Wörter – sowohl vom affixalen als auch vom Stammkonnotem – zu erklären.

Für das Wort mit der schriftsprachlichen Konnotation *Arbeitslosigkeit* ist das Wort *безработица*^{*} nicht äquivalent, und obwohl *безработность* adäquat ist (das Suffix *-igkeit* entspricht konnotativ dem Suffix *-ость*, nicht *-иц(а)*), ist es im Russischen nicht gebräuchlich. Vgl. auch: *Relevanz* – *важность*^{*}, *существенность*^{*} (die fremdsprachliche Konnotation fehlt), *актуальность*; *fuchsen* – *сердить*^{*}, *раздражать*^{*} (die umgangssprachliche Konnotation fehlt), *надувать*; (*herum*)*druchsen* – *быть нерешительным*^{*}, *колебаться* (die sprechsprachliche Konnotation fehlt).

Wenn es im übersetzten Wort eine Konnotation gibt und im selben Wort der anderen Sprache fehlt, so ist diese für das erste Wort überflüssig und für das zweite

mangelhaft. Die Wörter *Prosperität* und *процветание** haben eine schriftsprachliche Konnotation; im russischen Wort fehlt allerdings die fremdsprachliche Konnotation. Beim Übersetzen ins Deutsche ist diese Konnotation überflüssig. Man muss demzufolge von allen möglichen Synonymen diejenigen unberücksichtigt lassen, die einen konnotativen Überfluss bzw. eine konnotative Mangelhaftigkeit aufweisen. Vgl. dazu die Beispiele, bei denen die Äquivalenz der Synonyme in beiden Sprachen nur in einer Konnotationsart vorhanden ist (schriftsprachliche Konnotation): *Assoziation* – *товарищество**, *союз** (in beiden Fällen fehlt die fremdsprachliche Konnotation), *ассоциация*; *Humanität* – *человечность**, *человеколюбие** (auch die fremdsprachliche Konnotation geht verloren), *гуманность*; *Deformation* – *искривление**, *искажение** (die fachsprachliche Konnotation fehlt), *деформация*; *entarten* – *дегенерировать** (in der Übersetzung gibt es eine überflüssige fremdsprachliche Konnotation), *портиться** (*о нравах*) (schriftsprachliche Konnotation fehlt), *вырождаться*; *enteignen* – *экспроприировать** (überflüssige fremdsprachliche Konnotation), *отчуждать* (konnotative Äquivalenz, aber denotative Entstellung); *hinangehen* – *подойти** (nicht konnotativ), *приблизиться*.

Die Mangelhaftigkeit bzw. Überflüssigkeit kann hierbei in jeder Konnotationsart erkannt werden: *blanker* (Mu) – *конпуть**, *гадить** (Konnotation der Mundartigkeit ist verloren); *blankziehen* (Bu, Ar) – *обнажать шпагу**, *прибегать к оружию** (die schriftsprachliche Konnotation ist durch Wortverbindung übertragen; denotative Entstellung und Zeichenüberflüssigkeit); *blasenartig* (Bu, Te) – *пузыристый** (die schriftsprachliche Konnotation ist dank des Suffixes übertragen, vgl.: *blasia* – *пузырчатый*: Beide Wörter sind neutral); *billigen* (Bu) – *одобрять*; *санкционировать** (nach der fachsprachlichen Konnotation überflüssig).

Nicht so leicht ist hingegen, wenn es für ein Konnotem der Quellsprache kein der Art nach passendes Konnotem in der Zielsprache gibt. In diesem Fall entstehen beim Übersetzen konnotative Transformationen, die kaum zu vermeiden sind, obwohl es in

der Zielsprache viele denotative Äquivalente gibt. So haben die Präfixe *In-*, *Il-*, *Im-*, *Ir-* eine fremdsprachliche Konnotation und werden in der Regel an die schriftsprachlich-konnotativen bzw. fremdsprachlichen Stämme angeknüpft. Alle o.g. Präfixe entsprechen denotativ den russischen Präfixen *не-*, *без-*, sowie den denotativ-konnotativen Präfixen *а-*, *им-*, *ир-*. Z.B. sind in den Übersetzungen die Wörter *Inaktivität* – *неактивность**(^{*)}, *бездействие**(^{*)}, *бездеятельность**(^{**)} konnotativ nicht adäquat. Das Präfix *без-* und das Suffix *-ость* scheinen die Übersetzung zwar konnotativ korrekt wiederzugeben, allerdings können sie nur die schriftsprachliche Stammkonnotation „ausgleichen“ und sind demzufolge für das gesamte deutsche Wort konnotativ mangelhaft. Im ersten Beispiel beruht die Übereinstimmung auf der Fremdsprachlichkeit der Stämme, nicht des Präfixes. Das zweite und dritte Wort stimmen, indem sie auch konnotativ nicht verwendbar sind, nach der denotativen Vollständigkeit noch nicht überein, denn es geht nicht um Tätigkeit im Ganzen, sondern nur um die aktive. Das Wort *бездеятельность* fällt im vollen denotativen Umfang mit *Untätigkeit* und nicht mit *Inaktivität* zusammen. Der vollständige denotative und teilweise konnotative (nur nach den Stämmen) Umfang ist im Wort *безактивность**(^{*)} realisiert, wird aber im Russischen nicht verwendet. Trotzdem ist nur eine der Varianten für die Übersetzung konnotativ anwendbar. Hier kompensiert die Stammkonnotation die konnotative Mangelhaftigkeit des Präfixes.

Im Gegenteil dazu gibt es Fälle, in denen dem nicht konnotativen Morphem in der Zielsprache ausschließlich konnotative Varianten entsprechen. In solchen Situationen ist die konnotative Redundanz bei der Übersetzung kaum zu vermeiden. Das o.g. Präfix *Un-* ist mit der denotativen Bedeutung von Negation neutral, allerdings haben die möglichen russischen denotativen Äquivalente konnotative Affixe bzw. Stämme: *Unart* – *дурная привычка**, *невоспитанность**(^{**)}, *озорство**, *Unding* – *бессмыслица**, *вздор**, *абсурд**, *нонсенс**(^{**)}, *Unfug* – *бесчинство**, *безобразие**(^{**)}; *Unmensch* – *изверг**, *чудовище**(^{**)}, *Untat* (*чудовищное*) *преступление**, *злодеяние**(^{*)}.

2. Die konnotative Mangelhaftigkeit kann durch folgendes charakterisiert werden: Im Wort der Zielsprache fehlt die Konnotation gänzlich, weil es in der Quellsprache überhaupt nur eine Art von Konnotation gibt: *Begräbnis* – *похороны** (vgl. konnotativ-äquivalente *погребение* mit der schriftsprachlichen Konnotation). Dementsprechend entsteht die konnotative Überflüssigkeit im Wort der Zielsprache aufgrund des Fehlens von Konnotation im Quellwort: *Blässe* – *бледность**, *блеклость** (überflüssig wegen der schriftsprachlich-konnotativen Suffixe, vgl. *бесцветность*^(*) mit großer Redundanz wegen des präfixalen und suffixalen Konnotems), *blätterig* – *слоистый** (überflüssig wegen des schriftsprachlichen suffixalen Konnotems, vgl. *слоеный*).

3. Die Mangelhaftigkeit bzw. Redundanz nach der schriftsprachlichen Konnotation ist durch Zusammensetzung hervorgerufen: *Kriegsgefangenschaft* – *плен*^(*) (im deutschen Wort doppelte Konnotierung aufgrund der Zusammensetzung und des suffixalen Konnotems); *Maßkrug* – *кружка** (vgl. *Krug* – *кружка*); *maßgerecht* – *по мерке**; *высокопарность* – *Schwulst*^(*) (das russische Wort hat verdoppelte Konnotation; vgl. äquivalentes *Schwülstigkeit*); *единоутробный* – *leiblich**.

Konnotative Entstellung

1. Im Zielwort fehlen zwei oder mehr Konnotationsarten aufgrund des Nichtvorhandenseins von affixalen und Stammkonnotemen in der Zielsprache: *Diplomaille* (umgangssprachliche und pejorative Konnotation im Suffix) – *дипломаты*** (lediglich die Denotation ist wiedergegeben), *Journaille* – *журналисты*** (das Wort ist nur denotativ adäquat), *Fragerei* (umgangssprachliche und pejorative Konnotation wegen des Suffixes) – *вечные распросы* (neutral), *Leserei* – *беспорядочное (бессистемное) чтение***.

Die umgangssprachlich-konnotativen Suffixe *-ак*, *-як* rufen bei den Substantiven, die eine Person bezeichnen, die Pejoration hervor. In der deutschen Sprache sind diese Konnotationen mit Hilfe von denotativ-konnotativen Halbaffixen zu übertragen: *-bube*, *-bengel*, *-nase* oder mit Hilfe von Stämmen:

вахлак – *Tölpel*, *Tolpatsch*; *ведьмак* – *Zauberer**, *Hexenmeister** (konnotative Mangelhaftigkeit), *Wehrwolf*, *Vampir*, *Blutsauger** (denotative Entstellung); *сопьяк* – *Rotzbube*, *Rotzbengel*, *Rotznase*. Meistens aber erhalten russische Wörter mit diesen Konnotemen in der deutschen Sprache eine konnotative Entstellung bei gleichzeitiger Zeichenüberflüssigkeit: *дохляк* – *kränklicher Mensch***; *ловкач* – *gewandter, geschickter Mensch***; *маклак* – *Zwischenhändler***, *Aufkäufer***, *Trödler*; *мерзляк* – *frostiger Mensch***, *frostige Seele***, *der Erfrorene***; *мертвяк* – *hoffnungslos kranker Mensch***, *der Aufgebene***, *geistig toter Mensch***; *мозгляк* – *kränklicher, magerer Mensch***, *Siechling*; *прусак* – *der Preuße***; *хуляк* – *schwächlicher, kränklicher Mensch***, *Siechling*; *чужак* – *der Fremde***, *Fremdling** (das letztere Wort mit konnotativer Mangelhaftigkeit).

2. Im Zielwort erhält man ein gegenüberstehendes Zeichen; bei der Entstellung wird also nur eine Konnotation durch eine andere mit gegenüberstehendem Zeichen ersetzt: *Entäußerung* – *отказ*** (von etw.), *уступка***, *передача*** (von Rechten usw.). Das deutsche Wort mit verdoppelter schriftsprachlicher Konnotation wird durch russische umgangssprachlich-konnotative ersetzt: *Bindfaden* (schriftsprachliche Konnotation aufgrund der Zusammensetzung) – *веревка*^(*), *бечевка*** (umgangssprachliche Konnotation wegen des Suffixes), *унагам** (konnotative Überflüssigkeit wegen der Fachsprachlichkeit); *Blashorn*(Bu) – *рожок*** (Um); *bissenweise* (Te) – *по кусочкам*** (Um); *blasiert* (Um) – *человек с большим самомнением*** (denotativ-konnotative Entstellung, Zeichenüberflüssigkeit), *высокомерный человек***. In der Regel wird die positive schriftsprachliche Konnotation durch die negative umgangssprachliche ersetzt: *Wirrsal* (vgl. neutr. *Wirrnis*) – *путаница***, *неразбериха***, *суматоха*** (alle russischen Wörter haben umgangssprachliche suffixale Konnoteme), *сумбуур*** (Konnotation im Stamm), *хаос** (überflüssige archaismenbezogene Konnotation), *смятение* (äquivalent).

3. Im Zielwort sind Redundanz oder Mangelhaftigkeit aufgrund zweier Arten von Konnotationen vorhanden: *Bitte* (neutr.) – *просьба* (äquivalent), *прошение** (überflüssig nach der schriftsprachlichen Konnotation), *ходатайство*** (Entstellung nach der schriftsprachlichen und fachsprachlichen Konnotation). Vgl.: *Bittgesuch*, *Bittschrift* (Bu) – *прошение* (äquivalent), *ходатайство** (Überflüssigkeit nach der archaismenbezogenen Konnotation). Vgl. auch: *engagieren* (Bu, Fr) – *приглашать*** (zum Tanz), *ангажировать*; *flexibel* (Bu, Te) – *гибкий*.

4. Eine starke konnotative Entstellung ergibt sich bei der Ersetzung einiger positiver Konnotationen (meistens zwei) durch eine negative Konnotation (Umgangssprachlichkeit, Pejoration, Jargonbezogenheit) oder umgekehrt: Negative Konnotationen werden durch positive schriftsprachliche, fremdsprachliche, fachsprachliche usw. ersetzt. Jedes Wort aus einer Reihe von Synonymen ist in der Regel zum Quellenwort entweder äquivalent oder konnotativ mangelhaft, überflüssig oder konnotativ entstellt: *Inhumanität* (Bu, Fr) – *бесчеловечность** (konnotative Mangelhaftigkeit), *жестокость*** (konnotative Entstellung), *зверство**** (starke konnotative Entstellung wegen der starken Pejoration); *inkorporieren* (Fr, Bu) – *присоединять** (Mangelhaftigkeit), *включать в состав*** (Entstellung), *инкорпорировать* (Äquivalenz); *инoffiziell* (Fr, Bu) – *неофициальный** (Mangelhaftigkeit), *внеслужебный*** (Mangelhaftigkeit), *конфиденциальный* (Äquivalenz). Die Ersetzung von zwei oder mehreren konnotativen Zeichen durch gegensätzliche in der Übersetzung „deutsch-russischdeutsch“ ist sehr selten anzutreffen.

In der Zielsprache gibt es in der Regel einige Varianten mit verschiedenen Arten von konnotativer Nichtäquivalenz / Äquivalenz, d.h. in vielen Fällen gibt es eine Möglichkeit, ein Synonym zu wählen, das dem Quellenwort nach Konnotationsart und Konnotationsgrad nahesteht: *immoralisch* (Bu, Fr) – *безнравственный** (Mangelhaftigkeit nach der Fremdsprachlichkeit), *аморальный* (Äquivalenz); *indelikat* – *неделикатный*** (Gleichgewicht nur

nach den Stämmen), *бестактный** (Mangelhaftigkeit), *необычный*** (Entstellung).

Nicht selten kommt es vor, dass in der Zielsprache die nach der Konnotation äquivalenten Wörter fehlen: *Arroganz* (Fr, Bu) – *надменность**, *заносчивость**, *высокомерие** (überall nur schriftsprachliche Konnotation), *дерзость*** (Entstellung nach der pejorativen Konnotation); *Arrangement* (Bu, Fr) – *размещение**, *расположение**, *устройство** (Mangelhaftigkeit), *сделка*** (Entstellung); *superfein* (Ve, Fr) – *сверхтонкий**, *сверхточный**, *первоклассный**, *чрезмерно изысканный**, *утонченный** (Mangelhaftigkeit nach der fremdsprachlichen Konnotation); *variabel* – *переменный**, *непостоянный**, *изменчивый**.

So entsteht in den meisten Fällen zwischen den denotativ gleichwertigen Wörtern der zwei Sprachen keine konnotative Äquivalenz. Bei der Übersetzung können konnotative Transformationen auftreten, die nicht immer vermeidbar sind. Das beeinträchtigt die Qualität der Übersetzung und eine trotz Fehlens entsprechender konnotativer Mittel erzwungene Übersetzung fügt dem Translat meist nur Schaden zu. Eine Methodik der kontrastiven Auflagerung von Konnotemen öffnet die Perspektiven des theoretisch begründeten Suchens von lexischen Äquivalenten bei der Übersetzung.

Die Verwendung dieser Auflagerungsmethode der Morpheme ist ein neuer und zusätzlicher Aspekt in der allgemeinen Übersetzungstheorie, die komplexmäßig wörtliche, phraseologische, syntaktische und kontextuellstilistische Aspekte des Textes in Betracht zieht. Die zu diesen Aspekten komplementäre konnotematische Theorie ist eine Komponentenanalyse auf morphologischer Ebene. Wenn aber die Komponentenanalyse ein Wort in Seme teilt, d.h. eine semantisch-denotative Analyse ist, teil die Konnotemanalyse ein Wort in Konnoteme, d.h. sie ist eine morphologisch-stilistische Analyse. Die Verbindung von semantischen und konnotematischen Analysen könnte eine Möglichkeit geben, eine neue Methode in die Theorie und Praxis der Übersetzung einzuführen.

Gleichzeitig tritt die konnotematische Analyse als relativ unabhängiger Übersetzungsaspekt auf der

lexikalischen Ebene auf. Ihn kann man als Anfangsetappe einer Übersetzung verwenden (nach der Feststellung der denotativen Gleichwertigkeit von Wörtern), nach dem andere (redensartige, kontextuelle) Arten der Feststellung von Textäquivalenz verwendet werden können.

Schlussfolgerung

Davon ausgehend, dass der Wortbestand fünfzehn Arten der Konnotationen enthält, verfolgte die gegebene Arbeit das Ziel, diese Konnotationen in den Affixen der deutschen und der russischen Sprache zu erkennen und anschließend zu vergleichen.

Das konnotative Morphem wurde dabei Konnotem genannt. In der deutschen Sprache wurden aufgefunden: 90 schriftsprachliche Konnoteme, mehr als 50 sprechsprachliche, 70 fremdsprachliche, etwa 20 terminologiegebundene, 26 pejorative, 36 verstärkende, des weiteren Konnoteme der Archaismenbezogenheit, der Neuheit, der Melioration, des Ironischen, der Kulturgebundenheit und andere – insgesamt ergaben sich etwa 330 deutsche Konnoteme. Im Russischen zeigt sich der Unterschied in der Anzahl der Konnoteme hinsichtlich jeglicher Art von Konnotationen. Die Gesamtzahl der russischen Konnoteme beträgt etwa 300. Der konnotative Inhalt eines Wortes im Ganzen besteht aus den Konnotationen seiner einzelnen Teile: den Präfixen, Stammaffixen und Suffixen.

Die vorgeschlagene Methodik des Wortvergleiches in seinem konnotativen Inhalt hat vor allem Folgen für die Theorie und Praxis der Übersetzung. Der Übersetzer erhält die Möglichkeit, die Wörter zweier Sprachen nach dem konnotativen Inhalt einzelner Wortteile zu vergleichen. Wenn man die denotativen Äquivalente zweier Sprachen jedem einzelnen Affix nach „übereinander“ legt, so kann man Schlussfolgerungen über die konnotative Äquivalenz oder Nichtäquivalenz ganzer Wörter in zwei Sprachen ziehen. Wie die Wörkertabellen zeigen, erwies sich ein Drittel des ganzen Wortschatzes in der deutschen und in der russischen Sprache als konnotativ nicht identisch. Um eine konnotativ adäquate Übersetzung zu erzielen, muss der Übersetzer den Regeln folgen, die der vorgeschlagenen Methodik des Konnotemvergleiches entsprechen:

1. Die Überlappung von Konnotemen wird in der Übersetzung jeweils nach der Feststellung der denotativen Identität der zu vergleichenden Wörter gebraucht.

2. Formal identische Morpheme können in beiden Sprachen einen völlig unterschiedlichen konnotativen Inhalt haben und sind deshalb „falsche Freunde“ des Übersetzers.

3. Formal identische Morpheme können in zwei Sprachen einen unterschiedlichen Konnotierungsgrad haben.

4. Formal unterschiedliche Morpheme können in zwei verschieden-sprachigen Wörtern eine gleichartige bzw. gleiche Konnotation haben.

5. Formal unterschiedliche Morpheme können in zwei Sprachen die gleiche Konnotation, aber einen unterschiedlichen Konnotationsgrad haben.

6. Für die adäquate konnotative Übertragung eines Wortes ist die Positionskonvergenz der Konnotate nicht obligatorisch. Es genügt, die Konvergenzsumme derselben Konnotate in beiden Wörtern zu haben.

7. Von den möglichen Varianten muss man dasjenige Äquivalent wählen, das die entsprechende Form hat und dem Konnotationsgrad möglichst nahe ist.

8. Wenn in zwei zu vergleichenden Wörtern die gleichartigen Konnotationen ein unterschiedliches Maß haben, so wird die Übersetzung zwar nicht entstellt, allerdings geht der Grad der konnotativen Ausprägung der Wörter verloren.

9. Wenn es im übersetzten oder im übertragenden Wort „überflüssige“ Konnotate desselben Zeichens gibt, so ist die Übersetzung nicht ausreichend oder überflüssig.

10. Wenn es im übersetzenden Wort ein dem Zeichen nach entgegengesetztes Konnotem gibt, so ist die Übersetzung entstellt und konnotativ nicht äquivalent.

11. Wenn es in vergleichenden Wörtern einen völligen Zeichengegensatz von Konnotemen gibt, so ist die Übersetzung nicht zulässig.

P e r s p e k t i v e n der Anwendung der Konnotationstheorie.

Die Methodik des kontrastiven Überlappens der Konnoteme gibt dem Übersetzer die Möglichkeit, theoretisch untermauerte lexikalische Äquivalente zu

finden. Die Anwendung der Methodik der Morphemüberlappung ist ein neuer und zusätzlicher Aspekt in der allgemeinen Theorie der Übersetzung, die im Komplex wörtlich-valente, phraseologische, syntaktische und kontextuell-stilistische Aspekte eines Textes berücksichtigt. Die Konnotemtheorie, die sich diesen Aspekten gegenüber als komplementär erweist, ist eine Konnotemanalyse auf dem Niveau der Morphologie. Wenn aber die Komponentenanalyse das Wort in die Seme aufteilt, d.h. eine semantisch-denotative Analyse ist, so teilt die Konnotemanalyse das Wort in Konnoteme ein, d.h. sie erweist sich als morphologisch-stilistische Analyse. Perspektivisch würde die Vereinigung der Semen- und Konnotemanalysen die Möglichkeit geben, eine neue Sicht in der Theorie und Praxis der Übersetzung anzuwenden. Das wäre das Erste.

Zweitens die Tatsache, dass es die Möglichkeit gibt, einzelne Wortteile und ganze Wörter eines Wortbestandes nach fünf Konnotationsarten zu vergleichen, gewinnt besonders große Bedeutung beim Studium des Wortschatzes einer Fremdsprache, denn den ganzen Umfang des Wortinhalts zu verstehen heißt die konnotative Begleitung seiner Semantik klarzumachen. Bei der Einführung der Fremdwörter muss man vor allem nicht die denotativen, sondern die konnotativen Bedeutungen vermitteln. Denotative Bedeutungen sind in Wörterbüchern gegeben und brauchen zum größten Teil keine Kommentare. Im Gegenteil sehen die konnotativen Bedeutungen sogar Erläuterungen vor, weil sie mit Ausnahme der stilistischen Vermerke in einigen Wörterbüchern nicht expliziert werden.

Drittens in der Lernlexikographie – mit Ausnahme linguistisch-landeskundlicher Wörterbücher – sind die Kenntnisse zusätzlicher Bedeutungen oder Konnotationen praktisch nicht widerspiegelt. Ein Student, der sich mit einer Fremdsprache auseinandersetzt, kann sie erst dann begreifen, wenn er die ausländische schöne Literatur aktiv zu lesen beginnt. Folglich ist es höchste Zeit, konnotative Wörterbücher zu verfassen – sowohl einsprachige als auch zweisprachige.

Wenn das Ziel der fremdsprachlichen Ausbildung das Vermitteln der gesprochenen Sprache ist, so ist die

Konnotationsanalyse des Wortes das erste und das wesentliche Mittel für das Erreichen dieses Ziels, denn Konnotation betrifft vor allem die Rede- und nicht die Sprachcharakteristika eines Wortes und es ist somit unmöglich, ein Fremdwort einwandfrei zu beherrschen ohne diejenigen zahlreichen, manchmal schwer erkennbaren zusätzlichen Bedeutungen zu kennen, die als Konnotation bezeichnet werden.

LITERATURVERZEICHNIS

1. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : В 4 т. / В.И. Даль – М. : ГИИНС, 1956. – 2720 с.
2. Кузнецова А.М. Словарь морфем русского языка : Ок. 52000 сл. / А.М. Кузнецова, Г.Ф. Ефремова – М. : Рус. яз., 1986. – 1136 с.
3. Немецко-русский словарь: Ок. 200000 сл. / Под гл. ред. К.Ф. Тиандера. – С.-Петербург, 1911. – 1520 с.
4. Немецко-русский и русско-немецкий словарь “ложных друзей переводчика” : Ок. 1200 сл. / Сост. К.Г.М. Готлиб. – М. : Сов. энциклопедия, 1972. – 448 с.
5. Немецко-русский синонимический словарь : Ок. 2680 рядов / Сост. И.В. Рахманов, Н.М. Минина, Д.Г. Мальцева, А.И. Рахманова. – М. : Рус. яз., 1983. – 704 с.
6. Новое в русской лексике : Словарные материалы – 77 : Ок. 1500 сл. / Под ред. Н.З. Котеловой. – М. : Рус. яз., 1980. – 176 с.
7. Словарь ассоциативных норм русского языка : Ок. 500 слов. Статей / Под ред. А.А. Леонтьева. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1977. – 192 с.
8. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка : Ок. 770 элементов / Под рук. Степановой М.Д. – М. : Рус. яз., 1979. – 536 с.
9. Павловский И.Я. Русско-немецкий словарь : Ок. 160000 сл. – 3-е изд. / И.Я. Павловский – Leipzig ; Riga, 1900. – 1774 с.
10. Словарь синонимов русского языка : В 2 т. / Ред. А.П. Евгеньева. – Л. : Наука, 1971. – 1536 с.
11. Словарь языка Пушкина : В 4 т. : Ок. 21000 сл. / Отв. ред. В.В. Виноградов. – М. : ГИИНС, 1956–1961. – 3817 с.
12. Цыганенко Г.П. Словарь служебных морфем русского языка / Г.П. Цыганенко – Киев : Рад. школа, 1982. – 240 с.
13. Частотный словарь русского языка : Ок. 40000 сл. / Под ред. Л.Н. Засориной. – М. : Рус. яз., 1977. – 936 с.
14. Этимологический словарь русского языка. А-К / Под ред. Н.М. Шан-ского. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1963–1982. – 2098 с.
15. Großes Fremdwörterbuch: Etwa 45000 Wörter / Unter Leitung von R.Küfner. – Leipzig : Bibl. Inst., 1977. – 824 S.
16. Heberth A. Neue Wörter : Neologismen in der deutschen Sprache seit 1945 /

- A. Heberth – München : Verband Österreiches, 1977. – 240 S. 17. Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – 6 Aufl / F. Kluge – Straßburg : Verlag K.Trübner, 1905. – 510 S. 18. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache Bd. 6 : Jugenddeutsch von A bis Z / H. Küpper – Hamburg, Düsseldorf : Claassen-Verlag, 1970. – 474 S. 19. Paul H. Deutsches Wörterbuch : Etwa 15000 Wörter. 7. Aufl / H. Paul – Halle (Saale) : Max Niemeyer Verlag, 1960. – 782 S. 20. Ruoff A. Häufigkeitswörterbuch gesprochener Sprache / A. Ruoff – Tübingen, 1981. – 517 S. 21. Stilwörterbuch : in 2 Bänden / Unter Leitung von H. Becker. – Leipzig : Bibl. Inst., 1970. – 1286 S. 22. Synonymwörterbuch : Etwa 40000 Stichwörter / Unter Zeitung Von H. Görner und G.Kempcke. – Leipzig : Bibl. Inst., 1975. – 643 S.

УДК 811.111'42

КОМІЧНА ДОМІНАНТА РЕГУЛЯТИВНОСТІ В ІДІОДИСКУРСАХ АМЕРИКАНСЬКИХ ГУМОРИСТІВ ХІХ–ХХІ СТОЛІТЬ

В.О. Самохіна, докт. філол. наук, А.С. Светочева (Харків)

Стаття присвячена дослідженню ідіодискурсів американських гумористів ХІХ–ХХІ століть в рамках нового напрямку в лінгвістиці – функціонально-комунікативної стилістики тексту. Вперше в роботі виділяється комічна домінанта регулятивності в американському художньому ідіодискурсі.

Ключові слова: ідіодискурс, ідіостиль, комічна домінанта, регулятивність, функціонально-комунікативна стилістика тексту.

Самохіна В.А., Светочева А.С. Комическая доминанта регулятивности в идиодискурсах американских юмористов ХІХ–ХХІ веков. Стаття посвящена исследованию идиодискурсов американских юмористов ХІХ–ХХІ веков в рамках нового направления в лингвистике – функционально-коммуникативной стилистики текста. Впервые в работе выделяется комическая доминанта регулятивности в американском художественном идиодискурсе.

Ключевые слова: идиодискурс, идиостиль, комическая доминанта, регулятивность, функционально-коммуникативная стилистика текста.

Samokhina V.A., Svetocheva A.S. The Comic Focus of Regulativity in the Idiodiscourses of American Humorists of the ХІХ–ХХІ Centuries. The article investigates the American humorists' discourses of the ХІХ–ХХІ centuries within a new field in linguistics – functional-communicative stylistics of the text. For the first time the comic focus of regulativity is singled out in the American literary discourse.

Keywords: comic dominant of regulativity, individual style, idiodiscourse, functional-communicative stylistics of the text.

*“Американці пишуться тим,
що вони – нація гумористів”*

Дж. Тербер

У другій половині ХХ століття накреслилася зміна парадигми гуманітарних наук: лінгвісти звернулися до проблем мовленнєвої діяльності, функцій мовних одиниць у процесі спілкування [7, с. 118–143]. Стався поворот до розгляду явищ під антропоцентричним кутом зору [5, с. 33–39], тобто з'явилася необхідність дослідити мову в нерозривному зв'язку з мисленням, свідомістю, пізнанням, культурою, світоглядом як окремого індивідуума, так і мовного колективу, до якого він належить [10, с. 22].

Об'єктом дослідження є ідіодискурси американських гумористів ХІХ–ХХІ століть, а предметом – комічна домінанта регулятивності в ідіо-

стилях американських письменників. Метою роботи є аналіз та вилучення регулятивних засобів вираження комічного у текстах авторів ХІХ–ХХІ століть та визначення комічної домінанти регулятивності, яка властива кожному століттю. Актуальність роботи зумовлено зростаючим інтересом науковців до розгляду мовних явищ з точки зору їх функціонування у комунікативній діяльності з урахуванням специфіки мовної особистості. Новизна роботи полягає у можливості інтерпретації змістового розгортання тексту автора, що дозволяє виявити його ключові мовні і позамовні елементи і актуалізовані значення, вивчити механізм пошагового формування розуміння в свідомості адре-

сата в процесі його пізнавальної діяльності, усвідомлення індивідуально-авторської специфіки в розгортанні естетичного значення.

У зв'язку з переорієнтацією мовознавства зі структурної парадигми на функціонально-комунікативну з'являються напрями, які вивчають ті чи інші аспекти мовлення, використання мови мовцями, що передбачає мовленнєву діяльність адресанта, а, отже, враховується мета спілкування, адресат, стиль мовлення, жанр та інші параметри мовленнєвого спілкування, “весь широкий контекст мовленнєвих актів, що вказує на суб'єкта мовлення, вибір ім і організацію мовних засобів, процес, динаміку, функціонування мови” [7, с. 37]. Одним з таких напрямів є функціонально-комунікативна стилістика текста (далі – ФКСТ) [див. дет. 10, с. 23]. Функціонально-комунікативний підхід дозволяє досліджувати явища, що вивчаються, комплексно. Особливістю ФКСТ є той факт, що мовленнєвий твір розглядається як форма комунікації. Разом з мовними аспектами, ФКСТ переслідує ціль дослідження екстралінгвальних факторів спілкування: взаємовідношення між адресантом і адресатом, цілі, завдання, специфіку сфери спілкування, характер ситуації [10, с. 25].

ФКСТ вивчає текст у функціонально-комунікативному аспекті з точки зору діяльності адресанта та адресата, звертає увагу на лінгвістичні аспекти естетичної сфери мовного спілкування. З цими сферами знання ФКСТ зближує інтерес до мовної особистості, “яка стоїть за текстом” [6, с. 15], а отже й до таких понять, як ідіодискурс та ідіостиль.

У нашому розумінні ідіодискурс – це комунікативно-художній простір автора і читача, який “в сукупності і взаємодії всіх своїх аспектів утворює цілісне комунікативне середовище, в яке мовці начебто занурюються в процесі комунікативної діяльності” [4, с. 297]. У комунікативно-художньому просторі, а саме, ідіодискурсі, виділяється ідіостиль. У нашому розумінні, ідіостиль – це індивідуально-авторські особливості світобачення і текстової діяльності, відображені в тексті як у формі комунікації, включаючи організацію діалогу з читачем [3, с. 297] (див. рис. 1):

“ідіодискурс” та “ідіостиль”

За М. Риффатером, у адресата поступово створюється стилістична модель тексту, стилістичний контекст [8, с. 35–97]. Відхилення від цієї моделі створює явище контраста. Ідіостиль і є творчим контекстом, це відхилення від нейтральної побудови твору, це ті засоби, за якими ми впізнаємо “руку майстра”. Тобто, думка формує індивідуальний стиль. Ш. Баллі звертав увагу на емоційну оцінку автора [1, с. 254]. Таким чином, ідіостиль – це прояв особистісних особливостей адресанта, які обумовлені специфікою твору. Ідіостиль пояснює індивідуально-стилістичні ефекти, що досягаються в конкретних випадках і конкретних творах.

Аналіз ідіостилю автора включає: образ автора, жанр, принципи відбору і організації слів у синтаксичні ряди, прийоми зчеплення і зіставлення синтаксичних цілих, семантичні перетворення в результаті зіткнення різноманітних мовних “фактів”, протиставлення, побудування композиції тощо. Таким чином, в ідіостилі виділяється змістовний і знаково-семіотичний аспекти.

Ідіостиль адресанта виявляється в засобах естетичної актуалізації ключових слів, в їх семантичних та естетичних трансформаціях на рівні текстової парадигматики і синтагматики згідно з комунікативною стратегією адресанта і його інтенцією.

У кожного видатного автора можна виокремити домінують ідіостилю. Під домінують ідіостилю ми розуміємо центральну ланку в асоціативно-семантичній мережі цілого тексту, “вузол”, який фокусує пучки зв'язків і відношення інших мікроструктур. Домінують ідіостилю тісно пов'язана з регулятивністю, за допомогою якої виконується

та чи інша психологічна операція в інтерпретаційній діяльності адресата. Регулятивність частіше має комплексний характер, але можна говорити і про переважання регулятивних засобів одного типу, тобто своєрідної домінанти регулятивності.

Як свідчить аналіз комічних творів американських письменників-гумористів XIX–XXI століття, нами виокремлена комічна домінанта регулятивності – тобто переважання комічних мовних засобів, стильових прийомів тощо. Так, в американській комічній лінгвокультурі можна відзначити такі характерні мовні особливості, як перебільшення, парадокс, передражнювання, каламбур, трікстерська травестійна поведінка, пародійність, комізм логічно безглузлого, антиклаймекс [10, с. 194], які є частотними в ідіодискурсах багатьох письменників-гумористів (Пор. “Сміхова реакція – це по суті триумф автора” (М.В. Ляпон)). Кожен період американської літературної традиції характеризується наявністю певної гумористичної спрямованості, тобто притаманним ідіодискурсу письменників тієї чи іншої епохи. Розглянемо специфіку комічної домінанти регулятивності в ідіюстилях американських авторів XIX–XXI століття.

XIX століття. Комічними домінантами регулятивності в ідіодискурсах американських письменників є сатира та гумор. Основними представниками є Олівер Вендель Холмс, Вільям Бредфорд, Самюель Севал, Натаніель Вард, Вільям Берд, Рол Тайлер, Самюель Вурдворс, Сіба Сміт, Джордж В. Арнольд, Чарльз Огюст Девіс, Томас Чандлер Халібертон, Френсіс М. Вайтчер, Бенджамін П. Шилабер, Вільям Фолкнер, Фленері О’Конор, Карсон Мак Куплер, Огюст Болдвін Лонгстріт, Томас Бенгз Торп, Джордж Вашингтон Харріс, Вільям Таппан Томпсон.

Роботи американських гумористів початку XIX століття були безумовно американськими за сюжетом, частково американськими по відношенню і зрідка американськими з лінгвістичного виразу. Автори в своїх творах поєднували високий літературний стиль з просторіччям, досягаючи цим комічного ефекту. Американська сатира і гумор виникли (майже одночасно в північно-східних шта-

тах і на Півдні) наприкінці 20-х – початку 30-х років. Прикладом може слугувати коротка оповідання А. Лонгстріта “The Horse Swar”, в якій персонажі характеризуються побічно: Пітер – завдяки прийому дієслівної іронії (кажучи протилежне тому, що він має на увазі), а Блосом – завдяки перебільшенню. Деякі частини оповіді засновані на вікових особливостях шахрая, на рисах, пов’язаних із дрібницями в поведінці тварин, на контрастах між авторською симпатією і обуренням натовпу, на розумних недомовленостях: “*Kit kuen up his hear vather as if something picker him under the chin than as if fearing a blou*” [6].

XX століття. Комічна домінанта регулятивності залишається такою ж самою – сатира та гумор. Основними представниками XX століття є такі відомі автори-гумористи: О’ Генрі, Генрі Луїс Менкен, Рінг Ларднер, Уїлл Роджерс, Ірвін Кобб, Дороти Паркер, Дж. Тербер, Дж. У. Харріс, Ленгсон Хьюс, Пітер де Райс, Річард Армор, Джеймс Патрік Донліві, Вуді Аллен, Арт Бухвальд, Марк Твен, Джозеф Хеллер, Келвін Тріллін, Нік Адамс, Генрі Алфорд, Стів Альтес, Брюс Бейлі, та інші.

В Америці, де оптимізм і гумор здавна були ознакою стовідсоткового американізму, своєрідним свідченням благонадійності, гумор з його постійним вопрекізмом нерідко знаходив похмуро-песимістичний відтінок. Художні засоби, якими користувалися майстри американської сатири, різноманітні. Тут і явний шарж, і психологічний аналіз із сатиричним відтінком, і гротеск, і елементи “дикого гумору”. Що ж стосується гумору, то його характерною рисою стає різке підвищення ролі гротеску.

Дуже важливу роль у сатири зіграла діяльність Генрі Луїса Менкена. У нього – гумориста і сатирика – постійним персонажем виступав американський буржуа – тупий, неосвічений і задоволений собою. Менкен ввів для нього “наукове позначення”, неологізм – *boobus Americanus*, збирацько *booboisie*: (контамінація слів *boob* – дурень і *bourgeoisie*) [1]. Типовими також для літературної Америки тієї пори є роботи Дона Маркіза. По колонках Маркіза, які він протягом багатьох років вів спочатку в газеті “Sun”, а потім в “Herald

Tribune”, удосталь розкидані гостроти і гумористичні афоризми. Деякі з них згодом були зареєстровані словниковим циклом афоризмів. Ось кілька прикладів: *A pessimist is the person who has had to listen to too many optimists. Bores bore each other too, but it never seems to teach them anyway* [7].

В кінці 50-х років у літературно-критичному житті з’являється термін “чорний гумор”, який надалі отримує досить широке вживання. Ідіодискурсу письменників-гумористів цього періоду властиве використання гротеску і пародії. Серед “чорних гумористів” виявилися Марк Твен і Джозеф Хеллер, Амброз Бірс і Курт Воннегут. Для “чорних гумористів” сучасний світ – гігантський “кепський анекдот” і нічого, крім тотальної іронії, не заслуговує.

Особливий інтерес становить ідіостиль Марка Твена як представника ХХ століття. В цілях гумору та сатири автор використовував різноманітні мовні засоби створення комічного. В ідіостилі Марка Твена використовуються неологізми, єдине призначення яких – смішити. В кількісному відношенні поступаються місцем неологізмам, які визнані сприяти художній виразності тексту. На відміну від гумористичних, неологізми, які використовує Твен як знаряддя сатири, викликають у читача не доброзичливу посмішку, а кепкування, різке засудження, гнів. Досить характерними прикладами можуть служити такі новоутворення: *coat-turners* та *turncoats*, котрі Твен застосовує по відношенню до людей, які міняють своє політичне обличчя відповідно обставині [8, р. 183].

Приємом гумористичного спотворення значення слів автор узяв прямо з життя. Сутність цього прийому полягає в тому, що письменник або оповідач в інтересах комічного надає тим чи іншим словам абсолютно нові, не закріплені за ними традицією значення, найчастіше фігуральні. Багато слів, зміст яких піддається гумористичному спотворенню, виражають ту чи іншу ступінь засудження з боку автора. У таких випадках вони часто використовуються Твеном як засіб сатири. Наприклад, епітет *old relics* (пережитки старовини) використовується одним з героїв Твена у формі звер-

нення до яскравих прихильників пуританської моралі [12, р. 80]. Іншим засобом вираження комічного служать малапропізми, або недоречні в контексті слова. Марк Твен використовує їх як засіб мовної характеристики не тільки при зображенні комічних персонажів, але і для створення правдивих реалістичних образів типу Тома Соєра або Гека Фінна. Так, наприклад, Гек Фінн замість слова *anonymous* застосовує *nonnamous* [11].

Як засіб створення комічного прийом гумористичних і сатиричних розшифровок використовується Твеном стосовно до прислів’їв і приказок, різних найменувань, лексичних стандартів, девізів, крилатих вираз та ін. Характерним прикладом може служити англійське прислів’я *Truth Is Stranger than Fiction*, якому Твен надав абсолютно невластиве значення: *Truth Is Stranger than Fiction, but It Is because Fiction Is Obligated to Possibilities; Truth Isn't* [10]. Під словом *fiction* мається на увазі белетристика, художня вигадка як поняття, яке можна протиставити реальній події (*truth*). Нова інтерпретація прислів’я виявилася можливою завдяки тому, що слово *fiction* має два різних значення: “вигадка” і “художній вимисел” (в значенні “белетристика”). Прийомом розкриття буквального, прямого значення фразеологічних одиниць Твен користується так само широко, як і його попередники. В одних випадках він робить це, щоб викликати в читача емоції гумору, в інших – щоб додати велику сатиричну загостреність своєму вислову. У наведеному нижче прикладі автор оживляє метафору у фразеологічному звороті *to lose one's temper* (вийти з себе, втратити душевну рівновагу): *It takes me a long time to lose my temper, but once lost I could not find it with a dog* [9].

В ідіостилі Твена використовуються каламбури, комічні паузи і фігури мовчання, а також смислові еліпси. Особливий інтерес викликає індивідуальний комічний прийом автора, який умовно іменується прийомом “смислових еліпсів”. Це один з різновидів широко вживаного в американському гуморі комічного прийому, відомого під назвою *understatement*. Він заснований на тому, що гуморист представляє ті чи інші неприємні ситуації

в надзвичайно пом'якшеному вигляді, а смішні епізоди – в спокійному і абсолютно безпристрасному тоні: *I went away from here. I did not say that I went away in any sort of a hurry, but I simply went – that is sufficient. I went out at the window, and I carried the sash along with me* [12].

У ХХ столітті остаточно складається і досягає розквіту сатирико-гумористичний ідіодискурс, основними рисами якого є афоризми, гуморески, пародії та гостроти. Одним з традиційних прикладів гумористики є також використання персонажа-маски.

XXI століття. Комічною домінантою в ідіодискурсах сучасних американських письменників залишається гумор та сатира. Відомими представниками є Дейв Баррі, Девід Седаріс, Енді Боровіц, Білл Брайсон, Патріція Маркс, Уейн Глендстоун та інші. Гумор ХХІ століття відрізняється демократичністю, розв'язністю. Багато письменників-гумористів у своїх творах торкаються таких тем, як грубість, неповага до представників інших рас, секс тощо. Американському комічному ідіодискурсу цього періоду притаманно використання інтертекстуальних зв'язків: алюзій, цитат, пародій, стилізації [8]. Прикладом може слугувати відомий гуморист Дейв Баррі, який часто застосовує інтертекстуальні елементи у своїх творах: “*TV or Not TV*” [2] (алюзія на відомий Шекспірівський вислів “*to be or not to be*”) або “*Moby Yuck*” (алюзія на роман Германа Мелвілла “*Moby Dick*”) [4].

Гумор як комічна домінанта регулятивності відрізняється гіперболічністю. Дейв Баррі часто використовує фразу “*I am not making this up*” (Я не вигадую), за допомогою гіперболи. У своїх книжках автор любить фразу, яку потім безжально повторює у всій книзі. Наприклад, в повісті “*Dave Barry Slept Here*” він вживає одну дату *October 8*, в яку, за його словами, трапилося багато історичних подій в Америці: “*Oh, sure, it contains many exact dates – it is, after all, a history book – but you will notice that we have tried to make these dates as easy as possible to remember by making them all start with “October 8, “ as in “October 8,*

1729, “ or “October 8, 1953. “ We chose this particular date after carefully weighing a number of important historical criteria, such as (a) it is our son’s birthday” [3].

Подальше вивчення домінанти комічного в ідіодискурсах представників гумористичної американської лінгвокультурної спільноти уявляється перспективним у функціонально-комунікативному напрямі, зокрема ідіостилів сучасних англійських авторів з урахуванням їх екстралінгвальної складової.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли ; [пер. с фр. К.А. Долинина ; вступ. ст. Р.А. Будагова ; изд. второе, стереотипное. – УРСС, Москва, 2001. – 391 с. 2. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика художественного текста / Н.С. Болотнова // Стилистический энциклопедический словарь русского языка ; [под. ред. М.Н. Кожиной]. – М. : Флинта : Наука, 2003. – С. 157–161. 3. Болотнова Н.С. Коммуникативная стилистика текста: словарь-тезаурус / Н.С. Болотнова. – М. : Флинта: Наука, 2009. – 384 с. 4. Гаспаров Б.М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования / Б.М. Гаспаров. – М. : Новое литературное обозрение, 1996. – 352 с. 5. Голубовська І.О. Антропоцентризм у мовознавстві та викладанні іноземних мов / І.О. Голубовська // Лінгвістика ХХ ст.: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр наук. досл. і викладання іноз. мов; [редкол.: В.В. Акуленко (голов. ред.) та ін.]. – К. : Колос: Логос, 2006. – № 1. – С. 33–39. 6. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М. : Наука, 1987. – 264 с. 7. Кожина М.Н. Истоки и перспективы речеведения / М.Н. Кожина // Проблемы речевой коммуникации: межвуз. сб. науч. тр. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та. – 2003. – Вып. 3. – С. 34–46. 8. Риффатер М. Критерии стилистического анализа / М. Риффатер // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 9. – М., 1981. – С. 35–97. 9. Руденко Д.И. Философия языка: путь к новой эпистеме / Д.И. Руденко, В.В. Прокопенко // Язык и наука конца ХХ века. – М. : ИЯ РАН, 1995. – С. 118–143. 10. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – Київ, 2010. – 518 с.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ**ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**

1. Alpha Dictionary [Electronic resource] – Access : <http://www.alphadictionary.com/goodword/word/booboisie>.
2. Barry D. Dave Barry's Greatest Hits / D. Barry. – NY : Fawcett Columbine, 1989. – 289 p.
3. Barry D. Dave Barry Slept Here / D. Barry. – NY : Fawcett Columbine, 1989. – 180 p.
4. Barry D. Dave Barry Talks Back / D. Barry. – N.Y. : Three Rivers Press, 1991. – 285 p.
5. Don Florence Persona and Humor in Mark Twain's Early Writings. – Missouri : University of Missouri Press, 1995. – 176 p.
6. Longstreet A. The Horse Swap [Electronic resource] / A. Longstreet. – Access : <http://xroads.virginia.edu/~DRBR/horse-sw.html>
7. Marguis D. Talk: Don Marquis [Electronic resource] / D. Marquis. – Access : http://en.wikiquote.org/wiki/Talk:Don_Marquis
8. Paul Fatout Mark Twain Speaking. – Iowa : University of Iowa Press, 1976. – 688 p.
9. Twain M. Mark Twain Dog Quotations [Electronic resource] / M. Twain. – Access : <http://www.dogquotations.com/mark-twain-dog-quotes.html>
10. Twain M. Mark Twain Quotations – Truth Finn [Electronic resource] / M. Twain. – Access : <http://www.twainquotes.com/Truth.html>
11. Twain M. The Adventures of Huckleberry Finn [Electronic resource] / M. Twain. – Access : <http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/mtwain/bl-mtwain-huck-39.htm>
12. Twain M. The Innocents Abroad [Electronic resource] / M. Twain. – Access : <http://classiclit.about.com/library/bl-etexts/mtwain/bl-mtwain-innocents-18.htm>

УДК 811.111'34'276.3-053.2

ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ У ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДИТЯЧОЇ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

О.В. Ребрій, канд. філол. наук, К.О. Українська (Харків)

Статтю присвячено визначенню ролі звуконаслідувань як елементу художньої літератури у формуванні дитячої мовної картини світу. Встановлено, що звуконаслідування за рахунок безпосереднього зв'язку між об'єктом дійсності та його мовним позначенням сприяють формуванню у дитини чіткого вербального образу цього об'єкту.

Ключові слова: звуконаслідування, ономапопея, ономапоп, дитяча мовна картина світу (ДМКС), вербальний образ, дитяча художня література.

Ребрій А.В., Украинская Е.А. Звукоподражания в художественной литературе как средство формирования детской языковой картины мира. Стаття посвящена определению роли звукоподражаний как элемента художественной литературы в формировании детской языковой картины мира. Установлено, что звукоподражания за счет непосредственной связи между объектом действительности и его языковым обозначением способствуют формированию у ребенка четкого вербального образа этого объекта.

Ключевые слова: звукоподражание, ономапопея, ономапоп, детская языковая картина мира (ДЯКМ), вербальный образ, детская художественная литература.

Rebriy O.V., Ukrainskaya K.O. Onomatopoeias in Belles Letters Literature as a Means of Forming Children's Language World View. The article is dedicated to defining the role of onomatopoeias as an element of belles-lettres literature in forming children's language world view. It is determined that onomatopoeias due to primary relation between an object and its verbal designation contribute to forming a clear-cut image of this object in a child's mind.

Key words: onomatopoeia, onomatop, children's language world view, verbal image, children's belles-lettres literature.

Звуконаслідування (ономапопеї або ономапопи) зазвичай стають одними з перших слів у мовному арсеналі дитини, що пояснюється їхньою первинною (фонетичною) вмотивованістю, завдяки якій зберігається очевидний зв'язок між денотатом та сигніфікатом. Вважається, що звуконаслідування допомагають дитині краще усвідомити механізми мовної взаємодії між людиною та навколишнім світом. Таким чином, не дивно, що саме художні твори для дітей насичені різноманітними формаціями звуконаслідувального характеру, в межах яких вони виконують низку функцій. Якщо реципієнтам вікової групи до 3-х років вони необхідні для "спрощення позначення дій та явищ", "створення максимально доступного для розуміння

дитиною тексту" [1, с. 9], то для вікової аудиторії 4 – 7 років та старше ономапопеї більше потрібні, аби акцентувати "певні характерні особливості героїв, доповнюючи та завершуючи їхні образи" [1, с. 10]. Нашу увагу пригортають випадки звуконаслідувань, в яких денотативна функція сполучається із конотативною: виступаючи засобом актуалізації певних фрагментів навколишньої дійсності. Такі ономапопеї водночас дають можливість дитині подивитись на світ під особливим – експресивним, емотивним та/або гумористичним – кутом зору, формуючи його динамічний образ та розвиваючи власну уяву та мислення. Виходячи з цього, актуальність цієї розробки визначається необхідністю лінгвістичного вивчення

оказіональних звуконаслідувальних формацій у літературних текстах як засобу формування дитячої мовної картини світу (ДМКС).

Метою роботи є висвітлення ролі звуконаслідувань як мовного засобу утворення анімалістичних вербальних образів-складників ДМКС. Відповідно до поставленої мети об'єктом нашого дослідження виступають лексеми-звуконаслідування, представлені у художніх творах для дітей задля формування у їхній свідомості вербальних образів об'єктів у межах ДМКС. Предметом безпосереднього аналізу є структурно-семантичні характеристики цих лексем, на основі яких у свідомості дитини здійснюється репрезентація індивідуальних та національно-культурних уявлень про навколишню дійсність.

Як матеріал дослідження були використані оноματοпоетичні одиниці, відібрані з творів таких відомих майстрів англомовної дитячої літератури, як Р. Кіплінг, С. Мілліган та Ш. Сільверстейн. Зазначені автори не тільки представляють різні країни (Р. Кіплінг та С. Мілліган – британці, Ш. Сільверстейн – американець), а й різні історичні епохи (оповідання Р. Кіплінга *“How the Camel Got His Hump”* вийшло у 1902 році, тоді як книжка *“Uncle Shelby’s Story of Lafcadio: The Lion Who Shot Back”* Ш. Сільверстейна побачила світ у 1963 р., а *“The Sad Happy Ending Story of the Bald Twit Lion”* С. Міллігана – у 1968). Таким чином, ми маємо можливість побачити, наскільки принципи та прийоми застосування звуконаслідувань у дитячій літературі відрізняються або, навпаки, збігаються у просторі та часі.

Зрозуміти дійсність через мову є тим головним завданням, яке ставлять перед собою лінгвісти під час аналізу різних фрагментів мовної картини світу, під якою розуміється об'єктивована на мовному рівні частина концептуальної картини світу, тобто сукупність знань про зовнішній та внутрішній світ, закріплена у колективній та/або індивідуальній свідомості засобами живих розмовних мов.

Оскільки дитина є особливим типом мовної особистості, яка формує свій власний особливий погляд на світ, образ світу, закарбований у свідомості

та мові дітей, багато в чому відрізняється від картини світу дорослих носіїв мови, що пояснюється специфікою дитячого мислення та психіки, своєрідністю їхнього світовідчуття та світосприйняття. Такі спостереження, зроблені на основі численних даних психології, педагогіки, лінгвістики тощо, дозволяють дійти висновку про існування *дитячої мовної картини світу* як “особливого способу концептуалізації дійсності, специфічного відбиття фізичних та психічних реалій у мові дітей” [8, с. 6]. Складовими ДМКС є *вербальні образи* – феномени дуальної природи, в яких втілюється, по-перше, “сам комплекс уявлень про позначуваний предмет, тобто сукупність його описових характеристик, емотивних та аксіологічних оцінок, що формують МКС носіїв мови”, а по-друге, “безпосереднє мовне втілення цих уявлень на всіх рівнях мовленнєвої організації: слова (мовні знаки), групи слів (словосполучення, речення), текст, сукупність текстів” [7, с. 11].

Важливим для нас питанням є динаміка формування ДМКС та вплив на цей процес різноманітних зовнішніх чинників. За спостереженнями Н.Л. Тухарелі, дитяче світосприйняття детерміноване низкою факторів, значущість яких варіюється залежно від віку. Зокрема, у ранньому дитинстві та у дошкільний період найбільший вплив на становлення ДМКС має родина, адже саме в ній створюється неповторна соціальна ситуація розвитку, яка й визначає індивідуальні особливості дитини, її інтелектуальний та особистісний потенціал [8, с. 7]. З досягненням шкільного віку, коли у дитини завершується формування навичок читання, особливого впливу на формування ДМКС набуває чинник літератури, зокрема, художньої.

Одностайної думки щодо об'єктивних критеріїв виділення дитячої літератури із літератури взагалі до цього часу немає. Її існування, як правило, визнається *de facto*, водночас аналіз низки репрезентативних україномовних джерел [див.: 3; 4; 5; 6] свідчить про наявність певних теоретичних суперечностей. По-перше, вражає кількість семантичних дуплетів на позначення досліджуваного феномену, таких як “дитяча література”, “література

для дітей”, “література для дітей та юнацтва”, “література дитячого кола читання”, “твори письменства, які окреслюють царину літератури для дітей та юнацтва” тощо. Вважаємо за неправомірне отожднювати поняття “дитяча література” та “література дитячого кола читання”, оскільки останнє, “з одного боку, включає, крім дитячої художньої літератури, власне педагогічну та навчально-педагогічну літературу, а з іншого боку, жанри, котрі первісно дитячими не вважались, і насправді такими не були” [3, с. 237]. По-друге, поняття “література для дітей” та “література про дітей” часто вживаються як синонімічні, хоча насправді такими не є. Героями творів, адресованих дитячій аудиторії, справді є переважно діти, разом із тим, до дитячої літератури належить значна кількість творів, що не мають персонажів дитячого віку. По-третє, дитяча література майже повністю складається із творів, написаних дорослими для дітей, але має у своєму складі й твори, написані для дітей їхніми однолітками, хоча кількість таких і є невеликою.

Враховуючи наведені міркування та специфіку нашого дослідження, пропонуємо загальне визначення дитячої художньої літератури як художнього дискурсу творів, адресованих дітям різних вікових категорій і створених з урахуванням комунікативної, психологічної, дидактичної, естетичної та мовної специфіки дитячого сприйняття. Серед функцій дитячої літератури фахівці особливо виділяють освітню [3], в межах реалізації якої літературний текст виступає засобом смислоутворення, “пов’язаного з можливостями і межами інтерсуб’єктної трансляції знань” [6, с. 180] від автора-дорослого до читача-дитини. Автор, таким чином, перетворюється на впливове джерело вербалізованої інформації, що слугує для подальшої розбудови ДМКС, а тексти творів дитячої літератури можна вважати комунікацією особливого гатунку, що зобов’язує автора вміти бачити світ очима дитини, відчувати побачене і пережити як дитина, володіти так званою “пам’яттю дитинства”, бути здатним разом з дитиною відкривати світ, а не просто перекладає дорослі поняття її мовою. Коли ж таке вміння

відсутнє, “з-під пера виходять відверто слабкі й безпорадні з комунікативного боку тексти”, а “творчість часто підмінюється нав’язливим моралізаторством і надмірним сюсюканням – імітацією дитячого світу, імітацією дитячої мови” [5, с. 11].

Стосовно ж використання звуконаслідувань, можна із впевненістю стверджувати, що у дитячій літературі вони мають переважно анімалістичний характер, використовуючись у тому числі й для створення вербалізованих образів тих тварин, для характеристики яких в окремій мові не існує узальних ономатопоетичних засобів.

Візьмемо для прикладу казку Р. Кіплінга “*How the Camel Got His Hump*”, в якій письменник намагається пояснити, звідки у верблюда з’явився горб. Це невелике за розміром оповідання входить до збірки “*Just So Stories*” поряд з низкою інших, в яких у схожій псевдореалістичній манері автор “розкриває сутність” багатьох речей через їхнє “походження” (наприклад, як у кита з’явилися вуса, як у носорога з’явилася його шкура, як у леопарда з’явилися плями тощо). Правда у Кіплінга майстерно переплетена з вимислом, що надає його оповідкам додаткової привабливості та автентичності, наближаючи їх до фольклору та міфології. Сюжет казки побудований навколо гри слів за рахунок подібності звуків, що їх начебто вимовляє верблюд (*humph*) та лексеми “горб” (*hump*). Розглянемо приклади:

- (1) *So he ate sticks and thorns and tamarisks and milkweed and prickles, most ‘scruciating idle; and when anybody spoke to him he said ‘Humph!’ Just ‘Humph!’ and no more (Kipling).*
- (2) *And the Camel said ‘Humph!’ again; but no sooner had he said it than he saw his back, that he was so proud of, puffing up and puffing up into a great big lolloping humph. <...>And from that day to this the Camel always wears a humph (we call it ‘hump’ now, not to hurt his feelings); but he has never yet caught up with the three days that he missed at the beginning of the world, and he has never yet learned how to behave (Kipling).*

Цікаво, що за вигадкою автора криються реальні факти стосовно того, як виглядає верблюд і які звуки він продукує, адже справжній верблюжий рев дійсно схожий на глухе воркотіння або хрипіння, що в цілому відповідає обраному письменником звуконаслідувальному засобу. Таким чином, можна стверджувати, що незважаючи на фантастичність описуваних в оповіданні подій, оказіональний ономотоп виконує пізнавальну функцію, додаючи важливих вербальних штрихів до того анімалістичного образу, який складається у дитини за рахунок інших перцептивних джерел.

Наступним твором, що привертає нашу увагу, є ексцентрична казка відомого британського поета та письменника С. Міллігана *“The Sad Happy Ending Story of the Bald Twit Lion”*, в якій автор активно вдається до звуконаслідування як одного із своїх улюблених засобів характеристики персонажів. Очевидно, що в ономотопеях С. Міллігана домінує конотативна функція, що, проте, не позбавляє їх функції денотативної. Розглянемо приклад:

(3) *He was twenty-one that day and had been given the key to the Jungle, so he put on a fierce look and then, leaping in the air, he gave the biggest, loudest roar in the world. “ROAR - ROAR - ROAR!! ROAR!!!” he went; in fact he roared so loud that it loosened all the roots of his hair and tinkle tinkle all his lovely mane fell off, and landed on the ground PLIP-PLAP-PLOP 200,000 times, one for every hair. Suddenly Mr. Gronk the lion saw himself in the Daily Mirror and, oh! he saw that he was now bald! A Bald Lion? “Oh dearie me, I’ll be the laughing stock of the hyenas,” He said. So he un-roared, “RAOR! RAOR! RAOR!”, but his hairs didn’t go back in, they just lay there smiling up at him in hairy (that’s hair language) (Milligan).*

У складі цього уривку зустрічаємо одразу три звуконаслідування. Перше з них – *roar* – має узуальний характер і дає можливість юному реципієнту не тільки засвоїти прийняту в англійському суспільстві форму на позначення левоного риву, а й зіставити її з відповідним ономотопетичним дієсловом (*to roar*), яке має значно ширшу семан-

тику. Цей приклад може слугувати ілюстрацією того, як у дитини відбувається становлення навичок образного вербального мислення, внаслідок дії якого її дитини поповнюється метафоричними/метонімічними засобами, що посідають чільне місце у формуванні відповідних вербальних образів ДМКС.

Наступний ономотоп має оказіональний характер: автор утворює його шляхом написання *roar* у зворотному напрямку – *raor*. Очевидно, що ця формація, на відміну від попередньої, має не стільки пізнавальний, скільки експресивний характер, виступаючи засобом досягнення гумористичного ефекту. Третя складна звуконаслідувальна лексема *plip-plap-plop* має частково оказіональний, частково узуальний характер, оскільки містить у своєму складі основу *plop* з такими звуконаслідувальними значеннями: 1) звук від падіння у воду (без плескоту); 2) шубовснути(ся), шльопнутися; 3) шубовсть!, бульк! [9].

Як можна побачити на прикладі двох останніх одиниць, пізнавальна роль оказіональних звуконаслідувань не обмежується їхнім лексичним (денотативним та/або конотативним) значенням. Самим фактом свого існування вони додають до ДМКС важливу інформацію про можливість креативного використання наявних системних ресурсів мови для подальшого розширення арсеналу мовно-комунікативних засобів і, відповідно, додавання нових або модифікації наявних вербальних образів мовної картини світу – спочатку окремого індивіду, а потім і соціуму в цілому. Недарма термін “звуконаслідування” у динамічному сенсі використовується на позначення фонематичного різновиду словотвору, який, можливо, лежить в основі мовного філогенезу в цілому. Припускається, що в основі людської мови як раз і перебували подібні до сучасних ономотопей звукокомплекси, які фіксували особливості сприйняття й осмислення людиною відповідних компонентів її досвіду. На думку І.О. Бескової, звукокомплекси первісної людини становили собою “форму спонтанного вираження суб’єктом комплексу переживань стосовно певної ситуації” і за своєю природою з певною долею умов-

ності “можуть бути віднесені до форми протообразного представлення інформації” [2]. Інакше кажучи, комбінації звуків, що відтворюють прояви живої та неживої природи, з прадавніх часів залишаються специфічним способом репрезентації інформації, в якому філогенез людини “зустрічається” з онтогенезом.

Візьмемо для ілюстрації наступний приклад із казки Ш. Сільверстейна “*Uncle Shelby’s Story of Lafcadio: The Lion Who Shot Back*”:

(4) *Once there was a young lion and his name was – well, I don’t really know what his name was because he lived in the jungle with a lot of other lions and if he did have a name it certainly wasn’t a name like Joe or Ernie or anything like that. No, it was more of a lion name like, oh, maybe **Grograph** or **Ruggrrg** or **Grmmff** or **Grrrrr** (Silverstein).*

Цікавим у наведеному уривку є те, як автор намагається сформулювати таке ім’я, яке найкраще пасувало би леву, перетворюючи процес читання на своєрідну гру. Він немовби перевіряє звучання кожного із запропонованих варіантів, надаючи можливість остаточного вибору своєму потенційному реципієнту. Важливим є й те, що за своїм фонетичним складом усі запропоновані імена побудовані на основі двох звуків, які є центральними компонентами узуальної імітації лєвового рикуну – [g] та [r]. Таке поєднання інформування з грою є важливим аспектом розбудови ДМКС, адже воно забезпечує мотивацію, що є основою будь-якого інтелектуального розвитку. Розглянемо ще один приклад із тієї ж книжки:

(5) *There was such a loud sound, all the lions woke up fast and jumped straight up in the air. And they started to run. **Lickety-split, lickety-clipt or clippety-clop, clippety-clop**, or is that the way horses run? Well, they ran whatever way lions run. I don’t know, maybe even **pippety-pat** (Silverstein).*

У цьому випадку Ш. Сільверстейн продовжує розвивати стратегію поєднання мовної гри з навчанням, міксує узуальні звуконаслідувальні лексеми з оказіональними. Він знову не пропонує гото-

вого рішення, а намагається змусити дитину зробити свій вибір самостійно, що можна вважати доволі ефективним способом впливу на ДМКС. Імітуючи звук, утворений лєвом, що біжить, письменник начебто “помилково” вживає різні складні ономатописи то на позначення стрімкого руху (*lickety-split*), то на позначення кінського тупотіння (*clippety-clop*), то поєднуючи їхні складові у довільному порядку (*lickety-clipt*). Врешті-решт, перебравши різні варіанти та пересвідчившись у відсутності необхідного узуального засобу, автор створює оказіональне ономатопоетичне слово самостійно за принципом звукової аналогії на основі лексеми *pat* (“ляпати, плескати”) – *pippety-pat*.

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку про важливу роль звуконаслідувань у формуванні ДМКС, яка проявляється, по-перше, у створенні безпосереднього фонетично-умотивованого зв’язку між об’єктом дійсності та його мовним позначенням й формуванні на основі такого зв’язку чіткого вербального образу; по-друге, у забезпеченні дієвості пізнавального процесу за рахунок конотативного значення ономатопоетичних лексем, використовуваних у якості засобу мовної гри; по-третє, у стимулюванні уяви та мислення дитини за рахунок уведення у контекст твору оказіональних ономатописів, що розширюють арсенал виражально-зображувальних засобів мови та демонструють її можливості у царині словотворення.

Перспективою подальшої роботи є дослідження різних типів лексичних одиниць як засобів формування ДМКС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникина К.А. Звукоподражательные слова в турецкой художественной литературе: переводческий аспект / К.А. Аникина // Диалог культур в аспекте языка и текста : Всеросс. науч.-практ. конф. молодых исследователей с международным участием, 26-27 апреля 2011 г. : тезисы докл. – Красноярск : СФУ, 2011. – С. 9–11.
2. Бескова И.А. Как возможно творческое мышление / И.А. Бескова. – М. : ИФРАН, 1993. – 198 с.
3. Кизилова В.В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи / В.В. Кизилова // Актуальні проблеми слов’янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. / [відп. ред. В.А. Зарва]. – Донецьк : ТОВ

- “Юго-Восток, Лтд”, 2009. – Вип. XX. Лінгвістика і літературознавство. – С. 236–240. 4. Огар Е.І. Дитяча книга: проблеми видавничої підготовки / Е.І. Огар. – Львів : Аз-Арт, 2002. – 160 с. 5. Огар Е.І. Мова дитячого літературного дискурсу: функціонально-комунікативні аспекти дослідження / Е.І. Огар // Вісник Сум. держ. ун-ту. – 2006. – Вип. 3. – С. 10–17. 6. Папуша О. Теоретичний дискурс дитячої літератури: у пошуках об’єкта / О. Папуша // Вісник Львів. ун-ту. – 2004. – Вип. 33, Ч. 2. – С. 172–183. 7. Петрова М.В. Детская языковая картина мира (на материале детского немецкого фольклора) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М.В. Петрова. – М., 2009. – 22 с. 8. Тухарели Н.Л. Детская языковая картина мира как предмет лингвистического изучения / Н.Л. Тухарели // Язык, сознание, коммуникация : сб. статей / [отв. ред. В.В. Красных, А.И. Изотов]. – М. : МАКС Пресс, 2001. – Вып. 17. – С. 5–10. 9. АВВУУ Lingvo x 3: Электронный словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.Lingvo.ru.

УДК 81–112.2: 81'37

ОБРАЗ, ЗМІСТ І СМИСЛ ЕМОЦІЙ: РЕНЕ ДЕКАРТ ТА ЇХ ВЕРБАЛІЗАЦІЯ В РАННЬОНОВОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКИЙ ПЕРІОД

Н.В. Романова, канд. філол. наук (Київ)

Стаття присвячена становленню філософської психології емоцій як стражденності й самодостатності людини та їх вербалізації в німецькій мові. З'ясовано, що вербалізація понять “пристрасть”, “емоція” в німецькій мові XVII ст. є результатом запозичення із французької мови; понять вихідних первинних пристрастей, а саме “любові”, “ненависті”, “бажання”, “радості” й “печалі” – “внутрішньомовних запозичень”.

Ключові слова: пристрасть, душа, тіло, тваринні духи, рух тіла, бажання, номінація, лексична семантика, внутрішньомовні запозичення.

Романова Н.В. Образ, содержание и смысл эмоций: Рене Декарт и их вербализация в ранненововерхненемецкий период. Статья посвящена становлению философской психологии эмоций как страданий и самодостаточности и их вербализации в немецком языке. Вербализация понятий “страсть”, “эмоция” в немецком языке XVII в. является результатом заимствования из французского языка; понятий исходящих первичных страстей, а именно “любви”, “ненависти”, “желания”, “радости” и “печали” – внутриязыковых заимствований.

Ключевые слова: страсть, душа, тело, животные духи, движение тела, желание, номинация, лексическая семантика, внутриязыковые заимствования.

Romanova N.V. The image, the content and meaning of emotions: Rene Descartes and their verbalization in Early New High German. The article focuses on the formation of philosophic psychology of emotions as sufferings and self-sufficiency of man and their verbalization in German. Verbalization of concepts “passion”, “emotion” in German in the 17th century proves to be the result of borrowing from French; concepts weekend primary passions “love”, “hate”, “desire”, “joy” and “sorrow” result from internal borrowing.

Key words: passion, soul, body, animal spirits, body movement, wish, name, lexical semantics, internal borrowing.

Зачинання психологічної ідей емоційного, які заломлюються лінгвістикою другої половини XX ст. як емотивність мовних одиниць і їх семантики [11, с. 24], входить своїм корінням у стародавні філософські вчення Єгипту, Індії, Китаю, Греції, Риму. Від того, які онтологічні, гносеологічні орієнтації сповідував філософ, як він ставився до людини як особистості, суттєво залежало його наукове вчення про душу чи її емоційні стани. Тому й не вщухає інтерес сучасних дослідників загалом і мовознавців зокрема до цих і інших праць. Володіючи знаннями філософської, психологічної, нейрофізіологічної теоретичної думки про емоції, лінгвісти можуть наблизитися до реконструкції зв'язку між структурою, механізмами, категоріями людської психіки та лексико-граматичною будовою

типологічно різних мов, вивчити співвідношення мови й мислення [10, с. 201]. Окрім того, філософський підхід до тлумачення природи емоцій дає змогу зрозуміти історичний поступ теоретичної думки про емоційне, яка, як уже зазначалось, народжувалась, визрівала й викристалізовувалась географічно, хронологічно й концептуально у надрах різних філософських напрямків і шкіл. Все це свідчить про актуальність вибору теми статті. Актуальність пропонованої роботи визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення міждисциплінарних теоретичних знань, без яких неможливо продуктивно дослідити особливості формування й зміни мовної картини світу етносу, регулювати емоційну, емотивну чи експресивну мовну поведінку, здійснювати обмін думка-

ми, інформацією, впливати одне на одного в емоційних ситуаціях. Залучення даних філософської психології емоцій може внести суттєві корективи не лише у вирішення проблеми первинної чи вторинної номінації цього феномена європейськими мовами, а й допоможе лінгвістам скласти уявлення про особливості представлення в етнічній мовній свідомості реалій внутрішнього (емоційно-психічного) світу.

Метою нашого студювання є аналіз основних положень учення “Пристрасті душі” Рене Декарта про автономність тілесного й душевного світів, ідею двох субстанцій, що відрізняються одна від одної, та визначення особливостей номінації первинних пристрастей у ранньоновонархонімецькій мові.

Об’єктом дослідження є онтологія емоцій, методологічний підхід філософів Нового часу до її вивчення та німецькомовні імена первинних пристрастей.

Предмет дослідження становить поняття “емоція” в трактаті “Пристрасті душі” відомого французького філософа XVII ст. Рене Декарта та лексична семантика німецьких слів, які позначають первинні пристрасті.

Засновник ідейного руху чи психофізичного паралелізму, так званої інноваційної психології, французький філософ Рене Декарт (1596–1650) чи не вперше після Аристотеля в західній Європі постулює незалежність душевної й тілесної субстанцій з нерелігійних позицій [5, с. 5]. Центром його вчення про пристрасті душі є сприйняття людиною власного Я й самосвідомості. Відтак дослідницька програма, яку накреслив Декарт у своєму трактаті “Пристрасті душі” (1649), пов’язана з прагненням пізнати психічну природу людини безпосередньо, тобто без допомоги різних пристосувань, приладів, експериментів. Збагнути внутрішній світ у його співвіднесеності з самою людиною, зробити цей світ більш людським означає, що кожна людина має дослухатися і до свого власного, внутрішнього буття, і до буття загалом. Гадаємо, Декарт намагався охопити не тільки сутність людської психіки в цілому, а й визначити критерії її моральності чи “людяності” в усіх сферах життя, віднайти вза-

мозв’язок між психічним і духовним, вселюдським й індивідуально-унікальним у психіці індивіда тощо. Тут простежується дух епохи Бароко, який “є постійним протиставленням форми й змісту, природного та цивілізованого, грою зовнішності, за якою криється сутність” [9, с. 11].

Спираючись на свої праці з геометрії, механіки, фізіології, Декарт визначає емоцію як порухи душі. Отже, на протигагу пристрастям (або почуттям), які залежать від чуттєвих вражень, детерміновані матеріальними причинами й діями душі, емоції є внутрішнім психічним явищем, яке породжується в душі нею самою. Сутність емоцій полягає в дублюванні пристрастей інтенсивнішого ступеня, який сприймається людиною “невиразно”. Очевидним є той факт, що емоції розглядаються Декартом у взаємодії із пристрастями й іншими психічними явищами. Його знаменитий вислів “Я мислю, отже – існую” відтворює нібито раціоналізм аналізованого вчення. Проте в інших працях Декарт по суті доводить і такі положення, як “Інтуїтивно осягаю світ, отже – існую”, “Маю пристрасті, отже – існую”, “Бог мислить, отже – існує”. Тут феномен існування фіксується, з одного боку, інтуїцією, з іншого боку – сильними, стійкими почуттями та сакральністю розуму. Мислення, інтуїція, афекти, Бог узгоджуються з навколишньою дійсністю, відкривають шлях до кращого розуміння людської психології загалом. Отже, важливим питанням для Декартової психології емоцій є скоріше не те, яка структура чи якість людського буття, або які психічні функції живого організму. Тут на передній план висувається проблема механічного підходу як методу вивчення почуттів і емоцій. Існує своєрідний ланцюг: нові знання про предмет – їх сприйняття – інтуїтивна оцінка значущості нового – емоція подив. При цьому залучається інтелектуальна емоція сумнів, як маркер самодостовірності, а також такі важливі складові емоційної сфери особистості, як свобода волі, велич, смирненість, мудрість. Сюди додаються й фізіологічні зміни, що супроводжують вихідні почуття й похідні від них емоції, а також фізіогноміка, як показник зовнішнього емоційного стану індиві-

да. Аналогічні ідеї можна простежити в теорії емоцій як функцій розуму М. Арнольд, котра осмислює їхню природу через Я-концепцію, інтуїтивну оцінку індивідом предметних ситуацій як “гарного або поганого для мене тут і тепер” і водночас рефлексивні оцінки. При цьому виокремлюють патерни фізіологічних змін, кілька базових емоцій: симпатія (любов), антипатія, бажання, відраза, радість, печаль, хоробрість, страх, гнів, надія, відчай [6, с. 44–46]. Узагальнено, емоції в М. Арнольд постають як результат послідовності подій, описуваних за допомогою сприйняття навколишнього світу й оцінки останнього. Як бачимо, ця теорія емоцій увібрала в себе основні філософські розробки психології Декарта.

Не занурюючись у пошуки розбіжностей між його вченням про пристрасті душі й названою теорією, що по суті може й повинно стати перспективною досліджень, зупинімося коротко на поняттях “душа”, “інтуїція”, “пристрасті”, яких притримувався свого часу Декарт. Так, його уявлення про душу лежить, по-перше, в площині вивчення субстанції, що має мисленнєвий і сакральний характер, по-друге, пов’язане з внутрішнім стрижнем чи еством людини, чия природа відрізняється від тілесного і яку можна легко пізнати на освітній основі, по-третє, усвідомлюється як гуманістичний засіб досконалості тіла [3, с. 268]. Сказане означає, що душа постає не тільки як певна ідеальна категорія, якій властиві психічні стани – пристрасті, а й як нематеріальне явище, природа якого виводиться з позаземного, небіологічного, божественного.

Основним механізмом знань, як уже зазначалось, Декарт проголошує сумнів. Саме сумнів, за Декартом, допомагає виявити людську самостану навіть в останній інстанції. Через цю емоцію вчений приходить до знань достовірних чи істинних, вважаючи їх кращим підґрунтям самопізнання своєї діяльності й рушієм свого життя [3, с. 254]. У цьому контексті образ і зміст душі характеризується накладанням один на одного душевної і теологічної програми й передбачає розгляд її структури як цілісної психічно-божественної системи,

в якій внутрішні спонуки й відносини самої особистості транспортуються в зовнішні природні впливи та зв’язки навколишнього світу. Смысл душі – пізнання нового, адаптування пізнаного й найголовніше – вдосконалення тілесного.

Під інтуїцією Декарт розуміє “не віру в хитке свідчення відчуттів і не оманливе судження безладної уяви, а поняття (conceptum) ясного та уважного розуму, настільки просте й чітке, що воно не залишає жодного сумніву в тому, що ми мислимо, або, що те ж саме, тверде розуміння ясного й уважного розуму, яке породжене лише природним світлом розуму і завдяки своїй простоті достовірніше, ніж сама дедукція” [2, с. 83]. Пропонують виводити наслідки з чогось відомого шляхом дедукції, а принципи осягати – шляхом інтуїції. Отже, інтуїція є не лише необхідною складовою розуму, а й основою істинних знань і досвіду людини. Вона підкреслює момент безпосереднього пізнання.

Щодо пристрастей, то вони постають у Декарта перш за все як функції душі й тіла. Душа мислиться як ментальне вмістилище думок, а тіло – як вмістилище тепла й рухів частин тіла [4, с. 481–482]. Отже, вчений виходить із соматичної структурності, специфіки внутрішнього наповнення й різномірності субстанцій. Тут простежуємо одне з джерел Декартового дуалізму – протиставлення ідеального матеріальному, раціональному біологічному й фізіологічному. Він “оживляє” тіло, виходячи з його власних структур (серця, мозку, шлунку, м’язів, нервів, артерій, вен, крові тощо) і здійснює “уречевлення” душі, відшукуючи по суті матеріальні структури її діяльності. Людська душа, взаємодіючи з тілом за допомогою шишкоподібної залози головного мозку й участі нервової системи, розпоряджається тілесними рухами. Природним рушієм рефлекторного механізму є так звані “тваринні духи”. Ці духи схожі на вітерець або дуже тонке полум’я. Вони переходять від одного м’яза до іншого, як тільки знаходять будь-який прохід. “Тваринні духи” зміцнюють м’язи подібно до того, як повітря в дитячій кульці робить її пружною, розтягуючи оболонку. Рух тіла здійснюється завдяки

переходу “тваринних духів” із мозку в нерви через відкривання й закриття спеціальних клапанів. Зовнішні об’єкти, що подразнюють органи чуття й приводять у рух члени тіла, Декарт уявляє у вигляді маленьких волокон, які слугують органом сприймання й легко приводяться в рух. Якщо волокна діють інтенсивно, то “тягнуть” частини головного мозку, звідки виходять, і відкривають певні пори на внутрішній поверхні мозку, по яких “тваринні духи”, що перебувають у звивинах, поступово йдуть далі – до нервів і м’язів. Нерви й м’язи роблять рухи в цій машині (тілі) дуже схожими на ті, які робить людина, якщо її відчуття збуджуються таким самим чином [4, с. 484–488]. По суті фізичний рух у Декарта полягає у взаємодії внутрішніх енергій – теплової й психічної, які підпорядковуються душі. Звичайно, це не пояснює психіки й емоцій, однак відкриває шлях до уявлення про участь нейрофізіологічного в емоційно-психічному.

Наполягаючи на рефлекторному принципі поведінки організму, Декарт убачає в живому тілі статичність, незмінність, інертність, які тривають доти, доки зовнішня причина не викличе в ньому зміни. Дія викликає протидію, акція – реакцію. Одиницею аналізу мимовільної дії вчений вважає рефлекс. Щоправда, сам термін “рефлекс” Декарт не використовує. У його часи ще не було розроблено відповідної системи наукових понять, в яких можна було б адекватно виразити сутність біологічних, психічних і фізіологічних процесів. Тому деякі висновки, а також терміни, якими користувався Декарт, можуть здатися нам наївними й навіть примітивними. Проте метод, сам підхід до різноманітних проявів життя як до природних, фізичних процесів не міг не вплинути на подальший розвиток європейської і світової науки. А його відкриття безумовно-рефлекторного механізму діяльності людського й тваринного організмів мало епохальне значення. Російський фізіолог І.П. Павлов високо цінував внесок Декарта в світову науку, вважаючи його засновником наукової теорії рефлексів [7].

До заслуг Декарта можна віднести й ґрунтовний опис взаємодії розуму й волі. Якість вольової

здатності людини полягає в її свободі. Виокремлюють два різновиди свободи волі: просвітлену вищу, завдяки якій можливі моральні вчинки, та нижчу свободу волі, яка апелює до сваволі, нерозумних засад вибору суджень і дій. Тут емоції можна розглядати вже як продукт свідомої діяльності людини, спрямованої на досягнення певної мети в рамках суспільних правил і норм. Таким чином, образ, зміст і смисл емоції зазнає певної модифікації, оскільки її формування зумовлене зовнішніми подразниками і внутрішніми процесами організму водночас.

Декарт установлює два види думок – дії душі та її пристрасті. Дії душі ґрунтуються на бажаннях, які йдуть безпосередньо від неї. До пристрастей душі вчений відносить усі види сприймань або знань, що їх отримує душа, відображаючи речі. Механізмом сприймання він вважає нерви. Тут нерви обумовлюють загальний стан, поведінку й діяльність не всього організму людини, а його окремих частин чи органів. Сприймання Декарт поділяє на зовнішні (тілесні) й внутрішні (душевні). Зовнішні кваліфікуються ним згідно аналізаторів (запах, звук, колір тощо), внутрішні – відчуттів відповідно. Саме ця ідея стане провідною у вченні про вищу нервову діяльність, розроблену І.П. Павловим [8, с. 29].

Інша відома теза Декарта – розрізнення параметрів і положення тіла в просторі, душі – в тілі (маленька шишкоподібна залоза в головному мозкові, оточена тваринними духами). Душа діє на названу залозу, яка й приводить у рух тіло. Залоза, зі свого боку, впливає на душу. Душа, бажаючи чогось, примушує рухатися цю залозу так, як це необхідно для того, щоб викликати дію, яка відповідала б цьому бажанню. При цьому на залозу впливають і “тваринні духи”, чий рух тотожний розмаїттю ознак у предметах [4, с. 490–496]. Цей органічний зв’язок між душею й сукупністю органів тіла та їхня взаємодія, незважаючи на його біологічну основу, нагадує машинний механізм. Його рефлекторний характер представлено науково, методологічно обґрунтовано, згідно наукових досягнень XVII ст. Схематично весь

наведений процес можна представити таким чином: душа ↔ залоза ↔ тваринні духи → дія душі → бажання (емоції). У цій лінійній моделі можна виокремити два типи взаємодії: складну, яка включає в себе схеми “психічне – фізіологічне”, “фізіологічне – нейрофізіологічне” й так звану просту, де маніфестовано схему “душевне – вольове, або емоційне”.

Виникнення пристрастей в душі Декарт співвідносить із первісним образом, який тлумачиться як чужий і дуже лякливий. Доведено, що “образ є перетворенням первинного буття у буття вторинне, відображене та замкнене у чуттєву доступну форму” [1, с. 10]. На цьому тлі пристрасті є просторовим і емоційно-психічним засобом освоєння й переконання об’єктивної реальності. Тут семантика пристрастей поєднується з асоціативним досвідом і фоновими знаннями індивіда. Щоправда, ідея асоціації ще не дає справжнього наукового пояснення зв’язку душі й тіла, проте допомагає Декартові знайти певні закономірності, що передують відкриттю умовного рефлексу. За словами вченого, якщо душу й тіло поєднати з певною думкою, то згодом жоден тілесний рух не з’являється без іншого. При цьому одна й та ж сама дія не завжди поєднується з однією і тією ж думкою [4, с. 537]. І тут важко сказати, де межа між ментальним і фізіологічним, когнітивним і емоційним.

Пристрасті, за Декартом, являються “особливим рухом духів”. Наголошують на позитивному й негативному статусах аналізованого феномена. Користь пристрастей вбачають у тому, що вони утримують і закріплюють в душі ті думки, які необхідно зберегти і які без цього могли б легко зникнути. Негативна роль пристрастей – в утримуванні й збереженні думок більше, ніж це потрібно, а також таких, про які неприємно згадувати. Сила чи слабкість душі визначається Декартом як результат боротьби між волею і “духами”. Найсильніші душі в тих людей, чия воля домінує над пристрастями. Найслабкішими душами володіють особи, чия воля підпорядкована пристрастям [4, с. 497–504]. У цьому контексті воля є психічним і розумовим мірилом і рушієм душі.

Аналізуючи джерело й першопричину пристрастей, Декарт відшукує низку основних найпростіших вихідних і складних психофізіологічних почуттів. Їх реєстр має “міксовий” чи переплетений характер. Це – подив, повага або зневага, любов і ненависть, бажання, сподівання, страх, ревності, впевненість, відчай, нерішучість, мужність, хоробрість, суперництво, боягузтво, жах, муки сумління, радість і печаль, насмішка, заздрість, жаль, самовдоволеність і каяття, прихильність і вдячність, обурення і гнів, гордість і ганьба, відраза, співчуття, веселощі. Автор учення визнає той факт, що його список пристрастей суттєво відрізняється від загальноприйнятого. Аргументом такої класифікації слугує дуальність здібностей душі: здібність бажати й здібність дратуватися, здібність дивуватися, любити, сподіватися, боятися, всотувати в себе будь-яку пристрасть чи діяти в руслі пристрастей. Визнають також велику кількість інших, більш окремих пристрастей та схиляються до думки, що останні безкінечні [4, с. 505-509]. Отже, розвиткові пристрастей душі, а відтак і емоціям, властива діалектика природного й соціально-психологічного. Цей процес може поєднувати в собі біологічно “індивідуальне” й культурно “колективне”.

У наведеному списку Декарт виокремлює первинні пристрасті: подив, любов, ненависть, бажання, радість і печаль та вторинні чи похідні від первинних – всі інші названі. Вчений змальовує систему вихідних почуттів через принцип входження нової ланки в систему відношень організму й середовища. Так, подив, згідно вчення, викликає якась неочікувана подія, яка змушує душу уважно розглядати предмети, які здаються їй рідкісними й незвичними; установка на певний вид реакції у зв’язку з мірою пізнаності цієї події викликає любов (добровільне злиття з предметом) чи ненависть (ухилення від зв’язків із предметом), що далі розвивається в бажання. Прийнята подія викликає радість, а відхилена – печаль. При цьому не йдеться про фізіологічні зміни в організмі, хоча основні пристрасті й пов’язані з функціями соматичних органів. “Фізіологія пристрастей” Декарта часто виявляється однобічною, містить оціночний компонент

чи еталон “добро – зло”, когнітивний елемент “нове – непізнане”, емоційні наслідки “корисне – шкідливе”. Впадає увічі намагання пояснити різновиди любові, як до речі й бажання, не лише крізь призму тих численних речей, які людина може любити чи бажати, а й від неї самої. Водночас кількість видів ненависті обмежується, оскільки зло, на думку Декарта, немає певних градацій. Воно є нестачею добра [4, с. 510-518].

У створенні свого вчення про пристрасті Декарт виходив із того, що майже кожна пристрасть має двоїсту природу, не будучи при цьому благом чи злом. Вона визначає спрямованість і мету вчинків. Виокремлюють силу чи інтенсивність пристрасті (хвилювання, переживання), акцентують увагу на її позитивній (“приємне”, “насолода благом”) й негативній (“неприємне”, “слабкість”, “моральна біль”) цінності, переходячи іманентно до вчення про мораль. Активатором вихідних пристрастей вважають моральні чинники – благо й зло, які активізують діяльність головного мозку, кровотворних соматичних органів (серце, селезінка, печінка), духів. Здоров’я усвідомлюється як вихідний пункт пристрастей. Тобто фізичне є виміром психічного. Адекватно оцінюється й характеризується пульс, який коливається від пристрасті до пристрасті. Коли людина радіє, у неї рівний і більш частотний пульс, ніж зазвичай, зауважує Декарт, він не такий сильний і наповнений, як у закоханої людини. Печальна людина має слабкий і повільний пульс [4, с. 522–523]. Більше того, вчений порушує питання про температурний вияв пристрастей, лінійка якого являє собою полюсність “гарячий – теплий – ледве теплий – холодний”, обсяг і густоту крові, або соку, який перекачує при цьому організм, розмір серцевих, шлункових, печінкових отворів, через які рухається кров, онтогенез і філогенез душі й тіла, як показники еволюції пристрастей, кров, як вихідну “їжу” органів і організму, фізіоломіку, яка апелює до рухів очей і обличчя, зміни кольору останнього, тремтіння, слабкості, неприємності, сміху, сліз, стогнання, зітхання. Проблема кінесици в контексті Декарта позначається, з одного боку, бажанням душі приховати свою при-

страсть, з іншого – продемонструвати її. У поясненні зміни кольору обличчя – почервоніння чи збліднення, тремтіння, слабкості тощо – має місце єдність фізіологічних, біологічних, (когнітивних) і емоційних процесів [4, с. 528–537]. Перед нами постає досить конкретна наукова картина й тоді, коли Декарт тлумачить природні функції аналізованих пристрастей – спонукати душу до сприяння всьому, що служить для збереження тіла, його блага та вдосконалення. Феномени, які беруть участь у формуванні й розмежуванні уявлення про благо й зло, вкладаються в досвід і розум індивіда.

Хоч усі вихідні пристрасті корисні для тіла, печаль можна вважати першою пристрастю за її значенням. Вона більш необхідна, ніж радість, ненависть чи любов, оскільки для людини ціннішим є усунення шкідливих і життєво небезпечних речей, ніж набуття того, що сприяє якомусь не дуже необхідному вдосконаленню тіла. Сюди долучається ще й диференціація вихідних пристрастей, як категорій незалежних від людини, та вихідних пристрастей, які повністю залежать від обсягу бажань людини. Саме мізерність, нечіткість бажання є, за Декартом, основною помилкою. Йдеться, таким чином, не лише про розуміння внутрішньої основи переживань, а й про їх співзвучність установкам індивіда. Розум має вносити свої корективи не стільки в пізнавальний процес, скільки в інтелектуальний і морально-етичний. Залучаючи провидіння як засіб самовизначення у прийнятті рішення, Декарт подає рекомендації щодо правильного спрямування людиною своїх учинків, магістральної лінії поведінки, яка зорієнтована на доброчинність [4, с. 538–545]. Отож, через процес оціночної поляризації на користь своєї душі соціальне стає мірою фізіологічного й емоційного.

Третю частину свого трактату “Більш окремі пристрасті” Декарт присвячує зазначеним вище вторинним емоційним властивостям людини. Алгоритм їх розгляду тотожний характеристиці первинних чи вихідних пристрастей. Тобто ці феномени представлено на фізіологічному й емоційному рівнях. Людина керується цінностями й значенням

предметів, до яких прагне. Породження цих пристрастей пов'язують також із особливими рухами духів, спрямованих на головний мозок для закріплення відповідних вражень.

Антропологічною мірою є власне “Я”, яке приводить людину до самої себе. Кожна людина, стверджує Декарт, або поважає, або зневажає себе. Це залежить від її свободи волі й влади над власними бажаннями. Свобода волі підносить людину певною мірою до Бога, котрий дарує право на цю свободу, та робить людей рівноправними. Із зазначеного випливає, що людське протиставляється божественному, соціально-психологічне – духовному, соціальне – морально-етичному. Тобто відбувається руйнація деяких психологічних (мислення) і динамічних (вчинків, поведінки, її лінії) стереотипів, які були характерні для теоретичної філософської думки про душу й емоції в попередні культурно-історичні періоди розвитку [1, с. 11-12].

Декарт кваліфікує гордовитість (*Orgueil*) як ваду [4, с. 545-548]. Тобто переоцінка індивідом особистісних рис сприймається негативно. Під час оцінки названої пристрасті суттєву роль відіграють виховання й освіта. Загальний рівень культури, вікові чи гендерні особливості, соціальний статус залишаються ще на периферії. У формуванні пристрастей наявний перехід і модифікація, які корелюють із силою бажання: сильне сподівання нейтралізує чи виганяє страх, змінює свою природу й постає як почуття безпеки або спокійна впевненість. Упевненість, своєю чергою, нівелює хвилювання [4, с. 553]. За таких умов маємо справу з динамікою різних психічних станів, домінуванням якості одного над іншим, який стає показником емоційної стійкості людини. Це – абсолютна впевненість.

Шлях пристрастей душі має стати, за Декартом, шляхом подолання примарних цінностей, омани, хтивості й егоїзму, що поневолюють людину. Єдиний засіб оволодіння пристрастями, аби вони стали джерелом радості життя, – мудрість. Міркуваннями про її користь учений і завершує свій твір про пристрасті душі. Йдеться про те, що мудрість учить людину володарювати над своїми пристрастями й водночас уміло ними розпоряджатись. Вона

дає змогу легше пережити зло, горе, спричинене пристрастями, і знайти в них навіть радість і насолоду [4, с. 571].

Підсумовуючи, зазначимо, що пристрасті душі виражають основний акцент психології Декарта – знайти оптимальне рішення для здійснення вчинку в розрізі емоційної сфери людини, мотивації її діяльності. Екстраполяція різних наукових знань, у тому числі анатомія, фізіологія, біологія, етика, логіка, фізика, математика, філософія, має евристичний смисл. Рефлекторний принцип переноситься в царину душевного або емоційного, що набуде в І. Сеченова суто психічного змісту.

Первинні й вторинні пристрасті душі являють собою логічні системи, що вибудовуються на цінностях і значущості предметів навколишнього світу, контролюються розумом і підпорядковуються мудрості. Їх слід розглядати в синхронії та в діахронії як процес, що вирізняється видозміною тих чи інших пристрастей душі. Поняття “емоція” тісно пов'язане з поняттям “пристрасть”, незважаючи на різну природу: емоція – явище духовне, пристрасті – матеріальне. Проявом емоцій та пристрастей є девіантна поведінка – система вчинків, що відхиляються та різняться від загальноприйнятих норм суспільства в галузі моралі й етики. Негативну поведінку породжує сама по собі особистість. Оптимальним засобом корегування такої поведінки є мудрість.

У зв'язку з обсягом статті розглянемо вербалізацію лише первинних пристрастей Декарта на прикладі німецької мови.

Варто зауважити, що поява слів *passion* зі значенням “пристрасть” і *emotion* зі значенням “почуття, емоція” у словниковому фонді німецької мови пов'язана саме з ученням названого автора [13, S. 616, 220], тобто ці лексеми є запозиченням із французької мови. Питома лексична одиниця *leidenschaft* зі значенням “страждання, пристрасть” є калькою французького *passion*, а питома *gefühl* зі значенням “відчуття” – філософським терміном. Отже, питомі лексеми належать до різних шарів лексичного складу мови – загальноповживого й термінології. Внаслідок чого їх семантичне

наповнення й функціонування суттєво різняться: *leidenschaft* може зазнавати семантичної деривації, а *gefühl* за своїми властивостями має залишатися стилістично нейтральним, точним, системним. Принагідно зазначимо, що семантична деривація сучасного *Gefühl* реалізується у вигляді: “відчуття” → “перен. відчуття” → “передчуття” → “перен. душевне відчуття; прихильність” [14, S. 320]. Навіть дуже поверхневе знайомство з тим, як німецька мова тлумачила названі явища, переконує, що це був суто прагматичний підхід.

Характерно, що в німецькомовних лексикографічних працях не кодифіковано поняття „подив“, яке очолює вихідний список первинних пристрасей Декарта. Натомість за поняттям „любов“ закріплено два слова – *minne* і *liebe*, вододіл між ними не лише хронологічний, а й семантичний. Так, *minne* (< VIII ст.) вживалося на позначення духовного, тілесного, інтелектуального, романтичного, *liebe* (< IX ст.) – на позначення почуття й сексуальних стосунків. Звернімо увагу й на той факт, що слово *liebe* витіснило з активного вжитку первинне *minne* і в теперішній час його вважають архаїзмом [14, S. 573, 532].

Поняття „ненависть“ представлено трьома словоформами і їх варіантами *haß, haz, veindtschaft, neid, neyt* [12, S. 78, 121, 178], що свідчить певною мірою про психічний склад німецького етносу. Психічний склад – це одна з ознак нації, яка проявляється в особливостях мови, побуту, характерної поведінки тощо.

Виявлено два слова, що вживаються на позначення поняття „бажання“ – *wunsch* і *wille*. Тут семантика диференціюється за народним віруванням, зокрема *wunsch* містить у своїй структурі семи ‘чари’, ‘магія’, ‘казковість’ [14, S. 1061]. Отже, зміст названого слова суттєво відхиляється від вихідного поняття.

Показово, що наступне поняття – „радість“ – маніфестоване чотирма лексемами та їх варіантами: *gelüst, gelust, glust, hage, hege, leidvertrieb, leitvertrip, lust* [12, S. 106, 118, 159, 163]. Такий лексико-семантичний паралелізм може вказувати не тільки на вміння організувати своє дозвілля,

а й на святкування чи емоційний відпочинок.

Стосовно поняття „печаль“, то воно має чотири еквіваленти *betrübnis, kummer, leiden* і *trauer* [14, S. 123, 495, 523, 897], кожне з яких відображає певну форму вияву печалі. Отже, можемо зробити висновок, що семантика цих слів у цілому корелює із вихідним поняттям. До того ж, формування лексем хронологічно співпадає з написанням французького трактату.

Розглядаючи специфіку вербалізації вихідних первинних пристрасей у німецькій мові XVII ст., слід звертати увагу на той факт, що їх назви формуються на основі так званих „внутрішньомовних запозичень“ (термін Ю.А. Зацного), тобто запозичень із біблійної поезії, літературних джерел, розмовних підсистем, діалектних варіантів.

Таким чином, вербалізація понять „пристрасть“ і „емоція“, а також вихідних первинних пристрасей у німецькій мові спирається на кілька процесів: іншомовні запозичення та внутрішньомовні, калькування, словотворення, паралелізм чи синонімія, семантичний розвиток, детермінологізація.

Перспективним є подальше дослідження лінгвістики вторинних пристрасей автономно й в зіставному аспекті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний погляд: монографія / Л.І. Белехова. – [2-е вид., доп. і перероб.] Ї – : Звездодопад, 2004. – 376 с.
2. Декарт Р. Правила для руководства ума / Рене Декарт; пер. лат. М. А. Гарнева // Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 77–153.
3. Декарт Р. Рассуждение о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Рене Декарт; пер. фр. Г. Г. Слюсарева // Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 250–296.
4. Декарт Р. Страсти души / Рене Декарт; пер. фр. А. К. Сынопалова // Сочинения: в 2 т. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – С. 481–572.
5. Иост Р.А. Соотношение человеческих страстей и разума в рациональной метафизике XVII столетия: Декарт, Спиноза, Мальбранш: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.03 / Иост Роман Анатольевич. – СПб., 2005. – 162 с.
6. Кириленко Т.С. Психология: эмоция сфера личности: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Т.С. Кириленко. – К.: Либідь, 2007. – 256 с.
7. Мах-

- ній М.М. Історія психології : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] [Електронний ресурс] / М.М. Махній, М.А. Скок. – Чернігів, 2010. – Режим доступу : <http://makhnii-history.blogspot.com/2010/06/5.html>.
8. Психологічний словник / [за ред. В.І. Войтка]. – К. : Вища шк., 1982. – 216 с.
9. Роменець В.А. Історія психології: XVII століття. Епоха Просвітництва: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В.А. Роменець. – К. : Либідь, 2006. – 1000 с.
10. Храпченко М.Б. О задачах советской филологической науки в свете решений XXVI съезда КПСС / М.Б. Храпченко // Известия АН СССР. Сер. лит. и языка. – 1981. – Т. 40, № 4. – С. 195–204.
11. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка : монография / В.И. Шаховский. – [2-е изд, испр. и доп.] – М. : ЛКИ, 2008. – 208 с.
12. Baufeld Ch. Kleines frühneuhochdeutsches Wörterbuch / Christa Baufeld. – Tübingen : Niemeyer Verl., 1996. – 264 S. (Studienbuch).
13. Kluge Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache / [bearb. von Elmar Seebold]. – Berlin ; N.Y. : WdeG, 1999. – 921, [3] S.
14. Paul H. Deutsches Wörterbuch / Hermann Paul. – Tübingen : Max Niemeyer Verl., 1992. – 1130 S.

УДК 81'42'276.45-057.87(73)

АНТРОПОНІМИ В СТУДЕНТСЬКОМУ СЛЕНЗІ США

І.В. Рубцов (Харків)

В статті вивчається роль антропонімів-сленгізмів у формуванні мовної картини світу сучасного американського студентства. Виокремлюються основні лексико-семантичні поля антропонімів-сленгізмів, проводиться порівняльний аналіз їх вживанням з антропонімами у загальному американському слензі.

Ключові слова: антропонім, студентський сленг, сленгізм, мовна картина світу.

Рубцов И.В. Антропонимы в студенческом сленге США. В статье изучается роль антропонимов-сленгизмов в формировании языковой картины мира современного американского студенчества, Выделяются основные лексико-семантические поля антропонимов-сленгизмов, проводится сравнительный анализ их употребления с антропонимами в общем американском сленге.

Ключевые слова: антропоним, студенческий сленг, сленгизм, языковая картина мира

Rubtsov I.V. Anthroponyms in the US students' slang. The article investigates the role played by slang anthroponyms in the formation of the linguistic world image of modern American students. The main lexico-semantic fields of slang anthroponyms are singled out, and a comparative analysis is given of anthroponyms usage in general American and students' slang.

Key words: anthroponym, students' slang, slang, linguistic world image.

Останнім часом все більше дослідників спрямовує свою увагу на вивчення мовних явищ в світлі антропологічної парадигми. Сучасна лінгвістика розглядає комунікативну діяльність з урахуванням людського чинника, включаючи мовну особистість з її свідомістю, мисленням та духовним світом при описі мовних механізмів. У цьому відношенні нестандартне мовлення, студентський сленг зокрема, здається доволі цікавим лінгвістичним явищем. Вивчення особливостей мовних одиниць студентського сленгу США, котрими у даному дослідженні є антропоніми, дозволяє по-новому розглянути молодіжну субкультуру та мовну картину світу, що формується у студентській спільноті. Останнім часом зростає інтерес до мовної картини світу саме окремих соціальних груп, оскільки певний колектив людей, пізнаючи світ, закріплює здобуті знання насамперед у мові [2, с. 178].

Як зазначає Б.Х. Псеунова: “Антропонім – це не просто слово, що виокремлює індивіда серед подібних. Поняття, що закріплені у антропонімах, являють собою відображення особливостей пред-

метів, властивостей і відношень реальної дійсності. ... Особисті імена відзначаються національно забарвленістю в більшій мірі, ніж імена загальні. Ось чому антропоніми так активно використовуються ... у сучасному молодіжному слензі” [7, с. 149]. На відміну від традиційних функцій у слензі відбувається активізація другорядних функцій антропонімів: соціальної, емоційної та експресивної.

Актуальність нашого дослідження обумовлена зростаючим інтересом до вивчення сленгу як невід'ємної частини американської розмовної мови, а також до засобів та форм відображення в мові матеріальної та духовної культури суспільства, яка певною мірою зумовлює специфіку антропонімів.

Об'єктом дослідження є антропонімічні сленгові одиниці, що функціонують в сучасному американському студентському слензі.

Предмет дослідження являє собою особливості мовної картини світу, що формується за участі антропонімів-сленгізмів, представлених у мовній свідомості американського студента.

Метою статті є виявлення особливостей мовної картини світу американського студентства, що сформувалась, зокрема, за допомогою антропонімів-сленгізмів.

Матеріалом дослідження послужили антропоніми-сленгізми та сленгові одиниці з компонентом-антропонімом, отримані шляхом суцільної вибірки зі сленгових словників.

Антропоніми, являючи собою частину мовної картини світу, як клас імен особистих, займають значне місце у складі номінативних засобів будь якої мови, у тому числі і англійської. [9] Цілоком природно, що такий важливий сегмент мовної картини світу як антропоніми та їх похідні є предметом цілого ряду досліджень у сучасній лінгвістиці. За останні роки з'явилося багато робіт, присвячених вторинній номінації на базі особистих імен (Болотов В.І., 1978; Шермет Л.Г., 1984; Комарова Р.А., 1991; Нікітіна А.А., 1997; Гарагуля С.І., 2000; Ткачук Є.А., 2001; Пономаренко А.В., 2003; Калашніков А.В., 2004). Проблем антропонімії у субстандарті торкались такі дослідники, як Хомяков В.А., 1971, 1974; Волошин Ю.К., 2000; Васильєва Н.В., 2000; Псеунова Б.Х., 2006.

Сучасний студентський сленг США не є винятком з точки зору використання в ньому антропонімів які, безперечно, мають свої особливості та, на жаль, на сучасному етапі не є достатньо дослідженими.

Як зазначає Е.А. Гладченкова, антропоніми у субстандарті є ідеальним засобом ідентифікації предмета [1, с. 83]. Референтом антропонімічної одиниці, як правило, є людина як об'єкт номінації. Зазвичай, поняття, що закріплені в антропонімах, відображають особливості речей, властивості та відношення дійсності. Різні засоби номінації особи відображають відношення мовця до суб'єкту найменування, емоційний стан мовця. Саме тому, називаючи об'єкт за допомогою антропоніма-сленгізма, студентська молодь висловлює своє відношення, оцінку.

Вважається, що антропоніми, котрі функціонують в американському загальному слензі, можна поділити на наступні типи: 1) антропоніми, що є найбільш популярними в американському суспільстві

чоловічими та жіночими іменами (*Jack, Joe, Dick, Charley, Jim*); 2) біблійські імена (*Jesus, Adam, Thomas, James, John, Mary, Ann, Eve*); 3) імена видатних людей (*Elvis Presley, Elton John, Bill Clinton, George Bush, Osama bin Laden*); 4) імена персонажів художньої літератури, популярних фільмів та мультфільмів (*Sherlock Holmes, Charlie Chaplin, Peter pan, Micky Mouse, Tom Sawyer*) [8]. Всі ці імена є достатньо відомими та популярними в американському суспільстві і приймають активну участь у формуванні одиниць сленгового вокабуляру і, неминує, сленгової картини світу.

Широко розповсюджені імена стали компонентами багатьох сленгових одиниць, поповнивши та урізноманітнивши сленг в цілому. Аналіз студентського сленгу свідчить, що широковживані англломовні імена є достатньо великою групою у вокабулярі студентства. Називаючи певні риси характеру чи зовнішності людини, такі частотні антропоніми надають сленговим одиницям яскраво виражене експресивно-емоційне забарвлення. Такі імена як *Jack, Joe, Jim, Charley, Dick* беруть активну участь у створенні цілої низки сленгових одиниць і мають велику кількість значень:

Dick – грубіян, негідник;

Jack – віскі (від торгової марки Jack Daniel's Whiskey), **jack squat/crap** – нічого;

Joe – загальноновживане звертання; **Joe College** – студент;

Jim – привабливий юнак;

jimmy (hat) – презерватив;

John – чий-небудь парубок; **to talk to John** – блювати;

Charley – кокаїн; чий-небудь парубок;

На відміну від загального сленгу, зовсім незначною в студентському слензі є група лексем, джерелом яких стали біблійські імена:

Jesus freak – занадто релігійна людина;

Mary Jane – марихуана.

Значну групу антропонімів у студентському слензі складають імена, пов'язані з масовою культурою. Однак, на відміну від загального сленгу, де референтами сленгових одиниць стають літературні персонажі, у студентському слензі більшу

їх частину складають імена осіб та персонажів, пов'язаних з індустрією розваг, кінематографом та телебаченням. Зафіксовано лише один приклад антропоніма, джерелом якого є література: **Sherlock** – друг. Як і слід чекати, такі антропоніми-сленгізми акцентують увагу на унікальних ознаках своїх денотатів.

barney – нерозумний, неадекватний чоловік (від персонажа телешоу *The Flintstones*);

mick – нескладний курс навчання або щось незначне (від мультиплікаційного персонажу *Mickey Mouse*);

Pat – людина, чию належність до певної статі важко визначити (від персонажу телешоу *Saturday Night Live*);

Dexter – недоумок, облудник (від персонажу фільму *Revenge of the Nerds*);

Wally – невдала людина, недоумок (від персонажу *Wally Cleaver* з телевізійної комедії *Leave it to Beaver*);

Wilma – потворна, нерозумна дівчина (від персонажа телешоу *The Flintstones*).

Той факт, що найбільш численною серед антропонімів є саме ця група, не дивно, бо дуже велику частину свого дозвілля студенти приділяють саме розвагам: перегляду художніх та мультиплікаційних фільмів, телевізійних шоу, відвідуванню розважальних закладів.

Треба відзначити, що лише незначна кількість антропонімів-сленгізмів походить від імен політиків та громадських діячів (**Bush** – щось примітивне, **Obama** – схвальна характеристика об'єкта). Це може бути показником того, що студентська молодь не є достатньо зацікавленою у суспільно-політичних процесах у суспільстві.

У загальному американському слензі антропоніми-сленгізми можуть являти собою як самостійні сленгові одиниці (**Juana; Margarita** – “марихуана”), так і виступати у якості компонента сленгової одиниці (**Little Joe in the Snow** – “кокаїн”; **to blow Charlie** – “нюхати кокаїн”; **Mary-do-you-wanna-dance** – “марихуана”). Аналіз студентських сленгізмів дозволяє зробити висновок, що зареєстровано лише незначну кількість складних лексичних

одиниць або виразів, у формуванні яких приймають участь антропоніми: **Mickey D's** (МакДональдз), **Jesus freak** (занадто релігійна людина), **Jack squat** (нічоґісінько), **James Earl Dog** – (цигарка з марихуаною). Частіше за все студентські сленгізми-антропоніми використовуються як самостійні одиниці: **Christy** (амфетаміни), **Larry** (біла людина), **Jack** (віскі), **Rachel** (симпатична, товариська дівчина), **Ralph** (блювати).

Антропоніми-сленгізми, що фіксуються у загальному американському слензі, охоплюють всі сфери життя та діяльності їх носіїв. Про це свідчить існування наступних тематичних груп, що формують пласт американського антропонімичного сленгу: лексичні одиниці, що характеризують внутрішні якості людини; зовнішній вигляд та назви частин тіла; секс та статеві відносини; відношення до алкоголю та наркотиків; професійну приналежність; національну приналежність; розваги; відношення до закону, хвороби; гроші; транспорт, їжа, т.і. [8].

На відміну від загального американського сленгу, спрямованість студентських антропонімів-сленгізмів значно вужча. Перш за все студентська антропонімична номінація спрямована на зовнішність та внутрішні якості людини. У сучасному сленговому слововжитку негативно оцінюються такі риси, як нерозумність, нездатність пристосовуватись до норм студентського життя, неадекватність (як у поведінці, так і в одязі):

Britney – одягнута не за віком жінка (від *Britney Spears*);

Benny – людина, присутність якої не бажана;

Dick – грубіян, негідник;

Dexter – недоумок, облудник;

Wally – невдала людина, недоумок;

Chester – соціально неприйнятний, не модний (від мультиплікаційного персонажу з телевізійної реклами).

В той же час важливе місце в системі світосприйняття студентів займають естетичні цінності, які також відображаються в антропонімах досліджуваного соціолекту. Як зазначає В.О. Дорда: “Провідне місце серед них посідає відчуття краси, яке асоціюється у американських студентів пере-

важно з вродою як зовнішньою рисою людини” [2, с. 180]. Для студентів також характерно схвалювати охайність, добрі товариські відносини:

Randy – приваблива дівчина;

Rachel – товариська дівчина;

Ken – модно вдягнений, охайний хлопець;

Barbie – модно вдягнена дівчина.

Підвищений інтерес студенти проявляють до сфери фізіології та інтимних стосунків, у результаті чого це лексико-семантичне поле займає друге місце серед студентських сленгових антропонімів.

Fanny – сідниці;

lewinskyng – мати позашлюбні стосунки;

jimmy – презерватив;

Danny DeVitos, Lewinskis, Charlies – жіночі груди;

Bruce, Clary – гомосексуаліст.

Значною також є група сленгізмів-антропонімів, в яких відображається відношення студентів до алкоголю та наркотиків, а також стан, спричинений їх вживанням:

Jack – віскі;

Boris Yelstinned – сп’янілий;

Earl, Ralph – блювати;

Christy, Tina – амфетаміни;

Mary Jane – марихуана;

Benny Mason – надто міцний сорт марихуани.

Треба зауважити, що в студентському слензі було зафіксовано лише незначну кількість антропонімів, що характеризують студентство у їх відношенні до навчання та життя на кампусі:

Suzi – типова представниця жіночого університетського клубу;

Chad – типовий представник чоловічого університетського клубу;

Desmond – диплом коледжу з низькими оцінками (походить від імені колишнього архієпископа Desmond Tutu);

Thora, Douglas – диплом коледжу з найнижчим можливим результатом (римований сленг від імені актриси Thora Hird або від імені колишнього міністра Tori Douglas Hurd).

Така ситуація повністю відповідає загальному положенню речей у студентському слензі. Як відмічає Кони Ебл, студентський сленг майже не має лексичних одиниць, які б відображали їх статус як молоді, що отримує вищу освіту. Замість цього акцент робиться на взаємовідносинах з іншими студентами та видах діяльності, які підкріплюють такі відносини [10, с. 137]. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновок, що мовній картині світу студентства, тобто сукупності зафіксованих в одиницях мови уявлень про дійсність, притаманна певна специфіка у порівнянні з мовною картиною світу домінуючої американської культури.

Аналіз студентських сленгових антропонімів дозволяє зробити висновок про те, що специфіка мовної картини світу американських студентів є соціально обмеженою, що виявляється насамперед у вибірковості сфер номінування життєвого простору. Спеціальному номінуванню підлягають ті сфери, які мають першорядну значущість для цього соціуму. У данному випадку це сфери, пов’язані із зовнішньою та внутрішньою характеристикою людини, її відношенням до особистих стосунків та соціальної поведінки (вживання алкоголю та наркотиків). Обмеженість сфер номінування свідчить про нездатність студентських антропонімів моделювати всю дійсність, тобто виконувати “світобудівну” функцію. Однак, антропоніми та їх похідні є важливою частиною мовної картини світу студентства, оскільки, у будь якому разі, вони являють собою відображення культурно-специфічного розвитку життя даного соціолекту. Той факт, що антропоніми є невичерпним джерелом розвитку номінативних засобів мови в цілому, і студентського сленгу зокрема, відкриває широкі перспективи для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гладченкова Е.А. Функционально-семантические особенности жаргонных антропонимов / Е.А. Гладченкова // АЛЪЯНС НАУК: ВЧЕНИЙ – ВЧЕНОМУ: VII Міжнар. наук.-прак. конф., 2012 р. : тези доп. : [у 6-ти т.] – Дніпропетровськ, 2012. Том 3. Культуро-

- логія. Мистецтвознавство. Філологія. – С. 83–88.
2. Дорда В.О. Мовна картина світу американських студентів / В.О. Дордова // Вісник СумДУ. – Суми : СумДУ, 2010. – №7. – С. 178–182.
3. Земская Е.А. Словообразование как деятельность / Е.А. Земская – М. : Наука, 1992. – 221 с.
4. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова. – М. : Наука, 1981. – 199 с.
5. Кубрякова Е.С. Ономаσιологические характеристики комплексных единиц словообразовательной системы / Е.С. Кубрякова // Актуальные проблемы русского словообразования : сб. науч. ст. – Ташкент : Укитувчи, 1982. – С. 21–28.
6. Леонович О.А. Очерки английской ономастики: [пособие для преподавателей] / О.А. Леонович – М. : Интерпракс, 1994. – 128 с.
7. Псеунова Б.Х. Антропоним как отражение национально-культурной специфики языкового сознания носителя сленга / Б.Х. Псеунова // Вестник АГУ. Серия: Филология и искусствоведение. – Майкоп : АГУ, 2011. – Вып. 1. – С. 149–152.
8. Псеунова Б.Х. Антропонимы в современном американском молодежном сленге (психолингвистический анализ) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Б.Х. Псеунова. – М., 2011. – 24 с.
9. Шокина И.М. Словообразовательная номинация на базе антропонимов в современном английском языке : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / И.М. Шокина. – М., 2010. – 25 с.
10. Eble C. Slang and Sociability / C. Eble. – Chapel Hill and London : The University of North Carolina Press, 1996. – 228 p.

УДК 811.111'42

ВИЯВИ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ТА ІНТЕРДИСКУРСИВНОСТІ В АМЕРИКАНСЬКІЙ АКАДЕМІЧНІЙ ЛЕКЦІЇ

Л.М. Рябих (Харків)

Статтю присвячено вивченню виявів інтертекстуальності та інтердискурсивності у лекції – жанрі американського академічного дискурсу. Вербальна репрезентація лекції у вигляді цілого тексту складає основу вивчення наявних фрагментів інших текстів, які систематизовано за способом подання та за змістом. Належність лекції до академічного дискурсу дає можливість виявити фрагменти, що належать до інших дискурсивних формацій, що їх схарактеризовано за типами.

Ключові слова: американський академічний дискурс, жанр, інтердискурсивність, інтертекстуальність, лекція.

Рябих Л.М. Проявления интертекстуальности и интердискурсивности в американской академической лекции. Стаття посвящена изучению проявлений интертекстуальности и интердискурсивности в лекции – жанре американского академического дискурса. Вербальная репрезентация лекции в виде целого текста составляет основу изучения имеющихся фрагментов других текстов, которые систематизированы по способу подачи и по содержанию. Принадлежность лекции к академическому дискурсу дает возможность выявить фрагменты, которые принадлежат к другим дискурсивным формациям и которые охарактеризованы по типам.

Ключевые слова: американский академический дискурс, жанр, интердискурсивность, интертекстуальность, лекция.

Riabykh L.M. Intertextual and interdiscursive manifestations in the American academic lecture. The article focuses on the features of intertextuality and interdiscursivity in the lecture, a genre of American academic discourse. Verbal representation of the lecture in the form of a whole text constitutes the basis for studying different fragments of other texts. These texts have been classified as for the way of presentation and content. Lecture's belonging to academic discourse enables us to indentify the fragments belonging to other discourse formations that are characterized as for types.

Key words: American academic discourse, genre, interdiscursivity, intertextuality, lecture.

Вивчення мовленнєвої діяльності індивідів у ході навчального процесу проводиться у чисельних розвідках вітчизняних та закордонних дослідників [2; 4; 8; 10; 11], у тому числі й мовознавців [9; 12]. Актуальним напрямком лінгвістичного аналізу є виявлення дискурсивних властивостей мовленнєвої діяльності в освітній сфері, аналіз когнітивних підвалин, комунікативних цілей та власне лінгвальних аспектів цього суспільно важливого типу спілкування. Саме такий підхід запроваджено у нашому дослідженні, об'єктом якого є американська академічна лекція.

Лекцію розуміємо як складову частину академічного дискурсу [13], останній тлумачимо як ро-

зумово-комунікативну вербалізовану взаємодію АГЕНТІВ (викладачів) та КЛІЄНТІВ (студентів) вищої школи, здійснювану з метою навчання та соціалізації, відповідно до універсальних і національно специфічних традицій та канонів.

Американська академічна лекція (ААЛ) є жанром академічного дискурсу, її вербальним продуктом є цілий текст.

Ці твердження аргументуємо такими, на наш погляд, правильними думками науковців:

- категорія жанру в її сучасному трактуванні постає як єдність трьох важливих моментів: (1) матеріальний об'єкт дійсності та ідеалізована абстракція; (2) поійменоване відображення у колек-

тивній свідомості спільнот – “власниць” тих або інших жанрів; (3) сукупна наукова категорія, що відіграє важливу роль у пізнанні та оцінюванні навколишнього світу і, відповідно, у формуванні і функціонуванні соціокультурологічних і філологічних теорій [7, с. 136].

- жанри є типізованими формами соціальних актів з відносно регулярними (зокрема мовними) ознаками, які виникають у певних рекурентних ситуаціях спілкування [7, с. 133].

- бачення жанру як стереотипу комунікативної дії у єдності соціокомунікативних чинників, змісту, стилю та композиції дозволяє відмежувати його від таких важливих, у чомусь близьких до нього понять, як “мовленнєвий акт”, “текст”, “дискурс”, “стиль” та “регістр”, зокрема жанри реалізуються крізь тексти як крізь свою єдину форму буття, а тексти слугують єдиними засобами постійної побудови, відтворення і видозмінення жанрів; отже вербальні тексти невід’ємні від тексту і є носіями текстовості; дискурс становить наскрізний вимір жанрів, він оформлюється у відокремленні вид жанрів, як їхній інгерентний аспект, як “вторинне” явище відносно жанрів, що як холістичні одиниці комунікації є первинними; дискурс “володіє” жанрами, але і жанри вбирають у себе дискурс; ситуація і контекст є вирішальними детермінантами, що диференціюють ці два феномени [7, с. 121, 136].

- вербальний план дискурсу може бути поданий як цілим текстом, так і його фрагментом або уривком [1].

Надане визначення ААЛ ґрунтується на очевидній збіжності цього феномену з поняттям “жанру” в термінах наведеної дефініції та свідчить про наявність невід’ємного зв’язку між цим жанром та текстом лекцій, що має бути врахований під час виявлення загальних характерних рис ААЛ.

Метою цієї статті є аналіз виявів інтертекстуальності та інтердискурсивності в ААЛ.

Інтертекстуальність властива текстам крізь які лекція реалізується як жанр. Категорія інтертекстуальності є однією з базових у лінгвістиці текста [3; 5; та ін.], вона є категорією “розгермети-

зації” та відкритості тексту, яка охоплює якісно різні стратегії змістового та формального співвіднесення текста з іншим(и) [6, с. 176]; “про інтертекстуальність слід говорити у тому випадку, коли автор навмисно тематизує взаємодію між текстами, робить їх помітними для читача за допомогою особливих формальних засобів. Це передбачає, що не тільки автор свідомо включає у свій текст фрагменти інших передтекстів, а й адресат здатен вірно визначити авторську інтенцію і сприймати текст в його діалогічній послідовності” [6, с. 187].

Інтертекстуальні елементи, за нашими даними, наявні та поширені в ААЛ і подані у прямий або непрямий спосіб.

Прямий спосіб подання інтертекстуальних елементів полегшує адресатові сприйняття авторської інтенції, за рахунок експліцитного позначення (1) типу тексту, включеного автором у власний текст, наприклад:

(1) – *There’s an interesting anecdote about Strauss, and that is that on his deathbed he said to his daughter, Alice – He said, “Alice, it’s the funniest thing. Dying is exactly as I composed it in Death and Transfiguration.”* (Listening to music, Lecture 2)

(2) автора та інших характеристик тексту, включеного автором у створюваний ним текст лекції:

(2) – *“Fellow citizens, pardon me, and allow me to ask, why am I called upon to speak here today? ....” Welcome to class. Many of you will have recognized Frederick Douglass’s speech, delivered in Rochester, New York to abolitionist friends on July 5th, 1852.* (African American History, Lecture 1)

Слід звернути увагу на той факт, що у таких випадках авторство інтертекстуального фрагмента не завжди є таким конкретним як у наведеному прикладі, воно також може бути узагальнено-невизначеним і навіть гіпотетичним. Так, у прикладі (3) викладач “цитує” думку людей, які жили багато років тому:

(3) – *You probably know some of this story, originally in the old days, people used to think that the Earth was the center of the Universe.....*

So, this doesn't fit the observations... So, they said, all right well maybe that doesn't work all that well, so what we'll do is instead of imagining that the planets are on circles around the Earth, we'll imagine that there are circles on circles around the Earth, and the planets go on those. (Astronomy, Lecture 1)

Непрямий спосіб подання інтертекстуальних елементів є таким, де не міститься експліцитного позначення іншого тексту чи його автора, й адресат має сам зрозуміти, що певний фрагмент тексту не є авторським. Цей висновок полегшується за наявності смислових опор – “підказок” як от *it is known, it is considered, it is universally recognized, it is assumed* тощо, наприклад:

(4)– *But **it is assumed** that there are objective conditions irrespective from the subject, and you only reflect on the subjective conditions.* (Sociology, Lecture 10)

Або ж такі опори можуть бути відсутні і лише семантичний контекст дозволяє адресатові сприйняти повний фрагмент як вияв інтертекстуальності.

(5)– *Don't go into discussion section thinking, “Oh, I can't talk. I don't have any background in philosophy. I've never done this sort of thing before.”* (Philosophy, Lecture 1)

У прикладі (5) викладач розповідає зі свого досвіду як студенти зазвичай реагують на те, що повинні відвідувати семінари. Перше висловлювання у цьому прикладі імплікує “Не робить того, що нерідко роблять студенти”, відтак наступне постає як вияв інтертекстуальності: цитатія типових висловлювань або думок студентів на семінарі.

Подані у прямий чи непрямий спосіб інтертекстуальні елементи в ААЛ різняться також за змістом, стилем, регістром й охоплюють:

- наукові тексти/їх фрагменти; наприклад:

(6) – *So the force is proportional to the extension. Or another way of saying it is, “The potential energy is proportional to the square of the extension.” So it's a parabola. So that's Hooke's Law, and that's where we'll take up next time.* (Chemistry, Lecture 1)

- ненаукові тексти/їх фрагменти, які, окрім вже згаданого жанру, охоплюють:

- публіцистичні (див. приклад 2);

- художні (вірш – приклад 7, байка – приклад 8):

(7) – *“Before the war, they were happy, The slaves were clothed, fed, and better off under a master's care....”* (African American History, Lecture 1)

(8) – *Grasshopper sings and plays and dances all summer long. The ant is very industrious, piles up food, doesn't have any fun. But then in the winter, the grasshopper starves and the ant does fine* (Astronomy, Lecture 1)

- діалогічні розмовні:

(9) – *Its aim is to teach you how to listen to music. I have four children. The last of the four has now turned seventeen so I said last weekend – he's always with the iPod on – “Chris, what are you listening to?” “Go away. You're bothering me.” Okay. “You're ruining my life again.” So [laughter] “Well now, come on. Let me listen to this. Let me listen to it. What are you listening to?” So I listened to it and I said, “All right. Here, you listen to this and tell me what you're hearing.” And what did – what was he tracking? He was tracking the text; he was tracking the beat of the piece. I asked him, “Well, what's the mode of the piece? What's the meter of the piece? What's the bass doing? Can you follow the bass line there? Can you identify any chords in this particular piece?” Nothing. Zero.* (Listening to Music, Lecture 1)

(10)– *Because lab answers the really big question. And the big question was brought home to me by my son, John McBride, in his third year. This was the beginning of the third year, and his mother and I didn't know what was coming. For the next year, maybe 15, maybe 20 times a day, he said, “How do you know?” So here's John this last summer. He's now 38 and he has his own three-year-olds to say that to him. And he doesn't say, “How do you know?” anymore. He now says, “How do you know?” Okay? But that is the main question, how do you know what*

these things that they told you in school?
(Chemistry, Lecture 1)

Отже, вияви інтертекстуальності в ААД засвідчують про “вплив інших текстів, з одного боку, та стилів або реєстрів з іншого” [14, р. 40] як характерну ознаку досліджуваного жанру.

Що стосується категорії *інтердискурсивності*, то вона на сьогодні досліджена ще не настільки глибоко й детально як інтертекстуальність, а головне, її розумінню бракує однозначності через відсутність єдиного підходу до трактування дискурсу. Інакше кажучи, очевидно, що інтердискурсивність слід розуміти як “проникнення” у дискурс елементів інших типів/різновидів дискурсивної діяльності, але множинність інтерпретацій поняття *дискурс* робить багатозначним і поняття інтердискурсивності.

Виходячи з прийнятого у нашій роботі розуміння дискурсу як абстрактного феномену та американського академічного дискурсу як конкретного типу, а також спираючись на аксіоматичне на сьогодні твердження про неможливість існування дискурсів у “чистому” вигляді й на аналіз фактичного матеріалу, вважаємо обґрунтованим стверджувати, що ААЛ як жанр характеризується інтердискурсивністю.

Якщо, приміром, звернутися до останнього з наведених прикладів, стає очевидним, що тут має місце “вкраплення” в академічний дискурс фрагмента побутово-повсякденного.

У той же час, неважко побачити, що ідентифікація певних фрагментів як виявів інтердискурсивності не збіжна за критеріями, а відтак і за результатом з ідентифікацією виявів інтертекстуальності. Ідеться про те, що за пріоритетності чинників мислення, читання віршів про життя рабів під час лекції з афро-американської історії (приклад 7) не можна вважати “вкрапленням іншого дискурсу”, у той час як їм без сумніву є байка на лекції з астрономії (приклад 8), жарт на лекції з музикознавства (приклад 9) тощо.

Усе викладене приводить до висновку, що ААЛ є гібридним жанром (термін К. Гайленда [2009]),

якому властиві інтертекстуальність – наявність неавторських текстів/їх фрагментів з властивими їм ознаками стилю і реєстру та інтердискурсивність – актуалізація небазових концептуальних структур.

Перспективою роботи є кількісний аналіз виявів інтертекстуальності та інтердискурсивності в ААЛ з метою встановлення її стереотипних жанрових ознак.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кусько К.Я. Дискурс іноземної комунікації: концептуальні питання теорії і практики / К.Я. Кусько // Дискурс іноземної комунікації : [кол. монографія] / [під загальн. ред. К.Я. Кусько]. – Львів : Львів. нац. ун-т, 2001. – С. 49–76.
2. Николаева С.Ю. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах : [підручник] / С.Ю. Николаева. – К. : Ленвіт, 1999. – 320 с.
3. Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы / Т.М. Николаева // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – Вып. VIII. – С. 5–39.
4. Пасинок В.Г. Интерактивність педагогічного дискурсу: Ігровий різновид педагогічного дискурсу / В.Г. Пасинок // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [під загальн. ред. І.С. Шевченко]. – Харків : Константа, 2005. – С. 263–294.
5. Филиппов К.А. Лингвистика текста : [курс лекцій] / К. А. Филиппов. – СПб. : С.–Петербург. ун-т, 2003. – 336 с.
6. Чернявская В.Е. Лингвистика текста: поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : [учебное пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 248 с.
7. Яхонтова Т.В. Лингвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Т.В. Яхонтова. – Львів : ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 420 с.
8. Bourdieu P. Academic Discourse: Linguistic Misunderstanding and Professorial Power / P. Bourdieu, J.C. Passeron, M. Martin. – Stanford : Stanford University Press, 1996. – 136 p.
9. Bizzell P. Academic Discourse and Critical Consciousness / P. Bizzell. – Pittsburgh : University of Pittsburgh Press, 1992. – 304 p.
10. Chaudron C. The effect of discourse markers in the comprehension of lectures / C. Chadron, J.C. Richards // Applied Linguistics. – 1986. – № 7. – P. 113–127.
11. Dallimore E J. Classroom participation and discussion effectiveness: Student-generated strategies / E.J. Dallimore, J.H. Hertenstein, M.B. Platt // Communication Education. – 2004. – № 53. – P. 103–

-
115. 12. Eslami Z. R. Discourse Markers in Academic Lectures [Electronic resource] / Z.R. Eslami // Asian EFL Journal: English Language Teaching and Research. – Access : <http://www.asian-efl-journal.com>.
13. Fortuco B.B. Discourse Markers within the University Lecture Genre: A contrastive study between Spanish and North-American lectures: PhD dissertation / B.B. Fortuco. – Castelly de la Plana : Universitat Jaume I, 2006. – 333 p. 14. Hyland K. Academic Discourse: English in a Global Context / K. Hyland. – London : Continuum Discourse Series, 2009. – 215 p.

УДК 811.111 – 81'42

ДИАЛОГИЧНОСТЬ ТЕКСТОВ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ПРОПОВЕДИ

Т.В. Шиляева (Измаил)

Статья посвящена исследованию лингвистических механизмов отражения диалогичности текстов англоязычной православной проповеди. Рассматриваются формы внешней и внутренней диалогичности, присущие текстам проповеди, их взаимодействие и осложнение, описывается интертекстуальность текста проповеди как проявление диалогичности.

Ключевые слова: адресат, адресант, диалог, внешняя диалогичность, внутренняя диалогичность, коммуникация, проповедь, текст.

Шиляева Т.В. Діалогічність текстів англійської православної проповіді. Стаття присвячена дослідженню лінгвістичних механізмів відображення діалогічності текстів англійської православної проповіді. Розглядаються форми внутрішньої та зовнішньої діалогічності, що притаманні текстам проповіді, їхнє взаємовідношення та ускладнення, описується інтертекстуальність тексту проповіді як прояв діалогічності.

Ключові слова: адресат, адресант, діалог, внутрішня діалогічність, зовнішня діалогічність, комунікація, проповідь, текст.

Shilyaeva T.V. Dialogicity of Texts of English Orthodox Sermons. The article is devoted to the study of linguistic ways of expressing dialogicity in texts of English Orthodox Sermons. The author investigates the forms of inner and outer dialogicity characteristic of texts of sermons, their complication and interaction. The article describes intertextuality of texts of sermons as a manifestation of dialogicity.

Key words: addressee, addressant, communication, dialogue, inner dialogicity, outer dialogicity, sermon, text.

Написано значительное количество работ, посвященных исследованию проблем механизмов управления общественным сознанием и поведением человека в различных “жизненных сценариях”. Особое место в этом ряду занимают исследования религиозных форм мировоззрения, так как по силе и глубине воздействия на умы и чувства человека с религией не может сравниться ни одна другая форма мировоззрения. В этих исследованиях отражен как опыт пастырского служения людям в рамках социального института церкви, например, многочисленные описания актов религиозной дискурсии в виде богослужебного ритуала (от молитвы, проповеди до культурно-семиотических аспектов литургического дискурса в его комплексном описании), так и представлен опыт работы над психологическими проблемами прихожан и других людей, приходящих в церковь за душевной поддержкой и духовной помощью [12].

Как отмечает М. Петрушкевич, благодаря коммуникативной функции христианство выступает средством и результатом коммуникации. Индивидуальной религии быть не может, она возникает только как результат общения. Христианство учит человека определенным правилам и нормам ведения диалога или полилога [10, с. 198]. Коммуникативная функция религии – это один из элементов проявления диалогической сущности религии, которая способствует постоянной связи духовных и физических основ человеческого существования, касается всех сфер обмена религиозной информации, ориентирована на общение между верующими и абсолютном (вертикальный срез), а также между собою (горизонтальный срез) [10, с. 28]. Актуальность настоящего исследования обусловлена существующим в современной лингвистике интересом к процессам коммуникации, а также к понятиям “диалог” и “диалогичность”.

Проповедь – аффективный, действенный жанр и его главная цель – воздействие на слушателя (адресата), так что всякая проповедь одновременно несет информацию о предмете, выражает отношение к нему проповедника и оказывается эмоционально окрашенной. Объектом исследования в статье стали тексты англоязычной православной проповеди различной тематики. Предметом изучения являются лингвистические механизмы отражения диалога в текстах проповедей. Цель исследования можно определить как выделение и описание форм проявления диалогичности в текстах христианской проповеди на английском языке. Материалом исследования послужили тексты англоязычных проповедей с сайтов православных церквей.

Диалог трактуется как взаимодействие авторского слова с “чужим” словом в разных его проявлениях [5]. Диалогичность – атрибут и условие успешности обмена информацией в обществе. Диалогичность – понятие более широкое, чем диалог. Любой текст в той или иной мере диалогизирован, поскольку продуцируется с установкой на активное восприятие его адресатом.

Основы теории диалога были заложены еще в 20-30-х гг. XX в. в трудах Л.В. Щербы, Л.П. Якубинского, М.М. Бахтина, Е.Д. Поливанова и других выдающихся ученых. В этих работах подчеркивается первичность диалога по отношению к монологу, и именно диалог рассматривается как форма речи, где наиболее полно реализуется коммуникативная функция языка. По Бахтину, социальная сущность диалога – главная черта этой формы речевого общения, поскольку диалог пронизывает всю речь. При этом диалогические отношения высказываний представляют собой смену “смысловых позиций”. Смысловая позиция – это выражение точки зрения, определенного понимания факта, явления. В диалоге сходятся две позиции, между которыми и возникают диалогические отношения. Благодаря такому подходу М.М. Бахтину удалось проникнуть и во внутренний диалог, в котором также взаимодействуют различные смысловые позиции, но уже не разных субъектов

(как в двусторонней речи), а одного и того же субъекта (с учетом второго Я). Совершенно закономерно был поставлен вопрос о наличии диалогичности в письменных (в том числе нехудожественных) текстах [7]. Это качество стало изучаться не только на материале устной речи в обиходной сфере, но и применительно к письменной речи разных функциональных стилей. В результате становится все более актуальной идея М.М. Бахтина о том, что “реальность языка – это не изолированное единичное монологическое высказывание, а взаимодействие, по крайней мере, двух высказываний, то есть диалог” [4, с. 114–115].

Текст диалогичен за счет своей интертекстуальности: творческая переработка предшествующего и параллельного знания воплощает диалог с его носителями. Текст с содержащейся в нем информацией направлен на адресата, для которого он создается. Автор текста заботится о средствах, способствующих более адекватной интерпретации, более полному пониманию его адресатом. Текст укоренен одновременно в процессе познания и процессе общения [11, с. 239].

Трактовка диалога как взаимодействия авторского слова с “чужим” словом в разных его проявлениях послужила основой лингвистических исследований межтекстовых взаимодействий. В рамках семиотики разрабатывается широкий подход к интертексту, при котором всякий текст рассматривается как интертекст, предтекстом которого оказываются не только все предшествующие тексты, но и лежащие в их основе общие коды и смысловые системы [6].

В церковно-религиозном общении важнейшее проявление диалогичности – специфическая интертекстуальность в форме осознания и воспроизведения слова Бога как своего слова. М.М. Бахтин характеризовал согласие как одну из главных форм диалогических отношений [2, с. 304]. Основное содержание проповеди священника образуют истины Откровения (догматы), определяющие видение событий личной и общественной жизни, их оценку [9, с. 24].

Аргументированность и дискуссионность в отображении действительности, в противопоставлении правил мирской жизни и церковных норм являются предпосылками формирования диалогичности в текстах проповедей. Проповедник как бы размышляет вместе со слушателем, ведет с ним диалог, привлекая в качестве аргументов авторитетные мнения “третьих” лиц. “Третьим” лицом может быть библейский персонаж, историческое лицо, святые православной церкви, духовные лица и простые прихожане. Смысловые позиции “третьих” лиц вступают в разные отношения с позицией проповедника, но чаще всего подкрепляют его точку зрения. “Чужие мнения” проповедник либо представляет, либо сопоставляет и дополняет, либо оценивает и развертывает.

Строя повествование, проповедник постоянно ведет разговор со слушателем, стремясь вызвать его интеллектуальное и эмоциональное сопереживание. На как можно более полное восприятие текста проповеди адресатом “работает” целый комплекс средств, среди которых оценочные элементы, вопросительные высказывания, диалогические единства, вопросно-ответные комплексы и т.д. [11, с. 329]

В результате анализа материала было установлено, что проповедям свойственна диалогичность, которая дифференцируется в двух типах – внешней и внутренней диалогичности.

Внешняя диалогичность реализует направленность речи на адресата, обнаруживает статус адресата и характер взаимоотношений субъекта и адресата речи. Этот тип диалогичности обеспечивается такими признаками как актуализация “ты”-сферы высказывания; неизменность речевой позиции субъекта речи; необратимость адресанта и адресата речи; высокая степень участия субъекта речи в процессе создания текста. Внешняя диалогичность проявляется за счет введения в монологический контекст диалогических языковых форм: “мы” – форм, глагольных и местоименных форм 2-го лица множественного числа, вопросно-ответных единств, императивных конструкций, обращений, вопросительных предложений.

Наиболее частотным средством внешней диалогичности в текстах английских проповедей являются “мы-формы” (в английском варианте “we-формы”). Они позволяют отнести действие или состояние к группе лиц, включая и проповедника и адресата проповеди. “We-формы” так же обуславливают связь интересов и верований адресата и адресанта, что используется в целях повышения эффективности воздействия на аудиторию.

In the Sundays before the Nativity, we recalled all the forefathers, both of the flesh and of the spirit, who lead up to Christ. Today we celebrate the memory of three particular saints who are closely related to our Lord, David the King, Joseph the Betrothed, and James the Brother of the Lord (18).

Семантика “we-форм” манифестирует симметричность позиций субъекта речи и ее адресата, исключает выражение иерархичности отношений участников совместных действий. То есть проповедник ставит себя в равноправную позицию с другими верующими, показывая, что слова проповеди относятся к нему так же, как и к остальным прихожанам церкви.

When the Lord reveals our sins, we should be glad because He is unburdening us. He is helping us to strive for perfection. We can't be happy if we are still sinning. He can forgive sins seventy times seven. But we are still sinners, and sin hurts and causes illness(17).

“We-формы” подчеркивают роль слушателя как коммуникативного партнера.

We are going to do violence now. We are setting out on a path of doing violence to the violent one. We are casting that which is corrupt within us, and the Church has given us a path to do so (17).

Диалогичность проявляется также в формах обращения к слушателям проповеди.

Brothers and sisters, God visits us every day (18).

Brothers, we should not be like this (14).

Адресат проповеди имеет коллективный и пассивный характер, поэтому задача адресанта состо-

ит в том, чтобы вовлечь прихожан в активное восприятие текста проповеди. С помощью местоименных форм 2 лица автор проповеди активизирует мыслительный процесс адресата, стремясь сблизить свои оценки и позиции с его мнением, сделать его своим сторонником.

Remember I told you, when the Scripture says something, it's saying it to you. (14)

Oh, yes, if you do not forgive, you won't be saved. If you hold grudges, even though someone has harmed you greatly in this life, you won't be saved, because, over and over, the Church says, the Holy Scripture says, the saints say, the Holy Spirit says: forgive, forgive, forgive (17).

Такая форма подачи материала приобретает черты личностно-ориентированного общения, поскольку местоименные формы 2 лица множественного числа выполняют функцию указания на предполагаемого второго участника общения, а также функцию выражения статуса адресата [13, с. 41].

Вопросительные предложения выполняют функцию активизации внимания адресата.

What did the Apostles do?(14)

Часто вопросы идут в составе вопросно-ответных единств. Вопросно-ответные единства демонстрируют стремление проповедника перенести в монолог особенности спонтанного диалога и усиливают адресность проповеди. Они также побуждают к активному восприятию текста, придают речи динамизм. По мнению Н.Д. Арутюновой, вопросно-ответные единства создают “двухагентную ситуацию” общения и являются прямым перенесением в монолог структур спонтанного диалога, благодаря чему адресат речи определяется как реальный, конкретный участник речевой коммуникации [1, с. 363].

And if you do forgive, what will happen? You will see Christ. You won't be corrupt anymore. You'll have peace, you'll have rest (17).

Why is it that we fast? We have a blueprint for our life, and why we fast, in the Gospel today (17).

But what does He say? “If you lay up treasures for yourselves in heaven, they do not corrupt.

They will last forever.” These are amazing thoughts here: Forever. No corruption. Full of satisfaction, peace, rest (17).

To “behold the man” is to behold truth, but Pilate didn't notice. Why didn't he notice? Because he did not live according to the truth(15).

Используя вопросно-ответные единства, проповедник побуждает слушающих его прихожан следить за ходом рассуждения. Как средство реализации категории диалогичности, вопросительные и вопросно-ответные конструкции устанавливают и поддерживают ощущение личного контакта проповедника со слушателями, служат драматизации изложения. Рассчитанные на эмоциональный отклик, вопросно-ответные комплексы активизируют мыслительную деятельность слушающих проповедь прихожан, помогают более полно и быстро понять смысл излагаемого материала [11, с. 242]. Вопросно-ответные единства придают тексту проповеди динамизм, эмоциональность, убедительность, способствуют более тесному контакту адресата и адресанта.

Why was the crowd, the tumult, why was the crown of thorns, the sham trial, the false witnesses? – Because people did not live according to truth, and therefore they did not recognize Truth (15).

В предложениях с повелительным наклоном побуждение выражено ярко эмоционально, причем читатель побуждается не только к ментальным действиям, но и к эмоциональным и даже физическим действиям.

Remember that the Scripture is always about you. It is useless to read the Scripture without actively seeking to be instructed (16).

Внутренняя диалогичность проявляется, в том числе, и в монологичных текстах, выступает как соотношение разных смысловых позиций общающихся – адресанта, адресата и “третьего” лица. Внутренняя диалогичность проявляется в вопросно-ответной форме, в оценке чужих смысловых позиций, в воспроизведении микродиалогов с гипотетическим читателем [6].

Основу внутренней диалогичности составляет авторизация, понимаемая как указание на источник информации в речи, и связанные с ней модификации “я”- сферы высказывания. Внутренняя диалогичность становится возможной в тех случаях, когда адресант включает в текст проповеди чужую речь – высказывания Иисуса, других библейских персонажей, святых отцов; универсальные высказывания (половицы, сентенции); гипотетическую речь. Внутренний диалог обращен к читателю и максимально приближен к нему вследствие интимизации изложения, которая создается разговорными средствами (разговорными лексемами, фразеологизмами, синтаксическими конструкциями, повторами), разного рода акцентуаторами [7, с. 201]. Пример гипотетической речи:

You can be as a hypocrite, you can make it appear that you are holy, and some people will say, “Isn’t that remarkable what he is doing. I could not do that. He must be filled with the Holy Spirit.” (17).

Пример речи исторической личности:

Brothers and sisters, behold the Man. That’s what Pilate said. He also said, “What is truth?” (15).

Следует отметить специфику форм передачи чужого слова в тексте проповеди, а именно приоритет прямой речи над косвенной.

I want to quickly focus on one thing that it said: “... the kingdom of heaven suffereth violence, and the violent take it by force.” (15).

Средства межтекстового диалога, представленные цитатами, аллюзиями, используются для оптимизации внешнетекстового диалога (интертекстуальные включения в речи проповедников) и внутритекстового диалога (интертекстуальные включения в речи Христа, адресованные одновременно и внешнетекстовому адресату). Это подтверждает тесную связь разных уровней диалогичности в тексте проповеди.

Если светский оратор в своих суждениях исходит из личных взглядов, то основным источником пастырской проповеди является слово Божие. Можно сказать, что при обращении священника к пас-

тве с проповедью в диалогическую форму “я – вы” обязательно включается компонент “Он (Бог)”. В результате реализуется форма диалогичности “я – Он – вы”. Роль проповедника, его авторского “я” состоит в том, чтобы познакомить слушателей со словами Бога, истолковать эти слова, призвать паству жить в соответствии с ними, помочь сближению души каждого слушателя с Богом. Между тем основными участниками коммуникации являются Он (Бог) и прихожане [9, с. 27].

Речь Господа: *Our Lord said, “Look at the evidence. The blind see, the lame walk, the dead are raised, the poor have the Gospel preached to them.” (17).*

The Lord said, “Who does everybody think I am?” (14)

Our Lord said, first of all, “If ye forgive men their trespasses, your Heavenly Father will forgive you.” (17)

В ходе исследования отмечено, что в живом и многообразном творческом процессе создания проповеди элементы внутренней и внешней диалогичности осложняются, переплетаются и чередуются, благодаря чему происходит развитие содержания текста.

Так в следующем отрывке вопрос одновременно является цитированием, а в ответе указывается на то, что “это вопрос, на который все мы должны ответить”, то есть проповедник включает себя в число людей, к которым обращен вопрос за счет употребления “we-формы”:

“What have we to do with Thee, Jesus, Thou Son of God?” said the demoniacs when Jesus approached them. This is a question that all of us should answer (14).

В следующем примере объединены вопросно-ответные единства и употребление “we-форм”:

What are we to do with what God does for us? Whether we go out to meet Him in our mind, absolutely consciously, or not, we are going to see Christ, and we are asking Him to either stay or leave, and He will stay or leave (17).

В следующем отрывке проповеди мы наблюдаем употребление цитирования, “we-форм”

и повелительного наклонения:

So when we forgive, we are participating in the energy of God. We are acting like God! And indeed, that is what we are to do. In the scripture it says, "Ye are gods". We are to act like gods. We are to acquire virtue, compassion, holiness, yea, even perfection, because the scriptures also say, "Be ye perfect, as my heavenly Father is perfect" (17).

Еще один отрывок проповеди включает употребление "we-форм", "you-форм", цитирования, вопросно-ответных единств:

If you see one of your brothers or sisters, and they have a difficulty, some conflict in their marriage, or with their children or with some substance or some other such thing – we all fall into difficulties – you should berate yourself and say, "Have I prayed for my brother? Have I done something to help my brother? Is it possible that he or she is in peril because of my incompetence?" That's why we ask forgiveness of one another, even if we have not exactly offended everyone specifically. But then again there might be grudges that need to be settled today, too, and we must do this if we wish to enter into the Fast (17).

В настоящее время понятия "диалог", "диалогичность" находятся в фокусе внимания современной лингвистики и трактуются широко: не только как обмен сообщениями, взаимодействие сознаний, но и как взаимодействие исторических эпох, культур и отражающих их текстов. Диалогичность обусловлена социальной сущностью человеческого мышления и языка в любой из форм их проявления в процессе межличностного общения. Диалогичность присуща всем коммуникативным процессам независимо от их устной или письменной формы и — шире — всем процессам, происходящим на базе человеческого сознания. В познавательной деятельности человека основную роль играет не абстрактно-логическое мышление-монолог, а речевое мышление диалогической природы. Пер-

спективу дальнейшего исследования мы видим в изучении диалогической коммуникации, характерной для горизонтальной коммуникационной системы религиозного дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Диалогическая цитация / Н.Д. Арутюнова // Вопросы языкознания. – 1986. – № 1. 2. Бахтин М.М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 281–307. 3. Бахтин М. Проблемы речевых жанров / М. Бахтин // Собр. соч.: В VII т. – Т. V. – М., 1977. – С. 156–289. 4. Бахтин М.М. Проблемы поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М., 1972. 5. Дускаева Л.Р. Диалогическая природа газетных речевых жанров : дисс. ... доктора филол. наук : 10.01.10 / Л.Р. Дускаева. – Пермь, 2004. – 359 с. 6. Дускаева Л.Р. Диалогичность письменной речи [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://library.krasu.ru/ft/ft/_articles/0113902.pdf 7. Кожина М.Н. Диалогичность письменной научной речи как проявление социальной сущности языка / М.Н. Кожина // Методика и лингвистика (иностранный язык для научных работников); отв. ред. М.Я. Цвилинг. – М.: Наука, 1981. – С. 187–214. 8. Мельник Г.С. Диалогичность современных газетных текстов в аспекте речевых жанров / Г.С. Мельник, Л.Р. Дускаева. – Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2004. – 112 с. (рецензия) 9. Мишланов В.А. Диалогичность церковно-религиозных текстов / В.А. Мишланов, В.А. Салимовский // Вестник Перм. ун-та. – 2010. – Вып. 6(12). – С. 24–29. 10. Петрушкевич М.С. Релігійні комунікації: християнський контекст : монографія / М.С. Петрушкевич. – Острог, 2011. – 228 с. 11. Смирнова Н.Г. Средства реализации категории диалогичности текста "Истории России с древнейших времен" С.М. Соловьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ftp://194.226.213.129/text/smironova_27_61_239_243.pdf 12. Ульянич Г.А. Духовная проповедь как комплексный ритуальный акт социальной коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://analiculturolog.ru/component/k2/item/206-article_18.html 13. Чубай С.А. Диалогичность как сущностное свойство современной политической рекламы / С.А. Чубай // Вестник ВолГУ. – Сер. 2, 2008. – №1(7). – С. 40–43.

**СПИСОК ИСТОЧНИКОВ
ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА**

14. The Gergesene demoniacs [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orthodox.net/redeemingthetime/2010/06/27/the-gergesene-demoniacs-we-all-must-answer-the-question> 15. Behold the man! What is truth! [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orthodox.net/redeemingthetime/category/great-lent/> 16. Wisdom in the Bible [Электрон-

ный ресурс]. – Режим доступа : <http://orthodox.net/redeemingthetime/category/scripture-commentary/ecclesiasticus/> 17. The Sunday of Forgiveness We are going to do violence now. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://orthodox.net/redeemingthetime/category/forgiveness/> 18. Sunday after Nativity. Joseph the Betrothed [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://orthodox.net/redeemingthetime/category/feasts-of-the-savior/nativity-of-the-savior/>

ГРАМАТИКА

УДК 811.112.2+811.161.1]’366.58

К ВОПРОСУ О СООТНОШЕНИИ СПОСОБОВ ДЕЙСТВИЯ И ВИДОВ В НЕМЕЦКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ (исторический анализ)

В.П. Кривенко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье анализируется процесс выделения и становления немецких способов действия и видов в русском языке, доказывается невозможность отождествления некоторых форм времени немецкого языка (перфект, претерит) с совершенным и несовершенным видом, исследуется соотношение лексико-грамматической категории способов действия и грамматической категории вида. В результате исследований лингвистов в области аспектологии выделяются темпоральные и акциональные значения глаголов в обоих языках, для дальнейшего изучения предлагается атемпоральная трактовка временных форм.

Ключевые слова: акциональность, аспектология, аспектуальность, атемпоральность, вид, способ действия, темпоральность.

Кривенко В.П. До питання про співвідношення способів дії та видів у німецькій та російській мовах (історичний аналіз). У статті аналізується процес виділення та становлення німецьких способів дії та видів у російській мові, доводиться неможливість ототожнення деяких форм часу німецької мови (перфект, претерит) з доконаним та недоконаним видом, досліджується співвідношення лексико-граматичної категорії способів дії у німецькій мові та граматичної категорії виду. За результатами досліджень лінгвістів у галузі аспектології виділяються темпоральні та акціональні значення дієслів в обох мовах, пропонується для подальшого вивчення атемпоральне трактування часових форм.

Ключові слова: акціональність, аспектологія, аспектуальність, атемпоральність, вид, спосіб дії, темпоральність.

Krivenko V. P. On the problem of correlation between aktionsarten and aspects in German and Russian (historical analysis). The paper analyzes the formation and development of Aktionsarten and aspects in German and Russian respectively, proves the impossibility of identifying certain tense forms in German (Perfect, Praeterit) with perfective and imperfective aspects of the Russian language, studies the correlation of lexico-grammatical category of Aktionsarten and grammatical category of aspect. Aspectologists distinguish temporal and actional meanings of verbs in both languages, the article suggests the use of atemporal interpretation of tense forms.

Key words: actionality, aktionsart, aspect, aspectology, aspectuality, atemporality, temporality.

При изучении темпоральной парадигмы немецкого глагола по прежнему снова и снова возникает соблазнительный вопрос, нельзя ли немецкий имперфект приравнять к несовершенному виду, а перфект – к совершенному, ведь в переводе с латинского они обозначают соответственно “несовершенный” и “совершенный”. Сама постановка такого вопроса на современном этапе развития гер-

манистики и славистики говорит об актуальности этой проблемы. Автор статьи задавал вопрос студентам-носителям языка, изучающий русский язык как специальность и знающим, что такое совершенный и несовершенный вид, не ощущают ли они в формах немецкого имперфект и перфекта некую (видовую) несовершенность и совершенность. Как и ожидалось, ответ оказался отри-

цательным. Поэтому целью данной статьи является показать процесс выделения и становления немецких способов действия и русских видов, а также доказать невозможность отождествления некоторых форм времени в немецком языке и видов в русском языке. Объектом же исследования являются некоторые глагольные формы немецкого языка, в первую очередь перфект и имперфект, которые иногда отождествляются с видами, а также перфективные и имперфективные глаголы в немецком и русском языках. В свою очередь, предметом исследования в данной статье становится соотношение и взаимодействие лексико-грамматической категории способов действия в немецком языке и грамматической категории вида в русском языке. Материалом статьи послужили исследования немецких и российских ученых в области аспектологии, проведенные в XIX и XX веках, в результате которых лингвисты стали каким-то образом разделять темпоральные и аспектуальные значения немецких и русских глаголов. Достоверность исследования, проводимого в предлагаемой статье, определяется использованием современных лингвистических методов, таких как сравнительно-сопоставительный, трансформационный и других.

Появление понятия относительного времени привело к очень важным исследованиям по вопросу одновременности и предшествованию двух действий [8]. Перфект, однако, все еще оставался прошедшим временем. Позже уже появляются первые замечания по поводу того, что перфект каким-то образом связан с презенсом, что результаты действия, выражаемого перфектом, сказываются в настоящем. Постепенно внимание грамматистов все больше начинает привлекать загадочная категория глагола – аорист. Г. Стефанус, например, предлагает исследовать употребление аориста у различных авторов, чтобы понять его природу. Он приходит к выводу, что аорист может употребляться и как плюсквамперфект, и как перфект, и как имперфект. Хотя сущность аориста по-прежнему оставалась неясной, его уже не рассматривают как прошедшее время, а употребление

аориста считают вневременным, потому что он мыслим, как считает Харрис, как в прошедшем, так и в настоящем и будущем. В теории Харриса очень важной оказалась мысль о том, что действие можно разделить на три ступени – начало, середину и конец. Он также проводит последовательное разделение времен на времена определённые и времена неопределённые. Мнение Харриса о том, что аорист является временем неопределённым, что он обозначает действие вообще, долгое время оставалось основополагающим [7]. Для уточнения значения форм глагольного времени Г. Шмидт вводит понятия *actio* (действие) и *conditio* (состояние). Действие и состояние у Г. Шмидта – чисто акциональные характеристики, но они неотделимы от времени. Отношение между действием и состоянием является для него возможностью определить сущность глагольного времени. Так, аорист по Г. Шмидту, выражает действие в чистом виде, имперфект – и действие, и состояние (но преимущественно состояние). Различая действие, которое должно быть доведено до конца, и глагольные основы, обозначающие начало действия (*perficienda*), Г. Шмидт говорит, что в перфекте состояние следует за действием, а у перфектных глагольных основ, наоборот, действие следует за состоянием [10]. Тем самым Г. Шмидт наиболее близко подошел к понятию глагольного времени, не выделяя при этом вид в самостоятельную категорию. Последний шаг в этом направлении сделал Г. Курциус. Он не делит времена, как стоики, на определенные и неопределенные, а определенные, в свою очередь, на совершенные и несовершенные, а выделяет две группы временных понятий – *Zeitstufe* (временная отнесенность) и *Zeitart* (вид времени). Для Г. Курциуса *Zeitstufe* – это значение настоящего, прошедшего и будущего. Для него это субъективная категория, так как говорящий по своему усмотрению помещает действие на ту или иную временную ступень. Понятие *Zeitart* объективно, потому что не зависит от воли говорящего. Оно обозначает характеристику действия (начинательность, длительность, завершенность). Если длительность выражали

основы имперфекта, а завершенность – основы перфекта, то значение начинательности связывалось Г. Курциусом с основой аориста [6]. Понятия временной соотнесённости и вида времени для самого Г. Курциуса были понятиями временными. Но в связи с тем, что, раскрывая понятие *Zeitart*, он говорит не о времени, а о том, как протекает действие (начинательность, длительность, завершенность), эта категория впоследствии была истолкована не как вид времени, а как вид действия (*Aktionsart*), а разграничение времён на *Zeitstufe* и *Zeitart* – как разграничение глагольного времени и вида.

Еще большую роль появление понятия вида глагола играло в славянских языках. Поэтому нам представляется целесообразным изложить, как происходило выделение категории вида в русском языке в самостоятельную категорию и почему после выделения способов действия в немецком языке многие германисты стали отождествлять их со славянскими видами.

В своей “Российской грамматике” М.В. Ломоносов выделяет десять времен: настоящее, прошедшее неопределенное, прошедшее однократное, давнопрошедшее первое, давнопрошедшее второе, давнопрошедшее третье, будущее неопределенное, будущее однократное, прошедшее совершенное, будущее совершенное. Как видим, Ломоносов еще не отделяет категории вида от категории времени [2]. Это сделали немецкие слависты И.С. Фатер, А.В. Таппе.

Работы А.А. Потебни и других ученых способствовали закреплению и развитию в русском языке теории двух видов – совершенного и несовершенного. Однако до сих пор нет единства в понимании значения совершенного и несовершенного вида [4].

В.В. Виноградов считает, что в понятии совершенного вида основным признаком является признак предела действия, а в понятии несовершенного вида – признак длительности действия, т. е. те же самые признаки, по которым в немецком языке различаются перфективные и имперфективные глаголы [1].

После того, как в славянских языках были выделены виды, эта новая категория начала активно переноситься грамматистами в другие языки, в том числе в романские и германские языки. Причем она стала отождествляться со славянской оппозицией “совершенный-несовершенный вид”.

К выделению видов в германских языках и отождествлению их с видами славянскими склоняется также и Г. Хербиг [11].

Еще более запутанным становится вопрос о глагольных видах, когда в 1908 г. С. Агрелль предложил выделять в польском языке грамматические категории совершенности и несовершенности, которые он называет словом “аспект”, а все остальное видовое значение западнославянских глаголов он предложил считать лексическими характеристиками двух основных видов – совершенного и несовершенного. Эти лексические характеристики он предложил называть термином, который раньше служил для обозначения вида, – термином “*Aktionsart*” [5]. С. Агрелля поддержал Э. Кошмидер и другие западные слависты. Теперь этот термин стал переводиться не как “вид”, а как “способ действия”. Таким образом, вид (аспект) оказался грамматической категорией, а способ действия – лексической [9]. Сторонники Штрейтберга согласились считать “перфективный и имперфективный способ действия” (*Aktionsart*) категорией лексической. Им даже не пришлось изменять терминологию. Кроме терминологии, также и сущность определений “имперфективный и перфективный способ действия” осталась неизменной, и она почти ничем не отличается от определения категории вида в академической грамматике русского языка. Если сравнить определения, которые даются немецким способам действия и русским видам, то мы увидим что, определение категории способа действия в немецком языке и определение вида в русском языке почти идентично, хотя в сущности это не одно и то же. Это дает повод некоторым лингвистам отождествлять славянские виды и немецкие способы действия, так как их формальные обозначения совпадают. Несмотря на это, глаголь-

ные виды и способы действия – это разные стороны понятия времени и между ними нельзя ставить знак равенства.

Следует отметить, что категория перфективности/имперфективности немецких глаголов у разных авторов получила самые разнообразные наименования, хотя по сути они выражают одно и то же. Так, по мнению Ю.С. Маслова, „наиболее удобными интернациональными обозначениями были бы „терминативность“ и „атерминативность“ (либо „лимитативность“ – „алимитативность“) [3], но в зарубежных работах принята другая номенклатура; терминативные и курсивные глаголы (Х. Педерсен, А. Нурен и др.) конклюдивные и неконклюдивные глаголы (О. Есперсен). Ю.С. Маслов верно считает, что германские и романские глаголы выражают направленность действия к пределу, к решающей точке, к цели и т.д., но ничего не говорят о том, был или будет этот предел достигнут или не был и не будет [3].

Большинство грамматистов, занимающихся вопросами аспектологии, считают, что основой для разделения глаголов на перфективные и имперфективные является их способность выражать действия, ограниченные каким-то моментом времени и предполагающие конечную цель, и действия, начатые не с целью завершения. Перфективными большинство грамматистов считает такие глаголы, которые вне контекста содержат в своем значении указание на стремление к пределу (началу или концу) в том действии, которое они обозначают. Такие глаголы несовместимы с понятием длительности, непрерывности действия. Имперфективные же глаголы – это такие глаголы, которые вне контекста не содержат в своем значении указания на стремление к пределу в том действии, которое они обозначают. Имперфективные глаголы совместимы с понятием длительного, непрерывного действия.

Мы считаем также ошибочными мнения тех грамматистов, которые отождествляют немецкие перфективные глаголы с русскими глаголами совершенного вида, а немецкие имперфективные глаголы с русскими глаголами несовершенного вида,

так как термины перфективность/имперфективность в русском и немецком языках соответствуют двум разным понятиям. В русском языке термины перфективность/имперфективность являются интернациональными обозначениями совершенности/несовершенности, а в немецком языке эти термины соответствуют значению предельности/непредельности глаголов и ничего не говорят о действительной завершенности действия.

Поэтому из этого следует сделать вывод, что из всего разнообразия терминологии для немецкого языка наиболее приемлемыми нам кажутся термины перфективность и имперфективность, так как под эти понятия без остатка подводятся все остальные способы действия. Для русского языка наиболее приемлемыми являются понятия совершенность и несовершенность, которые иногда называются точно так же, как и немецком языке – перфективность и имперфективность, хотя это и разные понятия. В русском языке тоже под эти два понятия (совершенность и несовершенность) без остатка подводятся все выделяемые в нем двадцать пять способов действия. В связи с неудовлетворительным решением вопроса об отношении между русскими видами и немецкими способами действия, а также об отношении между видами и способами действия в рамках конкретных грамматик нам представляется необходимым отказаться от акциональной трактовки времен и рассматривать их в свете временной трактовки грамматических времен, ибо видовые (аспектуальные) и временные (темпоральные) значения связаны общей идеей времени, которая, однако, конкретизируется в тех и других по-разному. В темпоральных значениях эта общая идея проявляется как локализация обозначенного действия во времени и прежде всего как его ориентация по отношению к моменту речи. В аспектуальных значениях идея времени проявляется иначе – как внутреннее ингерентное свойство самого выражаемого действия. Таким образом, к перспективам дальнейших исследований можно было бы отнести не только темпоральную и акциональную, но и так называемую вневременную трактовку грам-

матических времен, сторонники которой отрицают возможность выражения грамматической временной формы объективного времени.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В.В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / В.В. Виноградов. – М. : Высш. шк., 1972. – 614 с.
2. Ломоносов М.В. Российская грамматика / М.В. Ломоносов. – М. : Изд-во АН СССР, 1952. – 995 с.
3. Маслов Ю.С. Вопросы глагольного вида в современном зарубежном языкознании / Ю.С. Маслов // Вопросы глагольного вида. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1962. – С. 7–32.
4. Потеня А.А. Из записок по русской грамматике / А.А. Потеня. – Т. 4, вып. 2. Глагол. – М. : Просвещение, 1977. – 406 с.
5. Agrell S. Aspektänderung beim polnischen Zeitwort / S. Agrell. – Lund, 1908. – 127 S.
6. Curtius G. Erläuterungen zu meiner griechischen Schulgrammatik / G. Curtius. – Prag : Verlag von F. Tempsky, 1870. – 224 S.
7. Harris J. Hermes or philosophical inquiry concerning universal grammar / J. Harris. – London : Nourse, 1786. – 442 p.
8. Herbig G. Aktionsart und Zeitstufe / G. Herbig // Indogermanische Forschungen. – Bd.6, Hf. 3–4, 1896. – S. 157–269.
9. Koschmieder E. Zeitbezug und Sprache. Ein Beitrag zur Aspekt- und Tempusfrage / E. Koschmieder. – Leipzig, Berlin : Verlag und Druck von B.G. Teubner, 1929. – 86 S.
10. Schmidt H. Doctrinae temporum verbi Graeci et Latini expositio historica / H. Schmidt. – Halis Saxonum, MDCCCXXXVI – MDCCCXLII. – 121 p.
11. Streitberger W. Perfective und imperfective actionsart im Germanischen / W. Streitberger // PBB, XV, Nr. 1–3. – Halle (Saale), Niemeyer, 1891. – S. 70–177.

УДК 81.27/811.111-112'06

ПЕРИФРАСТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ З ДОПОМІЖНИМ ДІЄСЛОВОМ *DO* У РАННЬОНОВОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Г.М. Семененко, канд. філол. наук (Київ)

У статті досліджується процес синтаксичних мовних змін, що призвів до обов'язкового вживання дієслова *do* – за відсутності іншого допоміжного дієслова – в питальних, заперечних і спонукальних реченнях у ранньонновоанглійській мові. Аналізуються внутрішні чинники граматикизації допоміжного дієслова *do* і визначається роль соціальних факторів, які сприяли цьому процесу.

Ключові слова: граматикизація, перифрастичні конструкції з допоміжним дієсловом *do*, ранньонновоанглійська мова, соціальні змінні

Семененко Г.М. Перифрастические конструкции со вспомогательным глаголом *do* в ранненовоанглийском языке. В статье исследуется процесс синтаксических языковых изменений, приведший к обязательному употреблению глагола *do* – при отсутствии другого вспомогательного глагола – в вопросительных, отрицательных и побудительных предложениях в ранненовоанглийский период. Анализируются внутренние факторы грамматикализации вспомогательного глагола *do* и определяется роль социальных факторов, способствовавших этому процессу.

Ключевые слова: грамматикализация, перифрастические конструкции со вспомогательным глаголом *do*, ранненовоанглийский язык, социальные переменные

Semenenko G.M. Periphrastic do-constructions in Early Modern English. The article deals with the syntactic changes that resulted in the obligatory use of the verb *do* (in the absence of another auxiliary verb) in interrogative, negative and imperative sentences in Early Modern English. The study covers the internal factors of the auxiliary verb *do* grammaticalization and defines the role of social factors that have contributed to this process.

Key words: Early Modern English, grammaticalization, periphrastic do-constructions, social variables.

Будь-які синтаксичні мовні зміни відбуваються в певному порядку: по-перше, ці зміни, як свідчать наявні тексти, відбуваються поступово – інноваційні мовні структури та моделі порядку слів повільно витісняють старі протягом декількох століть; по-друге, в залежності від контексту – головне або підрядне речення, питальне або розповідне речення – інноваційні форми зустрічаються з різною частотою, по-третє, розповсюдження і регуляризація вживання певної граматичної конструкції завжди відбувається у тісному з'язку зі змінами інших структурних одиниць. Як доводять численні дослідження синтаксичних мовних змін [11, с. 11; 7, с. 137] дуже часто модифікація умов функціонування одного структурного елемента в мові викликає зміни інших компонентів у всій системі. Так, поява нового класу допоміжних дієслів, висхідна

тенденція до аналітизації англійської мови, що почалася у середньоанглійській мові, та системна зміна базового порядку слів (з SOV на SVO) спричинили низку взаємопов'язаних синтаксичних змін, серед яких неостаннє місце займає регуляризація вживання допоміжного дієслова *do* в заперечних, питальних і спонукальних реченнях. Виникнення й прийняття нових варіантів підсилювалося за рахунок зовнішніх процесів. Тому актуальним вважаємо дослідження загального процесу мовних змін, що призвів до обов'язкового вживання дієслова *do* – за відсутності іншого допоміжного дієслова – в питальних, заперечних і спонукальних реченнях у ранньонновоанглійській мові. Метою статті є аналіз внутрішніх чинників граматикизації допоміжного дієслова *do* і визначення ролі соціальних факторів, які сприяли цьому процесу.

У сучасній англійській мові допоміжне дієслово *do* обов'язково вживається в питальних (за винятком спеціальних питань до підмета) і заперечних розповідних реченнях з повнозначними дієсловами (за винятком дієслова *to be* та допоміжних дієслів); заборонено вживати дієслово *do* в (неемфатичних) стверджувальних розповідних реченнях. Пояснення такого вживання дієслова *do* в основному ґрунтується на припущенні про те, що допоміжні дієслова і дієслово *be* зазнають пересуву до INFL (що є еквівалентом T^0 у структурі речення (1), а для повнозначних дієслів такий пересув неможливий.

(1) [CP [C] [TP [T] [MP [M] [AspP [Asp] [VP ... [V] ...]]]]]

Ця асиметрія означає, що дієслово *be* і допоміжні дієслова зазнають категоріального пересуву до T^0 , а у випадку повнозначних дієслів такого пересуву зазнають тільки їх формальні ознаки. У питальних реченнях дієслівний елемент повинен

зазнавати пересуву до C^0 : допоміжні дієслова в питаннях спочатку зазнають категоріального пересуву до T^0 , а потім наступного пересуву до C^0 . З іншого боку, повнозначні слова не можуть залишати межі дієслівної фрази (VP), тому дієслово *do* вживається в позиції Asp^0 , а потім пересувається через M^0 та T^0 до C^0 для реалізації відповідних формальних ознак. У заперечних розповідних реченнях заперечний елемент блокує пересув формальних ознак і тому, у випадку вживання повнозначних дієслів, в Asp^0 з'являється дієслово *do*, яке потім зазнає пересуву через M^0 до T^0 . Заперечний елемент не блокує пересув категорій, тому допоміжні дієслова не потребують підтримки в особі дієслова *do* (його заборонено вживати в цілях економії). У стверджувальних розповідних реченнях не вимагається вживання дієслова *do* ні у випадку допоміжних, ні у випадку повнозначних дієслів, оскільки відсутнє блокування пересувів як формальних ознак, так і категорій.

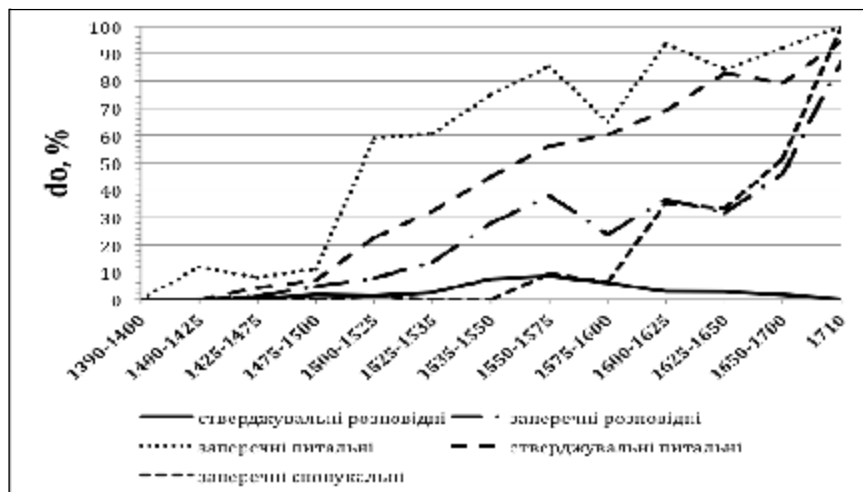

Рис. 1. Відносна частота вживання перифрастичних конструкцій з допоміжним дієсловом *do* у різних типах речень [3, с. 162]

У ранньоніовоанглійський період частота вживання допоміжного дієслова *do* у вищезазначених контекстах варіювалася, однак все більше зростала з часом. А. Еллегард [3] наводить кількісні дані стосовно розвитку перифрастичних конструкцій з допоміжним дієсловом *do* в різних типах речень,

вилучених з пізньосередньовісних та ранньоніовоанглійських текстів (до XVIII століття): стверджувальних і заперечних розповідних реченнях, стверджувальних і заперечних питальних реченнях та заперечних спонукальних реченнях на основі аналізу більш, ніж 10000 прикладів (Таблиця 1).

**Вживання перифрастичних конструкцій
з допоміжним дієсловом *do* в різних типах речень [3]**

Період	Дата	ств. розп.		зап. розп.		зап. пит.		ств. пит.		зап. спон.	
		<i>do</i>	<i>n</i>	<i>do</i>	<i>n</i>	<i>do</i>	<i>n</i>	<i>do</i>	<i>n</i>	<i>do</i>	<i>n</i>
0	1390-1400	6	45000	0	-	0	-	0	-	0	-
1	1400-1425	11	4600	0	177	2	15	0	10	0	52
2	1425-1475	121	45500	11	892	2	23	6	136	3	279
3	1475-1500	1059	59600	33	660	3	24	10	132	0	129
4	1500-1525	396	28600	47	558	46	32	41	140	2	164
5	1525-1535	494	18800	89	562	34	22	33	69	0	101
6	1535-1550	1564	19200	205	530	63	21	93	114	0	72
7	1550-1575	1360	14600	119	194	41	7	72	56	4	39
8	1575-1600	1142	18000	150	479	83	45	228	150	8	117
9	1600-1625	240	7900	102	176	89	6	406	181	65	119
10	1625-1650	212	7200	109	235	32	6	116	24	5	10
11	1650-1700	140	7900	126	148	48	4	164	43	17	16
12	1710	5	2800	61	9	16	0	53	3	28	0

ств. розп. = стверджувальні розповідні речення;

зап. розп. = заперечні розповідні речення;

зап. пит. = заперечні питальні речення;

ств. пит. = стверджувальні питальні речення;

зап. спон. = заперечні спонукальні речення.

На основі кількісних даних визначаємо відносну частоту вживання допоміжного дієслова *do* (рис. 1): у другій половині XVI століття частота вживання *do* в (неемфатичних) стверджувальних розповідних реченнях поступово зменшується, на початку XVIII століття вживання *do* в такому контексті було заборонено. Частота вживання *do* в заперечних розповідних реченнях і в питальних реченнях постійно зростає до певного моменту у XVIII столітті, коли таке вживання стає обов'язковим.

Ще в середньоанглійський період у питальних реченнях може відбуватися пересув V-I-C, а в розповідних – V-I. Підтвердженням цього є аналіз порядку слів: в питаннях повнозначне дієслово вживається перед підметом (1), а в розповідних реченнях дієслово вживається перед часткою *not* (2), або прислівником, наприклад:

(2) *knowest thou in thys countrey ony aduentures that ben here nyghe hand?* /*Le Morte Darthur*, 185; *CMRPV*/.

(3) *His two dere dogterez devoutly hem haylsed, / Pat wer maydenez ful meke, maryed not yet... /Purity, 814-815; CMRPV/.*

На початку XV століття починається конкуренція між старими граматичними структурами з пересувом M-T і новими, які такий пересув не дозволяють. В нових граматичних структурах без M-T пересуву повнозначне дієслово рухається тільки до Asp⁰, тому що пересув M-Asp втрачається разом з пересувом M-T. Крім того, нові граматичні структури вимагають пересуву дієслівного елемента до C⁰ в питальних реченнях. Оскільки повнозначне дієслово не може пересуватися до T⁰, в позиції C⁰ з'являється дієслівний елемент.

Перифрастичні конструкції з дієсловом *do* у стверджувальних реченнях. У пізньосередньоанглійський і ранньоновоанглійський періоди кількість вживань допоміжного дієслова *do* у стверджувальних реченнях найвища (Таблиця 1).

Наприклад:

- (4) ...*that province , which hath bredde and dooth bring up so many vertuous constant and Catholike men /CEEC/.*
- (5) *For yow will not perhaps beleeve how bothe partyes I meane certain of ether faction do describe and sett forth by letters hether the wicked attempts , speaches, purposes and practizes of the other /CEED/.*

У сучасній англійській мові вживання *do* в таких типах речення обмежено виключно емфатичним контекстом:

- (6) *Emma says she doesn't like Thomas, but she does like him.*
- (7) *I haven't seen you for so long, so do come and visit.*

Однак, кількісні дані щодо вживання *do* в такому типі речень (Таблиця 1) доводять, що неемфатичні стверджувальні розповідні речення були звичайним явищем в XV–XVI століттях, після чого

їх вживання різко скорочується. Вважається, що певні мовні контексти сприяли вживанню *do*, наприклад, підмет, виражений займенником у другій особі однини, минулий час, обставина перед дієсловом. Однак, дослідження корпусу ранньоанглійського листування А. Нурмі спростовує це твердження: *do* тільки один раз зустрічається з підметом *thou*, і взагалі є рідковживаним із займенниками другої особи; дві третини прикладів з *do* містять дієслово у теперішньому часі і лише одна в минулому [10]. Дослідниця також зазначає, що у XVI столітті дієслово *do* не було повністю граматикалізованим і частіше використовувалося як стилістичний засіб [10, с. 23–27]. Частота вживання дієслова *do* в стверджувальних розповідних реченнях у корпусі ранньоанглійського листування наведена на рис. 2. Спостерігаємо зростання кількості випадків *do* в стверджувальних розповідних реченнях в XVI столітті і зменшення на початку XVII століття, а не 25 років раніше, як в даних Еллегарда.

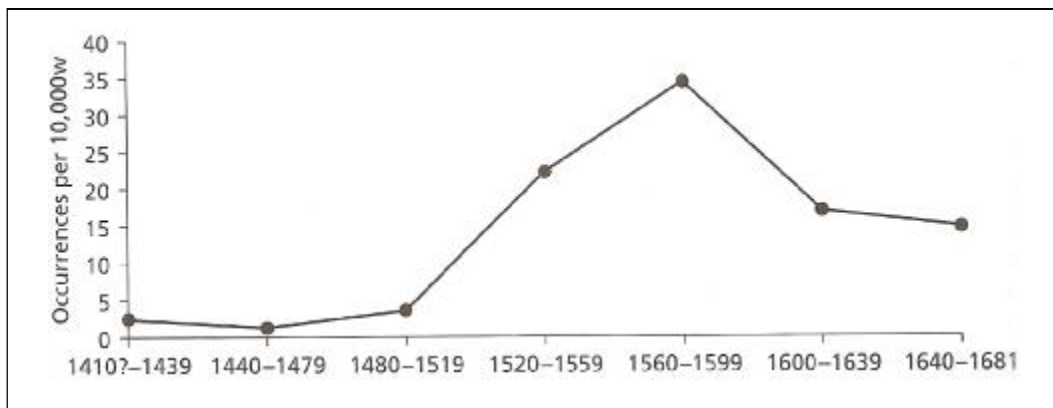

Рис. 2. Перифрастичні конструкції з дієсловом *do* у стверджувальних розповідних реченнях (частота вживання на 10000 слів) [10]

Перифрастичні конструкції з *do* в заперечних розповідних реченнях. У середньоанглійський період заперечна частка *not* вживалася після особового дієслова, наприклад:

- (8) *But thow knowest not that paynym / That ys so much and so gryme /The romance of Guy of Warwick, 441; CMRPV/.*
- (9) *knowing of the treuthe, whiche is aftir pitee, in to the hope of euerlastinge lijf, which lijf God that lieth not, bihi?te. /Wycliffe, 473; CMRPV/.*

Проте, починаючи з XIV століття ця модель починає змінюватися:

- (10) *A rumor ther is he shold be hanged , which is motche mislyked of the most part for that the lawe doth not conser so extremely of his offence /CEEC/.*
- (11) *And as to the bestowing of some part of the money abowte the erection of a millne I do not myslike of that matter /CEEC/.*

Цікаво зазначити, що в середині XVI століття

спостерігається стрімке зростання вживання *do* в заперечних реченнях (Таблиця 1). В цей період мовці могли вибирати, яку саме форму (з допоміжним дієсловом *do*, або без нього) вживати, тому що, незважаючи на зростання кількості вживання *do* в заперечних реченнях, конструкція не є повністю граматиалізованою: частка заперечних речень з *do* в 1575 році складає лише 40%, а не 100% (рис. 1). Ця ситуація не змінюється до середини XVII століття [9].

Аналіз глибинної структури стверджувальних розповідних речень доводить, що після втрати повнозначним дієсловом можливості пересуватися до T^0 , дієслово зазнає категоріального пересуву тільки до Asp^0 , а потім лише формальні ознаки можуть пересуватися далі до T^0 [2]. Проте, у заперечних реченнях рух формальних ознак блокується заперечними елементами, отже, необхідне вживання допоміжного дієслова.

Перифрастичні конструкції з дієсловом *do* у спонукальних реченнях. Наказовий спосіб дієслова не має часових форма, так само як і інфінітив, тому в спонукальних реченнях взагалі немає проєкції TP, структура речення має наступний вигляд:

(12) [CP [C] [MP [M] [AspP [Asp] [VP ... [V] ...]]]]

Підтвердженням цієї тези є той факт, що модальні дієслова (*must, can, might, should*, etc.) не можуть вживатися в спонукальних реченнях.

У середньоанглійській мові дієслово в наказовому способі реалізувалося в позиції C^0 : у реченні (12) відбувається пересув дієслова в наказовому способі спочатку до Asp^0 і M^0 а потім до C^0 .

Вважається, що у середньоанглійській мові дієслова у наказовому способі включали певний наказовий оператор, який вимагав категоріального пересуву дієслова. Крім того, позиція M^0 у середньоанглійському реченні з дієсловом у наказовому способі включала формальну ознаку наказового способу, що також викликало категоріальний пересув дієслова, на відміну від пересуву формальних ознак способу в реченнях з дієсловами у дійсному способі [2]. Ця теза дозволяє стверджувати,

що поведінка дієслів у наказовому способі схожа на поведінку інфінітива у тому, що дієслово у спонукальному реченні зазнає пересуву до Asp^0 , але відрізняється подальшим пересувом дієслова спочатку до M^0 , а потім до C^0 .

До кінця XVI століття вживання перифрастичних конструкцій з дієсловом *do* є нечастим в заперечних спонукальних реченнях (Таблиця 1), проте після 1600 року спостерігаємо стрімке зростання, яке є набагато пізнішим за зростання частотності форм з *do* у заперечних розповідних реченнях. Зростання частоти вживання форм з *do* в заперечних спонукальних реченнях може відображати втрату можливості пересуву V-Asp, яка відбувалася в кінці XVI століття.

Відсутність слота T^0 в спонукальних реченнях означає, що втрата можливості пересуву M-T не мала жодного впливу на вживання *do* в заперечних спонукальних реченнях, тому навіть у період втрати пересуву M-T дієслово у спонукальних реченнях зазнає пересуву до C^0 . Натомість, втрата можливості пересуву V-Asp мала прямий вплив на вживання допоміжного дієслова *do*. З втратою V-Asp функціональна ознака наказового способу в позиції M^0 і оператор спонукальної сили в C^0 слабшають, замінюючи категоріальний пересув дієслова до M^0 та C^0 пересувом функціональних ознак. Однак у випадках, коли Asp^0 та V^0 розділені заперечною часткою *not* (так зване заперечення нищого рівня – *low negation*), виникає потреба у допоміжному дієслові *do*, оскільки такий тип заперечення блокує пересув функціональних ознак з V^0 до M^0 . *Do* з'являється у позиції Asp^0 , а потім зазнає пересуву до C^0 , утворюючи при цьому наступний порядок слів: *do-(nidmem)-not-дієслово*:

(13) [CP [C *do*,] [MP [M *t*,] [AspP [Asp *t*,] [NegP [Neg *not*] [VP ...verb...]]]]]

(14) *and yet hetherto do not finde my owne error by any reasone I see there set downe /CEEC/.*

Втрата пересуву V-Asp призвела до обов'язкового вживання допоміжного дієслова *do* і у випадках заперечення, скороченого і клітикалізованого в допоміжне дієслово (так зване заперечення вищого рівня – *high negation*). У спонукальних ре-

ченнях з допоміжним дієсловом *do* із запереченням вищого рівня допоміжне дієслово *do* разом із заперечною клітикою зазнають пересуву до S^0 як єдиний елемент, порядок слів у реченні – *do-not-(nidmet)-дієслово*, наприклад:

- (15) *Therefore, good syster, do not cause me to come over to you in vayne /CEEC/.*
 (16) *Don't mistake m for 'tis still my Maxim, that there is no Scandal like Rags, nor any Crime so shameful as Poverty /HC/.*

З втратою англійськими повнозначними дієсловами можливості пересуву за межі VP, у питальних реченнях, які потребують експліцитного пересуву дієслівного елемента до S^0 , почало вживатися допоміжне дієслово *do*. Оскільки спонукальні речення потребують такого самого експліцитного пересуву дієслова, можна було б очікувати паралельний розвиток перифрастичних конструкцій з дієсловом *do* у стверджувальних спонукальних і питальних реченнях. Проте, відносна частота вживання моделі з *do* у стверджувальному спонукальному реченні ніколи не перевищувала 1%. Дослідники [2] пояснюють це тим, що спонукальний оператор в позиції S^0 стає слабким, і тому лише формальні ознаки зазнають пересуву з M^0 до S^0 у стверджувальних спонукальних реченнях, що є можливим завдяки відсутності заперечних елементів, які блокують пересув формальних ознак.

Одним з найважливіших елементів, які відгравали суттєву роль в процесі граматикизації дієслова *do*, є соціальні чинники, що можуть сприяти розповсюдженню нового мовного явища, або, навпаки, перешкоджати. Розглянемо роль соціальних змінних віку та статі у процесі регуляризації вживання допоміжного дієслова *do* в певних типах речень.

Різке зростання відносної частоти вживання перифрастичних конструкцій з дієсловом *do* у XVI столітті (рис. 1) відображає, в першу чергу, реорганізацію парадигми у молодшого покоління порівняно зі старшим. Результати тесту χ^2 , проведеного А. Каллелом [5] на основі матеріалів приватного листування сім'ї Лайл, показують, що дві групи інформантів (представники старшого і молодшого

покоління) представляють два різних прошарки суспільства у тому, що стосується вживання допоміжного дієслова *do*.

Необхідно зауважити, що певні зміни можуть прийматися представниками старшого покоління, інші приймаються тільки дітьми, проте “ні діти, ні дорослі не можуть вважатися одноосібними зачинателями змін” [6, с. 178-9]. Вважається, що у віці 6–7 років діти починають самостверджуватися за межами домішки. Результати соціологічних досліджень підтверджують, що діти у допідлітковому віці обирають норму, відмінну від батьків [8; 1], відбувається перехід з соціальної мережі, орієнтованої на батьків, до соціальної мережі, орієнтованої на ровесників. Керсвіл стверджує, що підростаюче покоління є чітко вираженим носієм змін, оскільки їхня мережа дозволяє широкі контакти з молодшими дітьми, а бажання мати відмінну соціальну особистість означає бажання модифікувати власне мовлення [6, с. 192].

У XVI столітті представники молодшого покоління набагато частіше вживали перифрастичні конструкції з дієсловом *do* в стверджувальних розповідних реченнях, ніж їхні батьки. Однак, зважаючи на зменшення вживання конструкцій з *do* після 1560 року, і повний вихід із вжитку допоміжного дієслова *do* у стверджувальних (неемфатичних) реченнях, можна розглядати таку варіативність як результат певної якісної зміни – представники молодшого покоління могли використовувати конструкції з допоміжним дієсловом *do* у стверджувальних розповідних реченнях як стилістичний засіб. Але стилістичне значення певних мовних структур не може залишатися незмінним у часі, цим і можна пояснити різке зростання і зменшення частотності вживання цієї конструкції у мовленні молодшого покоління. Щодо вікової диференціації вживання перифрастичних конструкцій з дієсловом *do* у заперечних розповідних реченнях, то різниця між двома віковими групами ще більша, скоріше за все через різні шляхи граматикизації *do* в різних типах речень через різні темпи втрати повнозначними дієсловами можливості пересуву до T^0 та блокування запереченням руху формальних ознак.

За даними корпусу ранньоанглійського листування стать була важливим фактором у дистрибуції допоміжного дієслова *do* у реченнях різного типу. А. Нурмі виділяє два піки зростання кількості стверджувальних розповідних речень в текстах приватних листів у ранньонованглійський період: основний пік зростання припадає на 1580-99 роки, а менш значний другий пік на 1620-39 роки. Цікава зміна тенденції спостерігається між цими двома періодами: у першому періоді зростання перифрастичні конструкції з дієсловом *do* у стверджувальних розповідних частіше вживалися у мовленні чоловіків, кількість таких конструкцій різко зменшилася на початку XVII століття скоріше за все, через зміну правлячої династії і прибуття шотландського королівського двору Стюартів до Лондона [10, с. 166]. У другому періоді кількість конструкцій з дієсловом *do* зростає у мовленні жінок, залишаючись незмінно низьким у мовленні чоловіків. Це зростання відбувалося паралельно зі зростанням кількості перифрастичних конструкцій з дієсловом *do* в заперечних розповідних реченнях і, можливо, було останньою спробою граматикизації даної конструкції в стверджувальних розповідних реченнях. Соціолінгвістичним фактором, який, можливо, посприяв зникненню перифрастичного *do* із вжи-

вання в неемфатичних розповідних реченнях, був той факт, що в останній період зростання кількості цієї конструкції у мовленні її найчастіше вживало дворянство зі Східної Англії, яке у XVII столітті не мало суттєвого впливу на загальнонаціональні процеси. Дієслово *do* втратило свої позиції в стверджувальних розповідних реченнях, тому що воно не вживалося у столиці [9, с. 175]. Однак, незважаючи на те, що ця синтаксична зміна зазнала невдачі у загальнонаціональному масштабі, Гернер наводить певні дані, що свідчать про те, що ненаголошене *do* ніколи повністю не зникло з розмовної мови [4].

На відміну від стверджувальних речень, заперечні розповідні речення все більше використовували перифрастичне дієслово *do* у XVII столітті. Збільшення кількості вживання конструкцій з дієсловом *do* фіксується у мовленні чоловіків починаючи з кінця XVI століття, з паралельним до стверджувальних речень спадом на початку XVII століття. Жінки несуть відповідальність за відродження даної конструкції в 1620-39 роках, коли загальна кількість конструкцій знову перевищує 20%. Висхідна тенденція продовжувалася, до неї приєднуються і чоловіки, проте різниця у вживанні чоловіків і жінок залишається значною (рис. 3)

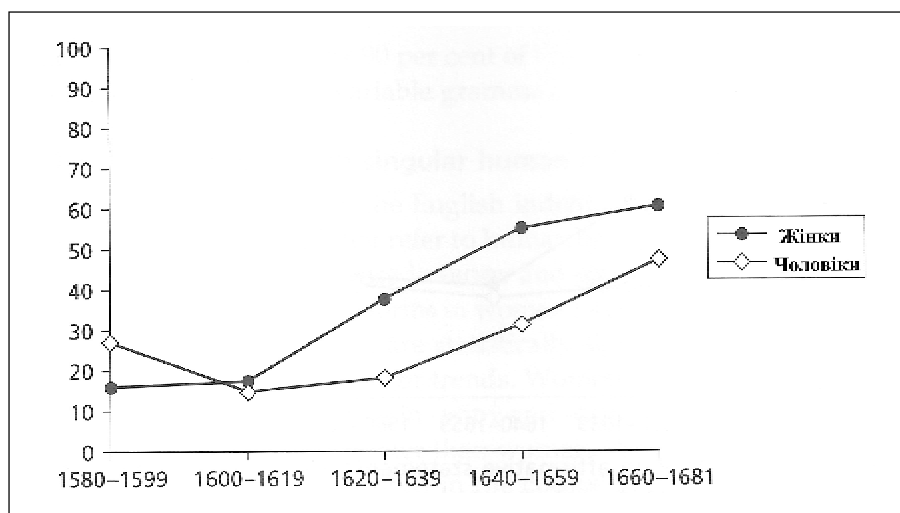

Рис. 3. Перифрастичні конструкції з дієсловом *do* в заперечних реченнях: гендерний розподіл [10]

А. Нурмі стверджує, що ті чоловіки, які сприяли зростанню частотності вживання конструкції в заперечних розповідних реченнях у кінці XVI століття були загалом менш освічені, ніж ті, хто брав участь у відродженні конструкції у XVII столітті [10, с. 157]. Ці дані дозволили зробити висновок про те, що перший пік вживання конструкції йшов з соціальних низів, у той час як джерелом другого було мовлення представників середнього і вищого класів.

Отже, з фіксацією порядку слів у XVI столітті і зникненням певних варіантів пересуви повнозначного дієслова за межі VP, відбувається поступова граматиалізація допоміжного дієслова *do* у різних типах речень, додаткові мовні зміни відображають конкуренцію між двома альтернативними типами граматики: з допоміжним дієсловом *do* і без нього. Соціолінгвістичні розвідки встановлюють роль соціальних змінних віку і статі у мовній варіативності. У подальшому дослідженні вважаємо за необхідне розглянути освіту як ще один важливий фактор, що впливав на темп і характер мовних змін, особливо на процес граматиалізації перифрастичних конструкцій з допоміжним дієсловом *do* у ранньомовноанглійський період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Chambers J.K. Sociolinguistic theory: linguistic variation and its social significance / J.K. Chambers. – Oxford etc. : Blackwell, 1995. – 308 p. 2. Chung-hye Han. The rise of do-support in English: implications for clause structure / Chung-hye Han, Anthony Kroch // Proceedings of the 30th North East Linguistics Society. – 2000. – P. 311–325. 3. Ellegard A. The Auxiliary

Do: the Establishment and Regulation of its Use in English / A Ellegard. – Stockholm, Almqvist, Wiksell: Goteborg, 1953. – 320 p. 4. Gerner J. Untersuchungen zur Funktion des emphatischen do im Englischen / J. Gerner. – Frankfurt am Main : Peter Lang, 1996. – 276 p. 5. Kallel A. The age variable in the rise of periphrastic 'do' in English [Електронний ресурс] / A. Kallel // Reading Working Papers in Linguistics. – 2002. – №6. – Режим доступу: http://www.reading.ac.uk/AcaDepts/ll/app_ling/internal/wp6/index.htm 6. Kerswill P. Children, adolescents and language change / P. Kerswill // Language Variation and Change. – 1996. – № 8. – P.177–202. 7. Kroch A. Reflexes of grammar in patterns of language change / A. Kroch // Language Variation and Change. – 1989. – № 1. – P.199–244. 8. Labov W. Principles of linguistic change: Vol. II: Social factors / W. Labov. – Oxford : Blackwell, 2001. – 596 p. 9. Nevalainen T. Historical Sociolinguistics: Language Change in Tudor and Stuart England / T. Nevalainen, H. Raumolin-Brunberg. – London : Pearson Education, 2003. – 266 p. 10. Nurmi A. A Social History of Periphrastic do. (Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki 56.) / A. Nurmi. – Helsinki: Société Néophilologique, 1999. – 222 p. 11. Rydén M. An Introduction to the Historical Study of English Syntax / Rydén Mats. – Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1979. – 58 p.

ДЖЕРЕЛА

ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

CMRPV = Corpus of Middle English Prose and Verse. – Режим доступу: <http://quod.lib.umich.edu/c/cme/>
 CEEC = Corpus of Early English Correspondence 1410?-1681. – Режим доступу: <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/CEEC/>
 HC = Helsinki corpus of English texts. – Режим доступу: <http://www.helsinki.fi/varieng/CoRD/corpora/HelsinkiCorpus/>

УДК 811.112.2'367.335

РОЗВИТОК ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДРЯДНИХ РЕЧЕНЬ ЧАСУ У СЕРЕДНЬОВЕРХНЬОНІМЕЦЬКІЙ МОВІ

М.П. Оксанич (Кіровоград)

У статті розглядаються питання, пов'язані з формально-синтаксичними, структурними та семантичними характеристиками підрядного речення часу, а також функції та семантика сполучників часу у середньоверхньонімецькій мові.

Ключові слова: модель речення, поліфункціональність, порядок слів, семантика, сполучник, темпоральність.

Оксанич М.П. Развитие и функционирование подчинённых предложений времени в средневерхненемецком языке. В статье рассматриваются формально-синтаксические, структурные и семантические характеристики подчинённых предложений времени, а также функции и семантика временных союзов в средневерхненемецком языке.

Ключевые слова: модель предложения, полифункциональность, порядок слов, семантика, союз, темпоральность.

Oxanich M.P. Temporal clauses in Middle High German: development and funktionung. Formal and semantic peculiarities of temporal subordinate clauses are surveyed through the Middle High German syntax. Functions and semantics of temporal conjunctions in the mentioned period are also focused on in the paper.

Key words: word order, polyfunctionality, conjunction, sentence model, temporality.

Сучасне мовознавство характеризується підвищеною увагою дослідників до осмислення зв'язку мовної системи й мовлення, до проблеми синтезу форми та змісту в єдиному процесі комунікації [21]. Розвиток багаторівневої структурної організації мови як динамічної системи нерозривно пов'язаний з проблемою функціонування її одиниць, до яких належать і складні речення з підрядним часом [24, с. 1].

Складнопідрядні речення часу в різних вимірах і з нових позицій продовжують привертати увагу дослідників. Вивченню структурних, семантичних, комунікативних та прагматичних особливостей складнопідрядних речень часу у сучасному мовознавстві присвячено роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників [4; 8; 10; 14; 24].

Складні речення досліджувались у комунікативному аспекті [2; 13], в аспекті теорії породження мовлення [11], у структурно-синтаксичному [1; 3; 4; 7; 10; 15–17; 20; 22; 23; 25–27; 29] і у семантико-прагматичному аспектах [18; 19].

Разом з тим існує низка питань, які не отримали широкого висвітлення у мовознавчих працях, пов'язаних з проблемою визначення природи складного речення та його конститuentів, зокрема складнопідрядного речення часу в середньоверхньонімецькій мові, що є актуальним для сучасної германістики. Оскільки підрядні речення часу були досліджені у діахронному плані не достатньо повно, ми визначили актуальною потребу вивчення структурних та функціональних ознак підрядних речень часу у середньоверхньонімецькій мові в контексті розв'язання загальної проблеми їх формування та механізмів їх змін. Відповідно, метою цієї статті є встановлення формально-синтаксичних та семантичних характеристик складнопідрядного речення часу, а саме функцій та семантики сполучників часу у середньоверхньонімецькій мові. Об'єктом дослідження виступають підрядні речення часу у середньоверхньонімецькій мові, а предмет розвідки – функціональні та структурні особливості підрядних речень часу у зазначений період.

Розвиток досліджень комунікативно-прагматичних речень робить необхідним диференційне вивчення речень з урахуванням різних чинників комунікативно-функціональної природи. У зв'язку з цим значний інтерес становлять складнопідрядні речення часу. Їх, як і будь-які складнопідрядні речення взагалі, можна визначити як динамічну структуру, в якій одна його частина (рема) функціонально поєднана з другою його частиною (тема) [4, с. 15].

Складнопідрядне речення часу є певним знаком умови, тому що будується відповідно до певної схеми і займає в цій системі визначене місце, а також має власне системне значення, яке реалізується в мовленні частково або повністю. Це є підтвердженням тези В. фон Гумбольдта про те, що мова відтворює нескінчену кількість речень, виходячи з кінечної кількості знаків [див. 23, с. 6–11].

Важливою диференційною ознакою часового складнопідрядного речення є співвіднесеність у часі двох подій (ситуацій), пов'язаних між собою, де підрядна частина функціонує як темпоральний визначник події або ситуації головної [5, с. 9]. Подія – це дія, стан людини, або інша ситуація, яка відноситься до світу людини. Отже, у часовому реченні підкреслюється відрізок часу, до якого відноситься подія [4, с. 15]. Зв'язок складнопідрядного речення часу з референтною ситуацією або подією здійснюється через певну модель речення, яка є компонентом системи мови і складається з постійних компонентів головного та підрядного речень [23, с. 6–11].

Темпоральні відношення між подіями або ситуаціями, які описуються, відрізняються різноманітністю та специфікою засобів вираження. Найбільш важливими компонентами семантико-синтаксичної структури часового складнопідрядного речення є різні співвідношення модально-часових планів головної й підрядної частин, часові сполучники та кореляти, які виявляють здатність передавати співвіднесеність подій та взаємодіяти як зі значеннями модально-часових форм головної й підрядної частин речення, так і з лексичними елементами висловлювання [5; 9–10].

Важливим складником, який впливає на системне значення складнопідрядного речення часу як складного мовного знака слід вважати сполучник з темпоральною семантикою, який є одним із важливих складників структурної схеми складнопідрядного речення часу. Чим більш абстрагованим є значення сполучника, тим більше існує можливостей для виникнення багатозначності мовленнєвої реалізації моделі складнопідрядного речення з підрядним часом [23, с. 6–11].

До системних структурних чинників складнопідрядного часового речення відноситься наявність головної та підрядної частини, сполучника зі значенням часу та спосіб дієслова. Функціональними мовленнєвими чинниками можна вважати наявність прислівників та прийменниково-іменникових груп зі значенням часу. На семантичному рівні складнопідрядне речення з підрядним часом як одиниця мовної системи наділяється загальним інформативним значенням, а як одиниця мовлення, виражає конкретне контекстуальне значення [24, с. 238–239].

У середньовісній німецькій мові спостерігається достатньо розвинена система складнопідрядного речення та відбувається подальший розвиток системи сурядних і підрядних сполучників, які слугували основними маркерами підрядності в давньогерманських мовах [20, с. 159]. Замість багатозначних сполучників, наявність яких у реченні характеризує не стільки його тип та зміст, скільки його відносність до іншого речення та абстрактних сполучників, значення яких не розчленоване та багатогранне, в середньовісній німецькій період умови починають з'являтися сполучники з вузьким, точним та чітко диференційованим значенням, при цьому зростає роль прийменників, більш організованим стає порядок слів у реченні [22, с. 64–65]. У творах зазначеного періоду все частіше з'являються складні речення, зокрема складнопідрядні [6, с. 89; 12, с. 157]. До основного типу складнопідрядних речень належали підрядні речення часу, які характеризувались значною кількістю нових сформованих прийменників та сполучників унаслідок так званої “граматикалізації” смислових слів

шляхом послаблення і збагачення їх первинного конкретного лексичного значення й розвитку на цій основі нової граматичної функції [9, с. 183].

Основним сполучником, який вводив підрядні речення часу в середньовісній німецькій мові був сполучник *da* (*dō*) [6, с. 90; 12, с. 158; 22, с. 69; 28, с. 229]. Проаналізуємо приклади:

(1) *Dō si die rede vernamen leit was in innekliche daz (Nibelungenlied, 0140,4)*. „Коли вони почули промову, вона їх звісно засмутила”¹

У прикладі (1) сполучник *dō* уводить підрядне речення часу, яке розташоване у препозиції до головного речення. При цьому спостерігаємо, що підмет підрядного речення *si* займає постпозицію щодо сполучника *dō*, а присудок *vernamen* знаходиться у фінальній позиції підрядного речення. Отже, підмет і присудок підрядного речення розміщені дистантно. Така структура підрядного речення з фінальною позицією присудка тяжіє до структури сучасного підрядного німецького речення. Темпоральна семантика сполучника *dō* (*коли*) вказує на одночасність подій у минулому головної та підрядної частини. Присудок підрядної частини *vernamen* та головної – *was* вжиті у часовій формі претеріт, що вказує на співвіднесеність двох одночасних ситуацій у минулому. Згідно з результатами дослідження пам’ятки середньовісній німецького періоду „Пісня про Нібелунгів”, сполучник *dō* вживається у підрядних реченнях часу у 58,61% із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць. Це дає змогу стверджувати, що в середньовісній німецьку епоху сполучник *dō* був найрозповсюдженішим сполучником, який вводив підрядні речення часу.

Проте сполучник *dō* був не основним сполучником підрядних речень часу у середньовісній німецькій мові. З ним конкурували сполучники *ē daz*, *unz(e)*, *als(o)*. Порівняймо приклади (2-4):

(2) *Ē daz ir scheidet hin so nemt die mine gabe (Nibelungenlied, 0312,1-0312,2)*. „Перш ніж ви поїдете туди верхи, візьміть мій дарунок”.

Приклад (2) демонструє використання сполучника *ē daz* у підрядному реченні часу, яке займає препозицію щодо головного речення. Фінітне дієслово (присудок) *scheidet* у підрядному реченні знаходиться у контактній позиції щодо свого зовнішнього аргумента (підмет *ir*) і супроводжується додатковою інформацією, вираженою ад’юнктом (поїдете куди? *hin*). Порядок слів у підрядному реченні з медіальною позицією присудка *scheidet* є нетиповим для сучасної німецької мови, проте є нормою для середньовісній німецької мови, яка все ще характеризувалася структурною варіативністю підрядних речень з вільним розташуванням їх компонентів [6, с. 89; 12, с. 155; 28, с. 139, 186–188; 30, с. 64]. Темпоральна семантика сполучника *ē daz* (*перш ніж*) виражає послідовність дій головної та підрядної частин, при цьому дія підрядної частини слідує за дією головної частини. Присудок підрядної частини *scheidet* і присудок головної частини *nemt* вжиті у часовій формі презенс, що вказує на співвіднесеність двох послідовних ситуацій у теперішньому. Наше дослідження пам’ятки середньовісній німецького періоду „Пісня про Нібелунгів” демонструє не високу частотність вживання сполучника *ē daz* у підрядних реченнях часу: 7,5% із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць.

Речення (3) є прикладом оформлення складно-підрядного речення у спосіб, що відрізняється від сучасних граматичних правил:

(3) *Daz enwesse nieman unze si gesach Hagene der chvene (Nibelungenlied, 1459,3-1459,4)*. „Цього ніхто не міг сказати, поки посланці не побачили Хагена фон Троньє”.

Підрядне речення часу зі сполучником *unze* знаходиться у постпозиції до головного речення. Присудок *gesach* у постпозиції до підмета *si* розташовується з ним контактено, проте займає медіальну позицію у підрядному реченні, що не становить норми для сучасної німецької мови. Темпоральна семантика сполучника *unze* (*поки*) виражає послідовність дій головної та підрядної частин, при цьому дія підрядної частини слідує за дією голов-

¹ Переклад прикладів з середньовісній німецької мови здійснений автором

ної частини. Значення присудка підрядного речення уточнює іменна фраза у ролі об'єкта *Hagene der chvene* і одночасно доповнює його семантику. Аналіз складнопідрядних речень часу „Пісні про Нібелунгів” виявив 5,83% підрядних речень зі сполучником *unze* із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць. Отже, даний сполучник був маловживаним у підрядних реченнях часу в середньоверхньонімецькій мові.

(4) *Als er Hagen sach der helde wider den recken in vil großen zorn (Nibelungenlied, 1591,4).*
„Коли він побачив Хагена, він гнівно заговорив до героя”.

У прикладі (4) підрядна частина складнопідрядного речення часу розташована у препозиції до головної частини. Речення (4) є прикладом оформлення складнопідрядного речення у спосіб, що типовий для сучасної німецької мови. Присудок підрядного речення *sach* займає фінальну позицію, що становить норму для сучасної німецької мови. Підмет підрядного речення *er* розташовується контактено зі сполучником *als*. Це демонструє тяжіння структури складнопідрядного речення у середньоверхньонімецький період тяжіла до норм сучасної німецької мови. Темпоральна семантика сполучника *als* (*коли*) вказує на одночасність подій у минулому головної та підрядної частини. Присудок підрядної частини *sach* вжитий у часовій формі претеріт, що вказує на співвіднесеність двох одночасних ситуацій у минулому. Аналіз складнопідрядних речень часу „Пісні про Нібелунгів” виявив 8,34% підрядних речень зі сполучником *als* із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць.

Приклад (5) демонструє темпоральну семантику сполучника *z* (*ледь*), що зумовлює вибір часових форм присудка головної та підрядної частини:
(5) *Ē er begravn wrde man sanch uñ las (Nibelungenlied, 1074,3).* „Ледь його поховали, там вже читали та співали”.

У реченні (5) підрядна частина складнопідрядного речення часу розташована у препозиції до головної частини. Речення (5) оформлене у спосіб, що типовий для сучасної німецької мови. Складений присудок підрядного речення *begravn wrde*

займає фінальну позицію, що становить норму для сучасної німецької мови. Підмет підрядного речення *er* розташовується контактено зі сполучником *als*. Проте структура головного речення не відповідає нормам сучасної німецької мови. Підмет головного речення *man* займає фінальну позицію, що не є нормою для сучасної німецької мови, де підмет головного речення займає медіальну позицію. Така позиція підмета у головному реченні свідчить про те, що порядок слів у складнопідрядному середньоверхньонімецькому реченні все ще залишається вільним. Темпоральна семантика сполучника *ē* (*ледь*) вказує на послідовність подій у минулому головної та підрядної частини. Присудок підрядної частини *begravn wrde* та головної – *sanch, las* вжиті у часовій формі претеріт, що вказує на співвіднесеність двох послідовних ситуацій у минулому. Аналіз складнопідрядних речень часу „Пісні про Нібелунгів” виявив 4,72% підрядних речень зі сполучником *ē* із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць.

Отже приклади (1-5) демонструють варіативність структури підрядних речень часу, де в прикладах (1), (4) розташування членів речення тяжіє до структури підрядних речень часу сучасної німецької мови, а в прикладах (2), (3), (5) структура підрядних речень часу демонструє вільне розташування членів речення, зокрема з медіальною позицією присудка (приклади 2,4) та з фінальною позицією підмета у головному реченні (приклад 5). Така структура підрядного речення не відповідає нормі сучасної німецької мови.

Окрім цього, нами виявлено, що сполучник *daz* також уводив підрядні речення часу у середньоверхньонімецькій мові, що унаочнюється наступним прикладом:

(6) *Daz enchund er niht erwenden vil chreftich wart sin not (Nibelungenlied, 0642,3).* „Коли він заважав їй спати, вона забороняла йому пестощі”.

У прикладі (6) складнопідрядне речення часу з'єднується сполучником *daz* і знаходиться у препозиції до головного речення. Підмет підрядного речення *er* розташований контактено з присудком

enchund, який займає медіальну позицію. Поєднання частин складнопідрядного речення часу у даному прикладі підтверджує поліфункціональність сполучника *daz*, який у середньовісній німецькій мові ввів усі види підрядних речень. Темпоральна семантика сполучника *daz* (коли) вказує на одночасність подій у теперішньому головної та підрядної частини. Присудок підрядної частини *enchund* та головної – *niht erwenden* вжиті у часовій формі презенс, що вказує на співвіднесеність двох одночасних ситуацій у теперішньому. Аналіз складнопідрядних речень часу „Пісні про Нібелунгів” виявив 4,16% підрядних речень зі сполучником *daz* із загальної кількості (360) проаналізованих одиниць. Ці результати ілюструють тезу про те, що незважаючи на те, що середньовісній німецькій мові період характеризується виникненням нових сполучників з вузьким, точним та чітко диференційованим значенням, сполучник *daz* все ще зберігає свою поліфункціональність.

Натомість, не всі сполучники часу у середньовісній німецькій мові мали семантику одночасності або послідовності. Проаналізуємо приклад: (7) *Do si mit frevden heten gezezen vber al do wiste man die schonen wider in den sal (Nibelungenlied, 1712,1- 1712,2)*. „Після того як поїли і попили, красунь знову привели до зали”.

Речення (7) демонструє використання сполучника *do* (після того як) у підрядному реченні часу з темпоральною семантикою неодноразовості дій. Присудок підрядної частини *frevden heten gezezen* та головної – *wiste* вжиті у різних часових формах. Зокрема *frevden heten gezezen* – у плюсквамперфекті, а *wiste* – у претеріті. Таке узгодження часових форм у підрядних реченнях часу з семантикою неодноразовості є нормою для сучасної німецької мови. Із даного прикладу можна припустити, що темпоральні сполучники часу середньовісній німецькій мові характеризувалися також і семантикою неодноразовості співвіднесених подій у головній та підрядній частинах.

Отримані результати дають підстави погодитися з традиційною думкою, що в середньовісній німецькій мові спостерігалася тенденція розвитку

тих рис синтаксису, які притаманні сучасній німецькій мові. Проте порядок слів у підрядних реченнях часу все ще був вільним, хоча більше тяжів до норм сучасної німецької мови, це, власне, підтверджують результати аналізу середньовісній німецькій пам’ятки „Пісня про Нібелунгів”. Разом з тим, можна припустити, що синтаксис середньовісній німецької мови тривалий час характеризувався структурною варіативністю.

Незважаючи на достатньо розвинену систему складнопідрядного речення у середньовісній німецькій мові, відбувався подальший розвиток системи підрядних сполучників, які розширили сферу свого використання, і, отримали різну семантику. Моделі, частини яких поєднувалися сполучниками часу, реалізували певні часові відношення (одноразовості, передумання, слідування).

Вивчення характеристик складнопідрядних речень часу довели, що часові форми дієслів предикативних частин зумовлюються ситуацією мовлення – послідовністю, одночасністю та неодноразовістю.

Проведений нами аналіз слугує підтвердженням того, що в середньовісній німецькій мові найпоширенішим сполучником підрядних речень часу був сполучник *dō*, який ввів більшість підрядних речень часу зазначеного періоду і який одночасно мав семантику одночасності і неодноразовості співвіднесених подій у головній та підрядній частинах. З ним конкурували такі сполучники часу як *als*, *ē*, *ē daz*, *unz(e)*.

Сполучник *daz* зберігає у підрядних реченнях часу свою поліфункціональність. Проведений комплексний аналіз дозволив уточнити також статус складнопідрядних речень часу у середньовісній німецькій мові і мовлення. Отже, вибір моделей порядку слів підрядного середньовісній німецького речення, його синтаксична та семантична функції, а також розвиток, функціонування і семантика темпоральних сполучників можуть бути покладені в основу подальшого наукового пошуку на тлі розвитку складного німецького речення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высшая школа, 1963. – 335 с. 2. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. / Н.Д. Арутюнова; 2-е изд., испр. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с. 3. Богдан В.В. Синтактика, семантика, прагматика англомовних приєднувальних конструкцій і складних речень з підрядним зв'язком : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / В.В. Богдан. – / Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 20 с. 4. Бокова П.М. Когнітивний та комунікативний аспекти дослідження складнопідрядного речення (з підрядним часу в сучасній іспанській мові) / П.М. Бокова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. статей / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 6. – С. 13–17. 5. Бокова П.М. Темпоральні відношення в іспанському часовому складнопідрядному реченні / П.М. Бокова // Проблеми семантики слова, речення та тексту / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5 – С. 9–15. 6. Бублик В.Н. Історія німецької мови : навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / В.Н. Бублик. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 272 с. 7. Буніятова І.Р. Еволюція гіпотаксису в германських мовах (IV–XIII ст.) : монографія. / І.Р. Буніятова. – К. : Вид. Центр КНЛУ, 2003. – 327 с. 8. Есперсен О. Філософія граматики / О. Есперсен; [пер. с англ. В.В. Парсека и С.П. Сафоновой]. – М. : Изд-во иностр. лит., 1958. 9. Жирмунский В.М. История немецкого языка / В.М. Жирмунский. – М. : Высш. школа, 1965. – 408 с. 10. Корбозерова Н.М. Структурна інтеграція речення / Н.М. Корбозерова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. статей / Відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 105–107. 11. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. – М. : Смысл, 1999. – 487 с. 12. Левицький В.В. Історія німецької мови : посібник для студентів вищ. навч. закладів / В.В. Левицький. – Вінниця : Нова книга, 2007. – 216 с. 13. Лешкова Н.В. Актуальне членування детермінантних складнопідрядних речень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германські мови” / Н.В. Лешкова. – Донецьк, 2006. – 20 с. 14. Лосев А.Ф. Языковая структура / А.Ф. Лосев : учеб. пособие. – М. : МГПИ им. Ленина, 1983. 15. Москальская О.И. Проблемы системного описания синтаксиса (на материале немецкого языка) / О.И. Москальская. – М. : Высш. школа, 1974. – 175 с. 16. Мухин А.М. Структура предложений и их модели / А.М. Мухин – Л. : Наука, 1968. 17. Панфилов В.З. Гносеологические аспекты философских проблем языкознания / В.З. Панфилов – М. : Наука, 1982. 18. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения / Г.Г. Почепцов – К. : Вищ. школа, 1971. – 191 с. 19. Приходько А.М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / А.М. Приходько. – К., 2002. – 35 с. 20. Семененко Г.М. Порядок слів як засіб синтаксичного зв'язку в складнопідрядному реченні / Г.М. Семененко // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. статей ; відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 5. – С. 159–163. 21. Степанов Ю.С. Индоевропейское предложение / Ю.С. Степанов. – М. : Наука, 1989. – 288 с. 22. Строева-Сокольская Т.В. Развитие сложноподчиненного предложения в немецком языке / Т.В. Строева-Сокольская. – Л. : Ленингр. гос. ун-т, 1940. – 106 с. 23. Фефелова В.В. Складні речення з підрядними часу в сучасній французькій мові (структура, семантика, прагматика) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.05 / В.В. Фефелова. – К., 2006. – 20 с. 24. Фефелова В.В. Структурно-синтаксичні, семантичні та прагматичні характеристики складнопідрядного речення з підрядним часу в аспекті мови та мовлення (на матеріалі сучасної французької мови) / В.В. Фефелова // Проблеми семантики слова, речення та тексту : зб. наук. статей ; відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : КДЛУ, 2001. – Вип. 6 – С. 238–242. 25. Шубик С.А. Порядок слів в древневерхненімецьком языкe (Место глагола в повествовательном предложении) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. філол. наук : спец. 10.02.04 „Германские языки” / С.А. Шубик. – Л., 1964. – 20 с. 26. Ярцева В.Н. Развитие сложноподчиненного предложения в английском языке / В.Р. Ярцева. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1940. 27. Behagel O. Deutsche Syntax / O. Behagel. – Bd. III. Heidelberg: Carl Winters Universitätsbuchhandlung, 1928. 28. Moskalskaja O.I. Deutsche Sprachgeschichte / O.I. Moskalskaja – М. : Hochschule, 1977 – 237 S. 29. Reis H. Über althochdeutsche Wortfolge / H. Reis // Zeitschrift für deutsche Philologie. – 1901. – Bd. 33. – S. 220–229. 30. Schildt J. Kurze Geschichte der deutschen Sprache / J. Schildt. – В. : Volk u. Wiss., 1991. – 168 S.

УДК 811.111'42

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНЕ АРАНЖУВАННЯ
ГОЛОВНИХ ЧЛЕНІВ ПРОСТОГО РЕЧЕННЯ
ЯК ЗАСІБ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ
(на матеріалі політичних промов Д. Кемерона і Б. Обама)**

А.Ю. Понікарьова (Харків)

У статті встановлюються й порівнюються структурно-семантичні характеристики головних членів простих речень, використуваних у промовах прем'єр-міністра Великої Британії Д. Кемерона й президента США Б. Обама для досягнення сугестивного мовленнєвого впливу на адресата. Доводиться, що мовлення Д. Кемерона має більший сугестивний потенціал внаслідок парадигматичної деривації, що передбачає ускладнення мінімальної структурної схеми простого речення на основі реалізації низки предикативних функцій.

Ключові слова: сугестивний мовленнєвий вплив, мінімальна структурна схема простого речення, парадигматична деривація.

Поникарева А.Ю. Структурно-семантическая аранжировка главных членов простого предложения как средство суггестивного воздействия (на материале политических речей Д. Кэмерона и Б. Обамы). В статье устанавливаются и сравниваются структурно-семантические характеристики главных членов простых предложений, используемых в речах премьер-министра Великобритании Д. Кэмерона и президента США Б. Обамы для достижения суггестивного вербального воздействия на адресата. Доказывается, что речь Д. Кэмерона имеет больший суггестивный потенциал вследствие парадигматической деривации, предусматривающей усложнение минимальной структурной схемы простого предложения на основе реализации ряда предикативных функций.

Ключевые слова: суггестивное вербальное воздействие, минимальная структурная схема простого предложения, парадигматическая деривация.

Ponikareva A.Yu. Structural and Syntactic Arrangement of the Primary Parts of a Simple Sentence as a Means of Suggestive Influence (based on political speeches of D. Cameron and B. Obama). This article establishes and compares structural and semantic characteristics of the primary parts of simple sentences, which are used in the speeches of the British Prime Minister D. Cameron and American President B. Obama to achieve suggestive verbal influence on the addressee. It is proved that D. Cameron's speech has a higher suggestive potential as a result of paradigmatic derivation which makes the elementary sentence model more complicated on the basis of realizing a number of predicative functions.

Key words: suggestive verbal influence, the elementary sentence model, paradigmatic derivation.

Мета статті полягає у встановленні й порівнянні структурно-семантичних характеристик головних членів простих речень, використуваних у промовах двох англословних політиків найвищого рангу – прем'єр міністра Великої Британії Д. Кемерона й президента США Б. Обама – для досягнення сугестивного впливу на адресата.

Об'єктом аналізу є компоненти предикативності речення – підмет і присудок простих дво-

складних речень, а предметом – їх структурно-семантичні характеристики, що сприяють сугестивності мовлення.

Актуальність дослідження визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних студій на виявлення засобів оптимізації комунікації з опертям на методологічну платформу та поняттєво-методичний інструментарій комунікативно-дискурсивної парадигми.

Новизна роботи обумовлена тим, що промови двох англомовних політичних лідерів ще не вивчалися в аспекті особливостей використання синтаксичних ресурсів для спричинення сугестивного впливу на адресата.

Евристично прогнозуємо наявність певних особливостей реалізації сугестивного впливу з огляду на лінгвокультурну специфіку втілення жанру політичної промови в американському й британському політичному дискурсі.

Матеріалом пілотного дослідження слугували транскрипти промов Д. Кемерона та Б. Обама, що прозвучали 25 травня 2011 року під час візиту Б. Обама у Велику Британію, загальним обсягом, відповідно, 186 та 95 предикацій.

У фокусі уваги перебувають головні члени простого *речення* як мінімальної комунікативної одиниці, якій властива *предикативність* [3, с. 114], тобто віднесення певного номінативного змісту до дійсності [1, с. 149]. У конкретній ситуації комунікації речення реалізується як *висловлення*.

Принципова відмінність номінативної функції речення від номінативної функції слова полягає в тому, що денотат речення відображає не окрему сутність, а ситуацію. В гносеологічному плані ситуація є співвіднесенням певної предметної сутності й ознаки цієї сутності (властивості або відношення). Логічним корелятом ситуації є судження або пропозиція як абстрактна схема відношень у термінах аргументів, що репрезентують предметні сутності, та предикатів, що приписують цим сутностям певні ознаки [3, с. 120–121].

Кількість аргументів визначається характером дієслівного предиката, точніше його обов'язковими й факультативними валентностями. Дієслово-присудок є організуючим центром речення, оскільки саме дієслівні валентності визначають кількість “позиційних місць” для заповнення усіма іншими предметними членами речення. Окрім присудка членами простого речення є підмет, додаток, обставина, означення, вставлений член речення та звертання [1, с. 150].

Усі члени речення ієрархічно співвіднесені на основі певних семантико-синтаксичних відно-

шень. Основні члени речення – підмет і присудок – пов'язані предикативним синтаксичним зв'язком: підмет означає присудок у тому смислі, що називає предметну сутність і як предметний компонент предикації є носієм предикативної (модально-часової) ознаки, приписуваної цій сутності присудком; присудок означає підмет у тому смислі, що називає ознаку сутності, репрезентованої підметом, як непередметний компонент предикації. Додаток є предметним виразником ознак дієслівного присудку; обставина слугує непередметним виразником ознак присудку або речення в цілому; означення-атрибут є виразником ознак предметних членів речення; вставлений член речення є орієнтованим на мовця узагальненим виразником ознак цілого речення або будь-якого з його членів; звертання є виразником адресації цілого речення [1, с. 150].

Підмет та присудок разом із членами речення, що їх означають, утворюють два основних “склади” речення: в залежності від того, обидва склади чи лише один склад репрезентовані у реченнях, останні поділяють на односкладні та двоскладні [1, с. 153]. У фокусі статті перебувають двоскладні речення.

Підмет і присудок простих двоскладних речень корелюють не лише зі суб'єктно-предикатним (логічно-граматичним), але й тема-рематичним членуванням речення: суб'єкт (предмет мовлення) є даним і відомим, а предикат репрезентує те, що говориться про суб'єкт речення, нове і невідоме в реченні [3, с. 118]. Відповідно, структурно-семантичні характеристики підмета і присудка аналізованих речень відіграють певну роль у досягненні ергономічності мовлення, тобто добору оптимальних за формою лінгвальних засобів для забезпечення сприятливих умов комунікації й спричинення сугестивного впливу на адресата.

Сугестивність розуміємо як односторонній мовленнєвий вплив на адресата на підставі зниження свідомості й критичності [4, с. 157], що реалізується за відсутності оцінювання змісту повідомлення на основі цілеспрямованого критичного логічного аналізу й співвіднесення об'єкта оцінюван-

ня з особистим досвідом [2, с. 161]. На мовному рівні сугестія пов'язана, насамперед, з формальною організацією речення-висловлювання, з його структурною схемою [2, с. 165] і втілюється в синтаксичному аранжуванні конститuentів речення на підставі відхилення від мінімальної структурної схеми.

Оскільки основною характеристикою речення як одиниці комунікації є предикативність, втілена предикацією, структурно-семантичний аналіз синтаксису двоскладних простих речень у промовах Д. Кемерона та Б. Обама передбачає, насамперед, встановлення відсотків цього типу речень на загальну кількість предикацій. Відповідно, у промові Д. Кемерона на 186 повних предикацій приходить 42 простих двоскладних речень (22 %), а у промові Б. Обама 7 (7,4 %) простих двоскладних речень на 95 повних предикацій.

Тип підмета і присудку простого двоскладного речення може ускладнювати речення на підставі синтагматичних і парадигматичних відношень. Синтагматичне ускладнення передбачає просте нанизування однопорядкових елементів на основі сурядного синтаксичного зв'язку. Парадигматичне навантаження пов'язане із поняттям предикативного навантаження речення, іншими словами, реалізацією парадигми предикативних функцій речення, що ускладнюють його мінімальну структурно-схему. Кінцевий перелік предикативних функцій простого двоскладного речення включає 12 категоріальних ознак, які ускладнюють мінімальну структурно-схему простого речення на основі 11 предикативних категорій: (1) “комунікативна установка” (розповідне :: спонукальне (“спонукальна установка”)); розповідне :: питальне (“установка на запит інформації”)); (2) “буття якості” (твердження :: заперечення); (3) “реалізація” (“реальність” :: “нереальність”); (4) вірогідність (констатація :: припущення); (5) “оцінка тотожності” (констатація :: удавана / випадкова / несподівана тотожність); (6) “модальне відношення суб'єкта до дії”; (7) “актуальне відношення суб'єкта до дії” (констатація :: вдала / невдала спроба виконання певної дії); (8) “фазис” (констатація :: початок /

кінець / продовження дії); (9) “суб'єктно-об'єктне відношення”; (10) “інформаційна перспектива”; (11) “інтенсивність” [1, с. 187]. Предикативне навантаження “легких речень” містить від нуля до двох категоріальних ознак, а навантаження “тяжких речень” сягає від трьох до п'яти-шести категоріальних ознак із 12 можливих. Саме таким є реальне навантаження більшості простих двоскладних речень [1, с. 188].

Окрім перелічених категоріальних ознак, до уваги беруться також граматичний час і дейксис, які націлені на встановлення часових і просторових координат денотатів (предметних сутностей) [3, с. 136].

Як відомо, за структурою підмети можуть бути простими або складними, вираженими словосполученнями, утвореними на основі сурядних, підрядних або предикативних синтаксичних зв'язків.

Прості підмети не ускладнюють структуру речення (23 / 55 % і 7 / 100 %, відповідно; тут і далі перша цифра характеризує мовлення Д. Кемерона, а друга – Б. Обама). Найбільший відсоток у промовах обох політиків складають прості підмети, виражені особовим займенником *we* (14 / 33 % і 4 / 57 %,), що є елементом дейксиса й включає в ситуацію Д. Кемерона та Б. Обаму, імплікуючи спільність їх інтересів. Значно меншу частоту використання має особовий займенник *I* (2 / 5 % і 1 / 14 %), який відсилає власне до мовця.

У промові Д. Кемерона також зафіксовані прості особові підмети, представлені займенником *you* (2 / 5 %), що використовується для встановлення контакту з аудиторією, а також підмети-назви неістот, репрезентовані власним іменником *Pakistan* (1 / 2 %) й загальними іменниками *democracy* (1 / 2 %), *action* (1 / 2 %), *change* (1 / 2 %), які надають уявлення про те, що є об'єктом тематизації у промові.

У структурно-семантичному плані певний інтерес представляють підмети, виражені займенниками *it* та *this*. Вони можуть функціонувати як прості підмети (2 / 5 % і 1 / 14 %) або як структурні компоненти складних підметів, розщеплених на структурні і семантичні (3 / 7 % у промові Д. Кемерона).

У промові Б. Обама займенник *it* вживається анафорично, як наприклад, у реченні: *It's built on shared ideals and shared values*, де він вказує на американсько-британських відносини, про які йшлося вище. Анафоричні підмети не ускладнюють мінімальну структурну схему речення.

Займенник *this* у промові Д. Кемерона вживається як анафорично: *This was not a victory for justice, but a strike right at the heart of international terrorism*, так і як елемент дейксиса: *At the same time, this is a vital year in Afghanistan*. Так, у першому прикладі цей займенник відсилає до успішної операції американських військових спецрозділів проти бен Ладена, про яку йшлося у попередньому реченні, а у другому прикладі він вказує на поточний рік. Інверсійне висунення дейктичного займенника у позицію власне підмета, а не означення підмета (*this year is vital – this is a vital year*), змінює інформаційну перспективу речення й відповідно, ускладнює його структуру. У комунікативному плані інверсія дозволяє мовцю акцентувати увагу на важливості ситуації, на тому факті, що історія твориться на очах аудиторії.

Окрім простих, промова Д. Кемерона містить складні підмети (17 / 40 %), виражені сурядними словосполученнями типу *Barrack and I, the President and I, President and I together with my Deputy Prime Minister* (5 / 12%), а також типу *British and American people, British and American forces* (2 / 5%), що мають значення сумісності і формуються на основі синтаксичного процесу розишрення; а також підрядними словосполученнями типу *our people, our scientists, our soldiers* (3 / 7 %), *their enemy* (1 / 2 %), утвореними на основі синтаксичного процесу розгортання; денотат “британський та американський народи” також представлений метонімічно підметом-підрядним словосполученням *our countries* (1 / 2 %), а “британський народ” – підрядним словосполученням *our hearts in Britain* (1 / 2 %). Такі підмети ускладнюють структуру речення на синтагматичному рівні, але не збільшують його предикативного навантаження.

Окрім того, у промові Д. Кемерона, зареєстровані розщеплені підмети (3 / 7 %), де займенник

it функціонує як структурний підмет речень, а семантичний підмет виражений предикативним словосполученням, а саме інфінітивним комплексом, утвореним на основі “згорнутого” предикативного зв’язку (так званою вторинною предикацією, де наявні предметний і непередметний компоненти пропозиції, проте відсутня референція (ситуація, репрезентована словосполученням, не співвідноситься із дійсністю)): *It's a pleasure to welcome President Obama here today; And as ever, it has been a pleasure to talk to the President, and an honor to have him with us today; It's not a time for us to shrink back and think about our own issues and interests*. У другому та третьому прикладах підмет складається із двох інфінітивних конструкцій, з’єднаних приєднувальним сполучником *and*. При цьому у другому прикладі два підмета співвідносяться з різними предикативами при одному дієслові-зв’язці, а у третьому два складних підмета співвідносяться з одним предикативом. У всіх наведених реченнях розщеплення підмета на структурний і семантичний надає мовцю змогу перевести інформацію, об’єктивовану підметом і з теми у рему й акцентувати на цій інформації увагу аудиторії. У всіх трьох прикладах предикативне навантаження речень зростає на підставі реалізації категорії інформаційної перспективи.

На окрему увагу заслуговують підмети, виражені предикативними словосполученнями (1 / 2 % у промові Д. Кемерона): *Now is the moment for us to step up our efforts to reach a political settlement*. У наведеному реченні має місце інверсія: обставина часу виноситься на позицію підмета. Ця інверсія дозволяє мовцю сфокусувати увагу адресатів на інформації, вираженій складним підметом, переводячи його з тематичної позиції на початку речення в рематичну й ускладнює предикативне навантаження речення на підставі реалізації категоріальної ознаки інформаційної перспективи.

Щодо типів **присудків**, то в обох промовах переважають прості дієслівні та іменні присудки (19 / 45 % і 6 / 86 %).

Зафіксовані прості дієслівні присудки у формі Present Simple: *Barack and I know well the shared*

history of our countries (7 / 17 % у промові Д. Кемерона й 1 / 14 % у промові Б. Обама); Past Simple: *As well as the economy, the President and I had some very good discussions on security* (5 / 12 % у Д. Кемерона і 2 / 29 % у Б. Обама); Future Simple: *And we will continue those operations until Qaddafi's attacks on civilians cease* (1 / 14 % у промові Б. Обама).

Решта більш складних граматичних форм присудку використовувалися лише Д. Кемероном, а саме, Present Continuous: *At the same time, we're investing in our roads and railways, in science and innovation, and above all, in our young people* (2 / 5 %) / Present Perfect: *From the beaches of Normandy to the Imjin River, our soldiers have fought together* (6 / 14 %) / *Over the past year I've got to know the President well* (1 / 2 %) / Present Perfect Continuous: *We've been having a barbecue in the gardens of Number 10 Downing Street with some of our service – armed-service personnel from the United States and from the UK* (1 / 2 %).

Прості іменні присудки зустрічаються у промовах обох політиків: *It's a pleasure to welcome President Obama here today* (4 / 10 29 % у Д. Кемерона і 2 / 5 % у Б. Обама). Подвійні іменні присудки, утворені на основі синтаксичного процесу розширення, на основі сурядного зв'язку, зареєстровані у промові Д. Кемерона (2 / 5 %): *And as ever, it has been a pleasure to talk to the President, and an honor to have him with us today.*

Предикативне навантаження речень у промові Б. Обама зростає лише на підставі зміни конфігурації суб'єктно-об'єктних відношень за допомогою присудку у формі Present Simple Passive: *It's built on shared ideals and shared values* (1 / 14 %). Ускладнення такого типу спостерігається й у промові Д. Кемерона (1 / 2 %).

Окрім того, прості речення Д. Кемерона ускладнюються за такими предикативними функціями, як “комунікативна установка”, “буттєва якість”, “модальне відношення суб'єкта до дії”, “фазис”, “інформаційна перспектива”, “інтенсивність”.

Комунікативна установка речення співвідносна з поділом комунікативних цілей на три найбільш

загальні категорії – повідомлення, запитання і волевиявлення [3, с. 133]. Двоскладні прості речення, зафіксовані у промові Д. Кемерона, поділяються на розповідні (31 / 74 %) й розповідно-спонукальні (перше слово вказує на форму, а друге – на комунікативну установку) (9 / 22 %). Це розмежування має суттєве значення, оскільки лише розповідні речення виражають судження прямо й безпосередньо, у той час як розповідно-спонукальні речення виражають судження лише як семантичний фон для реалізації основної комунікативної мети. Комунікативна установка позначається і на структурних характеристиках підмета і присудка відповідних речень.

Розповідно-спонукальні речення охоплюють: 1) конструкції з дієслівним присудком, ускладненим модальним дієсловом *must*, що сигналізує необхідність здійснення дії, та підметом, вираженим особовим займенником *we*, що включає у сферу референції як власне мовця (прем'єр-міністра Великої Британії й його команду), так і інтерпретаторів мовлення (насамперед, президента США, його команду, а також, ймовірно, й аудиторію): *In this vital effort, we must continue to work with Pakistan*; предикативне навантаження наведеного речення зростає й внаслідок маркованості за категоріальною ознакою інформаційної перспективи через інверсію; 2) конструкції з дієслівним присудком, ускладненим модальним зворотом *have got to*, й підметом, вираженим особовим займенником *you*, який в аналізованому контексті має таку саму сферу референції, як і *we*: *You've got to work with the grain of other cultures, and not against them*; 3) конструкції з іменним присудком, що констатує настання критичного моменту для здійснення певних дій й означенням іменного присудку, вираженим інфінітивним зворотом, який позначає дії, що необхідно здійснити; як правило, таке означення містить особовий займенник *our/us*, що має таку саму сферу референції, як і *we*: *Now is the moment to step up our efforts to reach a political settlement*; інверсійна структура речення також маркує його за ознакою інформаційної перспективи.

Категорія “буттєва якість” репрезентована предикативною функцією заперечення, яка втілюється заперечною формою присудку (4 / 2 %) – дієслівного: *Now, Americans and Brits, you don't need to explain terrorism to one another*; або іменного: *It is not time for us to shrink back and think about our own issues and interests*. Останнє речення, окрім заперечення реалізує ще й установку на спонування, а розщеплення підмета на структурний та семантичний фокусує увагу на діях, позначених інфінітивним зворотом, й у такий спосіб збільшує предикативне навантаження на підставі категорії інформаційної перспективи.

Заперечення також використовується для акцентуації уваги на інформації, вираженій подвійними предикативами іменного присудку, на підставі протиставних відношень: *That was not just a victory for justice, but a strike right at the heart of international terrorism*.

Категорія “модальне відношення суб’єкта до дії” виражається модальними дієсловами, що ускладнюють дієслівний або іменний присудок (7 / 17 %). Так, модальні дієслова *must, have got to, need to* виражають необхідність здійснення дії з точки зору суб’єкта мовлення: *Second, we must reach a conclusion to the Arab-Israel process*; *Our third action must be to help elevate the changes in North Africa and the Arab world from a moment in history to a turning point in history*; *You've got to work with the grain of other cultures, and not against them*; *Now, Americans and Brits, you don't need to explain terrorism to one another*; констукція *to be going to* виражає намір здійснити дію: *So, I'm going to hold onto that*.

Категорія “фазис” втілюється дієсловами, що позначають початок, кінець або продовження дії у складі ускладненого дієслівного присудку (1 / 0,5 %): *In all these ambitions, our countries will continue to learn from each other and work with each other*.

Найбільш широко представлені категорії “інформаційна перспектива” (27 / 14,5 %) та “інтенсивність” (13 / 7 %). Засобами втілення інформа-

ційної перспективи є інверсія та розщеплення підмета на структурний і семантичний. Категорія інтенсивності пов’язана з вираженням емоційності. Показником цієї категорії є напружений семантичний контекст, якому відповідає емоційний інтонаційний контур [1, с. 189]. Формальним маркером категорії є окличний знак. Проте інтенсивність може виражатися не лише окличними реченнями, а й реченнями, що промовляються у ситуації підвищеного емоційного напруження. До таких належать, насамперед, розповідно-спонукальні речення та речення, що містять протиставлення, закорінене на запереченні.

Таким чином, хоча прості речення у промові Д. Кемерона складають значно більший відсоток, ніж у промові Б. Обама й відповідно менший відсоток приходить на складні (складносурядні й складнопідрядні) речення, прості речення у мовленні британського прем’єра містять значно більше відхилень від мінімальної структурної схеми речення в рамках як синтагматичних, так і парадигматичних відношень, ніж у мовленні американського президента. Якщо синтагматичні ускладнення збільшують лише інформаційний потенціал мовлення, то реалізація парадигматичних функцій, з одного боку, підвищує інформативність мовлення (комунікативна установка, буттєва якість, модальне відношення суб’єкта до дії, фазис), а з іншого боку, надає мовленню сугестивності (інформаційна перспектива, суб’єктно-об’єктне відношення, інтенсивність), сприяючи створенню оптимальних умов для перебігу комунікації.

Перспективи дослідження пов’язуємо з встановленням когнітивних операцій, що лежать в основі сугестивного потенціалу синтаксичного аранжування мовлення англомовних політичних лідерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блох М.Я. Теоретические основы грамматики : [учебник] / М.Я. Блох. – [4-е изд., испр.]. – М. : Высш. шк., 2004. – 239 с. 2. Мартинюк А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами / А.П. Мартинюк // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи / НАН України. Центр

наук. дослідж. і викладання інозем. мов. – К.: Логос, 2009. – С. 157–165. 3. Никитин М В. Основы лингвистической теории значения / М.В. Никитин. – М. : Высшая школа, 1988. – 168 с. 4. Панасюк А.Ю. А что у него в подсознании? 12 уроков по психотехнологии проникновения в подсознание собеседника / А.Ю. Панасюк. – М. : Дело, 1999. – 230 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. History Musing ... History, Politics, Education and Legal News [Electronic resource]. – Access : <http://historymusings.wordpress.com>. 2. The Guardian [Electronic resource]. – Access : <http://www.guardian.co.uk>. 3. The White House [Electronic resource]. – Access : <http://www.whitehouse.gov>.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 821.111'255.4

ПЕРЕВОД РОМАНА-СТИЛИЗАЦИИ: НЕКОТОРЫЕ СЛОЖНОСТИ

А.А. Ивахненко, канд. филол. наук (Харьков)

В статье рассматриваются проблемы воссоздания стилистических особенностей художественного произведения исторической направленности. Внимание уделяется передаче архаизмов, историзмов, имен собственных (включая прозвища), особое место отводится вопросам перевода поэтических эпиграфов, содержащих аллюзии на творчество американской поэтессы Э. Дикинсон.

Ключевые слова: архаизмы, историзмы, перевод аллюзий, перевод исторического романа, поэтический перевод, стилизация.

Ивахненко А.О. Переклад роману-стилізації: деякі труднощі. В статті розглядаються проблеми відтворення стильових особливостей художнього твору історичної спрямованості. Увага приділяється передачі архаїзмів, історизмів, власних імен (у тому числі прізвиськ), особливе місце відведене питанням перекладу віршованих епіграфів, що містять алюзії на творчість американської поетеси Е. Дікінсон.

Ключові слова: архаїзми, віршований переклад, історизми, переклад алюзії, переклад історичного роману, стилізація.

Ivakhnenko A.O. Some difficulties in translating a pastiche. The article deals with some problems in reproducing the stylistic features of a historical work of literature. The author considers the transfer of archaisms, historicisms, proper names (including nicknames), special attention is given to the issues of translating poetic epigraphs having allusions to the works by Emily Dickinson.

Key words: allusions translation, archaisms, historical novel translation, historicisms, pastiche, poetry translation.

Объектом данного исследования выступают особенности перевода исторического романа, предметом – особенности перевода романа-стилизации. Цель статьи – выявить способы воссоздания “ауры” определенного исторического периода и/или стиля определенного автора, под чьи работы стилизовано рассматриваемое произведение. Материалом послужил роман Мэри Хупер *Fallen Grace* и его перевод на русский язык, выполненный автором статьи. Актуальность выбранной темы, на наш взгляд, состоит в том, что сейчас жанр исторического романа находится в расцвете, а соответственно, такую литературу начинают переводить в более или менее массовом порядке.

Работа с историческим романом всегда вызывает целый ряд проблем у переводчика: это пере-

дача историзмов и архаизмов, имен политических или культурных деятелей описываемой эпохи, “вкрапленный” архаичной лексики, не относящейся к области реалий, и многое другое. В данной статье внимание будет уделено совокупности вышеперечисленных сложностей вместе с особой стилистической направленностью анализируемого произведения: элементами стилизации под язык XIX века, выражающейся не только и не столько в использовании определенного слоя лексики, но и в расстановке акцентов, порядке слов, вкраплении мини-текстов различных жанров (например: эпитафия, объявление в газете, реклама). Однако это именно элементы стилизации, некий “колорит”, намек на особенности стиля XIX века, а не полная его имитация. Потому рассматриваемое произве-

дение нельзя считать таким, “где историзированный текст создает отчетливый стилистический контрапункт авторским отступлениям, написанным современным языком” [3], а следовательно, современный язык в переводе использовать можно и нужно, хотя и с определенными оговорками.

Несколько слов, думается, следует сказать о творчестве автора, в целом, и знакомстве с ним русскоязычного читателя. За рубежом Мэри Хупер (Mary Hooper) известна как автор книг для детей и подростков, что неизбежно накладывает определенный отпечаток на ее стиль: здесь вы не встретите столь популярной сейчас сниженной лексики, сцен насилия или откровенных сцен. Однако, несмотря на ориентацию на молодого читателя, М. Хупер смело насыщает произведение книжной лексикой и сложными синтаксическими структурами – таким образом, можно сделать вывод, что роман ориентирован пусть на молодую, но достаточно образованную аудиторию. При переводе мы приложили немало усилий для того, чтобы сохранить перечисленные выше особенности исходного произведения, с тем чтобы адекватно передать его общий эмоционально-эстетический настрой. Любопытно отметить, что “подростковая” литература в русском варианте была отнесена издательством к жанру “романы о любви”: ведь любовная линия в романе хоть и не отсутствует полностью, но дана лишь намеком, пунктиром, оставляя открытым вопрос о переходе вежливо-обходительных отношений на новый уровень, центральной же темой оригинала, скорее, является повседневная жизнь людей Викторианской Англии, особенно – людей из низших слоев общества. На наш взгляд, совершенно неслучайно упоминание автором Чарльза Диккенса, неслучайна и определенная издевка в его словах, сказанных по поводу всеобщего траура: “Sorry to be blunt with you, but I don’t hold with all this dealing with death!” [6]. Потому нам непонятно как отнесение романа в область “любовного” жанра, так и вынесенная на обложку фраза “В 15 лет она стала матерью”. Оба эти факта, на наш взгляд, сбивают с толку читателей, и нет ничего удивительного в том,

что кое-кто из приобретших роман высказывает недовольство. Достаточно высокую планку, которую поставила перед собой автор “Падшей Грейс”, подтверждает и предложенная М. Хупер историческая справка в конце книги, названная “Небольшой исторический комментарий от автора”, где в сжатой форме, но вполне исчерпывающе излагаются особенности жизни в Викторианской Англии; отмечается тот факт, что поезда тогда были в новинку; излагаются причины, по которым открытие кладбища за пределами Лондона представляло собой не прихоть, но насущную необходимость; объясняется значимость смерти принца Альберта для культуры страны и связанные с ней изменения; кратко описываются условия существования бедняков и меры, предпринимаемые властями для улучшения ситуации. После исторической справки М. Хупер также дает список научной литературы по истории Викторианской Англии, которой она пользовалась в процессе создания романа. Полагаем, это еще один аргумент против отнесения “Падшей Грейс” к легкомысленному жанру.

Первая трудность возникла с передачей говорящих имен – их в романе несколько: *Grace, Lily, Violet, Blossom, Rose, Unwin, Sly* (short from *Sylvester*) – как видим, в основном, это женские имена, чья образность уже давно стерлась; к тому же, основная их часть известна русскому читателю, и потому мы решили передавать их транскрибированием: *Грейс, Лили, Вайолет, Блоссом, Роуз*, – соответственно. Иначе обстояло дело с двумя последними именами в списке: фамилией семейства погребальных дел мастеров и прозвищем одного из них. Фамилия *Unwin* состоит из двух частей: отрицательной приставки *un-* и глагола *win*, которые, употребленные вместе, можно перевести как “непобедимый”. Но, как известно [1], при передаче говорящих имен необходимо учитывать, что переводимый текст принадлежит к иной культуре, а следовательно, имена должны не только “говорить”, но и содержать определенные элементы, показывающие принадлежность к той самой культуре. В конце концов, мы остановились на варианте “Победоноссон”: здесь, с одной стороны,

присутствует суффикс *-сон*, совершенно не характерный для русской культуры, а с другой, фамилия созвучна слову “победоносный”, передающему семантику исходного варианта. Что касается прозвища, то мы поступили следующим образом: когда оно возникло на страницах книги в первый раз, мы передали его калькой: “Не даром тебя прозвали Хитрецом!” [5]. При втором появлении этого прозвища, уже в ином контексте, нам пришлось транскрибировать его и снабдить сноской: “Сильвестр” – имя совершенно не русское, сокращений у нас не имеет, и как его ни сокращай, русского слова не получится. Хотя, разумеется, мы понимаем, что транскрибирование, в данном конкретном случае, снизило эстетическое впечатление от текста.

Общая стилистическая окраска романа создается благодаря использованию книжных слов (*ignominy, bastard child*), архаизмов, историзмов (*the first stage of deep mourning*), инверсионного порядка слов, сложных синтаксических конструкций (*The Necropolis Railway ran, as Mrs Smith the midwife had said, on its own special line from Waterloo to Brookwood Cemetery in the county of Surrey, and it was at the London station, just before eleven o'clock, that the newly bereaved gathered, all dressed in the first stage of deep mourning*). При переводе мы старались сохранить стиль текста, используя аналогичные стилистические приемы, например лексемы *погребение, скорбящие, место упокоения*, а также – распространенные предложения с причастными и деепричастными оборотами: *Как ей и поведала повитуха, миссис Смит, железная дорога “Некрополис рэйлвей” шла отдельной веткой от станции Ватерлоо и до самого кладбища в Бруквуде, графство Суррей, и незадолго до того, как часы пробили одиннадцать, на станции в Лондоне собрались недавно осиротевшие господа в одеждах, приличествующих первому периоду глубокого траура*. Поскольку сюжет разворачивается в XIX веке, в нем достаточно много упоминаний о старинных обычаях, совершенно не знакомых нашему читателю

(в отличие от многих современных обычаев, о которых мы знаем из фильмов или Интернета): такие аллюзии, по возможности, объяснялись прямо в тексте; в тех случаях, когда это по какой-либо причине представлялось нам невозможным или нежелательным, мы прибегали к помощи сносок, например: ¹ *В Викторианской Англии траур длился два года и делился на три периода; первый период, или полный траур, длился один год и один день*.

Особого внимания заслуживает, без сомнения, интересная композиция романа: каждой главе предшествуют эпиграфы, представляющие собой небольшие тексты разных жанров. Это и отрывки из “Лондонского словаря” Ч. Диккенса-младшего, и объявления в газетах, и реклама, и даже стихотворные эпитафии. Остановимся подробнее на последних.

Первая эпитафия на могильном камне встречается читателю перед четвертой главой, в которой описываются погребальная церемония на Бруквудском кладбище и знакомство Грейс и Джеймса Солана:

*As through the fields he walked alone
By chance he met grim Death
Who with his dart did strike his heart
And robbed him of his breath* [6]

Пожалуй, первое, что бросается в глаза в данном стихотворении, – это полное отсутствие каких-либо знаков препинания. Судя по фотографиям надгробных камней, увидеть которые нам удалось благодаря поисковой системе Гугл, на эпитафиях (в т.ч. и старинных) знаки препинания используются, а следовательно, их отсутствие в анализируемом тексте можно рассматривать как особый прием. Невольно на ум приходит творчество американской поэтессы XIX века Эмили Дикинсон, тоже практически полностью отказавшейся от знаков препинания, или же заменявшей их всех тире, например:

*Besides the Autumn poets sing
A few prosaic days
A little this side of the snow
And that side of the Haze* – [5]

Возвышенная, книжная лексика и чередование трех- и четырехстопного ямба также напоминает творчество Э. Дикинсон [2], однако внутренняя рифма в третьей строке, достаточно банальное сочетание элементов рифмы *dart – heart* и нарочитое усиление (*did strike*), совершенно не свойственное вышеупомянутой поэтессе, говорят о том, что это если и аллюзия на Э. Дикинсон, то, скорее, пародийная. Учитывая вышеперечисленные особенности данной эпитафии, мы перевели ее следующим образом:

*Когда он по полям гулял,
Случайно встретил Смерть.
Взмахнула Смерть своей косою –
И он уж не дышал. [4]*

Как видим, пунктуация здесь предложена стандартная, соответствующая правилам русского языка. В целом, многие переводчики Э. Дикинсон (Б. Львов, Л. Ситник, А. Гаврилов и др.) “исправляли” ее пунктуацию, считая, очевидно, что иначе текст покажется читателю слишком уж необычным (хотя, надо заметить, переводчики не везде выдерживали такую позицию – см., например, стихотворение №140 в переводе А. Гаврилова) [5]. С другой стороны, на такой подход нас подтолкнула не слишком высокая известность творчества Э. Дикинсон в русскоязычной культуре, вообще, и у предполагаемой целевой аудитории, в частности. Далее: поэтический размер (трех- и четырехстопный ямба) сохранен в переводе полностью, а нарочитость и банальность передана выражениями *по полям гулял* и *и он уж не дышал*. Были использованы такие переводческие приемы: замены (*Who with his dart did strike his heart – Взмахнула Смерть своей косою*), опущения (*grim Death – Смерть*), модуляции (*And robbed him of his breath – И он уж не дышал*).

Рассмотрим перевод следующей эпитафии:

*You readers are both old and young
Your time on earth will not be long
For death will come and die you must
And like to me return to dust*

Как и в предыдущем стихотворении, здесь отсутствует пунктуация, однако появляется доста-

точно точная рифма по схеме aabb: *young – long, must – dust*. Поэтический размер не варьируется от строки к строке, в отличие от первой эпитафии, и представляет собой исключительно четырехстопный ямба. В третьей строке также использована инверсия (*die you must*). Здесь смерть уже не персонифицируется, зато присутствует библейское выражение *return to dust* – “обратиться в прах”, взятое из Книги Бытия (Genesis 3:19 – в русскоязычной Библии: “в прах возвратишься”, Бытие 3:19). В переводе:

*Читатель мой, и стар и млад,
И ваша жизнь пойдет на спад,
И смерть придет, и вечный мрак –
Вы тоже обратитесь в прах*

Прежде всего, хотелось бы отметить, что мы изменили форму обращения с единственного числа на множественное: вместо *You readers are* – *Читатель мой*. Это объясняется русской традицией обращения к аудитории в письменной речи: “дорогой читатель”, “дорогой друг” и т.п. Выражение *both old and young* передано как *и стар и млад* – на наш взгляд, достаточно адекватно, поскольку является архаичным по форме, а значит, подходит для употребления в анализируемом тексте (об архаизмах в книге см. выше). При передаче второй строки мы применили прием модуляции, заменив фразу *Your time on earth will not be long* – т.е., “отведенное вам на земле время не будет долгим” – на *И ваша жизнь пойдет на спад* – достаточно распространенное выражение, также относящееся к возвышенному или книжному стилю. В третьей строке мы прибегли к приему замены: вместо *die you must* – “вы должны умереть” – (придет) *вечный мрак*. В оригинале ни о мраке, ни о вечном сне речь не идет, однако на наш взгляд, замена обоснованна: во-первых, сюжет книги вращается вокруг похорон и “прекрасного парка вечного сна”, а во-вторых, выражение “вечный мрак” или “вечная тьма” достаточно часто встречается на страницах художественной литературы (см., хотя бы, творчество А. Блока). Прием замены также присутствует в последней строке: вместо выражения *like to me* было использовано слово *тоже*.

Следующая эпитафия выглядит так:
Hark from the Tomb a doleful sound
My ears attend the cry
Ye living Men come view the Ground
Where you must shortly ly [6]

В этом тексте некоторые слова написаны с большой буквы – прием, характерный для уже упоминавшейся здесь Э. Дикинсон, совершенно не используется пунктуация; поэтический размер – трех- и четырехстопный ямб, в зависимости от четности строки. Система рифмы abab. Весь текст четверостишия написан в мрачно-торжественном стиле (*doleful, attend, living men, come view*), изобилует архаизмами (*hark, my ears attend, ye, ly*). Эпиграф стоит перед главой, посвященной смерти принца Альберта и последовавшему за ней похоронному безумию, описанному Мэри Хупер с изрядной долей иронии: *Prince Albert's death would signal a renaissance in the mourning industry*; чуть ниже: *Dogs wore black collars, cats had black bows...*; и, пожалуй, кульминацией момента можно считать восторженный вопль владельца похоронного бюро о своем брате, владельца магазина траурного платья: *He can't take their money fast enough!* (с.177). В переводе мы постарались и сохранить этот стиль, и отразить в нем ироничность, присущую последующему повествованию:

Чу! Из могилы тоскливый вой
До моих ушей долетает.
Живые, узрите участок земли сырой,
Где забвенье вас ожидает. [4]

Для передачи торжественности и мрачности мы выбрали следующую лексику: *тоскливый, узрите, земли сырой, забвенье*. Ироничность была воссоздана с помощью междометия *чу*, а также сочетания старинного *узрите* со вполне современным *участок земли*. Что касается собственно переводческих приемов, то мы использовали следующие: разбивка длинного предложения на короткие (*Hark from the Tomb a doleful sound – Чу! Из могилы тоскливый вой*); опущение (вместо *Hark from the Tomb a doleful sound / My ears attend the cry – Из могилы тоскливый вой / До моих*

ушей долетает, вместо *come view – узрите*); добавление (*the Ground – участок земли сырой*); замена (*Where you must shortly ly – Где забвенье вас ожидает*). Следует заметить, что основная причина замены последней строки состоит в необходимости сохранения рифмы. Мы решили, что не вправе игнорировать стихотворную форму исходного текста, и потому предпочли пожертвовать буквальным содержанием оригинала, постаравшись, тем не менее, “вписать” последнюю строку в весь целевой текст так, чтобы не нарушить его целостности и стилистически-эмоциональной окраски. Эпитафия получилась очень мрачной, возможно, даже чересчур мрачной, на грани пародии, но, на наш взгляд, нам удалось сохранить определенную ироничность стихотворения, предваряя, тем самым, ироничность следующей за ним главы.

Проведенный анализ перевода книги М. Хупер *Fallen Grace* позволил сделать некоторые выводы. Во-первых, для воссоздания стиля XIX века чаще всего применялись приемы замены и компенсации, поскольку подыскать точное и стилистически оправданное соответствие тому или иному архаизму или историзму оригинала не представлялось возможным. Во-вторых, при передаче имен собственных мы, в основном, прибегали к транскрибированию, а при передаче говорящих имен – к кальке или полукальке, также использовались сноски. Сноски также помогали нам в тех случаях, когда объяснить читателю значение того или иного историзма прямо в тексте не представлялось возможным. В-третьих, особые сложности, вызванные необходимостью переводить стихотворные эпитафии, содержащие в себе аллюзию на творчество американской поэтессы XIX века Эмили Дикинсон, преодолевались благодаря таким приемам, как добавление, опущение, замена, компенсация.

К сожалению, в рамках одной статьи рассмотреть передачу абсолютно всех особенностей столь необычного и многогранного произведения не представляется возможным. Мы считаем, что проведение анализа перевода коротких “вставок” раз-

личных жанров (реклама, объявление, вывеска и т.п.) и вплетение их в общий стиль романа может составлять перспективу дальнейшего исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы) / В.С. Виноградов. – М. : Изд-во ин-та общ. сред. образования РАО, 2001. – 224 с. 2. Ивахненко А.О. Вірш № 712 Е. Дікінсон у перекладі Н. Тучинської / А.О. Ивахненко // Вчені записки ХГУ “НУА”. – Х.: Вид-во “НУА”, 2011. – Т. XVII. – С. 460–466. 3. Ланчиков В.К. Историческая стилизация в синхрон-

ческом художественном переводе [Электронный ресурс] / В.К. Ланчиков. – Режим доступа : <http://rudocs.exdat.com/docs/index-142302.html> – Загл. с экрана

ИСТОЧНИКИ

ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

4. Хупер М. Падшая Грейс / М. Хупер; пер. с англ. А. Ивахненко. – Х.; Белгород: ООО Книжный клуб “Клуб семейного досуга”, 2012. – 320 с. 5. Дикинсон Э. Стихотворения [Электронный ресурс] / Э. Дикинсон. – Режим доступа : <http://www.lib.ru/POEZIQ/DIKINSON/stihi.txt>. 6. Hooper M. *Fallen Grace* / М. Hooper. – Bloomsbury Publishing, 2011. – 320 p.

УДК 81'255.4=821.161.2:82-1=821.111(73)''19''

ПЕРЕКЛАД ІРОНІЇ ЯК ОСНОВИ ПОЕТИЧНОГО ПІДТЕКСТУ

В.М. Кикоть, канд. філол. наук (Черкаси)

Стаття присвячена відтворенню у перекладі іронії, як стилістичного прийому, за допомогою якого будується поетичний підтекст, котрий у свою чергу є складником макрообразної структури поетичного твору. Види іронії, що розглядаються у статті, створені за допомогою розосередженого дистанційного повтору, натяку, вживанню слів-символів, а також лексико-стилістичних контрастів, що виникають внаслідок взаємодії елементів книжного та розмовного стилю мовлення та несуть іронічну конотацію.

Ключові слова: дистанційний повтор, іронія, імплікація, конотація, контраст, макрообраз, натяк, переклад, підтекст, символ, стиль, структура поетичного твору.

Кикоть В.М. Перевод иронии как основы поэтического подтекста. Статья посвящена воссозданию в переводе иронии, как стилистического приема, с помощью которого строится поэтический подтекст, который в свою очередь является составляющей макрообразной структуры поэтического произведения. Виды иронии, которые рассматриваются в статье, созданы при помощи рассредоточенного дистантного повтора, намек, использования слов-символов, а также лексико-стилистических контрастов, которые появляются вследствие взаимодействия элементов книжного и разговорного стилей речи и несут ироническую коннотацию.

Ключевые слова: дистантный повтор, ирония, импликация, коннотация, контраст, макрообраз, намек, перевод, подтекст, символ, стиль, структура поэтического произведения.

Kykot V.M. Translation of irony as a basis of poetic implied sense. The article is devoted to the translation reconstruction of irony as a stylistic device with the help of which poetic implied sense is constructed that in its turn is a poem macroimage structure component. Types of irony the article deals with are created by dispersed distant repetition, hint, symbolic words use as well as lexical-stylistic contrasts that emerge as a result of interrelation of bookish and colloquial speech style elements and bear ironic connotation.

Key words: dispersed distant repetition, irony, implication, connotation, contrast, macroimage, hint, translation, implied sense, symbol, style, poem structure.

Відтворення багатоплановості поетичного твору становить важливе практичне завдання художнього перекладу та принципову проблему, що належить до відання перекладознавства. Саме тому, характеризуючи своєрідність мовної природи поетичного твору в її широкому розумінні, в жодному разі не можна уникнути питання про двоплановість (чи багатоплановість) поетичного тексту, для семантичної структури якого завжди характерне поєднання або чергування прямого та метафоричного мовлення, тобто однопланового та багатопланового. Отже, про адекватність перекладу без віднаходження засобів відтворення контрастів “простого” та “глибинного” змісту твору не може бути й мови.

Дослідження маловивчених різновидів іронії, що лежить в основі підтексту, як однієї із вагомих граней макрообразної моделі поетичного твору, за допомогою якої можна було б здійснювати повноцінний аналіз останнього та забезпечувати його достовірний переклад, зумовило актуальність вибраної теми статті. Актуальність цієї теми продиктована і зростаючою увагою перекладознавців до тексту, як багатогранного явища, необхідністю всебічного аналізу різних типів представленої в ньому інформації, зокрема образно-підтекстової, а також потребою дослідити окремі прийоми творення підтексту в поезії та засоби відтворення їх у перекладі. Об'єкт наукового аналізу – макрообразна структура поетичного твору, сприйняття,

декодування, переклад поетичного підтексту, в основі якого лежить різнотипна іронія. Предмет дослідження – іронія як складова підтексту поетичного твору, її творення та відтворення у перекладі. Мета статті – виявлення природи та сутності іронії, яка бере участь у формуванні підтексту поетичного твору, чинників, що впливають на процес її сприйняття та адекватне відтворення у перекладі. Матеріалом дослідження слугують поетичні твори та їх переклади видатного американського поета ХХ століття Роберта Фроста, переважна більшість віршів якого містить підтекст, створений за допомогою найрізноманітніших мовних засобів, зокрема, іронії.

Про роль іронії у сучасній літературній творчості найкраще, мабуть, висловився у своїй праці “Дегуманізація мистецтва”, з підзаголовком “Мистецтво, приречене на іронію”, видатний іспанський мислитель Хосе Ортега-і-Гасет: “Я дуже сумніваюся, що сучасну молоду людину можна зацікавити віршем, картиною або музичним твором, не присмаченим дешицею іронії. В кожному разі таке ставлення до мистецтва не є новою ідеєю чи теорією. На початку ХХ століття група німецьких романтиків під проводом братів Шлегелів проголосила іронію найголовнішою естетичною категорією з причин, які збігаються з новим прагненням мистецтва. Мистецтво не має права на існування, якщо обмежується відтворенням реальності, безглуздо її копіюючи. Його місія – створювати уявні світи. Досягти цього можна єдиним шляхом: через заперечення нашої реальності, вивисуючись у такий спосіб над нею. Бути митцем означає не сприймати наповажне серйозну людину, якою ти є, коли ти – не митець” [10, с. 268].

Іронія в загальноприйнятому розумінні трактується як інакомовлення. “Іронія на відміну від обману не просто приховує істину, але й виражає її, лише інакомовним чином” – пише В. Шестаков [18, с. 227]. В основі іронії завжди лежить протиріччя, парадокс. Із гносеологічного погляду іронія виявляє дійсно діалектичний характер, тобто містить у собі діалектичну тріаду: теза, антитеза, синтез, “якщо парадокс є ніби “неповною” ді-

лектикою, оскільки в ньому відсутній ступінь синтезу..., то іронія – “повною” діалектикою, тобто такою, що містить у собі і синтез протилежностей” [4, с. 82].

На думку С. Б. Рубіної, момент синтезу в творчості письменника-іроніка (для якого іронія – точка зору, спосіб дослідження дійсності), очевидно, завжди відсутній, позаяк він досліджує дійсність у протиріччях, ще не знаючи їх конкретного розв’язання. Якщо письменник зображує момент синтезу, то його можна назвати діалектиком, його спосіб іронічний лише тією мірою, якою є іронічна діалектика [12, с. 40]. Але, певна річ, невірно вважати, що всякий письменник-іронік відкидає саму можливість синтезу протиріч, будь-які позитивні цінності. Іронік не зображує синтез, але об’єктивно синтез може бути присутнім у його творі як ідеал, навіть не завжди усвідомлюваний. Зокрема в поезії іронію можна розуміти як особливий поетичний прийом, елемент стилю у вузькому його значенні і як своєрідний погляд на світ, тобто поняття концептуальне.

Для Роберта Фроста, наприклад, іронія не є його художньою засадою. Якщо іронік шукає синтез, ідучи через протиріччя, і не досягає його в межах твору, то Фрост спочатку має позитивне знання, якому підпорядковує весь твір. Іронія для нього – прийом, за допомогою якого він яскравіше виявляє свою позицію.

Особливу роль у системі художнього твору грає асоціативна іронія. “Якщо ситуативна іронія слугує створенню яскравих деталей, миттєвих замальовок, то асоціативна іронія надзвичайно важлива у створенні цілісної системи твору. Користуючись, на відміну від ситуативної іронії, широкою гамою мовних засобів (від лексичних до текстових), діючи протягом розгортання великих відрізків тексту, асоціативна іронія слугує дієвим засобом створення образів твору, вираження авторської характеристики персонажів та власного світогляду автора” [11, с. 92].

У розгляді іронії, як засобу творення підтексту поетичного твору, ми беремо за вихідне розуміння іронії як стилістичного прийому, що “ґрунтується

на одночасній реалізації двох логічних значень, які знаходяться в опозиції одне до іншого – словникового та контекстуального” [19, с. 146], а також визначення іронії як тропа, що “базується на контрастному протиставленні форми вираження та змісту думки, що виражається” [8, с. 35]. Основна прагматична функція іронії, на наш погляд, полягає в тому, щоб змусити читача критично переосмислити висловлене та викликати в ньому критично-глузливе ставлення до висловленого. Разом із тим, “іронія – один із засобів, що стимулює читачську співтворчість” [9, с. 60].

При цьому відзначимо, що стилістичний прийом іронії оснований на протиставленні опозиційних значень, але не зводиться лише до самої опозиції. Іронія розуміється як мовленнєвий смисл, тобто як така інформація, котра передається мовцем та сприймається слухачем (в нашому випадку – відповідно поетом та читачем і перекладачем) “на основі змісту, що виражається мовними засобами в поєднанні з контекстом та мовленнєвою ситуацією на тлі суттєвих у даних умовах мовлення елементів досвіду і знань мовця та слухача” [2, с. 95]. Звідси, стилістичний прийом іронії становить складне співвідношення мовленнєвих реалізацій мовних значень з контекстом, мовленнєвою ситуацією та різноманітними видами фонових знань.

Що стосується терміну «іронічний підтекст», то його вживання [13, с. 81] іноді приводить до плутання понять мовного та розумового змісту. З погляду реципієнта, підтекст є смисл, що отримується декодуванням значень одиниць, які складають висловлювання. До такого спільного знаменника можна привести найрізноманітніші погляди на підтекст – як психологічний [3, с. 156], так і лінгвістичний [15, с. 60]. З одного боку, підтекст – це смисл, що виявляється декодуванням одиниць плану змісту, а з іншого – через підтекст визначається модальність висловлювання, наприклад, суб’єктивна оцінка того, хто висловлюється. При цьому модальність ніскільки не відокремлюється від смислу. “Суб’єктивна оцінка, або модальність у цілому, є не окремий фрагмент висловлювання,

а сутність самого висловлювання” [7, с. 125].

Основою закріплення конотаційних відтінків за словом є оказіональні вживання слів у новому значенні. Якщо кількість таких уживань зростає, то на певному етапі вона неодмінно переходить у якість, тобто в узус, і конотаційний смисл фіксується в лексикографічному діапазоні слова як одне з його значень, що має виразне емоційно-оцінне забарвлення. Прикладом такої фіксації конотацій є значення слів, що мають у словнику позначку (ірон.). Багато таких значень, очевидно, походять не лише від оказіональних взаємодій слова та лексичного оточення, але й від оказіональних взаємодій з іронічною інтонацією. А остання, будучи складовим семантичним компонентом нового емоційно-оцінного значення слова, повинна фіксуватися за цим значенням та неодмінно проявлятися під час його реалізації.

Прикладами побудови підтексту поетичного твору за допомогою іронії, яка конструюється автором за допомогою різноманітних засобів творення, може слугувати поема “New Hampshire” (Нью Гемпшир) [20, р. 159–172], що входить до однойменної поетичної книги Роберта Фроста. Її загальна “метафоричність”, багатошарова іронія, невловимість переходу від серйозності до жарту перетворюють цю поему, майстерно стилізовану під легку вагонну бесіду, на твір, що вимагає значних зусиль для розуміння його дійсного смислу. Так, наприклад, вже сама назва одного з віршів цієї книги “Accidentally On Purpose” (Випадкова навмисність) [20, р. 425], будучи словесним образом оксиморонного характеру, несе в собі сильний заряд іронії.

Трапляється, що в одному циклі творів Фроста є два вірші з протилежними висновками – це вже іронія як спосіб творення підтексту.

Ілюстрацією підтексту, побудованого на іронії та дистанційному повторі може бути вірш “The Need Of Being Versed In Country Things” (Потреба знатися на сільському житті), що теж увійшов до книги Фроста “New Hampshire”. Тут змальовано сумну картину післяпожежного обійстя, де уцілілою від вогню лишилася тільки повітка, через роз-

биті вікна якої туди-сюди літають птахи, клопочучись біля звитих у повітці гнізд. Горе прийшло до людей, що тут мешкали, а не до птахів, для яких по весні, як завше, так само зацвів бузок і розпустилася природа. Та все ж, здається, що печальна картина зруйнованого запустілого подвір'я пригнічує і птахів..?

Маркерами підтексту, що мають привертати увагу читача до прихованої думки твору, в цьому вірші виступають у вигляді розосередженого дистанційного повтору заголовков та передостанній рядок останнього катрену, де й міститься іронія, в основі якої лежить контраверсійна синтаксична конструкція: *For them there was really nothing sad. / But though they rejoiced in the nest they kept, / One had to be versed in country things / Not to believe the phoebes wept* [20, p. 242].

Буквальний смисл, закладений автором у перший змістовий план кінцівки твору говорить про те, що потрібно знатися на сільських речах (на сільському житті), аби не повірити, що птахи плакали (співаючи). Але загальна аж надто мінорна тональність усього вірша, печальний і безнадійний настрій ліричного героя твору, та вже згаданий дистанційний повтор підказують, що останні рядки вірша криють у собі тонку іронію і птахи, таким чином, тут у Фроста дійсно сумують, але сумують “у підтексті”.

Обидва перекладачі цього ліричного шедевр (український – В. Бойченко та російський – А. Сергєєв) напевне зрозуміли його концептуальний смисл та, на жаль, не змогли адекватно відтворити у своїх інтерпретаціях його образне втілення. Обидва тлумачі вивели глибинну образну інформацію із підтексту на перший змістовий план, внаслідок чого втрачено тонку авторську іронію зокрема та зруйновано вишукану макрообразну структуру першотвору загалом. Порівняймо з оригіналом: *Журба сюди йшла не до птахів, – / У них немає горя і невдач. / А той, хто тямить у сільськїм житті, / На згарищі розчує плач* [16, с. 135]. *Не к птицам сюда приходила беда. / Но, как хорошо бы им не жилось, / Знающий толк в деревенских делах / В их песнях не может не слышать слез* [17, с. 79].

Побудовою сарказму на лексико-стилістичних контрастах, створюваних елементами книжного та розмовного стилю мовлення, які несуть іронічну конотацію, характеризується добре відомий вірш Роберта Фроста “Fire and Ice”. Розгляньмо оригінал та три переклади цієї поетичної мініатюри – один українською мовою та два – російською, наперед зазначивши, що можна було б сподіватися, що через низку перекладів, які мають доповнювати один одного, розкриються різні аспекти першотвору й читач матиме змогу скласти про нього об’єктивне враження. Та подивімося, чи дають вони таку можливість. Ось оригінал: *Some say the world will end in fire / Some say in ice / From what I've tasted of desire / I hold with those who favor fire / But if it had to perish twice / I think I know enough of hate / To say that for destruction ice / Is also great / And would suffice* [20, p. 220].

Фростові на собі довелося випробувати, що таке вогненна пристрасть та льодяна ненависть. Він задумується над причинами, які можуть занепасти світ та знаходяться в душі людини, в її здатності любити й ненавидіти. Та чи тільки над цим?

Оригінал складає труднощі для перекладача тим, що поетична якість народжується в ньому зі злиття в міцне єдине ціле складових його виразності та багатозначності, що гармонують між собою в цьому цілому. Варто назвати чотири з них, котрі можна вважати суттєвими. Це, по-перше, смисл ключових слів – всі вони “стоять” на римі. По-друге, сама рима, що забезпечує семантичну взаємодію і в кінцевому рахунку – нарощення експресивності. Рима слугує тут розгортанню антитези: лексичні пари до слів, що винесені в назву, підібрані автором свідомо й осмислено. По-третє, це розмір, чергування різних ритмічних фраз, строфіка – все, що створює певну інтонацію, інакше кажучи, маса службових, допоміжних слів, десемантизованих і граматизованих абстракцій, які, звісно, для перекладача не є обов’язковими, але в сукупності дають ту своєрідність, без відтворення якої адекватний переклад немислимий. Нарешті, по-четверте, це стиль, у якому, власне, і реалізується ставлення Фроста до філософської проблеми.

Якщо відтворення перших трьох компонентів можна вважати значною мірою питанням техніки (в тому числі й ключових слів, смисл яких досить прозорий), то трактування стилю має вже принципове значення. Саме через стиль перекладач повинен виразити естетичну позицію Фроста (звичайно, за наявності всього іншого). Можна передбачити, що стиль буде і основною сферою перекладацьких різночитань. Стиль у даному випадку є концептуальним, він пронизує все художнє ціле твору, його складові й становить структурну доміную.

Чим же вартий уваги стиль? Власне, якщо питання дещо спростити, то зіткненням на невеликій ділянці двох різних функціональних стилів: розмовного та витіювато книжного. Це виявляється і в лексиці, і в фразеології, і в синтаксисі. *Some say* контрастує з *I hold with those who favor*, що імплікує вилучення з другого рядка того, що є в першому, – з підкресленою “кучерявістю” третього та шостого рядків; *end – z perish to favor fire*, з *ice is also great* (останнє слово особливо примітне своїм яскравим розмовним забарвленням) і т. д. Наслідком такого зіткнення буденності, предметної простоти і книжної софістичності є іронія Фроста, глузування здорового життєвого глузду з апокаліптичних прогнозів.

У своїй книзі “Для читателя-современника” російський літературознавець і перекладач Іван Кашкін, коментуючи “Fire and Ice”, писав: “Задумуючись про кінець сущого, Фрост дає своєрідну космогонію пристрастей, однаково згубних, все одно чи то спопеляюча любов чи льодова ненависть. Вірш цей не можна сприймати надто буквально. У загальному контексті життєлюбної творчості Фроста цілком ясно, що якщо все одно, як пропадати, то зовсім не все одно, жити чи вмерти, і зовсім не все одно, як жити” [5, с. 199].

Чи не здається дивним і суперечливим “у загальному контексті життєлюбної творчості Фроста” думка про згубність пристрастей, про “кінець сущого”? Гадається, що й сам І. Кашкін якраз і сприйняв Фростовий шедевр надто буквально: він упіймав думку, але не те, як вона виражена.

Невдалий переклад Кашкіна під назвою “Огонь и лед” швидше підтверджує його критичне тлумачення, аніж відтворює те, що подано в оригіналі: *Одни огня пророчат пасть. / Другие льда покров. / Я ко всему готов. / Поскольку мне знакома страсть, / Я предпочту в огне пропасть. / Но если миру суждено / Два раза смерть принять, / То ненависти лед давно / Нам довелось узнать. / И, в сущности, не все ль равно, / Как пропадать* [5, с. 199].

Тут можна закинути перекладачеві багато гріхів: недотримання ритмічного малюнку, строфіки, недбале ставлення до смислу компонентів, що римується, надмірні доповнення та прояснення прихованих смислових зв’язків (*огня пасть, ненависти лед*), і т. д., не згадуючи вже принцип еквілінеарності, яким у даному перекладі цілковито знехтувано. Та головне не в цьому. Перекладач, захопившись умовно-поетичними формулами (яких у першотворі немає) та книжними зворотами (які він сприйняв серйозно та ще й підсилив), не надав значення різноголоссю та взаємодії стилів, які породжують іронічний підтекст, і, як наслідок, дав помилкове, песимістичне тлумачення кінцівки твору. Одного цього досить, щоб поставити під сумнів якість цього перекладу.

Інший російський перекладач М. Зенкевич, не вдаючись до доповнень, намагався зберегти від оригіналу те, що видавалося за такого підходу можливим: *Кто говорит, мир от огня / Погибнет, кто от льда, / А что касается меня, / Я за огонь стою всегда. / Но если дважды гибель ждет / Наш мир земной, ну что ж, / Тогда для разрушенья лед / Хорош, / И тоже подойдет* [1, с. 237].

Переклад небагатослівний, зберігає в цілому за певної розбивки фраз характерну інтонацію, але віддавши меншу, ніж І. Кашкін, данину традиційній поетизації, М. Зенкевич підключився до ресурсів лише розмовної стихії і не пішов далі предметного плану. Він утратив ключові слова *пристрасть* і *ненависть*, чим вихолостив антитезу “вогонь-лід”, перетворив її на загадку. Останній рядок тут, на відміну від оригіналу, по суті, зайвий,

оскільки нічого не додає до слова *хорош*. При цьому точні рими першотвору не виправдано модернізовані (*что ж – хорош, лед – подойдет*).

Не розв'язав художнього завдання, поставлено-го Фростом, і український перекладач В. Бойченко у своєму перекладі “Вогонь і лід”: *Хто каже – згине світ в огні, / Хто – у льодах. / А вибирати дай мені – / Стояв би я за смерть в огні. / Ану як двічі – смертний шлях? / Ненависть звідавши без меж, / Скажу: загибель у льодах – / Не менший жах, / Підійде теж* [16, с. 135].

Тон рядків 3-5 цілковито змінено на далекий від оригіналу риторичний псевдодіалог. Сполучення *стояти за смерть* у поетичному ряду просто не звучить, позаяк нагадує ідіому з прийменником *на*; виходить, що Фрост готовий *стояти в огні*. У першовірші ненависть, якої зазнав поет, не *безмежна* (*без меж*) – просто він бачив її, скуштував сам, відчув на собі в достатній кількості, аби висловити міркування про життя; та перекладач, мабуть, має право дати й таке тлумачення. Куди помітніше на структурі художнього цілого позначилося те, що ненависть *залишилася* без необхідної антонімічної пари (*desire*). В перекладі проте відверто вип'ячено інше почуття, яке в оригіналі лише припускається, але не акцентується, – страх (*жах*). Плюралізація слова *лід* заради рими (*у льодах*) надала йому мальовничості, але при цьому забрала те узагальнююче значення, яке йому по-іншому могла б надати ненависть.

Таким чином, нездатність перекладачів досягнути механізми творення іронії, унеможливило і відтворення підтекстового образу даного твору, в основі якого ця іронія лежить.

Прикладом поєднання кількох засобів (за участі іронії) з метою створення поетичного підтексту можуть слугувати чимало творів Р. Фроста. Зокрема, його вірш “In a Disused Graveyard” (На занедбаному цвинтарі), в якому декодується підтекстовий образ, виражений за допомогою неодноразово дистантно повтореного в тексті слова-символу “stones” та філософської іронії останньої строфи, яка, по суті, зосереджує в собі головну ідею всього твору: *It would be easy to be clever / And*

tell the stones: Men hate to die / And have stopped dying now forever. / I think they would believe the lie [20, p. 221].

Дистантний повтор приковує нашу увагу до тричі вжитого у вірші слова “stones”, яке своєю автосемантикою позначає могильні плити з написами. Ретроспективний розгляд даного твору дає можливість зрозуміти, чому автор повертає нашу увагу саме до цієї семантичної одиниці; “stones” – це не що інше, як уособлення чогось постійного, непохитного, вічного, тобто самої природи, обманути яку людині ніколи ні за яких умов не вдасться, які б найвишуканіше способи вона не віднаходила. Саме в цьому і полягає іронічний натяк останньої строфи та головна ідея цілого вірша. Природа тут – це животворяще начало з одного боку, але й неминуча смерть, на яку неминуче приречена людина.

Неважко помітити, що виникненню другого плану цього твору значною мірою сприяє і сам ви-триманий у суворо нейтральному стилістичному ключі його виклад. Канонічна форма, чітка без усіляких несподіванок рима, ретельно дібрана виключно нейтральна лексика, що безперечно тяжіє в бік похмурого, печального, несхитного, непомітно змушують читача задуматися над такими сталими поняттям як вічність природи, неминучість смерті, тощо.

Український переклад вірша “In a Disused Graveyard” виходив друком, на жаль, лише у виконанні автора статті. Остання строфа цього перекладу виглядає так: *Було б неважко змудрувати / І каменям сказати: “Ні, / Не будуть люди вже вмирати” – / Вони б повірили брехні* [6, с. 324].

Російська ж інтерпретація згадуваного твору, здійснена А. Сергєєвим, не позбавлена певної свободи у поводженні з текстом оригіналу, а саме – з його стилем: *Легко быть умником, конечно. / Но если ты камням загнешь, / Что, дескать, люди нынче вечны, – / Они поверят в эту ложь* [14, с. 44].

Зниження іронічного ефекту в російському перекладі пов'язане із удаванням перекладача до таких лексико-стилістичних відсебеньок як вульгарно-розмовні “умником”, “загнешь”, та розмов-

не “дескать”. Такі лексичні одиниці, на відміну від наявних у першотворі, несуть експресивно-стилістичну інформацію, що своїм специфічним забарвленням відволікає реципієнта цього поетичного твору від глибокого проникнення в суть майстерно завуальованого автором іронічного підтексту.

Існує й багато інших засобів творення іронії, що лежить в основі підтекстової образності поетичного твору, таких як, наприклад, іронічна інтонація, графічна акцентуація та ін. Їх вивчення та розгляд не входить до завдання цієї статті, але безперечно й неодмінно становлять перспективу цього дослідження. А поки що лишається тільки зазначити, що відтворення поетичного твору в перекладі не може бути адекватним, якщо воно не відбиває такої важливої грані макрообразної структури твору як підтекст, одним із складників якого не рідко виступає іронія.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американская поэзия XIX–XX века в русских переводах / [сост. С.Б. Джимбинов]. – М. : Радуга, 1983. – 672 с.
2. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл / Бондарко А.В. – Л. : Наука, 1978. – 322 с.
3. Брудный А.А. Подтекст и элементы внетекстовых знаковых систем / А.А. Брудный // Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации). – М. : Наука, 1976. – 264 с.
4. Габитова Р.М. Философия немецкого романтизма / Габитова Р.М. – М. : Просвещение, 1978. – 282 с.
5. Кашкин И.А. Для читателя-современника / Кашкин И.А. – М. : Советский писатель, 1977. – 560 с.
6. Кикоть В.М. Квітка у вогні. Поезії, проза, переклади / Кикоть В.М. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 504 с.
7. Колшанский Г.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Колшанский Г.В. – М. : Высшая школа, 1975. – 290 с.
8. Кузнец М.Д. Стилистика английского языка / М.Д. Кузнец, Ю.М. Скребнев. – Л. : Просвещение, 1960. – 350 с.
9. Муренко В.И. Интерпретация подтекста рассказа по квантам и заглавию / В.И. Муренко // Интерпретация художественного текста в языковом вузе : сб. науч. трудов. – Л. : ЛГПИ им. Герцена, 1981. – С. 56–64.
10. Ортега-и-Гасет Хосе. Выбрані твори / Хосе Ортега-и-Гасет. – К. : Основи, 1994. – 420 с.
11. Походня С.І. До проблеми відтворення іронії в перекладі / С.І. Походня // Теорія і практика перекладу. – К. : Вища школа, 1984. – № 11. – С. 88–94.
12. Рубина С.Б. Функции иронии в различных художественных методах / С.Б. Рубина // Содержательность форм в художественной литературе : межвуз. сб. науч. тр. – Куйбышев, 1988. – С. 40–50.
13. Смоленская С.С. К вопросу о типологии подтекстовых значений в английском языке / С.С. Смоленская // Исследования по английской интонации : учен. записки Моск. гос. пед. ин-та им. В.И. Ленина. – М., 1964. – № 282. – С. 81–87.
14. Современная американская поэзия. Антология / [сост. А. Зверев и И. Левидова]. – М. : Прогресс, 1975. – 504 с.
15. Торсуева И.Г. Подтекст и средства его выражения / И.Г. Торсуева // Материалы V Всесоюзного симпозиума по психолингвистике и теории коммуникации. – М., 1975. – Ч. 1. – С. 60–62.
16. Фрост Р. Вірші у перекладі В. Бойченка / Р. Фрост // Всесвіт. – К., 1974. – № 3. – С. 129–137.
17. Фрост Р. Из девяти книг. Стихи / Роберт Фрост. – М. : Иностранная литература, 1963. – 144 с.
18. Шестаков В.П. Эстетические категории / В.П. Шестаков. – М. : Наука, 1983. – 328 с.
19. Galperin I.R. Stylistics / Galperin I.R. – Moscow : Higher School, 1977. – 332 p.
20. The Poetry of Robert Frost. The collected poems, complete and unabridged / Robert Frost / [edited by Edward Connery Lathem]. – New York: Henry Holt and Company, 1979. – 610 p.

УДК 811.111.-26

ПЕРЕКЛАДИ РОМАНУ О. ВАЙЛДА “ПОРТРЕТ ДОРІАНА ГРЕЯ”: ІДЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Н.М. Рудницька, канд. філол. наук (Луганськ)

У статті розглядаються ідеологічні чинники, що впливають на переклад роману О. Вайлда “Портрет Доріана Грея” українською та російською мовами, а також рецепцію цих перекладів. Аналізуються ознаки роману, що призводять до перекозучень у перекладах і сприйнятті останніх через ідеологічні причини. Аналіз проводиться з урахуванням часового та геополітичного факторів.

Ключові слова: адекватний переклад, еротизм, ідеологічний тиск, інтерпретація художнього твору.

Рудницкая Н.Н. Переводы романа О. Уайлда “Портрет Дориана Грея”: идеологический аспект. В статье рассматриваются идеологические факторы, влияющие на перевод романа О. Уайлда “Портрет Дориана Грея” на украинский и русский языки, а также на рецепцию этих переводов. Анализируются черты романа, приводящие к искажениям в переводах и восприятии последних из-за идеологических причин. Анализ проводится с учетом временного и геополитического факторов.

Ключевые слова: адекватный перевод, идеологическое давление, интерпретация художественного произведения, эротизм.

Rudnytska N.M. Translations of the Novel “The Picture of Dorian Gray” by O. Wilde: Ideological Aspect. The article deals with ideological aspects that influence translation of the novel “The Picture of Dorian Gray” by O. Wilde into the Ukrainian and Russian languages as well as the translations’ reception. The novel characteristics, provoking ideologically-caused misinterpretation and inadequate reception of translations are studied. The texts are analyzed taking into consideration chronological and geopolitical factors.

Key-words: adequate translation, eroticism, ideological pressure, literary work interpretation.

Вплив ідеологічних чинників на переклад привертає останнім часом увагу перекладознавців усього світу. Метою цієї розвідки є аналіз впливу ідеологічних факторів на переклад роману Оскара Вайлда “Портрет Доріана Грея” українською та російською мовами. Цей автор, за даними ЮНЕСКО, належить до п’ятдесяти популярних авторів світу, твори яких найчастіше перекладали іноземними мовами. Творчість О.Вайлда вивчало не одне покоління дослідників (зокрема, К. Бексон [8], П. Ребі [10]), а перекладам творів О.Вайлда українською та російською мовами приділяє увагу Г.С. Деркач [2]. І, як зазначає остання авторка, в Україні і Росії, як і на батьківщині Вайлда, “сприйняття творчості письменника проходило періоди піднесення та занепаду. На відміну від англomовного дискурсу, рецепція літературної продукції

О. Вайлда в українському та російському культурному просторі залежала від геополітичної ситуації та впливу панівної ідеології [2, с.14]”. Втім, цікавим видається не лише відстежити, як панівні ідеології царської Росії, Радянського Союзу та сучасних України та Росії впливали на можливість публікації перекладів та їх адекватність, але й виявити, як ідеологічні чинники спричинювали, і сьогодні це спричинюють неадекватне сприйняття адекватно виконаних перекладів окремих творів О.Вайльда. Найяскравіше цю тезу можна проілюструвати на матеріалі оригіналу і перекладів роману “Портрет Доріана Грея”. Таким чином, об’єктом цієї розвідки є ідеологічні чинники, що впливають на виконання та рецепцію перекладів роману О.Вайлда українською та російською мовами, предметом – ознаки тексту, що приверта-

ють увагу ідеологів і певною мірою ускладнюють як завдання перекладача, так і процес сприйняття твору читачами перекладу. Матеріалом для аналізу слугував оригінальний текст роману О. Вайлда “Портрет Доріана Грея” та його переклади: українською мовою Р. Доценка та російською – М. Абкіної.

Історія перекладів творів О. Вайлда (1854 – 1900) російською мовою починається на межі XIX і XX століть; за тих часів сама особистість письменника, його мистецькі погляди і, головне, творчість, були популярними серед освічених росіян, і “на кінець першої декади XX століття ці переклади витримали навіть кілька видань (перші видання фабрики Сабліна, видавництва “Гриф”, “Нева” (під ред. К. Чуковського) [2, с. 9]”.

Після революції 1917 р. інтерес до творчості О. Вайлда спадає: “Мистецтво О. Вайлда не могло претендувати на титул “пролетарського”, і тому впродовж двадцяти років про літературні здобутки письменника майже не згадували” [там само]. Втім, і у повоєнні роки О. Вайльд найчастіше згадується як автор казок і драматург; радянські критики привертати увагу до сатиричного змалювання британського вікторіанського суспільства у Вайльдових п’єсах. Ті риси та факти біографії митця, які зробили його відомим ще до публікації його творів (дендизм, індивідуалізм, гомосексуалізм) замовчувалися, а вся творчість розглядалася через призму його критики та бунту проти цінностей ворожого буржуазного суспільства.

Після розпаду Радянського Союзу зникло поняття заборонених тем, і творчість О. Вайлда більше не розглядається в рамках опозиції “мистецтво буржуазне – мистецтво соціалістичне”, або “індивідуалізм – колективізм”. Втім, проявляється вплив іншої ідеології: преставники гей-культури намагаються популяризувати відповідні факти біографії письменника. Жодною мірою не підтримуючи такого руху, доводиться все ж зазначити, що в будь-якому разі неможливо розглядати творчість письменника відокремлено від його життя. Той факт, що протягом десятиріч в радянському і навіть пострадянському суспільстві це намагали-

ся робити, призвів до спотвореного сприйняття творчості О. Вайлда, особливо його найвідомішого твору – роману “Портрет Доріана Грея”, що ми розглянемо дещо пізніше.

Переклад творів О. Вайлда українською мовою протягом останніх 90 років також значною мірою регламентувався ідеологічними чинниками. Першим твором, опублікованим українською мовою, була драма “Саломея”, яку переклав Ів. Кривецький і надрукував львівський “Літературно-науковий вісник” у 1904 р.; пізніше на Галичині перекладалися й інші твори. Щодо роману “Портрет Доріана Грея”, його переклав В. Підмогільний, який згодом став жертвою сталінських репресій як і О. Влизько, що переклав “Баладу Редінгської в’язниці”. “Відлига” 60-х р.р. призвела до появи нових перекладів, в тому числі перекладу Р. Доценка роману “Портрет Доріана Грея”. За пострадянських часів переклади творів перевидавалися декілька разів різними видавництвами, а зазначений роман у перекладі Р. Доценка – також у серії “Бібліотека шкільної класики” у 2008 р.

“Портрет Доріана Грея” – єдиний роман О. Вайлда – було опубліковано 1890 р. в Лондоні. Критики оцінили його дуже негативно через наявність гомосексуальних алюзій [5]. На ці закиди автор відповів: “Якщо витвір мистецтва сповнений сили, нагальний і завершений, ті, хто мають почуття прекрасного, побачать його красу, а ті, для кого важливіша етика, побачать моральний урок” [11, с. 975] (переклад наш. – *Н.Р.*). Але твір Вайльд переробив, і наступного року опублікував, вилучивши фрагменти відверто гомосексуального характеру і додавши шість розділів та передмову з афоризмів [9, с. 562]. Саме таким (у більш пристойному вигляді, але змальовуючи між інших гомосексуальні стосунки) роман увійшов до скарбниці світової літератури.

Цікаво, що навіть за радянських часів публікувалися повні і цілком адекватні переклади роману як українською, так і російською мовою; з тексту не вилучено жодного фрагменту. У першому розділі Безіл Голворд описує своє знайомство з Доріаном Греем, і стає зрозуміло, що йдеть-

ся не просто про дружні стосунки:

“When our eyes met, I felt I was growing pale. A curious sensation of terror came over me. I knew that I had come face to face with someone whose mere personality was so fascinating that, if I allowed it to do so, it would absorb my whole nature, my whole soul, my very art itself. I did not want any external influence in my life. You know yourself, Harry, how independent I am by nature. I have always been my own master; had at least always been so, till I met Dorian Gray. Then – but I don’t know how to explain it to you. Something seemed to tell me that I was on the verge of a terrible crisis in my life. I had a strange feeling that Fate had in store for me exquisite joys and exquisite sorrows” [5, с.85].

Напруженість оригіналу дуже добре відтворено в перекладі Р. Доценка українською мовою:

“Коли наші очі зустрілись, я відчув, що блідну. На мить мене поймав інстинктивний страх. Я збагнув — переді мною така чарівна врода, що може поглинути всю мою душу, все моє єство, ба навіть усе моє мистецтво, коли я тільки піддамся її чарам. Я не потребував жодних сторонніх впливів у своєму житті. Ти добре знаєш, Гаррі, яка незалежна вдача в мене. Я завжди був сам собі пан, принаймні аж доки зустрівся з Доріаном Греєм... Але не знаю, як і пояснити це... Немов чийсь голос казав мені, що життя моє може круто змінитися. Я невірно передчував, ніби Доля готує для мене витончені радощі і такі ж витончені страждання” [1, с. 27].

У перекладі російською М. Абкіна дещо змінює синтаксичну структуру перших речень, і це впливає на загальне враження від фрагменту, адже він дещо втрачає енергійність; персонаж здається не настільки схвилюваним, і більш задумливим:

“Глаза наши встретились, и я почувствовал, что бледнею. Меня охватил какой-то инстинктивный страх, и я понял: передо мной человек настолько обаятельный, что, если я поддамся его обаянию, он поглотит меня

всего, мою душу и даже мое искусство. А я не хотел никаких посторонних влияний в моей жизни. Ты знаешь, Генри, какой у меня независимый характер. Я всегда был сам себе хозяин... во всяком случае, до встречи с Дорианом Греем. Ну а тут... не знаю, как и объяснить тебе... Внутренний голос говорил мне, что я накануне страшного перелома в жизни. Я смутно предчувствовал, что судьба готовит мне необычайные радости и столь же изощренные мучения” [4, с. 35].

Переклади, схожі на перший погляд, суттєво відрізняються; особливо привертає увагу переклад другого і третього речень. Р. Доценка використовує таку синтаксичну структуру, що краще передає емоційний стан мовця. Щодо перекладу російською мовою, М. Абкіна застосовує паралельні конструкції “и я почувствовал”, “и я понял”, які роблять розповідь менш емоційною. Крім того, вираз “человек настолько обаятельный, что... он поглотит меня всего” не відповідає нормам російської мови. Ще важливіше, що він перекручує оригінальний образ: у Вайльда Доріан – юнак, наділений надзвичайною вродою, але слабкий. Піддаючись впливу лорда Генрі Воттона, він один за одним робить такі вчинки, які приносять миттєве задоволення, а потому тяжкі страждання. Фразу оригіналу “someone whose mere personality was so fascinating” перекладачка витлумачила як “хтось, сама особистість якого настільки приваблива”. Але слово “mere” має інше, вже застаріле значення – “досконалий, довершений”, і більш ймовірно, що Вайльд саме це мав на увазі – досконала (зовнішня) людина. Таким чином, в перекладі російською акцент зміщено: художник боїться впливу “обаятельного человека”, а не чоловіка надзвичайної краси, і тому зникає неоднозначність вислову. Втім, тлумачення російськомовного перекладу більше відповідало ідеологічним настановам радянського суспільства.

Насправді оригінал містить багато повних еротизму фрагментів, що описують особливі взаємини між чоловіками, прим.:

“Lord Henry went out to the garden, and found Dorian Gray burying his face in the great cool lilac-blossoms, feverishly drinking in their perfume as if it had been wine. He came close to him, and put his hand upon his shoulder. “You are quite right to do that,” he murmured. “Nothing can cure the soul but the senses, just as nothing can cure the senses but the soul.” The lad started and drew back. He was bare-headed, and the leaves had tossed his rebellious curls and tangled all their gilded threads. There was a look of fear in his eyes, such as people have when they are suddenly awakened. His finely-chiseled nostrils quivered, and some hidden nerve shook the scarlet of his lips and left them trembling... He could not help liking the tall, graceful young man who was standing by him. His romantic olive-coloured face and worn expression interested him. There was something in his low, languid voice that was absolutely fascinating. His cool, white, flower-like hands, even, had a curious charm” [5, с.102].

В перекладі українською мовою Р. Доценко зберігає еротизм, закладений в оригіналі:

“У садку, зануривши лице в прохолодне трено бузкового цвіту, Доріан Грей спрагло, наче вино, пив його аромат. Лорд Генрі підійшов до нього впритул і поклав руку йому на плече.

– Оце ви маєте слушність, – упівголоса сказав він. – Бо ніщо не лікує так душі, як відчуття, і ніщо не лікує так відчуттів, як душа.

Юнак здригнувся і відступив. Він стояв простоволосий, листя розкуйовдило його непокірні кучері й сплутало їх золотисті пасма. Очі були перелякані – як у людини, зненацька розбудженої. Гарно виточені ніздрі тремтіли, якийсь прихований неспокій пробивався в трепеті ясних його уст... Він не міг не вподобати цього високого стрункого молодика, що стояв поруч. Це романтичне смагляве обличчя і стомлений вигляд збуджували цікавість. Було щось несказанно-принадне в його низькому м'якому голосі. Навіть

ці руки – холодні, білі, подібні до квітки, – мали своєрідні чари” [1, с.32].

М.Абкіна максимально точно відтворює оригінал:

“Выйдя в сад, лорд Генри нашел Дориана у куста сирени: зарывшись лицом в прохладную массу цветов, он упивался их ароматом, как жаждущий – вином. Лорд Генри подошел к нему вплотную и дотронулся до его плеча.

– Вот это правильно, – сказал он тихо. – Душу лучше всего лечит ощущениями, а от ощущений лечит только душа.

Юноша вздрогнул и отступил. Он был без шляпы, и ветки растрепали его непокорные кудри, спутав золотистые пряди. Глаза у него были испуганные, как у внезапно разбуженного человека. Тонко очерченные ноздри нервно вздрагивали, алые губы трепетали от какого-то тайного волнения... Ему безотчетно нравился высокий и красивый человек, стоявший рядом с ним. Смуглое романтическое лицо лорда Генри, его усталое выражение вызывало интерес, и что-то завораживающее было в низком и протяжном голосе. Даже руки его, прохладные, белые и нежные, как цветы, таили в себе странное очарование” [4, с.43].

Порівняння паралельних текстів показує, втім, що переклад українською мовою краще передає напруженість оригіналу. В перекладі російською мовою додано окремі елементи, завдяки яким фрагмент звучить романтичніше, ніж в оригіналі: *“as if it had been wine” – “как жаждущий – вином”, “flower-like” – “нежные, как цветы”, “had” – “таили”*. В результаті текст більш відповідає стилю сентиментального роману доби романтизму.

Оригінал містить доволі багато фрагментів, що описують красу Доріана (на відміну від коротких та холодних описів жінок) дуже чутливо, смакуючи кожну деталь, прим.:

“And how charming he had been... with startled eyes and lips parted in frightened pleasure, ... the

red candle-shades staining to a richer rose the wakening wonder of his face" [5, с.120].

Як правило, в перекладах ці описи відтворені повноцінно:

"А який прегарний був Доріан... очі йому на- лали, уста були напіврозтулені в жахній на- солоді, а тіні червоних абажурів ще більш підсилювали рум'янець того дива, що розк- вітало на його обличчі" [1, с.43].

"Как обворожителен был Дориан... В его ошеломленном взоре и приоткрытых губах читались тревога и робкая радость, а в тени красных абажуров лицо казалось еще розо- вее и еще ярче выступала его дивная рас- цветающая красота" [4, с.56]

В цілому, порівняльний аналіз оригінального тек- сту і перекладів українською мовою Р. Доценка і російською мовою М. Абкіної показує, що пере- клад українською мовою набагато точніше відтво- рює образність оригіналу. Цілком ймовірно, що в перекладі М. Абкіної не відтворено повною мірою еротизму оригіналу саме через вплив ідеологічних чинників: уперше цей переклад було опубліковано 1960 р., тож перекладався він у період, коли ідео- логічний тиск дещо ослаб, але залишався сильним. З іншого боку, переклад українською вперше було опубліковано 1968 р., коли зміни в суспільно-полі- тичному житті радянської України були аж ніяк не в бік лібералізації. Об'єктивні умови виконання перекладів, якщо мати на увазі вплив державної ідеології, були приблизно однаковими, тому можна говорити про суб'єктивні причини відмінностей перекладів з точки зору передачі "небажаних" рис оригіналу – а саме, позиції самих перекладачів. Цікаво, що переклад М. Абкіної витримав пізніше 49 перевидань, причому останнього разу він був опублікований у 2012 р. [7]. Наявність ідеологічно- го тиску в СРСР загальновідома; він не міг не впли- вати на переклад художньої літератури. Сьогодні перекладачі як Росії, так і України вільно працю- ють, і тому видається дивним, що десятки разів перевидається переклад, який не є максимально точним відтворенням оригіналу саме через причи- ни ідеологічного характеру. Перевидавався

не лише текст перекладу М. Абкіної, але й передне слово, де роман коментується в найкращих тради- ціях радянської епохи, наприклад: *"Пуританська преса зустріла роман суворо, вважаючи його "аморальним"... Сперечалися з Вайльдом не лише святенники і невігласи. У повісті критично відмічали естетське милування "дрібничка- ми", виражене до того ж прямолінійно..."* [7, с. 254] (переклад і виділення наші. – Н.Р.).

Інше питання, яке постає при порівнянні оригі- нального тексту "Портрету Доріана Ґрея" з пере- кладом Р. Доценка: чому цілком адекватний пере- клад сприймається читачем неадекватно? Маєть- ся на увазі, що повноцінний переклад твору з еле- ментами гомосексуальної еротики публікується в Україні з приміткою *"для старшого шкільного віку"* [1] і навіть входить до шкільної програми із зарубіжної літератури для 10 класу [3]. Це мож- на пояснити лише тим, що освітяни послугову- ються старими програмами, не намагаючись по- справжньому вивчити ті твори, що рекомендують школярам. Загальновідомо, що для адекватного сприйняття й інтерпретації будь-якого твору необ- хідним є врахування широкого контексту всієї твор- чості письменника та фактів його біографії. "Ідео- логічно коректні", але неправдиві коментарі ра- дянських видань ведуть читача хибним шляхом.

Таким чином, вивчення історії перекладу рома- ну "Портрет Доріана Ґрея" дозволяє дослідити вплив ідеологічних факторів на адекватність пере- кладів та особливості їх сприйняття читачами. Повний переклад роману, опублікованого в останній редакції у 1891 р., українською мовою було опуб- ліковано лише через 77 років. Р. Доценко переклав його живою, яскравою мовою, відтворивши всі особливості оригіналу, включаючи ті, що засуджу- вала офіційна критика з ідеологічних причин: есте- тизм як верховенство краси над мораллю, на- явність гомосексуальних алюзій, тощо.

Переклад російською мовою М. Абкіної, який набув загального визнання, вперше було опубліко- вано у 1960 р. З того часу він перевидавався 49 разів, не зважаючи на певні стилістичні відхи- лення від оригіналу, пов'язані із заміною еротизму

сентиментальністю.

Попри розбіжності між перекладами роману українською і російською мовами, у пострадянські часи їх сприйняття не змінилося разом із зміною панівної ідеології. Про те, що і сьогодні твір сприймається крізь призму критичних статей часів Радянського Союзу, свідчить включення роману до шкільних програм з зарубіжної літератури.

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що ідеологічні чинники впливають на виконання нових перекладів і сприйняття вже існуючих навіть після того, як відповідна ідеологія втратила позиції панівної. Перспективним видається дослідження цієї тенденції на матеріалі інших творів з метою перевірки її універсальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайльд О. Портрет Доріана Грея : [роман : для ст. шк. віку] / О. Вайльд ; [пер. з англ. та прим. Р. Доценка] – К. : Школа, 2003. – 253 с. 2. Деркач Г.С. Творчість Оскара Вайльда в літературно-критичних (англійському, українському та російському) дискурсах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.05 “Порівняльне літературознавство” / Г.С. Деркач. – Тернопіль, 2011. – 20 с. 3. Програми для класів філологічного профілю (А) загальноосвітніх навчальних закладів. 8–11 класи

(2003 р.) [Електронний ресурс] / [Д.С. Наливайко, Ю.І. Ковбасенко, Н.О. Висоцька, В.І. Фесенко, Н.М. Нагорна, Г.М. Гребницький, Т.Б. Недайнова, Н.О. Півнюк, К.Н. Баліна, Г.В. Битківська, Л.В. Ковбасенко]. – Режим доступу : http://ae-lib.org.ua/texts/_school_program_2003_a__ua.htm. 4. Уайльд О. Избранные произведения в двух томах. Т.1 / О. Уайльд ; [пер. с англ. ; ред. К. Чуковский]. – М. : Гос. изд-во худ. лит-ры, 1960. – 400 с. 5. Уайльд О. Избранные произведения в двух томах : [на англ. яз]. Т.1 / О. Уайльд. – М. : Прогресс, 1979. – 392 с. 6. Уайльд О. Портрет Доріана Грея. Сповідь ув'язниці : [пер. з англ.] / О. Уайльд. – К. : Книговид. центр “Посередник”, 1993. – 266 с. – (Рос. мовою). 7. Уайльд О. Портрет Доріана Грея : [роман] / О. Уайльд ; [пер. М. Абкиной]. – М. : Астрель, Полиграфиздат, 2012. – 320 с. 8. Beckson K. The Oscar Wilde Encyclopedia / K.E. Beckson ; [with a foreword by Merlin Holland]. – New York, 1998. – 526 p. 9. Ross A. Deceptive Picture: How Oscar Wilde painted over “Dorian Gray” [Електронний ресурс] / A. Ross // The New Yorker. – 8 August 2011. – Режим доступу : http://www.newyorker.com/arts/critics/atlarge/2011/08/08/110808crat_atlarge_ross. 10. The Cambridge Companion to Oscar Wilde / [Ed. by P. Raby] – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1997. – 978 p. 11. Wilde O. The Complete Letters of Oscar Wilde / O. Wilde ; [ed. by Merlin Holland, Rupert Hart-Davis]. – NY : Henry Holt & Co, 2000. – 1270 p.

УДК 811.111'25:378.091.3

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА КОМПЕТЕНЦІЯ ТА ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНИХ ТЕКСТІВ

Ю.В. Купрієнко (Харків)

Проаналізовано підходи до змісту та компонентного складу перекладацької компетенції загалом та фахової компетентності майбутніх перекладачів професійно орієнтованих текстів, зокрема. Розглянуто співвідношення понять “компетенція” та “компетентність”, а також модель оволодіння перекладацькою компетенцією. Накреслено перспективи подальшого дослідження.

Ключові слова: компетентність, компетенція, компонентний склад перекладацької компетенції, модель оволодіння перекладацькою компетенцією, перекладацька компетенція, фахова компетентність майбутніх перекладачів професійно орієнтованих текстів.

Купрієнко Ю.В. Переводческая компетенция и профессиональная компетентность будущих переводчиков профессиональных текстов. Проанализированы подходы к содержанию и компонентному составу переводческой компетенции в целом и профессиональной компетентности будущих переводчиков профессионально ориентированных текстов, в частности. Рассмотрено соотношение понятий “компетенция” и “компетентность”, а также модель овладения переводческой компетенцией. Намечены перспективы дальнейшего исследования.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, компонентный состав переводческой компетенции, модель овладения переводческой компетенцией, переводческая компетенция, профессиональная компетентность будущих переводчиков профессионально ориентированных текстов.

Kupriyenko Y.V. Translation Competence vs Translator’s Professional Competence. The paper deals with current approaches to the meaning and composition of translation competence in general and translator’s professional competence in the field of special purposes texts in particular. The author views the correlation between the notions of ‘translation competence’ and ‘translator’s competence’, as well as the models of their acquisition. The prospects for the further research are suggested.

Key words: competence, competency, model of translation competence acquisition, translation competence composition, translation competence, translator’s competence.

Дослідження поняття “перекладацької компетенції” та визначення її компонентного складу є актуальним, зважаючи на її ключову роль у забезпеченні якісного перекладу. Повноцінна перекладацька компетенція забезпечує ефективність процесу перекладу в відповідних його формах, тоді як недостатня сформованість окремих її компонентів спричинює проблеми у здійсненні згаданого процесу. Незважаючи на згадану важливість “перекладацької компетенції” для навчання майбутніх перекладачів, на сьогодні існують суперечливі погляди не тільки щодо її компонентного складу,

але й щодо самого змісту цього поняття. Таким чином, уточнення згаданих параметрів є важливим для методики навчання перекладу і потребує подальших досліджень.

Метою статті є аналіз деяких підходів до вирішення згаданої проблеми для визначення ступеня їх обґрунтованості й доцільності врахування у подальшій розбудові методики навчання перекладу професійно орієнтованих текстів. Відповідно, об’єктом дослідження виступає зміст навчання перекладу професійно орієнтованих текстів, а предметом – зміст та компонентний склад перекла-

дацької компетенції загалом та фахової компетентності майбутніх перекладачів професійно орієнтованих текстів, зокрема.

Компетенція загалом визначається як “добра обізнаність із чим-небудь” або як “коло повноважень організації, установи чи особи” [1, с. 560]. Для даного дослідження підходить тільки перше визначення, однак його зміст доцільно розширити, тому що у нашому випадку мова йде не тільки (а можливо, й не стільки) про знання, скільки про навички та уміння. Визначення змісту терміна “компетентність”, що тлумачиться як властивість за значенням слова “компетентний” (поінформований, обізнаний та авторитетний) [1, с. 560], також потребує модифікації, оскільки у такій інтерпретації воно знову обмежується лише знаннями, безвідносно до здатності виконувати відповідну фахову діяльність.

Термін “компетенція”, введений Н. Хомським до мовознавства для позначення здатності до здійснення мовленнєвої діяльності, був запозичений методикою навчання іноземних мов у 1990-х роках й особливо часто вживається у документах Ради Європи (див. [3]) для характеристики рівнів володіння іноземною мовою, складових мовленнєвої діяльності тощо. У згаданих документах термін “компетентність” не вживається. Приблизно у цей же час термін “перекладацька компетенція” почав вживатися і в дослідженнях у галузі методики навчання перекладу та перекладознавства. Як і в методиці навчання іноземних мов, в україномовних (або російськомовних) працях з методики навчання перекладу термін “компетентність” до останнього часу не вживався.

У деяких працях з теорії та методики навчання терміни “компетенція” та “компетентність” тлумачаться як синоніми і вважаються результатом навчання. У таких випадках компетенцію розглядають як “професійно-комунікативну компетентність” або як характеристику особистості, реалізацію професійних функцій, чи як сукупність комунікативних, конструктивних та організаторських умінь (див. огляд у [6]). Інколи [14] компетентність, що розглядається як результат виконання завдання інди-

відуумом або групою, визначається як здатність виконати певне завдання за допомогою відповідних засобів. У цьому визначенні зміст поняття “компетентність” більше схожий на зміст поняття “компетенція”, оскільки, як складається враження, стосується лише окремих аспектів певної діяльності, а не діяльності загалом.

Однак в інших роботах [4] “компетенція” розглядається як складова поняття “компетентність”, а остання визначається як: 1) соціально визнаний рівень знань, вмінь і навичок, досвід та цінності, необхідні для здійснення певної професійної діяльності; 2) особистісні якості та потенційна здатність особи діяти у незнайомій ситуації; 3) можливість встановлення зв’язку між знанням та операційними аспектами діяльності у ситуації вирішення проблеми. Таким чином, “компетентність” тлумачиться як набута характеристика особистості, зокрема, як здатність останньої приймати самостійні рішення та діяти, спираючись на набуті знання і досвід. Іншими словами, компетентність розглядається як результат активного прояву різноманітних компетенцій [4, с. 38].

В руслі згаданої моделі ієрархії понять “компетенція” і “компетентність” лежать і погляди інших дослідників (див. огляд у [6]), що розглядають фахову компетентність як сукупність ключових, базових і спеціальних компетенцій. Ключові компетенції тлумачаться як загальні компетенції людини, що є необхідними для соціально-продуктивної діяльності будь-якого сучасного фахівця, а базовими є компетенції у певній професійній діяльності. Спеціальні компетенції забезпечують виконання конкретної дії, вирішення певної проблеми або професійного завдання, а їх сукупність – функціонування фахової компетентності.

В останні десятиріччя термін “компетентність” все частіше зустрічається в літературі у таких словосполученнях, як “загальноосвітня компетентність”, “професійна компетентність” тощо. При цьому якщо “компетентність” розглядається як здатність до виконання певної фахової діяльності (у тому числі, перекладацької), то *компетенція* – це змістовий компонент такої здатності у вигляді

знань, навичок, умінь, що засвоювалися у процесі навчання або у процесі практичної діяльності.

Відповідно у подальшому викладі термін “компетентність” вживається на позначення здатності до виконання певної фахової діяльності (наприклад, перекладацької), а “компетенція” – на позначення компонента згаданої здатності.

Погляди на зміст поняття “компетенція” або “компетентність” (*competence*) стосовно перекладацької фахової діяльності варіюються в широких межах. Деякі автори [15] чітко розмежовують перекладацьку та білінгвальну компетенції, вважаючи, що перша не є автоматичним наслідком другої. Перекладацька компетенція в межах даної концепції розглядається як здатність “переносити” (*transfer*) тексти з однієї мови в іншу, а така здатність, у свою чергу, ґрунтується, поміж іншого, на знаннях структури, яка зазвичай не входить до білінгвальної компетентності. Таким чином, перекладацька компетенція, в межах даної концепції, включає не лише природно набуті мовленнєві навички, але й теоретичні знання та уміння, засвоєні внаслідок спеціального навчання.

Вперше термін “компетенція” (*competence*) стосовно перекладу запропонував Гідеон Турі [15], ввівши поняття “компетенція переносу” (*transfer competence*), яке пізніше трансформувалось у “перекладацьку компетенцію” (*translation competence*). Інші дослідники [13] вважають, що перекладацька компетенція включає в себе лише здібності до перекладу, зосереджуючись при цьому на процесі перекладу.

Згодом поняття перекладацької компетентності почало тлумачитися як знання, необхідні для здійснення якісного перекладу [8], що було кроком уперед, порівняно із панівними до того поглядами, коли перекладачі розглядалися як обдаровані особи, наділені чудесною здатністю, завдяки якій вони легко перекладають будь-який вихідний текст мовою перекладу [15]. В цей період перекладацька компетенція чітко відокремлюється від чотирьох традиційних одномовних умінь: аудіювання, говоріння, читання і письма, стаючи чимось подібним до “надкомпетентності”.

Деякі дослідники кінця 20-го століття вважали, що в процесі розвитку професійної перекладацької компетентності формується своєрідна мовна особистість, яка має низку відмінностей від “пересічної”, неперекладацької особистості. Ці відмінності виявляються в усіх головних аспектах міжкультурної комунікації: мовному, текстотвірному, комунікативному, особистісному і професійно-технічному. На думку інших авторів, що розглядають дану проблему з точки зору сучасних когнітивних моделей [15], перекладацька компетентність є відкритою категорією, що містить у собі низку взаємозалежних субкомпонентів, врахування яких може спричинити зміни у процесі навчання перекладу.

Нині більшість дослідників (див. огляд в [11]) інтерпретують перекладацьку компетенцію як систему знань і умінь, необхідних для здійснення перекладу. Згадана система виходить за межі умінь, що асоціюються з двомовністю та комунікацією іноземною мовою, а переклад тлумачиться як унікальний метод застосування мови. Навіть поверхневі спостереження за процесом перекладу свідчать, що для досягнення поставленої мети перекладачі мобілізують надзвичайно різноманітні міждисциплінарні знання, навички та уміння: знання мов, теми, дослідницькі навички та уміння, як наприклад, творчий потенціал і стратегії розв’язання проблеми тощо.

Фахова компетентність перекладача професійно орієнтованих текстів студентів немовних спеціальностей, яка є частковим проявом загальної фахової компетентності перекладача, має свої особливості. За даними наявних досліджень [2], професійна компетентність згаданого перекладача включає декларативні (теоретичні) та процедурні (щодо послідовності дій перекладача і узагальнених способів їх рішень) знання, а також відповідні навички та уміння. Прагматичною метою навчання професійно зорієнтованого перекладу, на думку автора даної моделі, є формування навичок та умінь письмового перекладу, усного перекладу з аркуша та усного послідовного перекладу. Зважаючи на низку несприятливих чинників (недостатньо високий (порівняно з майбутніми філологами) рівень

володіння іноземною мовою студентів немовних спеціальностей, обмежений час навчання тощо), логічно пропонується обмежити мету навчання усного перекладу лише його основами, які проте дозволили б швидко розвинути відповідні уміння у разі виникнення потреб, пов'язаних з характером майбутньої професійної діяльності. Для полегшення процесу навчання усного перекладу вважається [2] доцільним, використовувати матеріалом навчання не лише вузькоспеціальні, але й загальнонаукові та громадсько-політичні тексти.

В межах моделі, що розглядається [2], когнітивний аспект розвитку фахової компетентності перекладача у студентів немовних спеціальностей, на відміну від майбутніх філологів, ґрунтується на розвинених при засвоєнні головної спеціальності професійних здібностях та відповідних (інтеграційних) знаннях і вміннях. Володіння предметними знаннями (включаючи термінологію) сприяє точнішому (порівняно з майбутніми філологами) розумінню студентами тексту оригіналу і (принаймні теоретично) забезпечує адекватніший вибір еквівалентів на лексичному рівні

Нарешті педагогічний аспект формування фахової компетентності перекладача у студентів немовних спеціальностей, на думку згаданих дослідників [2], полягає у засвоєнні ними не тільки знань, навичок та умінь, безпосередньо пов'язаних з процесом перекладу, але й здатності забезпечувати міжкультурну комунікацію, а також самим спілкуватися у професійному середовищі (з іншими перекладачами).

Важливим питанням для визначення змісту поняття перекладацької компетенції та фахової компетентності перекладача (зокрема, й професійно орієнтованих текстів) є її компонентний склад, стосовно якого спостерігаються певні розбіжності. В межах однієї моделі [11] пропонується п'ять складових перекладацької компетенції (мовна, текстова, тематична, культурна та переносу (*transfer*)), взаємодія яких і визначає відмінність перекладу від інших сфер комунікації. З точки зору дослідника, склад перекладацької компетентності знаходиться під впливом контекстуальних чинників, до яких

він відносить складність, різноманітність і приблизну природу знань перекладача. Згадана приблизність вимагає від останнього постійного розширення діапазону власних знань та здатності до адаптації у нових мінливих ситуаціях перекладу, тобто удосконалення власної фахової компетенції.

Інші автори [9], хоча й визнають необхідність теоретичних знань і практичних навичок та умінь, розглядають перекладацьку компетентність як макрокомпетентність, що включає різноманітні уміння, знання, вважаючи однак природжені навички перекладу головним її складовими. В решті праць поняття “компетентності перекладу” тлумачилось як двомовність, що є відкритою для лінгвістичного аналізу, як поняття, що зазнало історичних і соціальних змін, як багатокомпонентне утворення, що включає лінгвістичні, культурні, технологічні й професійні навички, або як “надкомпетентність”. Загальною тенденцією можна вважати намагання дослідників розширювати багатокомпонентну модель для того, щоб вводити усе нові нові навички та уміння до змісту навчання майбутніх перекладачів.

Спостерігаються спроби звести перекладацьку компетентність до певного діапазону знань, наприклад [11], знання мови перекладу; знання, зорієнтоване на текст; знання вихідної мови; предметне знання; порівняльне знання. Як впливає із цього переліку, до змісту деяких знань (наприклад, знання обох мов), вірогідно, входять також навички та уміння. Крім того, у цьому переліку відсутні знання з теорії та практики перекладу, що дозволяє припустити, що автор зводить уміння перекладу до білінгвальної функції (володіння двома мовами). Інші дослідники [7] пропонують включити до складу перекладацької компетенції лише два компоненти: диспозиція і майстерність. Перекладацька диспозиція розглядається як здатність (незалежно від майстерності) створювати різноманітні тексти перекладу, в той час як майстерність ґрунтується на певних якісних характеристиках процесу перекладу. Видається, що згадані характеристики (диспозиція та майстерність) швидше відносяться до різних етапів розвитку перекладацької компе-

тенції, ніж до компонентного складу останньої.

Останнім часом спостерігаються намагання зменшити кількість компонентів як перекладацької компетенції, так і фахової компетентності перекладача. Зокрема, в межах спеціального дослідження група РАСТЕ [12] запропонувала власну модель перекладацької компетентності, до складу якої входять білінгвальна (знання двох мов та здатність застосовувати їх у комунікації), екстралінгвістична (фонові знання) та інструментальна (здатність використовувати ресурси, необхідні для роботи перекладача) субкомпетенції; знання, що стосуються перекладу; а також психофізіологічний компонент (пам'ять, увага тощо). Крім того, автори згаданої моделі вводять поняття стратегічної компетенції як здатності об'єднувати усі згадані субкомпетенції в процесі перекладу.

Доцільно звернути особливу увагу на включення в останні моделі професійної компетенції перекладача особистісних характеристик останнього, без яких складно успішно виконувати професійні функції. Переклад є складним видом розумової діяльності, здійснення якої потребує особливої психічної організації, значної її пластичності і гнучкості, здатності швидко перемикає увагу, переходити від однієї мови, культури та комунікативної ситуації до іншої. Від перекладача вимагається вміння зосереджуватися, використовувати ресурси своєї пам'яті, увесь свій інтелектуальний та емоційний потенціал.

Повертаючись до інших компонентів фахової компетентності, зокрема, екстралінгвістичного та інструментального, варто зауважити (докладніше див. [5]), що перекладачеві доводиться мати справу з найрізноманітнішою тематикою, перекладати тексти з різних галузей знання, нерідко дуже спеціального характеру. Перекладач має бути людиною високої культури й енциклопедичних знань, постійно збагачувати власні знання, знаходити і сприймати нову інформацію, продуктивно користуватися різними словниками та іншими довідковими джерелами.

Важливим питанням при розгляді змісту поняття перекладацької компетентності є модель оволо-

діння останньою. За даними досліджень [12], це – динамічний процес опанування нового знання на основі старого, розвитку перекладача від початкового знання, що передує перекладу до більш глибокого знання перекладацької компетенції. За змістом цей процес відзначається динамічністю, циклічністю та постійною реструктуризацією наявних знань, навичок та умінь. Початкова стадія згаданого розвитку характеризується неповним складом практично усіх субкомпетенцій фахової компетенції перекладача. Однак, змістом переходу від початкової до вищих стадій розвитку згаданої компетенції є не лише засвоєння відсутніх компонентів відповідних субкомпетенцій, але й постійна реструктуризація останніх для забезпечення потреб професійної компетенції перекладача на кожній із згаданих стадій.

Спираючись на викладене вище, можна зробити висновок, що в контексті методики навчання перекладу як спеціальності компетентність доцільно розглядати як здатність до виконання певної фахової діяльності (у нашому випадку, перекладацької), а компетенцію – як змістовий компонент такої здатності у вигляді знань, навичок, умінь, що засвоюються у процесі навчання або практичної діяльності. Формування фахової компетентності перекладача професійно орієнтованих текстів полягає у засвоєнні ними відповідних компетенцій – білінгвальної, екстралінгвістичної, інструментальної, знань стосовно перекладу та здатності об'єднувати усі із згаданих компетенцій у процесі перекладу. Крім того, формування фахової компетентності перекладача професійно орієнтованих текстів вимагає засвоєння не тільки знань, навичок та умінь, безпосередньо пов'язаних із процесом перекладу, але й здатності забезпечувати міжкультурну комунікацію, а також самим спілкуватися у професійному середовищі (з іншими перекладачами). Методика формування повного обсягу згаданих компетенцій у процесі навчання перекладу професійно орієнтованих текстів потребує спеціального вивчення, в чому і вбачаємо перспективу нашого дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел]. – К. : Ірпінь, 2005. – 1728 с.
2. Гавриленко Н.Н. Обучение переводу в сфере профессиональной коммуникации / Н.Н. Гавриленко. – М. : РУДН, 2008. – 175 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання : пер. з англ. [наук. ред. С.Ю. Ніколаєва]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
5. Комиссаров В.Н. Теоретические основы методики обучения переводу / В.Н. Комиссаров. – М. : РЕНА, 1997. – 412 с.
6. Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 “Професійна освіта” / З.Ф. Підручна. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
7. Gopferich S. Towards a Model of Translation Competence and its Acquisition / S. Gopferich // The Longitudinal Study *TransComp* / [Gopferich, Jakobsen & Mees (eds.)]. – 2009. – P. 11–37.
8. Hatim B. Translation : An Advanced Resource Book / B. Hatim, J. Munday. – New York : Routledge, 2004. – 374 p.
9. Kelly D. Un modelo de competencia traductora: bases para el diseco curricular / D. Kelly // Puentes, Hacia nuevas investigaciones en la mediación intercultural. – 2002. – № 1. – P. 9–20.
10. Massey Y.G. Some aspects of computer-based translator training / Y.G. Massey // Les outils informatiques au service de la traduction: théorie et pratique. – Berne : ASTTI, 1998. – P. 137–146.
11. Neubert A. Competence in Language, in Languages, and in Translation / A. Neubert, C. Schäffner, B. Adab // Developing Translation Competence. – Amsterdam : John Benjamins, 2000. – P. 3–18.
12. PACTE. Building a Translation Competence Model / PACTE // Triangulating Translation: Perspectives in Process Oriented Research [Alves F. (ed.)]. – Amsterdam : John Benjamins, 2003. – P. 43–66.
13. Pym A. Redefining Translation Competence in an Electronic Age. In Defence of a Minimalist Approach / A. Pym // Meta : Translators' Journal. – 2003. – Vol. 48, № 4. – P. 481–497.
14. Rothe-Neves R. Translation quality assessment for research purposes : an empirical approach / R. Rothe-Neves // Cadernos de Tradução. – 2002. – Vol. 10, № 2. – P. 113–131.
15. Toury G. The Notion of ‘Native Translator’ and Translation Teaching / G. Toury // Translation Theory and its Implementation in the Teaching of Translating and Interpreting / [Wolfram Wilss and Gisela Thome (eds.)]. – Tübingen : Gunter Narr. – 1984. – P. 186–195.

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі романо-германської філології та методики викладання іноземних мов. Зміст статей повинен відповідати вимогам ВАК України (див. Бюлетені ВАК, 2003, № 1; 2008, № 2).

Мова публікацій: українська, російська, англійська, німецька, французька.

Обсяг публікацій у межах: 7–9 стор.

Правила оформлення рукописів

- стаття подається у редакції Word для Windows версія 6.0, 7.0 без автоматичних переносів слів разом з двома примірниками тексту;

- індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

- відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь після коми (канд. філол. наук) та поряд у дужках – назва міста;

- анотації (близько 500 знаків з пробілом, ключові слова розмістити за абеткою) на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації подати ініціали, прізвище автора та назву статті на відповідній мові;

- основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman або Times ET, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 5 знаків. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

- при використанні спеціальних шрифтів або символів їх додають відокремленими файлами. При наявності ілюстрацій їх теж подають відокремленими файлами;

- статтю необхідно узгодити з вимогами ВАК, тобто на початку вказати об'єкт, предмет, мету, матеріал та актуальність дослідження, наприкінці намітити перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0);

- ілюстративний матеріал подається курсивом. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки.

- посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки;

- завершує публікацію Література (друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля). Нижче впідбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із дотриманням стандартів ВАК України 2008, наприклад:

1. Адмони В.Г. Исторический синтаксис немецкого языка / В.Г. Адмони. – М. : Высш. шк., 1963. – 335 с.

2. Богданов В.В. Коммуниканты / В.В. Богданов, В.И. Иванов // Вестник Харьк. нац. ун-та имени В.Н. Каразина. – 1989. – № 339. – С. 12–18. (див. правила оформлення списку літератури у Бюлетені ВАК № 3, 2008 р.)

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передують назва джерела ілюстративного матеріалу;

- підрядкові виноски не допускаються.

В окремому файлі та на окремому аркуші подаються відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, телефон, домашня та електронна адреси, контактні телефони.

Аспіранти та викладачі додають до рукопису витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку та рекомендацію наукового керівника на подану статтю.

Подані матеріали не рецензуються і не повертаються.

Редакційна колегія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 1023

Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов»

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською,
німецькою та французькою мовами

Відповідальний за випуск
Технічний редактор

Л.Р. Безугла
Л.П. Зябченко

Підписано до друку 26.11.2012. Формат 60x84/8. Папір офсетний.
Друк ризографічний. Обл.-вид.арк. 20,75. Ум. друк. арк. 17,85.
Тираж 100 пр. Зам. 1512/2012. Ціна договірна.

61022, м. Харків, пл. Свободи, 4
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Надруковано ФОП Сверделов М.О.
м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 24, корп. А, кв. 33.
Тел.: 755-00-23

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ВОО № 971661 від 13.12.2005.